

Молодь і ринок

ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 3-4 (201-202) березень-квітень 2022

Видається з лютого 2002 року

УДК 051 Журнал “Молодь і ринок” внесений до переліку наукових фахових видань України (**категорія “Б”**) у галузі педагогічних наук: 011 – Освітні педагогічні науки, наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 №886 (додаток 4). Спеціальності: 012 – Дошкільна освіта; 013 – Початкова освіта; 014 – Середня освіта (за предметними спеціалізаціями); 015 – Професійна освіта (за спеціалізаціями); 016 – Спеціальна освіта, наказ МОН України від 24.09.2020 № 1188 (додаток 5).

Засновник і видавець: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24
Видання зареєстровано в Міністерстві юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ №12270–1154 ПР від 05.02.2007 р.

ISSN 2308-4634 (Print) “Молодь і ринок” індексується у таких базах даних: Google Scholar; Polish Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80; ICV 2020:82.12)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.3/201.2022>

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор: **Микола ГАЛІВ** – д.пед.н., доц.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Іван БАХОВ – д.пед. н., проф., *Міжрегіональна академія управління персоналом*

Наталія БИШЕВЕЦЬ – к.пед.,н.,

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Галина БЛАВИЧ – д.пед.н., проф.,

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Ірина ЗВАРИЧ – д.пед. н., проф.,

Київський національний торговельно-економічний університет

Микола ПАНТЮК – д.пед.н., проф.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Тетяна ПАНТЮК – д.пед.н., проф.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Лукаш ТОМЧИК – д.,соц., н., (педагогіка), *Педагогічний університет в Кракові, Польща*

Надія Лаура СЕРДЕНЦЮК – к.пед.,н.,

Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м.Сучава, Румунія)

Даніель УОЛЛЕР – д.філос.,н., *Університет Центрального Ланкаширу*

(м.Престон, Великобританія)

Марія ЧЕПІЛЬ – д.пед. н., проф., академік *АНВО України,*

Заслужений діяч науки і техніки України,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Олександра ЯНКОВИЧ – д.пед., н., проф.,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка;

д. хабіліт., проф., Куявсько-Поморська вища школа (м.Бидгош, Польща)

Адреса редакції: Україна, 82100, Львівська область, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24

Тел., +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; веб-сайт: <http://mir.dsru.edu.ua>

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету
(протокол №5 від 28.04.2022 р.)

Посилання на публікації “Молодь і ринок” об’язкові

Редакція зберігає за собою право скорочувати і виправляти матеріали. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.
За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, статистичних даних та інших відомостей відповідають автори публікацій.

Підписано до друку 03.05.2022 р. Ум. друк. арк. 21,52.

Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 100 прим. Формат 60 x 84 1/8. Гарнітура Times New Roman.

Віддруковано у поліграфічній фірмі “ШВИДКОДРУК”

82100, Львівська обл., м. Дрогобич, вул. Данила Галицького, 1
тел.: (0324) 41-08-90

© Молодь і ринок, 2022

Молодь і ринок

№3-4 (201-202) березень-квітень 2022

ЗМІСТ

Андрій Гедзик, Наталія Сусла Методичні особливості підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до читання креслень...	6
Григорій Терещук, Катерина Біницька Глокалізація як сучасний і перспективний напрям розвитку системи освіти вчителів.....	10
Вадим Ребенко Методологічні основи застосування інформаційно-комунікаційних технологій майбутніми викладачами професійної підготовки у закладі вищої освіти.....	14
Ольга Гершуненко, Олександр Шпак, Наталія Примаченко Вікові особливості формування громадянської активності старшокласників.....	20
Олег Авраменко, Іван Нищак, Яна Ярошик Особливості використання електронного підручника як засобу підготовки майбутніх учителів інформатики до медіаосвітньої діяльності.....	24
Олена Гомонюк Особливості формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів в освітньому процесі ВВНЗ.....	29
Ірина Андрощук Комунікативна компетентність як важливий засіб ефективної взаємодії учасників освітнього процесу...	34
Оксана Шквир, Людмила Ксьондзик Технологія розвитку критичного мислення молодших школярів: авторський проєкт.....	39
Лариса Зданевич, Тетяна Атрощенко Крос-культурний менеджмент в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти: сучасні виклики...	44
Оксана Ісаєва, Ганна Шайнер Дистанційне навчання студентів-медиків у кризових умовах.....	49
Світлана Кушнірук, Ірина Дубровіна, Андрій Шевченко Організація проєктної діяльності у підготовці майбутнього івент-педагога: практичний аспект.....	53
Тетяна Рожко-Павлишин, Неля Перхайло Softskills як умова ефективної професіоналізації майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти.....	61
Nataliia Kalashnik, Viktoriia Kravchenko, Nataliia Osipenko Realization of the level of social and cultural competence in the educational environment.....	67
Катерина Житнухіна Категорія відповідального ставлення до майбутньої професії студентів педагогічних університетів: теоретико-методологічний аспект.....	72
Світлана Кишакевич, Галина Стець Саунд як індивідуальна форма звучання голосу.....	78
Ольга Мельник-Шеремета Сучасні педагогічні технології у сфері професійної підготовки магістрів медицини.....	83
Лада Чемоніна Медіаграмотність майбутніх учителів початкової школи: практичний аспект.....	87

Світлана Лозинська, Надія Калагурка Співпраця закладу дошкільної освіти і сім'ї у вихованні дітей дошкільного віку на сучасному етапі.....	92
Тарас Кобильник, Уляна Когут, Оксана Сікора, Володимир Жидик Деякі проблемні аспекти навчання основ алгоритмізації та програмування у школі.....	97
Ірина Піц, Олена Студенець Ефективні шляхи удосконалення післядипломної педагогічної освіти вчителів початкової школи на сучасному етапі розвитку освітньої системи України.....	102
Олександра Свйонтик Індивідуальний підхід до дитини в застосуванні технології раннього навчання.....	107
Владислав Кива Кібергігієна викладачів системи військової освіти.....	114
Євгенія Черняк, Світлана Міщенко Семантичне засвоєння дитячого фортепіанного репертуару в контексті творчого розвитку піаніста-інструменталіста.....	120
Наталія Шетеля Зміст аксіологічної компетентності у контексті культурно-мистецької освіти.....	127
Софія Човрій Становлення і розвиток Ужгородської греко-католицької жіночої учительської семінарії (1902–1944).....	133
Олександр Алексєєв Зарубіжний досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до диференціації та індивідуалізації фізичного виховання учнів.....	138
Іван Юник Специфіка бренд-комунікації викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією.....	146
Петро Турянський Поезія Тараса Шевченка у вокальній творчості українських композиторів.....	153
Корнель Сятецький Постать Михайла Головаценка в контексті дослідження творчості видатних українських співаків: Соломії Крушельницької, Олександра Мишуги і Модеста Менцинського.....	159
Ілля Беліков Методика формування організаційної компетентності у майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної культури і спорту Збройних сил України.....	164
Ірина Кузьміна Шляхи формування патріотичної свідомості студентської молоді через дослідження фольклорної спадщини Лесі Українки та Ігоря Стравінського (на прикладі драми-феєрії “Лісова пісня” та “Весна священна”).....	173
Анастасія Поліщук Формування позитивної мотивації до вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням майбутніми аграрними інженерами.....	178
Наталія Габрусєва Дослідження професійної відповідальності та асертивності студентів технічних спеціальностей як ресурсів продуктивних копінг-стратегій.....	184
Лариса Лисенко Актуальні проблеми організації моніторингу навчальних досягнень учнів із трудового навчання в закладах загальної середньої освіти.....	190
Ален Зінорук Сутність поняття “комунікативні уміння”.....	196
Ольга Баніт Творча складова професійної підготовки майбутніх журналістів.....	201

Youth & market

MONTHLY SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL JOURNAL

№ 3-4 (201-202) April-May 2022

Published since February 2002

UDC 051 The journal "Youth and market" is included into the list of scientific professional publications of Ukraine (**category "B"**) in the field of pedagogical sciences: 011 – Educational, pedagogical sciences, the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 02.07.2020 No. 886 (Appendix 4). Specialties: 012 – Preschool education; 013 – Primary education; 014 – Secondary education (due to subject specializations); 015 – Professional education (according to specializations); 016 – Special education, order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 09.24.2020 No. 1188 (Appendix 5).

Founder and published: Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

Ivan Franko, 24 Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine 82100

The journal is registered in the Ministry of Justice of Ukraine

Published State registration license: Series KB № 12270 – 1154 IIP since 05.02.2007

ISSN 2308-4634 (Print) "Youth and market" is indexed in such databases: Google Scholar; Polish

ISSN 2617-0825 (Online) Scholarly Bibliography (PBN); **ERIH PLUS**; **Index Copernicus** (ICV 2018: 80.20; ICV 2019: 85.80; ICV 2020: 82.12)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2617-0825.3/201.2022>

EDITORIAL BOARD

Head editor: Mykola HALIV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Ivan BAKHOV – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Interregional Academy of Personnel Management*

Nataliya BYSHEVETS – *Candidate of Pedagogic Sciences, National University of Physical Education and Sports of Ukraine*

Halyna BILAVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., SHEE "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University"*

Iryna ZVARYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Kyiv National University of Trade and Economics*

Mykola PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Tetyana PANTYUK – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Lukasz TOMCZYK – *Doctor of Social Sciences (Pedagogic), Pedagogical University of Cracow, Poland*

Nadia Laura SERDENCUC – *Candidate of Pedagogic Sciences, Stefan cel Mare University from Suceava (Romania)*

Daniel WALLER – *Doctor of Philosophy Sciences, University of Central Lancashire (Preston, UK)*

Mariya CHEPIL – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Academician of the Academy of Higher Education of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

Oleksandra YANKOVYCH – *Doctor of Pedagogic Sciences, Prof., Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University; Dr. habilit., Prof., Kuyavian-Pomeranian High School (Bydgoszcz, Poland)*

Editorial office: Ukraine 82100, Lviv region, Drohobych, Ivan Franko, 24 str,

Tel. +38 (068) 502-45-49; e-mail: molodirynok@gmail.com; website: <http://mir.dspu.edu.ua>

Recommended for publication by Academic Council of Drohobych State Pedagogical University (protocol № 5, 28.04.2022)

Links to the publication of "Youth and market" obligatory

Edition reserves the right to shrink and correct the matter. Articles signed by author express their own point of view. Authors of publications are responsible for the accuracy of facts, quotations, private names, geographical names, statistics etc.

Signed to print 03.05.2022

Offset paper. Offset print. Edition of 100 copies. Size 60 x 84 1/8. Letter Times New Roman

Printed in the printing firm "Shwydkodruk" ("FastPrint")

Danylo Halytsky str., 1, Drohobych. Lviv Region 82100

tel.: (0324) 41-08-90.

Youth & market, 2022

Youth & market

№3-4 (201-202) April-May 2022

CONTENTS

Andrii Hedzyk, Natalia Susla Methodological peculiarities of preparing future teachers of professional training for reading drafting.....	6
Grygorii Tereshchuk, Kateryna Binytska Glocalization as a modern and prospective direction of teacher education system development.....	10
Vadim Rebenok Methodological fundamentals of application of information and communication technologies by future teachers of vocational training in the UK.....	14
Olga Gershunenko, Oleksandr Shpak, Nataliia Prymachenko Age features of formation of civic activity of senior students.....	20
Oleg Avramenko, Ivan Nyshchak, Yana Yaroshyk Peculiarities of using the electronic textbook as a means of preparing future teachers of informatics for media educational activity.....	24
Olena Homoniuk Peculiarities of formation of social-communicative competence of future officers in the educational process in higher military educational institutions.....	29
Iryna Androshchuk Communicative competence as an important means of participants effective interaction in the educational process.....	34
Oksana Shkvyr, Liudmyla Ksiondzyk Technology of development of critical thinking of junior schoolchildren: author's project.....	39
Larysa Zdanevych, Tetiana Atroshchenko Cross-cultural management in the educational environment of preschool educational establishments: current challenges.....	44
Oksana Isayeva, Hanna Shayner Distance learning for medical students in crisis.....	49
Svitlana Kushniruk, Iryna Dubrovina, Andrii Shevchenko Organization of project activities in future teachers – events organizers training: a practical aspect.....	53
Tetiana Rozhko-Pavlyshyn, Nelia Perkhailo Softskills as a condition for effective future childcare teachers of preschool institutions.....	61
Nataliia Kalashnik, Viktoriia Kravchenko, Nataliia Osipenko Realization of the level of social and cultural competence in the educational environment.....	67
Katerina Zhytnukhina The category of responsible attitude towards the future profession of students of pedagogical universities: theoretical and methodological aspect.....	72
Svitlana Kyshakevych, Halyna Stets Sound as an individual form of voice.....	78
Olha Melnyk-Sheremeta Modern pedagogical technologies in the field of master of medicine professional training.....	83
Lada Chemonina Media literacy of future primary school teachers: practical aspect.....	87

Svitlana Lozynska, Nadiia Kalahurka Cooperation between the preschool institution and the family in the upbringing of preschool children at the present stage.....	92
Taras Kobylnyk, Uliana Kohut, Oksana Sikora, Volodymyr Zhydyk Some problemal aspects of teaching the fundamentals of algorithmization and programming in school.....	97
Iryna Pits, Olena Studenets Effective ways to improve postgraduate pedagogical education of primary school teachers at the current stage of development of the educational system of Ukraine.....	102
Oleksandra Sviontyk Individual approach to the child in the application of early learning technology.....	107
Vladyslav Kyva Cyber hygiene of teachers in the military education system.....	114
Evgeniya Chernyak, Svitlana Mishchenko Semantic assimilation of children's piano repertory in the context of creative development of pianist-instrumentalist.....	120
Natalia Shetelia Content of axiological competence in the context of cultural and artistic education.....	127
Sofiya Chovriy The establishment and development of Uzhhorod greek catholic teacher training seminary for girls (1902–1944)...	133
Oleksandr Alyeksyeyev Foreign experience in vocational training of future physical training teachers for differentiation and individualization of pupils' physical education.....	138
Ivan Yunyk Specifics of the brand communication of university professor with student target audience.....	146
Petro Turianskyi Taras Shevchenko's poetry in the vocal creative heritage of Ukrainian composers.....	153
Kornel Siatetskyi The figure of Mykhailo Holovashchenko in the context of the study of the works of prominent Ukrainian singers: Solomiya Krushelnytska, Oleksandr Myshuha and Modest Mentsynskyi...	159
Iliia Bielikov Methods of forming organizational competence in future officers – specialists in physical culture and sports of the Armed Forces of Ukraine.....	164
Iryna Kuzmina Ways of formation of patriotic consciousness of student youth through the research of the folklore heritage of Lesya Ukrayinka and Ihor Stravinsky (on the example of the drama spectacular “Forest song” and “Holy spring”).....	173
Anastasiya Polishchuk Formation of positive motivation to study foreign languages for professional purposes by future agricultural engineers...	178
Nataliia Habrusieva Investigation of the professional responsibility and assertiveness of the students of technical specialities as the resources of productive coping strategies	184
Larysa Lysenko Current problems of organization of monitoring of the students' achievements in labor education in general secondary education institutions.....	190
Alen Zinoruk The essence of the concept “communicative skills”.....	196
Olha Banit Creative component of professional training of future journalists.....	201

УДК 378.018.8:377.011.3-051]:744

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259884>

Андрій Гедзик, доктор педагогічних наук, професор кафедри технологічної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
Наталія Сусла, кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри технологічної освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДО ЧИТАННЯ КРЕСЛЕНЬ

У статті розглядаються питання оптимізації процесу формування знань та вмінь щодо алгоритму читання графічних документів у майбутніх фахівців, що навчаються за спеціальністю 015 Професійна освіта, на прикладі окремих тем курсу "Інженерна графіка", де опрацьовуються питання з нарисної геометрії і креслення, комп'ютерної графіки. Результати представленого дослідження доводять – процес формування графічних знань, умінь та навичок майбутніх фахівців буде значно ефективнішим, якщо процедура читання креслень буде проводитися протягом усього курсу з використанням спеціальних вправ, що мають методичне обґрунтування.

Ключові слова: графічна підготовка майбутніх педагогів професійного навчання; читання креслень; спеціальні вправи; аналіз геометричної форми предмета; вигляди; основний напис.

Лит. 5.

Andrii Hedzyk, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Vocational Education and Technology Profiles Department,
Uman Pavlo Tychna State Pedagogical University
Natalia Susla, Ph.D. (Pedagogy), Senior Lecturer
of the Vocational Education and Technology Profiles Department,
Uman Pavlo Tychna State Pedagogical University

METHODOLOGICAL PECULIARITIES OF PREPARING FUTURE TEACHERS OF PROFESSIONAL TRAINING FOR READING DRAFTING

The article deals with the issues of optimizing the process of developing the future specialists' comprehension regarding the algorithm for reading graphic documents who are studying in the specialty 015 Professional education, using the example of individual topics of the course "Engineering Graphics", where issues on descriptive geometry and drafting, computer graphics are worked out. The development of competencies related to the drafting reading algorithm is one of the most important stages of graphic preparing future teachers of professional training. Teaching experience shows that the above-mentioned process will be successful if a logical order is used, in which the drafting is analyzed, its data is examined, and, gradually reviewing one element after another, an idea of the subject as a whole is formed. The teacher should teach the student a certain sequence of actions for rational drafting reading, that is, a certain drafting reading system must be implemented.

The results of the presented study prove that the process of developing graphic knowledge, skills and abilities of future specialists will be much more effective if the procedure for reading drafting is carried out throughout the course using special exercises that have methodological justification. A significant part of time should be spent on reading drafting. However, during different periods of studying the curriculum material, the amount of time allocated for reading drafting should be different. Special exercises for reading drafting should end the study of almost every topic of the curriculum. After the material of a particular topic is worked out, it is necessary to teach students to freely read drafting containing information from the corresponding section of the program. This, in fact, is the purpose of studying many topics of the curriculum. Of course, at this time, the material is also consolidated and deepened, but the main thing is to teach students to apply the theoretical material they have learned in practice, that is, to read drafting.

Keywords: graphic preparing future teachers of professional training; reading drafting; special exercises; analysis of the geometric shape of the subject; views; main inscription.

Постановка проблеми. Одним із основних завдань фахової підготовки майбутніх педагогів професійного навчання є формування технічних, технологічних компетентностей особистості, підготовка до

професійної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства. Саме тому блок дисциплін графічної підготовки розглядається не лише як передумова для професійної підготовки, яка пов'язана з

графічними знаннями і вміннями, а й як цілісний процес формування графічної культури особистості, що, зі свого боку, визначає нові вимоги до спеціальних знань викладача відповідних дисциплін, робить необхідним постійне вдосконалення його професійно-методичного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що над різноманітними проблемами графічної підготовки в системі професійної освіти України працювали А. Верхола, О. Джеджула, М. Козяр, В. Моштук, В. Науменко, Г. Райковська, В. Сидоренко, Д. Тхоржевський, В. Чепок, З. Шаповал, Н. Щетина, М. Юсупова та інші дослідники. Як свідчать публікації у фахових виданнях, виступи на науково-практичних семінарах і конференціях, такі дослідження продовжуються. Але при всьому цьому варто зазначити, що питанням алгоритму читання креслень у процесі графічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання приділено недостатньо уваги.

Метою статті є аналіз можливостей оптимізації методики формування знань і вмінь щодо читання креслень у процесі графічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання.

Виклад основного матеріалу. Процес графічної підготовки студентів, які навчаються за спеціальністю 015 Професійна освіта реалізується на заняттях з курсу “Інженерна графіка”, де опрацьовуються питання з нарисної геометрії і креслення, комп’ютерної графіки. На заняттях із зазначеного курсу студенти виконують чимало різноманітних навчальних дій: слухають пояснення викладача, розповідають (відповіді біля дошки і з місця), спостерігають, вимірюють, обчислюють. Їм доводиться виконувати ескізи, будувати і читати креслення. Студенти зустрічаються з елементами конструювання, моделювання і т. д.

На початковому етапі графічної підготовки майбутні фахівці по-різному виконують завдання, пов’язані з читанням креслень. Одні з них прагнуть з одного погляду уявити форму предмета, зображеного на кресленні, визначити його розміри, усвідомити сенс умовних позначень тощо. Увага їх розсіюється, і читання креслень значно ускладнюється. Інші, навпаки, починають читання креслення з будь-якого другорядного питання: часто з розгляду розмірів, не уявивши собі форми предмета, або ж з аналізу однієї з проєкцій без порівняння з іншими. Це також не приводить до бажаних результатів. Після такого читання креслення в учнів, як правило, не залишається повного та чіткого уявлення про зображений предмет.

Одним з найважливіших етапів графічної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання є формування компетентостей, які пов’язані з алгоритмом читання креслення. Завдання викладача – знайти логічний порядок, в якому доцільніше аналізувати креслення, дослідити його дані і, поступово переглядаючи один елемент за іншим, сформулювати уявлення про предмет загалом [2]. Викладач повинен навчити студента певній послідовності дій для раціонального читання креслення, тобто має бути реалізована певна система читання креслення.

Якими шляхами цього можна досягти? Перший спосіб реалізується через цілеспрямований підбір креслень. Другий – через відповідний зміст питань, які пропонуються учням під час читання креслень. Багаторічні спостереження показали, що представляти питання потрібно в такій послідовності, щоб формулювання відповідей сприяло виробленню певної системи розгляду креслення.

Важливе значення під час навчання читання креслень відіграє і методика вправ. При цьому перед викладачем можуть виникнути два питання.

Питання перше. Що доцільніше: фронтальне читання креслень з групою з використанням відповідних засобів візуалізації або індивідуальний розгляд креслення кожним студентом за задалегідь підготовленими питаннями? Вочевидь, перші вправи на читання креслення доцільно виконати з використанням засобів візуалізації фронтально. Це сприяє активізації роботи студентів. Викладач виконує при цьому функцію координатора і забезпечує формування у студентів певних навичок, необхідних на даному етапі навчання [3].

Озвучуючи відповідні питання, викладач орієнтує процедуру розгляду креслення у потрібній послідовності. Залежно від періоду та цілей навчання зміст і порядок постановки питань видозмінюватимуться. Так, під час вивчення способів зображення деталей на кресленнях, коли основними завданнями є розвиток просторових уявлень та вироблення певної системи розгляду креслення, питання можуть бути приблизно такі:

1. Як називається деталь?
2. З якого матеріалу вона має бути виготовлена?
3. Назвіть та вкажіть вигляди, представлені на кресленні.
4. Покажіть на рисунку напрямки, за якими потрібно дивитися на деталь, щоб отримати ці вигляди (креслення містить наочне зображення).
5. На які геометричні тіла можна розділити деталь?
6. Яка форма деталі загалом?

7. Що означає коло, зображене на вигляді угорі, – виступ чи заглиблення ?

8. Покажіть на головному вигляді елемент деталі, зображений на вигляді зліва штриховими лініями.

9. Якими є габаритні розміри деталі?

10. Які розміри геометричних тіл, з яких складається форма деталі? І т. д.

Приблизно такою постановкою питань викладач, з одного боку, намічає послідовність читання креслення студентами (аналіз основного напису, визначення назви виглядів, аналіз форми деталі шляхом поділу на геометричні тіла, синтез і т. д.), а з іншого – сприяє усвідомленню ними зв'язку між виглядами (питання 7 та 8).

Фронтальне читання креслень дозволяє викладачеві встановити і рівень засвоєння студентами матеріалу.

Періодичне фронтальне читання креслень важливе ще й у контексті розвитку мови, вміння студента точно описати словами форму предмета.

Розібравши одне-два креслення фронтально, доцільно перейти до індивідуального читання креслень за наперед підготовленими питаннями. Такий спосіб дуже ефективний, тому що студенти в процесі самостійної роботи закріплюють навички щодо читання креслень.

Питання друге. Яку частину від загального фонду часу, відведеного на вивчення курсу, має займати читання креслень і в які періоди навчання студентів воно є найбільш доцільним?

Читання креслень має проводитися протягом усього курсу і йому треба приділити значну частину часу. Однак у різні періоди вивчення матеріалу навчальної програми кількість часу, що відводиться на читання креслень, має бути різною [4]. Спеціальними вправами з читання креслень має закінчуватися вивчення майже кожної теми навчальної програми. Після того, як опрацьовано матеріал тієї чи тієї теми, необхідно навчити студентів вільно читати креслення, що містять відомості з відповідного розділу програми. У цьому, власне, і полягає мета вивчення багатьох тем навчальної програми. Звичайно, в цей час відбувається також закріплення і поглиблення матеріалу, але головне все-таки в тому, щоб навчити учнів застосовувати вивчений теоретичний матеріал на практиці, тобто читати креслення.

Термін “спеціальні вправи” застосовується тому, що, як вказувалося раніше, читання креслень проводиться при виконанні більшості вправ курсу. Наприклад, коли студенти за двома зображеннями уявляють форму деталі, перш ніж

виконати третю проєкцію або відповісти на запропоновані завданням питання, вони, звичайно, читають креслення. Але це робиться в ході роботи над виконанням креслення, а під спеціальними вправами в читанні мається на увазі робота, метою якої є таке саме комплексне читання креслення, перед тим як перед початком виготовлення виробу за кресленням. Тому важливо визначити періоди вивчення курсу, коли ці вправи найдоцільніші і на них треба виділити більше часу [3].

По-перше, це закінчення теми “Види зображень”. У цей час у студентів формуються початкові навички у читанні найпростіших креслень. Одночасно закріплюються різноманітні відомості, отримані у процесі вивчення теми.

По-друге, закінчення теми “Перерізи та розрізи” та теми “Робочі креслення деталей”. Після вивчення теми “Перерізи та розрізи” студенти підготовлені до читання різноманітних креслень. Цю підготовленість треба використати для формування навичок. Під час вивчення теми “Робочі креслення деталей”, коли студенти на кожному занятті отримують безліч різних відомостей про умовності, читання креслень є досить ефективним засобом для повторення і закріплення матеріалу.

По-третє, закінчення курсу, коли вся увага має бути спрямована на вдосконалення сформованих у студентів навичок у читанні креслень за своєю спеціальністю.

Який порядок читання креслень доцільно використовувати?

Очевидно, що на різних стадіях вивчення курсу система розгляду креслення може видозмінюватися залежно від загальних цілей періоду навчання [4]. Проте загалом можна рекомендувати таку послідовність.

Аналіз основного напису креслення. Відомості, які вказуються в основному написі (зокрема, назва деталі або виробу), значно допомагають студентам уявити форму предмета і усвідомлено читати креслення. Наприклад, назви “болт”, “вісь”, “зубчасте колесо” відразу дають уявлення про форму предмета, а “клапан”, “домкрат”, “коловорот” допомагають усвідомити призначення, отже, і будову виробу.

Визначення форми предмета. Цей елемент у читанні креслення є основним. Студентам необхідно спочатку визначити, які зображення представлено на кресленні, чи немає виглядів, розміщених не в проєкційному зв'язку, звернути увагу на наявність розрізів і перерізів. Треба розглянути місця, через які проходять лінії січних площин під час виконання розрізів і перерізів, і

визначити ділянки предмета, що утворилися під час умовного перетину січною площиною (особливу увагу варто звернути на місцеві розрізи і поєднання частини вигляду з частиною розрізу) [3].

Уявивши форму окремих елементів предмета та взаємне їх розташування, студенти повинні відтворити просторовий образ всього предмета. Тільки після того, як форма предмета буде повністю зрозуміла, можна переходити до наступних етапів читання креслення.

Визначення розмірів предмета. Необхідно встановити, яких елементів предмета стосуються розміри, нанесені на кресленні, в яких межах можуть коливатися розміри з граничними відхиленнями, які розміри фасок, радіусів, канавок, які типи і розміри різьби, якщо вона є, і т. д.

З'ясування написів та умовних позначень. Написи та умовні позначення допоможуть студентам уточнити форму предмета. Крім того, вони мають самостійне значення, яке необхідно усвідомити в процесі читання креслення. Наприклад, студенти повинні мати повне уявлення про позначення та написи, що характеризують шорсткість поверхонь, оздоблення та термічну обробку. Їх увагу також треба звернути на позначення допусків форми і розташування поверхонь.

Висновок. Процес формування знань та вмінь, пов'язаних з алгоритмом читання креслень, повинен максимально враховувати принципи природовідповідності, психолого-фізіологічні основи готовності студентів до графічної діяльності. Зокрема, на всіх етапах вивчення курсу "Інженерна графіка" потрібно визначати такий перелік видів графічних робіт, використовувати такі методи навчання, які сприяли б змістовому наповненню алгоритму читання креслення у свідомості студентів та одночасно забезпечували б розвиток уявлень про масштабні перетворення, аналіз геометричної форми предмета, визначення необхідної кількості виглядів, утворення розрізів та перерізів, опрацювання інформації основного напису і т. д.

Розв'язанню представлених у статті питань сприяло б вивчення психолого-фізіологічних основ графічної діяльності в середовищі системи автоматизованого проектування на прикладі алгоритму читання креслення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верхола А. П. Дидактические основы оптимизации процесса обучения дисциплинам вуза: дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. Киев, 1989. 426 с.
2. Горбатюк Р. М. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх інженерів-

педагогів комп'ютерного профілю: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2011. 40 с.

3. Джеджула О. М. Теорія і методика графічної підготовки студентів інженерних спеціальностей вищих навчальних закладів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2007. 458 с.

4. Райковська Г. О. Наукові підходи та сучасний стан з графічної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Вісник Житомирського державного університету ім. Франка*. Житомир, 2007. Вип. 35. С. 109–114.

5. Щетина Н. П. Графічна діяльність як засіб розумового розвитку учнів VIII–IX класів на уроках креслення. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2001. 224 с.

REFERENCES

1. Verkhola, A. P. (1989). *Didakticheskiye osnovy optimizatsii protsessa obucheniya distsiplinam vuza* [Didactic foundations for optimizing the process of teaching university]. Kyiv, 426 p.
2. Horbatiuk R. M. (2011). *Teoretyko-metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv kompiuternoho profilu* [The theoretical and methodological principles of professional training of future engineers-teachers of computer profile]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil, 40 p. [in Ukrainian].
3. Dzhedzhula, O. M. (2007). *Teoriia i metodyka hrafichnoi pidhotovky studentiv inzhenernykh spetsialnostei vyshchyykh navchalnykh zakladiv* [The theoretical and methodological principles of professional training of future engineers-teachers of computer profile]. *Doctor's thesis*. Ternopil, 426 p.
4. Horbatiuk R. M. (2011). *Teoretyko-metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv kompiuternoho profilu* [Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil, 40 p. [in Ukrainian].
5. Raikovska, H. O. (2007). *Naukovi pidkhody ta suchasnyi stan z hrafichnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u VNZ* [Scientific approaches and modern state of a graphic training of future specialists in HEI]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, issue 35, pp.109–114 [in Ukrainian].
6. Shchetyna, N. P. (2001). *Hrafichna diialnist yak zasib rozumovoho rozvytku uchniv VIII–IX klasiv na urokakh kreslennia* [Scientific approaches and current state of graphic training of future specialists in universities]. *Candidate's thesis*. Kyiv, pp.109–114. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.04.2022

УДК 371.2: 378

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259886>

Григорій Терещук, доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України, перший проректор
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Катерина Біницька, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ГЛОКАЛІЗАЦІЯ ЯК СУЧАСНИЙ І ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ

У статті висвітлено особливості глокалізації як перспективного напрямку розвитку педагогічної науки.

Актуалізовано, що глокалізація у педагогічній освіті є очевидною альтернативою до інтернаціоналізації. Глокалізація пропонує появу позитивного досвіду від навчання і заохочує до посилення набуття компетентостей студентів через локальний досвід за допомогою надзвичайно важливих академічних і культурних обмінів з питань глобальної та локальної соціоекономічної і політичної проблематики. Тому наголошуємо на актуальності вивчення досвіду глокалізації в освіті вчителів зарубіжних країн та його імплементації в педагогічну освіту України.

Ключові слова: глокалізація; глобілізація; вища освіта; педагогічна освіта.

Літ. 17.

Grygorii Tereshchuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Corresponding Member (Academicians) of NAPS of Ukraine the First Vice-Rector
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Kateryna Binytska, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Pedagogy Department
Khmelnitskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

GLOCALIZATION AS A MODERN AND PROSPECTIVE DIRECTION OF TEACHER EDUCATION SYSTEM DEVELOPMENT

It is mentioned that the current period of development of the world economy is special, taking into account a number of new processes and phenomena, such as glocalization, reverse innovations, new regionalism and more. Globalization and evolution of the education economy have led to radical changes in the nature and functions of pedagogical education in most countries of the world. Demands for restructuring and reforming pedagogical education arise mainly from the existence of growing global expectations and demands of various stakeholders in society. At the same time, the modern development of mankind under the conditions of glocalization shows that universal values can exist only in local form (in a certain area region), and original local experience (culture, life of a certain ethnic group), including historically formed system of pedagogical education enriches collective experience and progress of humanity as a single community.

The article summarizes that glocalization in pedagogical education is an obvious alternative to internationalization. Glocalization promotes the emergence of positive learning experiences and encourages the strengthening of students' competencies through glocal experience with the help of extremely important academic and cultural exchanges on global and local socio-economic and political issues. Therefore, we emphasize the relevance of studying the experience of glocalization in the education of teachers of foreign countries and its implementation into the pedagogical education of Ukraine.

Considering the glocalization of teacher education as a key to education for sustainable development collected during the project we see in the implementation of tasks:

- on the basis of the gained experience to prepare recommendations on realization of the idea of glocalization in educational programs of preparation of the future teachers of Ukraine for the purpose of their implementation into the educational practice of institutions of higher education;

- on the basis of the studied experience of glocalization of teacher education to develop didactic and methodological support for professional training of the future teachers (curricula, textbooks, manuals, etc.) for higher education institutions of Ukraine.

Keywords: glocalization; globalization; higher education; pedagogical education.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Підготовка майбутніх вчителів до їхнього місця в суспільстві XXI ст. та глобальній економіці, що швидко розвивається, створює низку проблем і можливостей. Вища освіта намагається не

відставати від вимог мінливої світової демографії (разом із швидкими темпами поширення нових комунікаційних технологій та нестабільною соціально-політичною і економічною ситуацією [10, 223].

Сучасний період розвитку світової економіки є складним. Соціальні, економічні та технологічні перетворення враховують низку нових процесів і явищ, таких як глокалізація [12], зворотні інновації, новий регіоналізм тощо. Глобалізація та еволюція освіти призвели до кардинальних змін у характері та функціях педагогічної освіти в більшості країн світу. Вимоги реструктуризації та реформування педагогічної освіти виникають в основному з існування глобальних зростаючих очікувань і вимог різних зацікавлених сторін у суспільстві. Водночас сучасний розвиток людства за умов глокалізації свідчить, що загальнолюдські цінності можуть існувати лише у локальній формі (на певній території – регіоні), а самобутній локальний досвід (культура, життя певного етносу), зокрема й історично сформована система педагогічної освіти збагачує сукупний досвід і прогрес людства як єдиного співтовариства.

Глокалізація в педагогічній освіті є очевидною альтернативою процесу інтернаціоналізації [16]. Це сприяє появі позитивного досвіду навчання та заохочує до зміцнення компетенцій студентів за допомогою глобального досвіду, академічного і культурного обміну з глобальних та місцевих соціально-економічних і політичних питань [10].

Освіта вчителів є ключовим елементом трансформації суспільства з урахуванням сталих соціальних та екологічних потреб [5]. Динаміку глокалізації в галузі освіти і особливо в освіті вчителів можна досліджувати, порівнюючи структури різних локальних реалізацій глобальних шаблонів (і навпаки). Тому ми наголошуємо на актуальності вивчення досвіду глокалізації в освіті австрійських та українських вчителів для генерування та розуміння основних моделей змін [16].

Аналіз досліджень і публікацій. У процесі проведення наукової розвідки нами проаналізовані наукові праці відомих зарубіжних науковців, в яких досліджувались питання глобалізації, інтеграції інтернаціоналізації у системі освіти зокрема З. Бауман [1], Д. Бойд [2], Е. Вебер [17], Ф. Палел та Х. Линч, Х. Хондкер [3], Л. Шульц [13] та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесу глокалізації через вивчення праць українських та зарубіжних науковців у контексті локального і глобального аспекту педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Починаємо

наш розгляд з окреслення загальних положень та формулювання теоретичних позицій. Сьогодні поняття глокалізації в педагогічній науці використовується як теоретична перспектива.

У статті нами використано поняття, які можуть бути незнайомими читачам у педагогічному контексті вищої освіти, тому вважаємо за доцільне дати визначення термінам, які будуть використовуватися в статті. Поняття глокальний і глокалізація стосуються до злиття глобального і локального з перспективи соціально-економічного та політичного взаємозв'язку усіх явищ, які впливають на локальні та глобальні спільноти. Глокалізоване навчання та викладання належить до розгляду навчальних програм і педагогічного формування особистості, пов'язаності місцевої та глобальної спільноти щодо соціальної відповідальності, справедливості та стійкості [10, 223].

Терміни “глокальний” і “глокалізація” були введені до наукового обігу у 1980-х рр. як поєднання понять “глобалізація” та “локалізація” і стосуються до злиття локальних і глобальних точок зору, де зростаюча важливість континентальних або глобальних проблем поєднується зі зростаючою важливістю локальних і регіональних відмінностей. Його популяризувала в економіці та політології книга Т. Фрідмана [4], де хорошим прикладом є адаптація транснаціональних корпорацій і брендів (наприклад, Starbucks або MacDonald's) до культур і норм країн, у яких вони поширилися наприкінці ХХ ст. [8].

Сьогодні в науковому дискурсі глокалізація – це спосіб розуміння глобального і локального. Поняття глокалізації було введено до наукового простору Р. Робертсоном у 1995 р. через незадоволення тим, як глобалізація використовується в популярній та науковій літературі. По суті, він припустив, що глобалізація почала позначати процес культурної гомогенізації, який не залишав місця для розгляду локальних, просторових або історичних вимірів соціальних змін. Така перспектива була для Р. Робертсон, оманливою і вимагала надати соціальним спостерігачам детерміновані пояснення соціальних явищ. В якості альтернативи Р. Робертсон [11] використав глокалізацію, щоб припустити, що процеси гомогенізації та гетерогенізації є рисами сучасних суспільств і що тенденції є “взаємно імплікативними” [11, 27]. Замість протилежності, процеси гомогенізації та гетерогенізації, які відбуваються, коли дискурс поширюється через національні кордони, є доповнювальними та взаємопроникними – навіть

якщо вони можуть працювати один проти одного в певні історичні моменти [7]. З глокальної точки зору глобальне і локальне потрібно розуміти діалектично. Концепції (локального) націоналізму та корінного походження, наприклад, залежать від зустрічей з іншими глобальними явищами та визначаються у зв'язку з ними.

Глокалізація виявилася корисною концепцією для розгляду локального та глобального в рамках освітніх досліджень [16, 9]. Й. Брукс і А. Нормор (Brooks, J. S. & Normore, A. H. (2010). *Educational leadership and globalization: Literacy for a global perspective. Educational Policy*, 24(1), 52–82) висвітлюють глобальний погляд на лідерство в галузі освіти. Вони висувають різну глокальну грамотність, припускаючи, що розуміння взаємозв'язків між локальною та глобальною політикою, педагогікою та технологіями стає для педагогів дедалі важливішим [3, 73].

Е. Вебер [17] розглядає діалектику локального та глобального в контексті південноафриканської освітньої реформи. Її аналіз ілюструє, як освітні практики в окремих країнах були сформовані з урахуванням багатьох тенденцій, визначені як “глобальні” в освітній літературі (наприклад, культура продуктивності, скорочення витрат на освіту, підзвітність через тестування з високими показниками, втрата автономії вчителя). Підкреслюється, що аналіз цих тенденцій просто як глобальних помітно розходиться з контекстами, в яких проводилася значна частина досліджень з глокалізації [15].

Д. Бойд [2] пояснює термін глокалізація як з'єднання “глобального та локального разом” (параграф 4) і суміш локального та глобального.

Х. Хондкер [6] описує глокалізацію як схожу на глобалізацію і припускає, що її сильна привабливість полягає у тому, що вона стирає страх перед відмінностями, але не відмінності. Останнє є однією з бажаних цілей глокалізації у вищій школі.

Сучасні зарубіжні дослідники розглядають запровадження глокалізації як альтернативної парадигми до дефіцитної моделі інтернаціоналізації у вищій освіті, яка дозволить сприяти глокалізації як відповідній реакції на потреби демографічних змін у сфері вищої освіти. Ми підтримуємо погляди науковців, які стверджують, що глокалізація може призупинити негативний вплив локальних і глобальних соціально-економічних і політичних проблем за допомогою діалогу та дій, створюючи таким чином винятковий і потужний досвід навчання для місцевих і глобальних навчальних спільнот.

Глокалізоване навчання та викладання [10]

зосереджується на використанні та з'єднанні локального і глобального контекстів під час викладання та навчання концепцій, які застосовуються на різних рівнях системи освіти. Навчання стає ефективним, якщо його помістити в місцевий контекст, оскільки здобувачі освіти краще сприймають зміст і матеріал за допомогою знайомих прикладів. У центрі уваги стає виявлення зв'язків між локальними проблемами та глобальними поняттями, які вивчаються під час заняття [8].

- Отже, поняття “глокалізація” пов'язане зі спостереженнями, що всі глобальні зміни починаються з локальних дій, а також з визнанням того, що між локальними та глобальними процесами завжди існує чіткий зв'язок. Таким чином, поняття глокалізації привертає увагу до того, наскільки локальне є конститутивним для глобального (і навпаки) та ступінь, до якої відносини між локальним та глобальним є діалектичними, а не односпрямованими [1; 11]. Цей термін доповнює педагогічну науку, яка наголошує на важливості того, що освітній простір закладу вищої освіти орієнтований на міжнародний характер, також має місцеве укорінення, у сенсі вивчення місцевих проблем, встановлення зв'язків з місцевим населенням та активного внеску в розвиток громади. Вивчення процесів глокалізації спрямоване на зміцнення не лише знань, а й ставлення та формування навичок, необхідних для вирішення глобальних проблем за допомогою дій на місцевому рівні [14, 339].

Уважаємо, що модернізуючи українську систему освіти проводячи заходи “з переходу на глобальний рівень”, варто не втрачати зв'язок з місцевим, реагуючи на транснаціональні процеси. При переході на глобальний рівень необхідно враховувати місцеві умови, проблеми та практики, які пов'язані з ними, і нелокальні процеси. Перехід на глобальний рівень системи освіти допомагає нам зрозуміти реалії транснаціональних перетворень і реагувати на них. Це може створити умови для потенційного подолання деяких ризиків, що пов'язані із формулюванням “освіти для глобального суспільства”. Вивчення глокалізації в освіті вчителів може дати нам змогу впроваджувати екологічну та соціальну справедливість, а також виробляти життєздатні знання і практику в рамках переосмислення освіти для глобального суспільства [9].

Глокалізація в педагогічній освіті передбачає врахування позитивного освітнього досвіду через повагу до їх культурних цінностей та оцінку. Діалог про глокалізацію намагається вивести здобувачів освіти за межі міжкультурної комунікації та фаз

усвідомлення, толерантності та пристосування. Діалог про глокалізацію зобов'язує здобувачів освіти і педагогів розглядати дії, які продемонструють глибоке розуміння та визнання переваг, відмінностей і подібності між різними культурами. Глокалізація – це парадигма, що розширює економічні, культурні, суспільні можливості системи освіти. Це дає змогу освітнім спільнотам діяти шляхом діалогу в ситуаціях, які сприймаються як соціально безвідповідальні та несправедливі. На відміну від інтернаціоналізації, глокалізація розширює можливості та є соціально відповідальною. Педагогічні міркування щодо впровадження глокалізації в навчальний план мають бути оформлені в рамках освітнього простору, який заохочує діяти для змін.

Протягом останніх десятиліть все більше і більше закладів педагогічної освіти в світі розробляли програми, призначені для навчання студентів у глобальному суспільстві. Такі зусилля створюють значні проблеми: концептуальні, педагогічні та з точки зору оцінки соціально-економічних процесів впливу. Концептуально, надзвичайно важливо звернути увагу як на структурні нерівності, так і на міжкультурні компетенції, підкреслювати як відмінності, так і схожість. Крім того, існує потреба підвищити усвідомлення діалектики між глобальними і локальними процесами. Педагогічно це вимагає трансформаційного навчання, з акцентом на формування компетентностей та здобуття не лише знань [14].

Протягом останніх десятиліть спостерігається прагнення науковців до вивчення питань глокалізації в освіті, яке поширилося з національного фокусу на глобальніший за масштабом простір, а також від уваги до шкільної системи освіти до системи вищої освіти, зокрема педагогічної. Зміщення до такого фокусу на вищому рівні відбувається з визнанням того, що університети мають відіграти “важливу, справді основоположну, формуючу роль у навчанні громадян майже в усіх країнах світу” [13, 1].

Висновки. Отже, у системі педагогічної освіти обов'язково потрібно провести модернізацію, щоб адекватно і належним чином відобразити активну позицію, яка буде стимулювати розвиток і зростання глобального розуміння через дослідження впливу глобальних соціально-економічних та політичних явищ і перспектив їх розвитку. Глокалізація дає змогу здобувачам освіти вживати заходи, пропонуючи зміни шляхом критичного огляду, діалогу та змістовної взаємодії. Заклади педагогічної освіти мають взяти на себе зобов'язання щодо вивчення та впровадження

ідей глокалізації шляхом активної розробки та впровадження освітньої політики, що підтверджує прихильність до бюджетів соціальної відповідальності, сталого майбутнього розвитку для глобальних спільнот і соціально справедливих педагогічних рамок, які відзначають глокалізоване навчання [10, 229].

Отже, ми вбачаємо провадження ідей глокалізації як перспективного напрямку розвитку педагогічної науки в Україні, який можливо реалізувати через співпрацю між українськими та зарубіжними науковцями, обміну досвідом та знаннями щодо освіти вчителів у контексті локального та глобального аспекту.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у реалізації завдань:

- на основі отриманого досвіду підготувати рекомендації щодо реалізації ідеї глокалізації в освітніх програмах підготовки майбутніх учителів України з метою імплементації їх в освітню практику закладів вищої освіти;

- на основі вивченого досвіду глокалізації освіти вчителів розробити дидактико-методичне забезпечення для професійної підготовки майбутнього вчителя (навчальні програми, навчальні підручники, посібники тощо) для закладів вищої освіти України.

REFERENCES

1. Bauman, Z. (1998). *Globalization: The human consequences*. New York: Columbia University Press. 136 p.
2. Boyd, D. (2006). *Glocalization: When global information and local interaction collide*. Talk presented at the O'Reilly Emerging Technology Conference, San Diego, CA. Available at: <http://www.danah.org/papers/Etech2006.html>.
3. Brooks, J. S. & Normore, A. H. (2010). Educational leadership and globalization: Literacy for a glocal perspective. *Educational Policy*, 24(1), pp. 52–82.
4. Friedman, T. L. (2007) *The World is Flat* P. 674. Available at: <http://surl.li/bugyi>.
5. Hollier, D. R. (2018). Are We Finished Yet? Teacher Preparation and the Rise of “Glocalization.” *Journal of Education*, 198(2), pp.127–135.
6. Khondker, H. H. (2004). Glocalization as globalization: Evolution of a sociological concept. *Bangladesh eJournal of Sociology*, 1(2). Available at: http://muktomona.net/Articles/habibul_haque/Glocalization.pdf.
7. Lingard, B. (2021). Multiple temporalities in critical policy sociology in education. *Critical Studies in Education*. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17508487.2021.1895856>.
8. Magori, K. (2018). “Glocalized” teaching and learning to investigate global processes through local examples in disease ecology. URL: <https://blogs.biomedcentral.com/bugbitten/2018/06/15/glocalized-teaching-learning-investigate-global-processes-local-examples-disease-ecology/>.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАЙБУТНІМИ ВИКЛАДАЧАМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

9. Mannion, G. (2015). Towards Glocal Pedagogies: Some risks associated with education for global citizenship and how glocal pedagogies might avoid them. *Going Glocal in Higher Education: the theory, teaching and measurement of global citizenship*, Middleburg: University College Roosevelt. pp. 19–34. Available at: <https://dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/22926/1/Towards%20Glocal%20Pedagogies%20%20copy.pdf>.
10. Patel, F. & Lynch, H. (2013). Glocalization as an Alternative to Internationalization in Higher Education: Embedding Positive Glocal Learning Perspectives. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*. Volume 25, Number 2, pp. 223–230.
11. Robertson, R. (1995). Time-space and homogeneity-heterogeneity. *Global modernities* Eds., M. Featherstone, S. Lash, & R. Robertson. Global Modernities, Sage Publications, London, pp. 25–44.
12. Roudometof, V. (2016). *Glocalization. A Critical Introduction*. Routledge. London. 188 pp.
13. Shultz, L., Abdi, A. & Richardson, G. (Eds.). (2011). *Global citizenship education and the role of the academy: A critical introduction. Global citizenship education in post-secondary institutions: theories, practices, policies*. New York: Peter Lang. pp. 1–13.
14. Sklad, M., Friedman, J. Park E. & Oomen B. (2016). “Going Glocal”: a qualitative and quantitative analysis of global citizenship education at a Dutch liberal arts and sciences college. *Higher Education*. Vol. 72, pp.323–340
15. Tolgfors, B. & Barke, D. (2021). The glocalization of physical education assessment discourse. *Sport, Education and Society*. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13573322.2021.1967923>
16. Trippstad, T. A. (2015). The glocal teacher: The paradox agency of teaching in a glocalized world. *Policy Futures in Education*, 14(1), pp. 9–23. Available at: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1478210315612643>.
17. Weber, E. (2007). Globalization, “glocal” development, and teachers’ work: A research agenda. *Review of Educational Research*, 77(3), pp. 279–309.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2022

УДК 378.091.12.011.3-051]:001.8:004

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259889>

Вадим Ребенюк, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри професійної освіти та безпеки життєдіяльності
Національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т. Г. Шевченка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАЙБУТНІМИ ВИКЛАДАЧАМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті встановлено, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі занять з фахових дисциплін дає змогу майбутнім викладачам інтенсифікувати освітній процес і підвищити його ефективність за рахунок можливості опрацювання значного обсягу освітньої інформації та установлювати зворотний зв'язок, необхідний для керування освітнім процесом, систематично контролювати й підвищувати якість перевірки знань.

З'ясовано, що саме програми, які розроблені у форматі гіпертексту, передбачають надання майбутнім викладачам можливості відпрацьовувати в індивідуальному режимі навчальний матеріал, що належить до певного етапу методичного циклу, одержуючи необхідну допомогу, підкріплення та контроль. Вони призначені як для навчальної, так і для самостійної роботи, яку можна здійснювати у спеціально відведений час у комп'ютерному класі або ж у домашніх умовах. Завдяки цим програмам, майбутні викладачі одержують різноманітну статичну, графічну та ілюстративну інформацію.

Ключові слова: професійна підготовка; фахові дисципліни; інформаційні технології; програмоване навчання; система.

Лит. 12.

Vadim Rebenok, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the Professional and Life Safety Protection Department,
Taras Shevchenko National University “Chemihiv Colehium”

METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF APPLICATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES BY FUTURE TEACHERS OF VOCATIONAL TRAINING IN THE UK

The article established that the use of Information and Communication Technologies in the course of classes in professional disciplines allows future teachers to intensify the educational process and increase its efficiency by processing a significant amount of educational information and establish feedback needed to manage the educational

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ МАЙБУТНІМИ ВИКЛАДАЧАМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

process, systematically monitor and improve the quality of knowledge testing. Training of future teachers in terms of Information and Communication Technologies requires a systematic approach. Comprehensive study of the management system as a whole should be carried out from the standpoint of systems analysis. A systems approach allows you to understand the relationship of certain types of relationships that make up the content of management relationships. Properly designed system of information and communication technologies will help improve the training of future teachers on the principles of science; socialization; independent educational activities; reliance on subjective experience; taking into account individual characteristics; development of communication skills; orientation of educational activity; clarity; accessibility; strength of knowledge acquisition; systematicity and consistency; feedback.

It was found that the programs developed in the hypertext format provide opportunities for future teachers to work individually on the training material belonging to a certain stage of the methodological cycle, receiving the necessary assistance, support and control. They are designed for both study and independent work, which can be done in a special time in a computer class or at home. Thanks to these programs, future teachers receive a variety of static, graphic and illustrative information.

It is proved that information and communication technologies in vocational education increase the effectiveness of future teachers training, encourage the emergence of a fundamentally new way of learning, direct students to conscious learning in the process of pedagogical tasks, form independence in the early stages of higher educational establishments. Students from passive observers become participants in the educational process, reveal their creative qualities and individual abilities, acquire skills of self-expression.

Keywords: professional training; professional disciplines; Information Technologies; programmed learning; system.

Постановка проблеми. Соціальні та економічні трансформації в українському суспільстві приводять до суттєвих змін у сфері системи освіти: змінюються соціальні вимоги, соціальне замовлення, для виконання якого ЗВО потрібно досягати більш високих, ніж раніше, результатів. У зв'язку з цим процеси інноваційного розвитку стають невід'ємною частиною їх життєдіяльності, а ідея їх розвитку – ключовою в ідеології нової парадигми вищої освіти.

Необхідний перехід до абсолютно іншого типу соціокультурної спадковості, в якому головним підходом є не засвоєння минулих знань, а підготовка до оволодіння методами діяльності зі змістом пізнання і практики, яких раніше не існувало, тобто зі змістом високого рівня невизначеності.

Це зазначено в нормативних освітніх документах: “Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр.” [4], “Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти “Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта” на період до 2027 р.” [6].

Проблема полягає у тому, що майбутні викладачі мають володіти вміннями та професійною мобільністю, оперативно реагувати на постійні зміни в практичній та науковій діяльності. А це можливо під час підготовки майбутніх викладачів, які уміють використовувати методологію, основні поняття й положення кожної окремої дисципліни в міждисциплінарному, інтегративному зв'язку з іншими, як засіб розв'язання завдань у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні аспекти професійної підготовки

викладачів досліджували С. Вітвицька, Р. Гуревич, О. Дубасенок, М. Євтух, В. Кононенко, В. Краєвський, І. Смолюк, Г. Тарасенко, В. Чайка.

Проблему функціонування інформаційних технологій навчання студіювали вчені та педагоги: І. Гевко, Р. Гуревич, М. Жалдак, М. Кадемія, Г. Козлакова, Л. Макаренко, В. Сидоренко, С. Стрілець, С. Ткачук, А. Фіньков, Т. Чепракова, Ю. Шапран.

Мета статті – розкрити та обґрунтувати методологічні основи застосування інформаційно-комунікаційних технологій майбутніми викладачами професійної підготовки під час освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Можливість передавання інформації з комп'ютера на комп'ютер за допомогою інтернет-технологій забезпечує доступ будь-якого користувача до світового інформаційного простору. Інформаційні технології використовуються для великих систем оброблення даних, обчислення на персональному комп'ютері, у науці й освіті, управлінні, автоматизованому проектуванні та створенні систем зі штучним інтелектом.

Комп'ютеризація навчання передбачає не лише наявність належної комп'ютерної бази, а й розробку відповідних педагогічних програмних засобів, до яких легко адаптувалися б студенти і які не спрощували б реальних знань. Робота сучасного ЗВО має бути націлена на те, щоб навчити майбутніх викладачів орієнтуватися в потоках інформації.

Розвиток ІКТ дає змогу формувати новий метод навчання, оснований на аналізі інформаційних ресурсів. У зв'язку з цим усе частіше процес підвищення кваліфікації і рівня професійної культури поєднаний із формуванням

інформаційної культури особистості. Із комп'ютеризацією навчання пов'язані надії на зменшення розриву між вимогами, які суспільство висуває до молодого покоління, і тим, що дійсно дає система освіти [3].

Основною метою базового етапу було забезпечення комп'ютерної обізнаності майбутніх викладачів усіх ЗВО, що передбачало здійснення підготовки студентів за професіями, пов'язаними зі створенням і використанням засобів ІКТ; ознайомлення всіх педагогів із можливостями сучасних ЕОМ; створення наукового й методичного доробку з використання ЕОМ в освітньому процесі.

Перший етап був пов'язаний із завершенням роботи над забезпеченням комп'ютерної грамотності майбутніх викладачів; формуванням базової підготовки з інформатизації у професійній школі; практичним ознайомленням усіх працівників освіти з можливостями ЕОМ.

Другий етап був ознаменований масовим переходом до вивчення фахових дисциплін із використанням засобів обчислювальної техніки на всіх етапах безперервної освіти й формування на цій основі інформаційної культури майбутніх викладачів; завершенням комп'ютеризації в системі вищої професійної школи й розгортанням систем електронного зв'язку.

ІКТ навчання, які наявні на ринку педагогічних програмних засобів і технологій, мають цілу низку переваг над традиційними засобами навчання. Основними з них можна вважати: варіативність застосування на різних етапах навчання; економне використання навчального часу; індивідуалізацію навчання; визначення глибини і послідовності засвоєння, темпу роботи; скорочення одноманітної роботи; створення комфортного середовища навчання; активізацію навчальної діяльності студента; інтенсифікацію навчання та підвищення рівня мотивації.

Проаналізовано методологічні напрями досліджень професійної підготовки майбутніх викладачів професійної освіти, що висвітлені в наукових працях Р. Горбатюка (на прикладі фахівців комп'ютерного профілю) [1]; І. Каньковського (стосовно інженерів-педагогів автотранспортного профілю) [2].

Термін "методологія" позначає вчення про метод. Оскільки метод – це діяльність у згорнутому вигляді, то зрозуміти суть методології важко без аналізу основних видів діяльності, які розкривають суть, ефективність, істинність методу.

Професійна підготовка майбутніх викладачів є широкопрофільною, оскільки випускник цієї

спеціальності має бути підготовленим до виконання різноманітних видів діяльності з диференціацією та інтеграцією професійних функцій на практиці; мати двокомпонентні професійні вміння, складовими яких є знання способів розв'язання конкретних професійних завдань та вміння користуватися ними.

Професійну підготовку студентів до такої діяльності у ЗВО, необхідно здійснювати на основі взаємозв'язку психолого-педагогічних та спеціальних дисциплін, як творче опанування студентами освітньої професійної діяльності, якісне взаємопроникнення навчального матеріалу цих дисциплін.

Методологічною основою оптимізації професійного навчання та виробничої практики, на думку О. Марковської, є системний підхід, що спрямований на забезпечення принципу системності у формуванні майбутніх викладачів професійних умінь та навичок. Реалізація інтегрованого підходу в процесі розроблення змісту професійно-практичної підготовки майбутніх викладачів під час викладання спеціальних дисциплін передбачає забезпечення індивідуалізації процесу формування компетентностей.

У сучасній науці найбільш виразними є два смислові контексти цього терміна: навчання, наука про метод, теорія методу, що розкриває його сутність і можливості; принципи, які є орієнтирами під час планування та здійснення діяльності.

Методологічні норми в науці визначають способи здобуття й перевірки елементів наукового знання. Вони є спеціальними критеріями науковості дослідження [11].

Провідні країни світу надають створенню інформаційно-комунікаційної індустрії та використанню сучасних засобів інформатизації винятково великого значення, спрямовуючи на розв'язання певного виду завдань величезні ресурси й зусилля. Інформатизація освіти в Україні має десятирічну історію й підтримувалася кількома державними та галузевими програмами й міжнародними проектами. Однак обмежені матеріальні ресурси, що виділяються на оснащення ЗВО, проведення науково-дослідницьких робіт і розроблення програмних, інформаційних та методичних засобів навчального призначення, не дали змогу системі освіти України дійти до рівня розвинених світових держав у цій галузі [10].

На сьогодні є виключно важливою роль педагога в суспільному розвитку, яка обумовлюється тим, що сфера освіти – це соціальний інститут, через який проходить кожна людина на різних етапах життєдіяльності,

починаючи з раннього віку. Саме завдяки багатогранній освітній діяльності педагога стає реальністю державна політика у створенні інтелектуального, духовного потенціалу особистості. Це підкреслює першочерговість проблеми підготовки майбутніх викладачів, формування їх професійної компетентності у XXI ст. подальшого формування комп'ютерної грамотності в процесі професійної підготовки [8; 9; 10].

Комплексне застосування ІКТ у процесі викладання фахових дисциплін забезпечує ефективну роботу педагога й індивідуальну роботу студента, вимагає наявності ПЕОМ як за обсягом оперативної пам'яті, так і за швидкістю й графічними можливостями.

Тенденція до збільшення потужності ПЕОМ можлива тільки за умови очного забезпечення ЗВО засобами ІКТ. Тому на перший план на сьогодні виходить збільшення кількості засобів ІКТ за умови збереження вже досягнутих показників з одночасним зниженням їхньої вартості.

На підставі наявного досвіду використання ІКТ у ЗВО України і прогнозу розвитку мікропроцесорної техніки можна відзначити такі шляхи застосування цих технологій: контроль знань, теоретичне навчання, формування умінь і навичок, розроблення прикладних пакетів освітнього призначення, інформаційно-довідкова служба, підручники та навчальні посібники [5].

Основною метою використання інструментальних засобів підтримки викладання фахових дисциплін є "занурення" майбутніх викладачів у предметно-навчальне середовище, досить обмежене за своїми можливостями як щодо інструментарію, так і стосовно взаємодії.

Основою освітнього процесу є предмет вивчення, його зміст, що визначає сукупність компетентностей, які опановують майбутні викладачі. Цей елемент педагогічної системи визначає, чого навчають педагоги. Для того, щоб майбутні викладачі опанували певний зміст, розроблено низку навчальних курсів, в основі яких лежить сукупність засобів для досягнення цілей і завдань цих програм, а також для контролю за результатами цього процесу. Цей елемент пов'язаний із проектуванням і розробленням навчальних курсів. Курси мають бути не лише детально розроблені, але й відповідно презентовані для вивчення. Тому виділяють елемент педагогічної підсистеми, пов'язаний із передаванням і презентацією курсів, що передбачає функціонування певного освітнього середовища, яке є важливим компонентом педагогічного процесу.

Процес інформатизації освіти передбачає реалізацію таких цілей: підготовка майбутніх викладачів до повноцінного життя в умовах інформатизації суспільства: розвиток їхнього мислення, комунікативних здібностей, що забезпечують психологічно комфортне середовище спілкування, культури освітньої діяльності та естетики – інформаційної культури, уміння здійснювати інформаційно-навчальну та експериментально дослідницьку діяльність, здатність прийняти оптимальне розв'язання в складних ситуаціях; реалізація соціального замовлення, зумовленого інформатизацією сучасного суспільства: підготовка фахівців у галузі інформатизації та обчислювальної техніки й користувачів-непрофесіоналів сучасних ІКТ; поглиблення міжпредметних зв'язків, реалізація засад, методів і засобів інформатизації освіти для розв'язання проблемних завдань.

Аналіз психолого-педагогічної доцільності використання програмних засобів освітнього призначення різних типів показує, що перспективними з точки зору педагогічної ефективності їх використання є програмні засоби, які реалізують дидактичні ідеї, закладені в сучасних, прогресивних теоріях навчання, спрямовані не лише на підвищення ефективності самого освітнього процесу. У зв'язку з цим варто констатувати необхідність виведення на передній план концептуальних питань, що визначають психолого-педагогічні пріоритети розвитку майбутніх викладачів у процесі викладання фахових дисциплін.

ІКТ дають змогу майбутнім викладачам контролювати освітній процес та індивідуальне навчання, здійснювати консультування й контроль знань будь-якого студента, не заважаючи роботі інших, істотно скорочують непродуктивні витрати часу на організацію освітнього процесу. Величезні перспективи для системи освіти відкривають засоби телекомунікації, які значно прискорюють здобуття необхідної інформації, дають змогу істотно розширити навчальну аудиторію студентів, що перебувають на значній відстані від викладача.

Шляхом використання комп'ютера в освітньому процесі можна подолати такі психолого-педагогічні проблеми: комп'ютер підвищує активність роботи майбутніх викладачів у процесі викладання фахових дисциплін; індивідуальна робота з комп'ютером сприяє розвитку самостійності; спілкування з комп'ютером привчає до точності, акуратності, послідовності дій; робота з комп'ютером сприяє розвитку здатності до аналізу й узагальнення; комп'ютер полегшує засвоєння абстракцій [12].

Важливим засобом розвитку мислення студентів у процесі інформатизації навчання є творчі форми розв'язання проблемних навчальних завдань. У процесі аналізу, спрямованого на виявлення змісту об'єктів засвоєння, виконуються спеціальні освітньо-пізнавальні дії.

Зберігання інформації з можливістю її використання й оброблення – один із важливих моментів застосування комп'ютерів у системі освіти. На досягнення цієї мети спрямовані різні системи банків даних та їхні окремі розділи.

Створення відповідної технології дасть майбутнім викладачам можливість розробити власні навчальні курси, не вивчаючи мови програмування, демонструвати їх на аудиторію необмежених розмірів із додатковою можливістю підключення до будь-якої відеотехніки. Відбулися офіційні зміни в навчальних програмах і планах, зокрема до змісту спеціальних дисциплін вводять практичні розділи, які повністю базуються на комп'ютерному навчанні. Проте в цій галузі існує ціла низка проблем, які суттєво впливають як на сучасний стан інформатизації освіти, так і на перспективи її розвитку.

Проблемі переходу від використання комп'ютера в автономному режимі до створення інформаційних мереж на базі комп'ютерів у сфері освіти в Україні приділено мало уваги, що гальмує процес упровадження нових технологій, методик і авторських розробок у систему освіти.

У період формування ЗВО істотно змінюється й методика викладання багатьох навчальних дисциплін, зміст яких відображається у навчальних планах і програмах, а також є одним із головних елементів освітнього процесу в закладі вищої освіти.

У професійній підготовці майбутніх викладачів фахових дисциплін можна виділити: здійснення контролю з діагностикою помилок; самоконтролю й самооцінки; організація тренування в процесі засвоєння навчального матеріалу та самопідготовки студентів; комп'ютерна візуалізація навчальної інформації; забезпечення доступу до мережі інформації; посилення мотивації навчання [7].

Висновки. На сьогодні ІКТ є системоутворювальним елементом інформаційного простору, що визначає рівень реального використання інформації як ресурсу. Розвиток в Україні системи формування, поширення й використання інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, спрямованої на входження країни до світового інформаційного простору, вимагає вдосконалення науково-технічної й технологічної бази, яку складають, передусім, нові ІКТ.

Проникнення ІКТ у сферу освіти дасть змогу

педагогам якісно змінити зміст, методи й організаційні форми навчання. Адже ІКТ у процесі розвитку професійної освіти сприяють: формуванню у майбутніх викладачів фахових дисциплін пізнавальних здібностей, прагнення до самовдосконалення; забезпеченню комплексного вивчення явищ дійсності, нерозривного взаємозв'язку між технікою, гуманітарними науками й мистецтвом; постійному, динамічному оновленню змісту, форм і методів навчання й виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбатюк Р. М. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх інженерів-педагогів комп'ютерного профілю : автореферат дис... д-ра пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2011. 46 с.
2. Каньковський І. Є. Система професійної підготовки інженерів-педагогів автотранспортного профілю : монографія. Хмельницький : ФОП Цюпак А. А., 2014. 562 с.
3. Коберник О. М. Формування у студентів готовності до впровадження інноваційних педагогічних технологій. *Педагогіка і психологія професійної освіти*: науково-методичний журнал. 2002. № 4. С. 104–110.
4. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247733378>
5. Концепція розвитку педагогічної освіти (2018). URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
6. Концепція реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. “Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта” на період до 2027 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-realizaciyi-derzhavnoyi-politiki-u-sferi-profesijnoyi-profesijno-tehnichnoyi-osviti-suchasna-profesijna-profesijno-tehnichna-osvita-na-period-do-2027-roku-i120619>.
7. Кудін В. О. Освіта в інформаційному суспільстві : навч. посіб. Київ, Телепрескорпорація “Республіка”, 1998. 151 с.
8. Ляшенко Б. М. Навчання та наукова діяльність студентів: пошук і мета пошуку інформації у мережі Інтернет. *Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції*. Київ, КІМ, 2009. № 5. С. 506–514.
9. Макаренко Л. Л. Комп'ютерна грамотність : теорія і практика : монографія. Київ : Освіта України, 2008. 244 с.

10. Обчислювальна техніка і технічні засоби навчання. П. К. Гороль, Р. С. Гуревич, Л. Л. Коношевський, В. О. Подоляк; за ред. проф. Р. С. Гуревича. Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 1999. 324 с.

11. Сисоєва С. О. Педагогічні технології професійної підготовки фахівців : навчальний тренінг. Київ : Університет "Україна". 2007. 185 с.

12. Черушева Г. Б., Щіпановська О. Р., Пархоменко В. В. Психологія і педагогіка: навч. посіб. Київ, ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2012. 377 с.

REFERENCES

1. Horbatiuk, R. M. (2011). Teoretyko-metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv kompiuternoho profilu [Theoretical and methodological principles of professional training of future engineers-teachers of computer profile]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Ternopil, 46 p. [in Ukrainian].

2. Kankovskyi, I. Ye. (2014). Systema profesiinoi pidhotovky inzheneriv-pedahohiv avtotransportnogo profilu [The system of professional training of engineers-teachers of motor transport profile]. *Khmelnyskyi*, 562 p. [in Ukrainian].

3. Kobernyk, O. M. (2002). Formuvannya u studentiv hotovnosti do vprovadzhennia innovatsiinykh pedahohichnykh tekhnolohii [Formation of students' readiness for the introduction of innovative pedagogical technologies]. *Pedagogy and psychology of vocational education: scientific and methodological journal*. No. 4. pp. 104–110. [in Ukrainian].

4. Kontsepsiia rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rr. [The concept of development of education in Ukraine for the period 2015–2025]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/247733378> [in Ukrainian].

5. Kontsepsiia rozvytku pedahohichnoi osvity (2018). [The concept of development of pedagogical education]. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/npa/>

pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku pedagogichnoyi-osviti [in Ukrainian].

6. Kontsepsiia realizatsii derzhavnoi polityky u sferi profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity. "Suchasna profesiina (profesiino-tekhnichna) osvita" na period do 2027 roku [The concept of state policy in the field of vocational (technical) education. "Modern vocational (professional and technical) education" for the period up to 2027]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-realizatsiyi-derzhavnoyi-politiki-u-sferi-profesijnoyi-profesijno-tehnichnoyi-osviti-suchasna-profesijna-profesijno-tehnichna-osvita-na-period-do-2027-roku-i120619>. [in Ukrainian].

7. Kudin V. O. (1998). Osvita v informatsiinomu suspilstvi [Education in the information society]. *Tutorial*. Kyiv, 151 p. [in Ukrainian].

8. Liashenko, B. M. (2009). Navchannia ta naukova diialnist studentiv: poshuk i meta poshuku informatsii u merezhi Internet [Education and research activities of students: search and purpose of searching for information on the Internet]. *Problems of education in Poland and Ukraine in the context of globalization and European integration*. Kyiv, no. 5. pp. 506–514. [in Ukrainian].

9. Makarenko L. L. (2008). Kompiuterna hramotnist : teoriia i praktyka [Computer literacy: theory and practice]. Kyiv, 244 p. [in Ukrainian].

10. Horol, P. K., Hurevych, R. S., Konoshevskiy, L. L. & Podoliak, V. O.; (Ed.). R. S. Hurevych (1999). Obchislyvalna tekhnika i tehnicni zasobi navchannya [Computing and technical teaching aids]. Vinnytsia, 324 p. [in Ukrainian].

11. Sysoieva, S. O. (2007). Pedahohichni tekhnolohii profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv: navchalnyi treninh [Pedagogical technologies of professional training of specialists: educational training]. Kyiv, 185 p. [in Ukrainian].

12. Cherusheva, H. B., Shchapanovska, O. R. & Parkhomenko, V. V. (2012). Psihologiya i pedagogika [Psychology and pedagogy]. *Tutorial*. Kyiv, 377 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.04.2022

"Ідеї правлять світом і викликають у ньому потрясіння. Увесь соціальний механізм спирається у кінцевому підсумку на думку людей".

*Огюст Конт
французький філософ*

УДК 373.5.015.31:172.15

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259890>

Ольга Гершуненко, *пошукач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*
Олександр Шпак, *доктор педагогічних наук, професор
КНЗ КОР “Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів”*
Наталія Примаченко, *кандидат педагогічних наук
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті йдеться про необхідність врахування вікових особливостей при формуванні громадянської активності учнівської молоді, обґрунтовуються критерії розвитку особистісно-смыслові сфери старшокласників та рівні розвитку особистісних сенсів у освітньому процесі, спрямованому на формування громадянської активності; аналізуються новоутворення та вікові особливості юнацького віку.

Ключові слова: *громадянська активність; юнацький вік; особистісно-смыслові сфери; новоутворення; критерії розвитку особистісно-смыслові сфери старшокласників.*

Лит. 10.

Olga Gershunenko, *Searcher of the Pedagogy and Educational Management Department
Uman Pavlo Tychna State Pedagogical University*
Oleksandr Shpak, *Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of Municipal Educational Institution of
Kyiv Regional Council “Kyiv Regional Institute of Postgraduate Education of Teachers”*
Nataliia Prymachenko, *Ph.D. (Pedagogy), Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

AGE FEATURES OF FORMATION OF CIVIC ACTIVITY OF SENIOR STUDENTS

The article considers the age approach as the basis of the process of forming civic activity of students, based on age and predispositions to learn elements of social and civic experience, mechanisms of civic activity in the educational environment of the educational institution. It is noted that adolescence is characterized by worldview, the desire to develop their attitude to the world, the desire to actively participate in society. This age is sensitive to the formation of all components of civic activity. The main psychological neoplasm of this age is the ability of high school students to make their own life plans, look for ways to implement them. At this age, political and moral ideals are developed, which is an essential indicator of the growth of self-awareness and self-determination. The article emphasizes that during this period it is necessary to pay special attention to such a system of relations in the educational institution, which would create conditions for self-development, self-education, formation of patriotic feelings of each student. The teacher needs to design a continuous process of formation of civic activity, taking into account the specifics of age and personal innovations.

The article also highlights such criteria for the development of personal and semantic sphere of students as: the specificity of the subject's attitude to the purpose of the activity that he implements; subjectivity of relations; the depth of the subject's personal relationship; the presence of an evaluative component in the sense-making sphere of students. The main levels of development of personal meanings in the educational process are highlighted: low, medium and high. It is noted that the issue of research on the formation of civic activity in the age aspect is related to the analysis of two phenomena: on the one hand, age, which greatly affects the process of civic activity, on the other hand, the formation of civic activity largely occurs in active sociocultural activities and under its influence.

The age approach as the basis of the process of forming civic activity of student youth is based on taking into account the age propensity and prerequisites for mastering the elements of social experience and mechanisms of activity in the educational environment of the educational institution.

Keywords: *civic activity; adolescence; personal and semantic sphere; neoplasm; criteria for the development of the personal and semantic sphere of high school students.*

Постановка проблеми. Останнім десятиліттям у вітчизняній педагогіці різко зріс суспільний інтерес до проблеми громадянської активності підростаючого покоління. Зацікавлення цим феноменом виникло не випадково і зумовлювався низкою чинників, по-перше, важким політичним та економічним становищем держави, військовими діями на сході країни; по-друге, потребами самого суспільства

щодо залучення громадян до управління державою; по-третє, сама держава в умовах інноваційних змін змушена залучати широкі верстви громадськості до реалізації інноваційних проєктів у сфері освіти, економіки, культури; по-четверте, потребою учнівської молоді брали активну участь у суспільно-політичному житті держави.

Громадянська активність старшокласників

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

тісно пов'язана з соціально-демографічними чинниками: статтю, віком, регіоном, сімейним станом, освітою батьків, типом населеного пункту; навчально-організаційним чинником: типом закладу освіти. Проте найбільш значущими є зв'язки які між громадянською активністю старшокласників та їхніми віковими особливостями. Звідси й актуальність вивчення специфіки формування громадянської активності учнівської молоді як психолого-педагогічного феномена.

Метою статі є визначення специфіки формування громадянської активності старшокласників стосовно вікових особливостей їхнього розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових джерел свідчить про значну кількість досліджень сучасних українських і зарубіжних науковців, присвячених проблемі формування громадянської активності особистості: І. Бех, М. Боришевський, В. Васютинський, І. Григор'єв, Л. Корінна, С. Максименко, О. Пометун, Л. Снігур, Ф. Ямалетдінова вивчали психолого-педагогічні аспекти громадянської активності особистості загалом. У працях М. Бабкіної, О. Баранкова, Л. Корінної, О. Пометуна, Л. Семенюк висвітлено проблеми формування та розвитку громадянської активності учнів різних вікових категорій. Проте вікові особливості формування соціальної активності старшокласників як предмет спеціального дослідження, залишається дослідженим мало.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Віковий підхід як основа процесу формування громадянської активності учнів ґрунтується на врахуванні вікової схильності та передумов до засвоєння елементів соціального і громадянського досвіду, механізмів громадянської діяльності в освітньому середовищі освітнього закладу.

Юнацький вік (10–11 класи) є завершальним етапом формування громадянської активності учнів у закладах загальної середньої освіти та ліцєях. Це період формування наукового світогляду, професійного самовизначення, активізації соціального виховання. На думку І. Дуранова, В. Кукушина, Д. Яковлева, цьому віку властиві: світоглядні пошуки; прагнення до вироблення свого ставлення до світу; прагнення до активної участі в житті суспільства [3; 4; 10].

Основним психологічним новоутворенням цього віку є вміння старшокласника складати власні життєві плани та шукати засоби їх реалізації. У цьому віці виробляються політичні та моральні ідеали, що є суттєвим показником зростання його самосвідомості та самовизначення. Варто зазначити, що у старших класах на формування громадянської активності впливають

громадські організації (для учасників цих організацій) [3].

У цей період необхідно особливу увагу приділити такій системі відносин в освітньому закладі, яка створила б умови для саморозвитку, самовиховання, формування патріотичних почуттів кожного учня [2].

Значну увагу цьому періоду приділив у дослідженнях А. Леонтьєв. Його цікавив механізм функціонування спонукального мотиву, який викликає рух та розвиток думки у процесі діяльності старшокласника. Ним було виділено смисловий компонент мотиву діяльності, що визначає особистісну цінність тієї чи тієї педагогічної дії, а також динаміку та зміст цього процесу. Він стверджував, що знання, отримані в діяльності, опосередкованій сенсоутворювальним мотивом, “перетворюються на предмет відносин особистості й, отже, безпосередньо, й опосередковано, через особистісний сенс впливають на поведінку” [8, 54]. О. Леонтьєв дійшов важливого висновку про те, що “сенс дії змінюється разом із зміною її мотиву” [8, 61]. Мотив, що спонукає діяльність і надає їй особистісний сенс, О. Леонтьєв назвав провідним, сенсотворчим, а співіснуючі з ним мотиви, – мотивами-стимулами. Тим самим вчений показав, що мотивація старшокласника залежить від “системи його особистісних цінностей, а не лише від зовнішніх чинників. І чим глибший особистісний сенс, що породжується провідним мотивом, тим сильнішим є ставлення, яке виникає у людини щодо цілей її діяльності” [8, 72].

Ідеї О. Леонтьєва про сенсоутворення у діяльності активно розвивалися В. Мільманом, який виділяє соціалізований та індивідуалізований особистісні сенси [3]. Під соціалізованим особистісним змістом він розуміє “образ соціального включення суб'єкта, відображення та розуміння ним соціального явища”, що зумовлює розширення життєвого світу суб'єкта. Соціалізований особистісний сенс є продуктом розвитку “емоційного спілкування”, “бажань та спонукань”, спрямованих на інших людей та інші предмети [6].

Індивідуалізований особистісний сенс у навчанні є продуктом повної або часткової індивідуалізації мотивів, висловлювання своїх власних емоційних станів, переживань, почуттів, і характеризує не тільки соціалізовано-оцінні способи розуміння, а й індивідуально-суб'єктивне ставлення до усвідомлюваних об'єктів або явищ. Індивідуалізований та соціалізований особистісні сенси співвідносяться за схемою “індивідуальне

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

– типове” та взаємодіють за типом “одиничне – загальне” [7].

Учені В. Мільман та Є. Азарко зазначають, що залежно від того, яка мотивація домінує у діяльності – внутрішня чи зовнішня, схема структури діяльності може мати два види. Саме в юності людина не тільки має здатність до засвоєння всього багатства знань, систем та методів науки, а й може передбачати подальші можливості руху знань, а пропонувати науково обґрунтовані ідеї перетворення дійсності на користь суспільства [7].

За І. Абакумовою, є такі критерії розвитку особистісно-сислової сфери учнів:

1. Конкретність пережитого суб'єктом ставлення до мети діяльності, яка ним реалізується, і породжена сенсотворчим мотивом, що завжди спрямований на конкретну мету. У діяльності конкретність виявляється у її диференційованій спрямованості на проблеми та у співвіднесенні останніх із життєвим контекстом самих учнів. Завдяки своїй конкретності відносини, що переживаються, можуть усвідомлюватися і переходити в категорію особистісних цінностей учня [1].

2. Суб'єктивність відносин, тобто їхнє “замикання” на себе, що виявляється у спрямованому бажанні співвіднести зовнішній об'єкт діяльності з внутрішньою потребою суб'єкта [1].

3. Глибина особистісного відношення суб'єкта, що виражається у проникненні сенсу в усю структуру та підструктуру особистості. Цей критерій характеризує особистісно-сислову сферу учнів не по “горизонталі”, як представлені раніше критерії, а “по вертикалі” [1].

4. Наявність у сенсотворчій сфері учнів оцінного компонента. Цей критерій суб'єктивності визначає особистість “від себе”, у зовнішній світ. Індивідуалізований особистісний сенс момента оцінного ставлення перетворюється на соціалізований особистісний сенс. Осягнутий учнями сенс явищ, предметів, процесів концептуально ними осмислюється, аргументація черпається в цілісній сфері. Цей підхід є важливим під час проведення дослідження процесу формування громадянської активності в освітньому середовищі освітнього закладу [1].

І. Абакумовою було виділено основні рівні розвитку особистісних сенсів у освітньому процесі [1]:

1. Низький – характеризується нерозвиненим станом сенсоутворюючої сфери й може виявлятися в індивідуальному характері відносин

учнів з учителем, однолітками, у байдужості до явищ, фактів і до самого процесу вчення, в загальній зниженій активності.

2. Середній – характеризується досить вираженим станом особистісно-сислової сфери. Відкриті сенси фрагментарні, дискретні, в особистісно-сислову сферу як таку не зведені, свідомість учнів не має концептуальної бази, їх оцінна позиція виглядає нестійкою.

3. Високий – характеризується цілісністю особистісно-сислових утворень, які на цьому рівні становлять єдину особистісно-сислову структуру. Про людину в такому разі кажуть – цілісна натура. Її погляди мають характер переконань, світогляду [1]. У результаті створюються нові умови для ефективнішого використання особистісного сенсу як педагогічного засобу.

У своєму дослідженні проблем сенсу та сенсотворення І. Абакумова звертає увагу на те, що об'єктивно існують і проміжні рівні розвитку особистісно-сислової сфери (між низьким та середнім, середнім та високим), а саме: нульовий та вищий рівні [1].

Провівши порівняльний аналіз рівня розвитку особистісно-сислової сфери учнів, рівня їх знань та активності із загальноприйнятими у дидактиці, І. Абакумовою було встановлено, що у структурі знань нижчим рівнем є репродуктивний, а найвищим – творчий. Перший зазвичай характерний для учнів, що є на нижчому чи середньому рівні смислового розвитку, з переважанням безпосереднього смислового компонента, а останній для тих, у кого смислова сфера розвинена досить добре. Між ними розташовуються рівні, що характеризуються окремими ознаками попереднього і наступного рівнів. Рівні розвитку особистісно-сислової сфери та рівні знань багато в чому збігаються як дві грані єдиної діяльності, насиченої і значеннями, і смислами [5].

Кожен із показників відтіняє специфічний бік сенсоутворення, а в сукупності вони дають змогу виявити загальний стан ефективності використання особистісного сенсу з метою формування громадянської активності учнів. Вітчизняні психологи відзначають, що процес формування громадянської активності є успішним, якщо старшокласник занурений у соціум зі стабільною системою комунікацій та стабільною системою особистісних форм існування, але суспільних за природою відносин [9].

Спілкування в юності набуває особливого значення для практичної взаємодії з іншими

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

людьми та в умовах різноманітних видів діяльності набуває можливості розвивати навички ділового спілкування. Зміст спілкування у юнацькому віці відбивається на вчинках, поведінці та мові. Тож, відповідно, сприятливі умови характеризується толерантним типом спілкування першого чи другого порядку [10].

Толерантний тип спілкування першого порядку за природної емоційної реакції – це адекватно лояльний тип поведінки, котрій властиве включення до експресивного стану іншого, переживання його негативного настрою, агресії, позитивного спілкування з ним. Толерантний тип спілкування другого порядку неадекватно лояльний. При цьому тип поведінки суб'єкта в ситуації фрустрації передбачає вибачення, виправдання. Агресивний тип спілкування є протилежним до толерантного [10].

Таким чином, проблематика досліджень формування громадянської активності у віковому аспекті пов'язана з аналізом двох феноменів: з одного боку, особливостями віку, що дуже впливає на процес формування громадянської активності, з іншого, саме формування громадянської активності значною мірою відбувається у процесі активної соціокультурної діяльності та під її впливом. Віковий підхід як основа процесу формування громадянської активності учнівської молоді ґрунтується на врахуванні вікової схильності та передумов до засвоєння елементів соціального досвіду та механізмів діяльності в освітньому середовищі закладу освіти [4].

Висновок. Отже, юнацький вік – це період формування наукового світогляду, професійного самовизначення. Йому властиві: світоглядні пошуки; прагнення виробити своє ставлення до світу; прагнення до активної участі в житті суспільства. Цей вік – сензитивний для формування всіх компонентів громадянської активності. Основним психологічним новоутворенням цього віку є вміння старшокласника складати власні життєві плани, шукати засоби їх реалізації. У цьому віці виробляються політичні та моральні ідеали, що є суттєвим показником зростання самосвідомості та самовизначення. Вчителю необхідно проектувати безперервний процес формування громадянської активності, враховуючи специфіку віку та особистісні новоутворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абакумова И.В. Обучение и смысл: смыслообразование в учебном процессе. *Психолого-педагогический подход*. Ростов н/Д., 2003. 258 с.

2. Бех И.Д. Патриотичне і громадянське виховання: пункт зіткнення та лінія розмежування. Теоретико-

методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. *Збірка наукових праць Інституту проблем виховання НАПН України*. 2016. (Кн. 1). С.20–32.

3. Воспитание толерантной личности в поликультурном социуме: сборник авторских и адаптированных программ. Под ред. В.С. Кукушина. Ростов н/Д., 2004. 124 с.

4. Дуранов И.М. Педагогические условия формирования гражданской активности во внеклассной деятельности старшеклассников: дис. ... канд. пед. наук. Челябинск. 1991. 346 с.

5. Завалевський Ю. І. Формування громадянської спрямованості старшокласників у виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів: дис. канд. пед. наук. Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, Київ. 2003. 356 с.

6. Івашковський В.В. Теоретико-методичні засади виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства: монографія. Київ: Паливода А.В. 2010. 124 с.

7. Корнев М. Н. Соціальна психологія. Київ: Київська книжкова фабрика. 1995. 326 с.

8. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. Москва: Смысл, 2005. 269 с.

9. Саврасова-В'юн Т. О. Психологічні особливості дослідження типів громадянської активності старшокласників. *Вісник післядипломної освіти* : зб. наук. праць. Ун-т менедж. освіти НАПН України ; голов. ред. В. В. Олійник. Київ: "АТОПОЛ" 2012. С. 375–382.

10. Яковлева Д.С. Воспитание гражданской сознательности и активности у старшеклассников средней школы: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 1969. 27 с.

REFERENCES

1. Abakumova, I.V. (2003). Obucheniye i smysl: smysloobrazovaniye v uchebnoy protsesse. *Psikhologo-didakticheskiy podkhod* [Learning and meaning: meaning formation in the educational process. Psychological and didactic approach]. Rostov n/D., 258 p.

2. Bekh, I.D. (2016). Patriotychne i hromadyanske vykhovannya: punkt zitknennya ta liniya rozmezhuvaniya [Patriotic and hromadyanske vykhovannya: point zitknennya and line of demarcation]. *Theoretical and methodological problems of raising children and students. Collection of scientific works of the Institute of Problems of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. (Book. 1). pp. 20–32. [in Ukrainian].

3. Vospitaniye tolerantnoy lichnosti v polikulturnom sotsiуме: sbornik avtorskikh i adaptirovannykh program (2004). [Education of a tolerant personality in a multicultural society: a collection of author's and adapted programs]. (Ed.). V.S. Kukushina. Rostov n/D., 124 p.

4. Duranov, I.M. (1991). Pedagogicheskiye usloviya formirovaniya grazhdanskoy aktivnosti vo vneklassnoy deyatel'nosti starsheklassnikov [Pedagogical conditions for the formation of civic engagement in extracurricular activities of high school students]. *Candidate's thesis*. Chelyabinsk, 346 p.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА ЯК ЗАСОБУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ДО МЕДІАОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

5. Zavalevsky, Yu. I. (2003). Formuvannya hromadyanskoї spryamovanosti starshoklasnykiv u vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Formation of civic orientation of high school students in the educational process of secondary schools]. *Candidate's thesis*. Kyiv. 356 p. [in Ukrainian].
6. Ivashkovsky, V.V. (2010). Teoretyko-metodychni zasady vykhovannya starshoklasnykiv yak subyektiv hromadyanskooho suspilstva [Theoretical and methodological principles of educating high school students as subjects of civil society]. Kyiv, 124 p. [in Ukrainian].
7. Korniyev, M. N. (1995). Sotsialna psykholohiya [Social psychology]. Kyiv, 326 p. [in Ukrainian].
8. Leontyev, A.N. (2005). Deyatel'nost, soznaniye, lichnost [Activity, consciousness, personality]. Moscow, 269 p.
9. Savrasova-Vyun, T. O. (2012). Psykholohichni osoblyvosti doslidzhennya typiv hromadyanskoї aktyvnosti starshoklasnykiv [Psychological features of the study of types of civic activity of high school students]. *Bulletin of postgraduate education: coll. Science. work. University of Management. Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*; (Ed.). V. V. Oliynyk. Kyiv, pp. 375–382. [in Ukrainian].
10. Yakovleva, D.S. (1969). Vospitaniye grazhdanskoї soznatel'nosti i aktivnosti u starsheklassnikov sredney shkoly [Education of civic consciousness and activity among high school students]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow, 27 p.

Стаття надійшла до редакції 14.02.2022

УДК 378.14.091.3-051:004.9

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259891>

Олег Авраменко, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Іван Нищак, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри інформатики та інформаційних систем
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Яна Ярошик, аспірант, викладач кафедри інформатики
та інформаційно-комунікаційних технологій
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА ЯК ЗАСОБУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ДО МЕДІАОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано особливості використання електронних підручників (ЕП) як засобу підготовки майбутніх учителів інформатики до медіаосвітньої діяльності. Встановлено, що цілеспрямоване та системне використання ЕП уможливує підвищення динаміки навчального процесу, урізноманітнення форм й методів навчальної взаємодії, забезпечує належні умови для самостійної творчо-дослідницької діяльності здобувачів освіти. Вирішальним чинником в умовах комп'ютерно-орієнтованого навчання є здатність педагога до дидактично правильного використання ЕП, що передбачає його раціональну інтеграцію у структуру заняття, максимальне використання усіх доступних переваг та дидактичних можливостей.

Ключові слова: вчитель інформатики; електронний підручник; інформаційні технології; медіаосвіта; медіаосвітня діяльність.

Лит. 8.

Oleg Avramenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Informatics and Information-Communication Technologies Department
Uman Pavlo Tychna State Pedagogical University

Ivan Nyshchak, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the Informatics and Information Systems Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Yana Yaroshyk, Postgraduate Student, Lecturer of the Informatics and
Information-Communication Technologies Department
Uman Pavlo Tychna State Pedagogical University

PECULIARITIES OF USING THE ELECTRONIC TEXTBOOK AS A MEANS OF PREPARING FUTURE TEACHERS OF INFORMATICS FOR MEDIA EDUCATIONAL ACTIVITY

The article analyzes the features of the use of electronic textbooks as a means of preparing future teachers of computer science for media education. It has been established that an electronic textbook is pedagogical software

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА ЯК ЗАСОБУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ДО МЕДІАОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

that fully or partially covers the theoretical material from the main sections or topics of the discipline. For software of this type is characterized by a hypertext structure of educational material, the presence of control systems with elements of artificial intelligence, self-control unit, a developed multimedia component.

The use of electronic textbooks as a means of preparing future teachers of computer science for media education provides the following didactic benefits: 1) facilitates students' understanding of the content of educational material by expanding ways of presenting educational information, activating different types of sensory perception (visual, auditory, emotional, etc.); 2) provides an opportunity for individual educational trajectory of students in accordance with their own cognitive abilities and personal experience of educational activities; 3) enables the organization of various types of independent educational and cognitive activities of students at all stages of training; 4) provides an opportunity for the organization of automated pedagogical control, self-examination of students in the main sections and topics of the academic discipline; 5) enables the performance of auxiliary functions of the teacher related to the organization of the educational process, providing access to information resources, illustrating educational information, conducting control activities, etc.

The use of electronic textbooks in the process of professional training of future teachers of computer science allows you to use different forms of organization of educational activities of students: frontal, individual, pair, group. The electronic textbook can be used during the whole period of the lesson, or at its separate stages, depending on the didactic tasks.

The effectiveness of the use of electronic textbooks is determined not only by the quality of selected educational material and the successful organization of its structure. The decisive factor is the ability of the teacher to didactically correct use of the electronic textbook, which involves its rational integration into the structure of the lesson, the maximum use of all available benefits and didactic opportunities.

Keywords: computer science teacher; electronic textbook; Information Technology; media education; media educational activities.

Постановка наукової проблеми та її значення. Нині пріоритетним напрямом розвитку освітньої галузі стає цифровізація освіти, спрямована на широке впровадження сучасних засобів інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій з метою удосконалення навчального процесу, забезпечення його доступності, підвищення ефективності та результативності. Одним з аспектів цифровізації освіти є використання електронних засобів навчального призначення, що сприяє удосконаленню навичок медіаосвітньої діяльності суб'єктів навчання, уможливіє підвищення динаміки навчального процесу, урізноманітнення форм й методів навчальної взаємодії, забезпечує належні умови для самостійної творчої дослідницької діяльності здобувачів освіти.

Уміння працювати з електронними навчальними засобами (зокрема електронним підручником) для цілеспрямованого пошуку, відбору, аналізу і структурування необхідної навчально-пізнавальної інформації, здатність використовувати весь доступний потенціал сучасних засобів інформаційно-комунікаційних (головно цифрових) технологій в освітній діяльності виступає основним показником медіакомпетентності майбутніх фахівців. Відтак можна стверджувати, що цілеспрямоване й системне використання електронних підручників у процесі професійного становлення майбутніх учителів інформатики доцільно розглядати важливим засобом підготовки студентів до медіаосвітньої діяльності.

Аналіз досліджень з проблеми. Науково-

теоретичні основи реалізації освітнього процесу з використанням електронних засобів навчального призначення знайшли відображення у наукових працях В. Волинського, Р. Гуревича, М. Жалдака, Г. Козлакової, В. Лапінського, Ю. Машбиця, Н. Морзе, Ю. Рамського та ін. Психолого-педагогічні аспекти розробки та впровадження електронних підручників у процес навчання різних навчальних дисциплін стали предметом наукового пошуку С. Вербицької, О. Джеджули, Є. Мандрика, І. Нищака, І. Петрицина, М. Юсупової та ін.

Незважаючи на велику кількість науково-педагогічних досліджень, потребує додаткового вивчення проблема використання електронних підручників, зокрема як засобу підготовки майбутніх учителів інформатики до медіаосвітньої діяльності у педагогічних ЗВО. Також залишається відкритим питання створення (вибору) відповідних програмних засобів (електронних підручників) з урахуванням комплексу навчально-методичних, дизайн-ергономічних і технічних вимог. Транспортная инфраструктура как фактор оценки объекта недвижимости.

Наявність означених проблем та необхідність їх часткового розв'язання зумовили вибір теми та формулювання **мети дослідження** – дослідити й теоретично обґрунтувати дидактичні можливості електронного підручника як засобу підготовки майбутніх учителів інформатики до медіаосвітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Не викликає сумнівів факт, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі

суттєво впливає на якість навчальної роботи здобувачів освіти, підвищує її ефективність, породжує високий рівень зацікавленості та мотивації до навчання. Реалізація інформаційно-комунікаційних технологій неможлива без спеціальних програмних засобів навчального призначення – електронних засобів навчання.

Електронний засіб навчання (ЕЗН) – це програмне (віртуальне) середовище навчального призначення, орієнтоване на розширення інформаційних можливостей освітнього процесу, підвищення ступеня унаочнення навчального матеріалу, безпосередню взаємодію суб'єктів навчання, що зберігається на цифрових носіях інформації та відтворюється за допомогою цифрових засобів (персональний комп'ютер, планшет, мультимедійна дошка тощо) [2].

Нині професійними розробниками програмного забезпечення, а також окремими педагогічними (науково-педагогічними) працівниками створюється велика кількість електронних навчальних засобів, різноманітних за своїм призначенням, функціональними можливостями, програмним середовищем, що ускладнює формування єдиних підходів до їх класифікації.

Комплексний аналіз електронних засобів навчального призначення з інформатики показав їх суттєву відмінність за різними класифікаційними ознаками: дидактичною спрямованістю, функціонально-інструментальними засобами, програмно-технічною реалізацією тощо.

Серед електронних засобів навчального призначення особливе місце займають електронні підручники.

Електронний підручник (ЕП) – педагогічний програмний засіб, що повністю або частково охоплює теоретичний матеріал з основних розділів чи тем навчальної дисципліни. Для програмних засобів такого типу характерною є гіпертекстова структура навчального матеріалу, наявність систем управління з елементами штучного інтелекту, блок самоконтролю, розвинена мультимедійна складова [3, 24].

Електронні підручники, переконаний М. Жалдак, доцільно класифікувати за типом інструментальних засобів, що використовуються у процесі його розробки, а також носіями інформації та програмними засобами для їх відображення [3, 34].

Головним критерієм надання будь-якому засобу навчання статусу підручника має бути не тип носія інформації, а відповідність його змісту і структури встановленим педагогічним вимогам. Відповідно електронний підручник має відповідати вимогам, що висуваються до

традиційних засобів навчання та одночасно реалізовувати сучасні інформаційні можливості й розв'язувати нові дидактичні завдання. При цьому електронний підручник, забезпечуючи безперервність і повноту дидактичного циклу освітнього процесу, надає у розпорядження користувача (суб'єкта навчання) необхідний теоретичний матеріал, забезпечує організацію навчально-тренувальної діяльності, педагогічний контроль, інформаційно-пошукову взаємодію здобувачів освіти, математичне й імітаційне моделювання процесів і явищ з їх комп'ютерною візуалізацією, необхідні допоміжні (сервісні) функції тощо.

З метою успішного використання в освітньому процесі ЕП, зокрема як засобу підготовки студентів до медіаосвітньої діяльності, електронні підручники мають відповідати низці вимог, головню навчально-методичного, дизайн-ергономічного та технічного характеру [5; 8]. Проте ефективність використання електронного підручника на уроках інформатики зумовлюється не лише якістю підбраного навчального матеріалу та вдалою організованістю його структури – вирішальним чинником постає здатність педагога до дидактично правильного використання ЕП, що передбачає його раціональну інтеграцію у структуру заняття, максимальне використання усіх доступних переваг та дидактичних можливостей.

Навчально-пізнавальна діяльність майбутніх учителів інформатики з використанням електронних підручників може бути організована за такими основними напрямками [6; 7]:

- послідовне або вибіркове опрацювання навчального матеріалу;
- закріплення навчальних відомостей, засвоєних традиційними методами;
- дослідження сутності процесів і явищ за допомогою імітаційного комп'ютерного моделювання;
- закріплення вивченого матеріалу з використанням спеціально розробленої системи автоматизованого контролю (тестування);
- формування (удосконалення) практичних умінь і навичок розв'язування професійно-орієнтованих завдань;
- виконання віртуальних лабораторних робіт;
- робота з інформаційно-довідниковими ресурсами (довідковою системою, пошуковою системою, базами даних).

Знаковим представником програмних продуктів, що може успішно застосовуватися як засіб підготовки майбутніх учителів інформатики до медіаосвітньої діяльності є електронний підручник "Сучасні інформаційні технології",

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА ЯК ЗАСОБУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ДО МЕДІАОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

розроблений сервісно-освітнім центром "Інтершкола" спільно з центром освітніх інформаційних технологій "Новація" (м. Дніпро). Програмний засіб містить типові навчальні курси ("Програмне забезпечення персонального комп'ютера", "Microsoft Office", "Глобальна мережа Internet", "Апаратне забезпечення персонального комп'ютера"), кожен з яких включає такі складові:

- "Уроки" (усі уроки містять мету, завдання та навчальні відомості, що доповнюються аудіо лекцією й, за необхідності, відеоматеріалами);

- "Практичні завдання" (кожне завдання супроводжується детальним поясненням та відповідними ілюстраціями);

- "Тестування" (тестовий контроль здійснюється після вивчення кожної навчальної теми; тривалість тестування залежить від складності навчального матеріалу; оцінювання здійснюється у відсотках);

- "Допомога" (розділ допомоги покликаний ознайомити користувача з принципами організації матеріалу електронного підручника та основними елементами керування; допомога присутня у кожному вікні програми й здійснюється у вигляді відео та аудіосупроводів).

Розробниками електронного підручника "Сучасні інформаційні технології" велику увагу приділено використанню мультимедійних файлів, ілюстрацій, тестовому контролю навчальних досягнень студентів, самостійному виконанню практичних завдань.

Особливості використання електронного підручника "Сучасні інформаційні технології" як засобу підготовки майбутніх учителів інформатики до медіаосвітньої діяльності детальніше розглянемо на прикладі навчального курсу "Глобальна мережа Internet", що входить до складу ЕЗН. Зазначений курс охоплює практично всі аспекти знань, безпосередньо чи опосередковано пов'язані з використанням глобальної мережі Інтернет, принципами її функціонування та пошуково-інформаційними можливостями. Вивчення навчального курсу передбачає засвоєння студентами раціональних прийомів роботи з веб-сторінками у середовищі популярних веб-браузерів, електронною поштою, опанування способів організації віддаленого спілкування у чатах, форумах, програмах миттєвого обміну повідомленнями та ін. Велику увагу в електронному підручнику приділено мультимедійним навчальним роликам, тестам, наочним прикладам та практичним завданням, що дає змогу підвищувати рівень медіакомпетентності всіх учасників освітнього процесу [6, 10].

Навчальні відомості, наведені в ЕП,

доповнюються (ілюструються) великою кількістю графічних зображень (рисуноків, схем, діаграм, графіків та ін.), анімаційними об'єктами, відео та аудіофайлами, що дає змогу використовувати електронний підручник для організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів. Отже, електронний підручник "Сучасні інформаційні технології" може використовуватися для розв'язання широкого кола дидактичних завдань, залежно від типу навчального заняття у ЗВО (лекція, лабораторно-практична робота, семінарське заняття, самостійна творчо-дослідницька діяльність та ін.). При цьому значна частина допоміжних функцій викладача може перекладатися на електронний підручник, що забезпечує можливість педагогу більше зосередитися на індивідуальній роботі зі студентами, проведенні консультацій, керівництві студентською науковою роботою тощо.

Таким чином, можна виокремити основні позитивні аспекти застосування електронного підручника як засобу підготовки майбутніх учителів інформатики до медіаосвітньої діяльності, зокрема використання ЕП [4, 30]:

- полегшує розуміння навчального матеріалу за рахунок розширення способів представлення навчальних відомостей, активізації різних видів чуттєвого сприйняття (зорового, слухового, емоційного та ін.);

- забезпечує можливість для індивідуальної освітньої траєкторії студентів відповідно до власних пізнавальних можливостей та особистого досвіду навчальної діяльності;

- уможливорює організацію різних видів самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів на всіх етапах професійної підготовки у ЗВО;

- забезпечує можливість для організації автоматизованого педагогічного контролю, самоперевірки студентів з основних розділів і тем початкової дисципліни;

- уможливорює виконання допоміжних функцій викладача, пов'язаних з організацією освітнього процесу, забезпечення доступу до інформаційних ресурсів, ілюстрування навчальних відомостей, проведення контрольних заходів тощо.

Використання електронних підручників у процесі фахової підготовки майбутніх учителів інформатики дає змогу використовувати різні форми організації навчальної діяльності студентів: фронтальну, індивідуальну, парну, групову. Електронний підручник може використовуватися впродовж усього періоду заняття, або на окремих його етапах, залежно від поставлених дидактичних завдань. Зокрема, на етапі мотивації

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ПІДРУЧНИКА ЯК ЗАСОБУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ДО МЕДІАОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

навчальної діяльності студентів за допомогою ЕП можна демонструвати презентації чи відеоролики, які розкривають важливість навчальної теми та її значення для подальшого опанування навчальної дисципліни й успішного виконання завдань майбутньої професійної діяльності. У процесі безпосереднього пояснення нового матеріалу, залежно від повноти навчальних відомостей, електронний підручник можна використовувати як автономно, так і у поєднанні з іншими формами й методами навчальної роботи студентів. У процесі виконання лабораторно-практичних робіт електронний підручник може використовуватися впродовж усього періоду виконання поставлених завдань, або лише на окремих етапах роботи. При цьому ЕП може містити лише загальне пояснення ходу виконання завдань, чи демонстрацію кінцевого результату, або передбачати детальний опис алгоритму дій студентів.

У процесі виконання лабораторно-практичних робіт електронний підручник дає змогу [4, 36]:

- оперативно отримувати доступ до інформаційних ресурсів, необхідних для опрацювання і виконання завдань лабораторно-практичної роботи;
- організовувати самостійну навчально-пізнавальну діяльність студентів, виконуючи організаційні, консультаційні та контрольні-діагностичні функції;
- швидко й ефективно контролювати правильність виконання усіх етапів лабораторно-практичної роботи студентів, задавати зміст і рівень складності контрольних заходів;
- розширити номенклатуру навчальних завдань, скоротивши час на їх розв'язання, аналіз та графічну інтерпретацію одержаних результатів;
- оптимізувати співвідношення навчальних завдань за їх кількістю та змістом, акцентувати увагу на найбільш значущих результатах роботи;
- підвищити ступінь індивідуальної роботи зі студентами, спрямованої на розв'язання поставлених завдань.

Більшість сучасних електронних підручників уможливають проведення контрольних-діагностичних заходів, спрямованих на виявлення рівня навчальних досягнень суб'єктів освітнього процесу. При цьому використовується система тестового контролю, що передбачає організацію педагогічного діагностування і автоматизовану перевірку й оцінювання одержаних результатів [1, 55].

Висновки. Використання електронних підручників у процесі професійного становлення майбутніх учителів інформатики виступає важливим засобом підготовки студентів педагогічних ЗВО до медіаосвітньої діяльності. Цілеспрямоване та системне використання

електронних підручників уможливує підвищення динаміки навчального процесу, урізноманітнення форм й методів навчальної взаємодії, забезпечує належні умови для самостійної творчої-дослідницької діяльності здобувачів освіти.

Використання електронних підручників дає змогу використовувати різні форми організації навчальної діяльності студентів: фронтальну, індивідуальну, парну, групову. Електронний підручник може використовуватися впродовж усього періоду заняття, або на окремих його етапах, залежно від поставлених дидактичних завдань.

Вирішальним чинником в умовах комп'ютерно-орієнтованого навчання є здатність педагога до дидактично правильного використання ЕП, що передбачає його раціональну інтеграцію у структуру заняття, максимальне використання усіх доступних переваг та дидактичних можливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вембер В.П. Навчально-методичні вимоги до електронного підручника. *Педагогічні науки*. 2009. № 42. С. 50–58.
2. Вербицька С.І. Використання електронних засобів навчального призначення. *Педагогічні науки*. 2010. № 52. С. 36–47.
3. Жалдак М.І., Лапінський В.В., Шут М.І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики: посібн. Київ: Дініт, 2004. 110 с.
4. Корбут О.Г. Електронний підручник як елемент освітнього середовища. *Педагогічні науки*. 2010. № 51. С. 24–46.
5. Мандрик Є.В. Сучасні навчально-методичні вимоги до електронних засобів дистанційного навчання для інженерно-технічного персоналу державної прикордонної служби України. *Педагогічні науки*. 2009. № 51. С. 67–69.
6. Муковіз О.П. Електронний підручник у системі навчально-методичного забезпечення ВНЗ. *Педагогічні науки*. 2011. № 56. С. 10–25.
7. Нищак І.Д. Використання інформаційних технологій у графічній підготовці майбутніх учителів трудового навчання. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Чернігів: ЧДПУ, 2007. Вип. 45. С. 83–87.
8. Нищак І.Д., Юрків М.П. Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках трудового навчання засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Молодь і ринок*. 2021. № 1 (187). С. 32–37.

REFERENCES

1. Vember, V.P. (2009). Navchalno-metodychni vymohy do elektronnoho pidruchnyka [Educational and methodical requirements for the electronic textbook]. *Pedagogical sciences*. No. 42. pp. 50–58. [in Ukrainian].
2. Verbytska, S.I. (2010). Vykorystannia elektronnykh

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВВНЗ

zasobiv navchalnoho pryznachennia [Use of electronic teaching aids]. *Pedagogical sciences*. No. 52. pp. 36–47. [in Ukrainian].

3. Zhaldak, M.I., Lapinskiy, V.V. & Shut, M.I. (2004). *Kompiuterno-oriientovani zasoby navchannia matematyky, fizyky, informatyky* [Computer-based teaching aids for mathematics, physics, computer science]. Kyiv, 110 p. [in Ukrainian].

4. Korbuz, O.H. (2010). *Elektronnyi pidruchnyk yak element osvitnoho seredovyshcha* [Electronic textbook as an element of the educational environment]. *Pedagogical sciences*. No. 51. pp. 24–46. [in Ukrainian].

5. Mandryk, Ye.V. (2009). *Suchasni navchalno-metodychni vymohy do elektronnykh zasobiv dystantsiinoho navchannia dlia inzhenerno-tekhnichnoho personalu derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy* [Modern educational and methodological requirements for electronic distance learning tools for engineering and technical personnel of the State Border Guard Service of Ukraine]. *Pedagogical sciences*. No. 51. pp. 67–69. [in Ukrainian].

6. Mukoviz, O.P. (2011). *Elektronnyi pidruchnyk u systemi navchalno-metodychnoho zabezpechennia VNZ* [Electronic textbook in the system of educational and methodological support of universities]. *Pedagogical sciences*. No. 56. pp. 10–25. [in Ukrainian].

7. Nyshchak, I.D. (2007). *Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u hrafichnii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia* [The use of information technology in the graphic training of future teachers of labor education]. *Bulletin of Chernihiv Taras Shevchenko State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*. Chernihiv, Vol. 45. pp. 83–87 [in Ukrainian].

8. Nyshchak, I.D. & Yurkiv, M.P. (2021). *Aktyvizatsiia navchalno-piznavalnoi diialnosti uchniv na urokakh trudovoho navchannia zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii* [Activation of educational and cognitive activities of students in the lessons of labor training by means of information and communication technologies]. *Youth & market*, No. 1 (187). pp. 32–37. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.04.2022

УДК 378:351.74-047.22+316.77]:343(477) (043.3)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259913>

Олена Гомонюк, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВВНЗ

У статті висвітлено особливості формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів в освітньому процесі ВВНЗ. З'ясовано, що соціально-комунікативна компетентність особистості формується, виходячи з досвіду спілкування в соціумі, в умовах взаємодії з оточуючими людьми, та вимагає певної сформованості знань, умінь і навичок, що здобуваються у процесі спеціально організованого навчання. Доведено, що соціально-комунікативна компетентність майбутнього офіцера є комплексом знань, умінь і навичок ділової взаємодії, що заснований на ціннісно-гуманістичних установках особистості та забезпечує ефективність комунікативної діяльності.

Ключові слова: формування; соціально-комунікативна; компетентність; майбутні офіцери; освітній процес.

Лім. 11.

Olena Homoniuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of the
Psychology and Pedagogy Department
Khmelnitskiy National University

PECULIARITIES OF FORMATION OF SOCIAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE OFFICERS IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The author highlights the peculiarities of formation of social and communicative competence of future officers in the educational process higher military educational institutions (HEMI). It was found that the social and communicative competence of the individual is formed based on the experience of communication in society, in interaction with others, and requires a certain formation of knowledge, skills and abilities acquired in the process of specially organized learning.

It is proved that the social and communicative competence of the future officer is a set of knowledge, skills and abilities of business interaction, which is based on the values and humanistic attitudes of the individual and ensures the effectiveness of communicative activities.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВВНЗ

The author defines that in order to ensure the formation of the cadets' social and communicative activity, dialogue style of communication, skills to model controversy, discussion, controversy, development of communication techniques, it is advisable to personally involve future officers in communicative-subject activities based on subject-subject interaction. For this purpose, the following teaching methods are proposed: performing creative tasks in dyads, triads; discussions, presentations, reports, mastering, round table.

In order to gain an experience in teamwork, cadets were involved in a variety of creative activities based on cooperation, collaboration, co-creation through the use of problem lectures, part-search method, workshop with elements of "brainstorming", teamwork, "aquarium" technique, joint (extracurricular) research.

Business communication situations are simulated for future officers to master various strategies of communicative behavior; an analysis of situations related to the choice of different communication strategies, moral choices, features of intercultural interaction; elements of competition were introduced into the educational process.

It was found that the positive motivation of cadets to learn their native language is provided taking into account their inner motivations and aspirations, individual characteristics. It is determined that its formation was facilitated by the orientation of future officers on socially and personally significant values, humanistic orientation of education, which includes a positive attitude of the teacher to cadets as equal partners in communication.

It is generalized that the creation of situations of success is an important means of developing motivation to achieve in developing the cadets' desire for personal self-improvement. For this purpose, different types of independent work of cadets were used: performance of educational, training, search, creative tasks; finding, formulating and developing future options for future officers to solve problems.

It is proved that the use of educational-speech, natural-speech and problem situations, methods of visualization and aesthetic impact on cadets significantly intensifies their activities for the development of social and communicative competence.

It is determined that the personality-oriented technologies (structural-logical, game, training, dialogue) contribute to the development of a culture of thinking of future officers, their ability to systematize and generalize knowledge, the implementation of independent creative search.

Keywords: formation; social and communicative; competence; future officers; educational process.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ефективність професійної діяльності офіцерів і досягнення її цілей залежить від їх здатності до спілкування й усвідомленого обирання стратегії міжособистісної взаємодії, вміння організувати багатобічну (у тому числі міжкультурну) комунікацію й управляти нею.

Аналіз основних досліджень і публікацій. До проблеми комунікативної підготовки майбутніх фахівців звертались такі дослідники, як: Л. Барановська, І. Саражинська, О. Семенов, Г. Яворська та ін., які показником соціально-комунікативної компетентності вважають належний рівень когнітивних та комунікативних умінь, зокрема: слухати іншого, встановлювати соціальний контакт, переконувати іншого, навіювати тощо. Проте у педагогічній науці недостатньо висвітлено особливості формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх офіцерів як висококваліфікованих фахівців.

Мета статті полягає у розкритті особливостей формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб розкрити питання, що пов'язані з формуванням соціально-комунікативної компетентності майбутнього офіцера, необхідно, передусім, розглянути поняття "компетентність" та "компетенція".

У компетентнісному підході дефініції "компетенція" та "компетентність" розмежовують,

однак найчастіше вони використовуються в одному річчзі.

Дефініція "компетентність" набагато ширше від таких понять, як знання, вміння або навички, вона включає їх у себе.

Вітчизняні дослідники трактують термін "компетентність" через поняття "здатність", "готовність", "володіння".

На думку В. Лугового, "здатність є найбільш уживаним та ключовим словом для розуміння і визначення компетентностей" [5].

Науковець О. Пометун під поняттям "компетентність" розуміє "володіння компетенцією, синтез когнітивного, предметно-практичного й особистісного досвіду людини" [9].

Справедливим є визначення професійної компетентності як "спроможності кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу" [3, 18].

Погоджуємося з О. Семенов у тому, що професійна компетентність – це "уже існуюча якість, реальна демонстрація набутих знань, відповідних умінь і навичок людини як суб'єкта професійної діяльності, володіння нею відповідними компетенціями і здатність їх застосовувати у відповідних професійних ситуаціях" [10, 60].

Професійну компетентність фахівця А. Теплицька визначає як "інтегровану системну якість, що характеризує потенційні можливості особистості (знання, вміння, досвід), рівень і динаміку їх

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФЦЕРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВВНЗ

розгортання в актуальній області, готовність розробляти професійні дії і реалізовувати їх на практиці” [11, 46].

Нині до ключових компетенцій дослідники відносять такі: ціннісно-сміслові, загальнокультурні, соціально-трудові, навчально-пізнавальні, інформаційні.

Аналіз наукових джерел уможливив конкретизацію поняття “комунікативна компетентність” через категорії “компетентність”, “комунікація” і “спілкування”, що дає змогу визначити зміст комунікативної компетентності як “сукупність комунікативних знань, умінь, здібностей, досвіду, мотивації, які забезпечують сприймання, розуміння, засвоєння, використання, передачу педагогічної інформації” [4, 12–13].

Соціально-комунікативна компетентність людини складається, виходячи з досвіду спілкування в соціумі і формується безпосередньо в умовах взаємодії з навколишніми людьми. Тому вона вимагає певної сформованості знань, умінь і навичок, що здобуваються у процесі спеціально організованого навчання. Це поняття можна вважати явищем як лінгвістики, так і педагогіки, оскільки воно співвідноситься зі знаннями, навичками й уміннями, що найбільш точно відображають багатогранність комунікативної компетентності, її важливу роль у розвитку особистості.

На думку О. Павленко, “комунікативна компетентність – це знання мови, високий рівень практичного володіння як вербальними, так і невербальними її засобами, а також досвід володіння мовою на варіативно-адаптованому рівні залежно від конкретної мовленнєвої ситуації” [7, 12].

З нею погоджується і Н. Назаренко. Вона вважає, що “комунікативна компетентність майбутнього фахівця – документознавця є сукупністю умотивованих знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому фахівцю для здійснення мовленнєвої діяльності у навчально-професійній сфері” [6, 12].

У своїй науковій роботі З. Підручна слушно зауважує, що “комунікативна компетентність – це інтегруючий компонент професійної компетентності майбутнього фахівця під час навчання” [8, 11].

Комунікативна компетентність є здатністю здійснювати мовленнєву діяльність відповідно до цілей та ситуації спілкування в рамках тієї чи іншої сфери діяльності.

Комунікація є елементом спілкування, що здійснює обмін різними ідеями, уявленнями, почуттями, інтересами. Комунікативна компетентність включає такі структурні елементи:

- знання способів взаємодії з навколишніми;

- вміння і навички використовувати ресурси мови при усному та письмовому спілкуванні;

- практичне освоєння діалогу та монологу;

- володіння навичками взаємодії у групі та колективі;

- здатність до виконання партнерства у рамках навчання;

- володіння різними соціальними ролями;

- вміння критично, але не категорично оцінювати думки та дії інших людей та ін.

Науковець І. Ковальчук поняття професійно-комунікативної компетентності майбутнього офіцера визначає як “складне інтегративне утворення, що являє собою сукупність професійно-комунікативних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей, яке забезпечує успішне спілкування у військово-професійній сфері” [3, 3].

Одним із механізмів формування особистісних якостей молоді є засвоєння соціальних ролей. Поняття соціальної ролі детально розглядається соціальною психологією і часто пов’язується із поняттям соціальної позиції або соціального статусу як об’єктивного місця у соціальній структурі. Тому і визначення соціально-комунікативної компетентності набагато ширше й об’єднує в собі особистісні та міжособистісні якості, можливості, нахили, вміння, пізнання, що виражаються у різних ситуаціях, формах роботи та соціального життя.

Компетенція розглядається як основа (база) для наступного розвитку компетентності.

Низка дослідників проблеми соціально-комунікативної компетентності вважають за доцільне формувати її опосередковано – через розвиток окремих якостей і характеристик особистості, які безпосередньо пов’язуються та застосовуються у взаємозв’язку із досліджуваним феноменом.

Структура соціально-комунікативної компетентності складається з таких компонентів: когнітивного (орієнтованість, психологічні знання і перцептивні здібності), поведінкового (уміння і навички) й емоційного (соціальні установки, досвід, система уявлень особистості). Пізнавальний компонент передбачає стійку здатність розуміти самого себе, а також інших людей, їх взаємини і прогнозувати міжособистісні події.

Дослідниця Н. Завіниченко, аналізуючи структуру комунікативної компетентності майбутнього психолога, виокремила в ній такі компоненти: “гностичний (система знань про сутність, структуру, функції, особливості спілкування загалом і професійного зокрема); конативний (загальні та специфічні комунікативні уміння, які дають можливість успішно

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВВНЗ

налаштовувати контакт із іншою людиною); емоційний (гуманістична настанова на спілкування)” [2, 41–42].

Структура соціально-комунікативної компетентності проявляється через виокремлення певних комунікативних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, емоційно-ціннісного ставлення до неї, мотивації і досвіду діяльності.

Дослідниця О. Жирун виокремила у структурі комунікативної компетентності редактора дві складових. Перша – інструментальна “це уміння й навички спілкування, а також знання про закономірності спілкування і комунікативні якості особистості. Друга складова – мотиваційно-ціннісна, містить у собі комунікативні цінності, настанови [1, 9–10].

Отже, соціально-комунікативна компетентність майбутнього офіцера є комплексом знань, умінь і навичок ділової взаємодії, що заснований на ціннісно-гуманістичних установах особистості та забезпечує ефективність комунікативної діяльності.

Соціально-комунікативна компетентність майбутніх офіцерів має складну структуру, що зумовлена змістом розвитком у них вміння впевнено спілкуватися з навколишніми людьми, презентувати себе та свої досягнення.

З перших днів навчання доцільно сформувати у курсантів позитивну мотивацію до вивчення рідної мови. З цією метою їхня увага зосереджувалась на власних комунікативних проблемах, щоб сформувався пізнавальний інтерес до проблем соціальної взаємодії, міжособистісного та міжкультурного спілкування. Також у процесі навчання заохочувались будь-які позитивні зрушення у соціально-комунікативному досвіді кожного, створювати ситуації успіху, стимулювати позитивний комунікативний досвід.

Для того, щоб забезпечити формування у курсантів соціально-комунікативної активності, діалогового стилю спілкування, умінь моделювати суперечку, дискусію, полеміку, розвинути техніку спілкування доцільно здійснювати особистісне включення майбутніх офіцерів до комунікативно-предметної діяльності на основі суб’єкт-суб’єктної взаємодії. З цією метою необхідно застосовувати такі методи навчання, як: виконання творчих завдань у діадах, тріадах; дискусії, презентації, доповіді, опонування, “круглий стіл”.

Для набуття досвіду роботи в команді можна здійснювати залучення курсантів до різноманітної творчої діяльності на основі кооперації, співробітництва, співтворчості. Такими можуть бути проблемні лекції, частково-пошуковий метод,

практикум з елементами “мозкового штурму”, робота в команді, техніка “акваріуму”, спільні (позааудиторні) дослідження.

Серед засобів, що сприяють формуванню соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців в умовах навчання, вирізняємо такі: діалог, створення сюжетних ситуацій, організацію самостійної діяльності, ігрові ситуації, технології розвитку критичного мислення через читання та письмо, тренінгові технології.

Для оволодіння майбутніми офіцерами різними стратегіями комунікативної поведінки варто моделювати ситуації ділового спілкування; проводити аналіз ситуацій, що пов’язані із обиранням різних комунікативних стратегій, моральним вибором, особливостями міжкультурної взаємодії; вводити в освітній процес елементи змагальності.

Процес навчання рідної мови здійснювався через такі форми та методи: лекції з розбором ситуацій, ділові, рольові ігри, дебати, публічний захист рефератів з розподілом ролей експертів та опонентів, навчальні турніри, робота в команді з розподілом ролей.

Позитивна мотивація курсантів до вивчення рідної мови забезпечується із урахуванням їх внутрішніх спонукань та прагнень, індивідуальних особливостей.

Становленню позитивної мотивації сприяла орієнтація майбутніх офіцерів на соціально та особистісно значущі цінності; гуманістична спрямованість навчання, що охоплює позитивне ставлення викладача до курсантів як до рівноправних партнерів в спілкуванні. Для цього створюємо емоційно сприятливу атмосферу на заняттях з рідної мови через ситуації успіху як засобу розвитку мотивації досягнення для вироблення у курсантів прагнення особистісного самовдосконалення.

Також використовуємо різні види самостійної роботи: виконання навчальних, тренувальних, пошукових, творчих завдань; знаходження, формулювання та розроблення майбутніми офіцерами індивідуальних варіантів розв’язання проблем.

Застосування навчально-мовленнєвих, природничо-мовленнєвих та проблемних ситуацій, прийомів візуалізації і естетичного впливу на курсантів значно активізувало їх діяльність із розвитку соціально-комунікативної компетентності. Особистісно орієнтовані технології (структурно-логічні, ігрові, тренінгові, діалогові) сприяли виробленню культури мислення майбутніх офіцерів, здатності до систематизації та узагальнення знань, здійснення самостійного творчого пошуку.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВВНЗ

Важливу роль у здійсненні комунікації відіграє позааудиторна робота, що забезпечує оволодіння майбутніми офіцерами такими вміннями, зокрема: передавання інструментарію самопізнання та саморозвитку іншому, рефлексія власної діяльності і поведінки тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, соціально-комунікативна компетентність майбутнього офіцера є комплексом знань, умінь і навичок ділової взаємодії, що заснований на ціннісно-гуманістичних установках особистості та забезпечує ефективність комунікативної діяльності. Для підвищення ефективності формування означеного феномену викладачам ВВНЗ необхідно вміти проєктувати і реалізовувати на практиці освітні ситуації нового типу, орієнтуючись насамперед на розвиток людських здібностей, а не тільки трансляцію традиційних знань, умінь, навичок.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо вивчення зарубіжного досвіду формування соціально-комунікативної компетентності майбутнього офіцера.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жирун О. А. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності у майбутніх редакторів у взаємодії з авторами: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія". Київ, 2006. 20 с.

2. Завіниченко Н. Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Київ, 2003. 229 с.

3. Ковальчук І. С. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін у вищих військових навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Житомир, 2018. 142 с.

4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В.Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.

5. Луговий В.І. Освіта, навчання, інформація, компетентність: канонізація понять (теоретико-методологічний дискурс). Модернізація вищої освіти в Україні і світі: десять років наукового пошуку: колективна Монографія. Київ, 2009. С. 178–210.

6. Назаренко В. О. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності керівників Державної прикордонної служби: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.09. Хмельницький, 2007. 226 с.

7. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти: автореф. дис. ... д-ра.

пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Київ, 2005. 23 с.

8. Підручна З. Ф. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Тернопіль, 2009. 21 с.

9. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О.В.Овчарук. Київ: К.І.С. 112 с. (Бібліотека з освітньої політики).

10. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія. Суми: ВВП "Мрія-1" ТОВ, 2005. 404 с.

11. Теплицька А. Науково-теоретичний аспект професійної компетентності: українська наукова школа. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2018. № 10(165). С.41 – 46.

REFERENCES

1. Zhyrun, O. A. (2006). *Psycholohichni osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti u maibutnikh redaktoriv u vzaiemodii z avtoramy* [Psychological features of the development of communicative competence in future editors in interaction with the authors]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].

2. Zavynychenko, N. B. (2003). *Osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnoho praktychnoho psykhologa systemy osvity* [Features of the development of communicative competence of the future practical psychologist of the education system]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 229 p. [in Ukrainian].

3. Kovalchuk, I. S. (2018). *Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv u protsesi vyvchennia humanitarnykh dystsyplin u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh* [Formation of professional and communicative competence of future officers in the process of studying humanities in higher military educational institutions]. *Candidate's thesis*. Zhytomyr, 142 p. [in Ukrainian].

4. *Kompetentnisnyi pidkhd u suchasni osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektyvy* (2004). [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives]. *Library of Educational Policy*. (Ed.). O.V.Ovcharuk. Kyiv, 112 p. [in Ukrainian].

5. Luhovyi, V.I. (2009). *Osvita, navchannia, informatsiia, kompetentnist: kanonizatsiia poniat (teoretyko-metodolohichni dyskurs)*. *Modernizatsiia vyshchoi osvity v Ukraini i sviti: desiat rokiv naukovo pozhuku* [Education, training, information, competence: canonization of concepts (theoretical and methodological discourse). Modernization of higher education in Ukraine and the world: ten years of scientific research]. *Collective monograph*. Kyiv, pp. 178–210. [in Ukrainian].

6. Nazarenko, V. O. (2007). *Psykholohichni umovy rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti kerivnykiv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby* [Psychological conditions for the development of communicative

**КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ
ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

competence of the heads of the State Border Guard Service]. *Candidate's thesis*. Khmelnytskyi, 226 p. [in Ukrainian].

7. Pavlenko, O. O. (2005). Formuvannya komunikatyvnoi kompetentsii fakhivtsiv mytnoi sluzhby v systemi nepererвної profesiinoi osvity [Formation of communicative competence of customs service specialists in the system of continuing professional education]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, 23 p. [in Ukrainian].

8. Pidruchna, Z. F. (2009). Formuvannya profesiinoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professional communicative competence of future translators in the process of professional training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil, 21 p. [in Ukrainian].

9. Pometun, O. I. Diskusiiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnoho pidkholu v ukrainskii osviti [Discussion of Ukrainian teachers on the introduction of a competency-based approach in Ukrainian education]. *Competence approach in modern education: World experience and Ukrainian perspectives*. (Ed.). O. V. Ovcharuk. Kyiv, 112 p. (Library of Educational Policy). [in Ukrainian].

10. Semenoh, O. M. (2005). Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury [Professional training of future teachers of Ukrainian language and literature]. Sumy, 404 p. [in Ukrainian].

11. Teplytska, A. (2018). Naukovo-teoretychnyi aspekt profesiinoi kompetentnosti : ukrainska naukova shkola [Scientific and theoretical aspect of professional competence: Ukrainian scientific school]. *Youth & market*, No. 10(165), pp.41 – 46. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.04.2022

УДК 373.011.3-051

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259914>

Ірина Андрощук, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва
Хмельницького національного університету

**КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОЇ
ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ**

У статті акцентовано увагу на проблемі реалізації конструктивної взаємодії учасників освітнього процесу та значенні комунікативної компетентності як засобу забезпечення ефективності цієї взаємодії. Встановлено різні підходи до визначення сутності комунікативної компетентності. Акцентовано увагу на певних складниках комунікативної компетентності (особистісних якостях, знаннях, уміннях і навичках) особистості, що впливають на ефективність взаємодії. Наголошено на важливості комунікативної взаємодії учасників освітнього процесу як особливого виду педагогічного спілкування, спрямованого на виконання освітніх завдань через встановлення сприятливого психологічного клімату та оптимізацію взаємовідносин між учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: комунікативна компетентність; комунікативна взаємодія; взаємодія учасників освітнього процесу; освітній процес; учасники освітнього процесу; заклади вищої освіти.

Лит. 9.

Iryna Androshchuk, Doctor of Science (Pedagogy), Professor,
Head of the Technological and Professional Education Decorative Arts Department
Khmelnytskyi National University

**COMMUNICATIVE COMPETENCE AS AN IMPORTANT MEANS OF PARTICIPANTS
EFFECTIVE INTERACTION IN THE EDUCATIONAL PROCESS**

The article focuses on the problem of constructive interaction of participants in the educational process and the importance of communicative competence as a means of ensuring the effectiveness of this interaction. Different approaches to defining the essence of communicative competence are established. Emphasis is placed on such components of communicative competence as the ability to communicate and establish communicative contact, ability to establish relationships with the interlocutor; possession of means of regulating communicative actions; ability to resolve conflicts and self-control; tact and correctness in statements, respect for the interlocutor; the ability to listen, perceive and understand another person, to express one's thoughts clearly and reasonably. The interaction of participants of the educational process is defined as purposeful mutually conditioned activity of the participants of the educational process, which is aimed at achieving the anticipated goals in cooperation and involves the development of values, personal qualities, professional and pedagogical knowledge and skills, gaining social experience and professional success. The paper states that communication can be called the content of interaction because it involves the establishment of certain relationships with other participants in the educational

process and common communication activities. The article emphasizes the importance of the participants' communicative interaction in the educational process as a specific type of pedagogical communication aimed at solving educational problems through the establishment of a favorable psychological environment and optimizing the relationship between participants in the educational process. Three levels of communicative competence in the course of interaction are singled out: socio-normative (characterized by speech norms and rules, requirements for speech culture), significant (due to the system of regulations and symbols used in communication), involving (involvement in communicative activities and achievement of certain goals).

Keywords: *communicative competence; communicative interaction; interaction of participants in the educational process; educational process; participants in the educational process; higher educational institutions.*

Постановка проблеми. Динамічний розвиток сучасного суспільства висуває нові вимоги до закладів вищої освіти щодо підготовки майбутнього фахівця як ініціативного, комунікативного, здатного до безперервного самовдосконалення й налагодження міжособистісної взаємодії. Важливими загальними компетентностями, якими має опанувати здобувач під час навчання у закладах вищої освіти, є: здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня; здатність до міжособистісної взаємодії та ін. Успішна реалізація освітнього процесу й формування означених загальних компетентностей зумовлює необхідність активізації партнерства на суб'єкт-суб'єктній основі, налагодження конструктивної взаємодії між його учасниками на засадах філософії людиноцентризму, педагогіки толерантності, поваги до різних культур, залучення здобувачів до колективних форм навчальної діяльності. При цьому важливим засобом забезпечення конструктивної взаємодії в освітньому процесі є залучення до комунікативної діяльності, яка передбачає формування комунікативної компетентності. Комунікативна компетентність є інтегрованою властивістю майбутніх фахівців, що забезпечує виконання освітніх, а в подальшому – професійних завдань й уміщує в собі знання мовленнєвої культури, уміння розуміти співрозмовника, підтримувати розмову з використанням вербальних та невербальних засобів, аргументовано доносити свою думку, навичок міжособистісного спілкування, що є важливими чинниками ефективної взаємодії, здатність до комунікативної творчості. Крім того сучасний фахівець має володіти гнучкістю й критичністю мислення, вміти чітко й конкретно висловлювати свою думку з певного питання, адаптуватися у динамічних умовах з урахуванням вимог професійної діяльності, працювати з інформацією під час виконання професійних завдань, налагоджувати взаємодію у професійному середовищі. Таким чином, можна впевнено стверджувати, що чільне

місце у підготовці майбутнього фахівця посідає комунікативний аспект. Актуальність проблеми формування комунікативної компетентності у здобувачів як засобу підвищення ефективності взаємодії учасників освітнього процесу зумовлена наявністю суперечностей між: потребою українського суспільства в реалізації завдань освітнього процесу у ході конструктивної взаємодії учасників освітнього процесу та недостатністю дослідження, що розкривають теоретико-методологічні засади цього процесу; необхідністю цілеспрямованого формування комунікативної компетентності учасників освітнього процесу як умови ефективної взаємодії та невідповідністю методичних напрацювань, що забезпечували б цей процес.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Комунікативна компетентність була предметом дослідження у працях Г. Андрєєва, Т. Бутенко, Т. Вольфовської, Л. Гавриляк, О. Деркач, М. Заброцького, О. Корніяки, І. Козубовської, Л. Орбан-Лембрик, І. Писаревського, Л. Сікорської, Н. Хлістунової та ін. Проблеми організації та підвищення ефективності взаємодії учасників освітнього процесу висвітлені в працях І. Андрощук, О. Буздугана, Л. Величченко, І. Зязюна, О. Бодальова, О. Друганова, Є. Коротаєвої, Л. Кондрашової, О. Магвієнко, О. Рацула, В. Сергєєвої, Н. Нічкало та ін. Зазначимо, що при цьому комунікативна компетентність як важливий засіб реалізації професійних завдань обґрунтована переважно для соціономічних професій, які передбачають постійне включення у взаємодію з іншими людьми. Однак недостатня увага звертається на її значенні для підготовки майбутніх фахівців інших спеціальностей як членів суспільства, які включенні повсякденно до соціальної взаємодії у різних формах й розв'язують освітні завдання у ході педагогічної взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу, навчаючись у закладах вищої освіти.

Мета статті полягає у характеристиці сутності поняття “комунікативна компетентність” та визначенні значення комунікативної компетентності для забезпечення ефективності взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Результати

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

аналізу наукових праць [2; 5; 8] дають підставу стверджувати, що комунікативна компетентність науковцями і дослідниками розглядається у різних аспектах: як здатність спілкуватися й встановлювати комунікативний контакт з навколишніми людьми; як інтегративне утворення, що уміщує сукупність знань правил спілкування й культурних норм мовлення, володіння комунікативними вміннями й навичками, засобами регулювання комунікативних дій, що базуються на власному комунікативному досвіді; складне внутрішнє поєднання комунікативних знань, умінь і навичок, що сприяють досягненню цілей комунікативної діяльності суб'єктом спілкування; узагальнена комунікативна властивість майбутнього фахівця, що передбачає наявність комунікативних здібностей, умінь і навичок міжособистісного спілкування й дає змогу у вербальні й невербальні контакти для розв'язання комунікативних задач. Зокрема М. Заброцький комунікативну компетентність трактує як інтегровану особистісну якість, що забезпечує ситуативну адаптивність та передбачає вільне володіння особистістю вербальними і невербальними засобами спілкування [3]. Дослідник наголошує, що комунікативна компетентність формується під час мовленнєвої діяльності й передбачає набуття досвіду спілкування. Подібної точки зору дотримується і Т. Вольфовська, яка комунікативну компетентність розглядає з позиції сформованого особистісного досвіду спілкування, що допомагає майбутньому фахівцю успішно функціонувати у сучасному суспільстві [2]. Наукову цінність в контексті окресленої нами проблеми становить позиція Н. Хлістунової, яка комунікативну компетентність визначає як здатність встановлювати та підтримувати контакти з іншими членами соціуму, сукупність знань, умінь та навичок, що дають змогу налагодити ефективне спілкування [9]. Дослідниця наголошує, що цей контакт можливий лише в процесі взаємодії як безпосередньої, так і опосередкованої, під час набуття досвіду у різних комунікативних ситуаціях.

Зауважимо, що в окремих наукових працях комунікативна компетентність ототожнюється із взаємодією й розглядається як здатність і готовність до конструктивної взаємодії (вербальної та невербальної) з іншими учасниками професійного або побутового спілкування, що базується на комунікативних знаннях, вміннях та навичках [8]. Ґрунтуючись на дослідженнях Л. Сергєєвої та виокремлених нею етапах педагогічної взаємодії (усвідомлення мети й

проблеми; сприйняття учасників взаємодії; прийняття рішень щодо реалізації мети й вирішення проблеми; комунікативна діяльність), констатуємо, що комунікація є лише одним з напрямів реалізації взаємодії учасниками освітнього процесу [7]. Однак важливо пам'ятати, що комунікативна компетентність формується у процесі спілкування, мовленнєвої діяльності, а отже, не може розглядатися відокремлено від взаємодії. Для формування комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти необхідним є їхнє включення до спілкування й безпосередньої взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу. Тільки при такій умові здобувач опановує знання норм і правил спілкування, засобів вербальної та невербальної комунікації, уміння обмінюватися інформацією, налагоджувати вербальні контакти, сприймати й розуміти співрозмовника, слухати й впливати на його думку співрозмовника, вибирати власну комунікативну стратегію. Зазначимо, що всі ці вміння є також важливими для налагодження ефективної взаємодії між учасниками освітнього процесу. Взаємодія учасників освітнього процесу розглядається нами як цілеспрямована взаємозумовлена діяльність суб'єктів освітнього процесу, орієнтована на досягнення прогнозованих цілей у співробітництві та передбачає формування ціннісних орієнтацій, особистісних якостей, системи професійно-педагогічних знань і вмінь, набуття соціального досвіду, сприяє самореалізації й досягненню ними життєвого і професійного успіху. Враховуючи це, особливе значення для забезпечення її ефективності належить саме комунікативній компетентності учасників взаємодії [1].

Високий рівень сформованості комунікативної компетентності є своєрідним засобом забезпечення функцій педагогічної взаємодії (мотивуючої, конструктивної, емоційної, соціально-перцептивної, ціннісно-орієнтаційної та комунікативної), але не зводиться до неї. У контексті цього комунікація виступає своєрідним змістовим наповненням взаємодії учасників освітнього процесу, оскільки передбачає встановлення певних відносин з іншими учасниками комунікації й передбачає спільну комунікативну діяльність [7, 3]. Враховуючи це, у наукових дослідженнях використовують термін "комунікативна взаємодія" як взаємообумовлені й взаємоузгоджені мовленнєві дії, що мають суб'єктний характер і забезпечують обмін інформацією, сприяють гармонійному розвитку особистості [9]. Комунікативна взаємодія є лише одним з різновидів форм взаємодії учасників

освітнього процесу. Комунікативна взаємодія учасників освітнього процесу розглядається як педагогічне спілкування, спрямоване на розв'язання освітніх завдань через встановлення сприятливого психологічного клімату та оптимізацію взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. При цьому ефективність комунікативної взаємодії визначається рівнем сформованості комунікативної компетентності.

Відзначимо, що взаємодія учасників освітнього процесу може бути зреалізована у різних формах, зокрема через співпрацю у навчальній урочній і позаурочній діяльності, у дослідницькій діяльності; безпосередньо через спілкування; під час консультацій, різних наукових і методичних заходів; засобами інтернету, електронної пошти, соціальних мереж, онлайн-платформ, засобами телефонного зв'язку та ін. Саме сформованість комунікативної компетентності дає змогу здійснювати на належному рівні комунікативну діяльність й забезпечувати конструктивну взаємодію всіх її учасників.

Комунікативна компетентність забезпечує реалізацію функцій спілкування під час здійснення суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учасниками освітнього процесу. Саме наявність комунікативних умінь (загальних та специфічних) дають змогу налагоджувати контакт у ході взаємодії з іншими учасниками, керувати цією взаємодією, уникати конфліктних ситуацій, а при їх наявності – вибирати оптимально ефективну комунікативну поведінку й успішно їх вирішувати. Важливими складниками комунікативної компетентності є наявність інтересу до співрозмовника, емпатія, гуманізм, що одночасно виступають умовами ефективною взаємодії учасників освітнього процесу. Комунікативна компетентність реалізується через вміння контактувати з іншими учасниками освітнього процесу, організувати і керувати процесом спілкування, будувати взаєностосунки на комунікативних засадах, керувати психофізіологічним апаратом під час комунікативної діяльності, забезпечувати діалогічну взаємодію з іншими учасниками освітнього процесу, використовувати закони функціонування мови й мовлення для розв'язання комунікативних завдань. Саме такі особистісні характеристики особистості, як тактовність й коректність у висловлюваннях, повага до співрозмовника; вміння слухати, сприймати і розуміти іншу людину; чітко й аргументовано формулювати свої думки; налагоджувати зі співрозмовником взаємини; здатність до улагодження конфліктів та самоконтролю є важливими структурними компонентами

комунікативної компетентності й показниками ефективною взаємодії учасників освітнього процесу. Враховуючи, що мовлення – інтегрований процес, значення комунікативної компетентності у реалізації взаємодії учасників освітнього процесу визначається також їх здатністю впливати на ефективність спілкування та спільної навчальної діяльності загалом, забезпечувати позитивну динаміку змін у особистісному розвитку й професійному становленні майбутніх фахівців. Крім того важливо забезпечувати процесуальну складову взаємодії з врахуванням морально-етичних норм.

Наукову цінність становить підхід, відповідно до якого комунікативна компетентність реалізується на трьох рівнях: соціонормативному (характеризується мовленнєвими нормами й правилами, вимогами до культури мовлення), сигніфікаційному (обумовлений системою нормативних приписів і символів, які використовуються під час спілкування), акціональному (передбачає залучення до комунікативної діяльності й досягнення певної мети) [6]. Існує інша точка зору, відповідно до якої комунікативна компетентність уміщує такі три основних аспекти: когнітивний (знання засобів і способів здійснення комунікативної діяльності); інтерактивний (забезпечує обмін інформацією між співрозмовниками); перцептивний (знання норм й особливостей взаємодії) [5]. З метою забезпечення ефективною конструктивною взаємодії учасників освітнього процесу важливими є групи характеристик комунікативної компетентності: індивідуально-психологічні характеристики особистості, психологічна грамотність та відповідна поведінка в різних комунікативних ситуаціях, вміння вербального і невербального спілкування.

Враховуючи це, комунікативну компетентність розглядаємо як необхідну умову реалізації взаємодії; специфічну інтегральну характеристику суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що передбачає взаємний вплив співрозмовників один на одного. Підтверджує сказане вище підхід І. Зязюна, який зазначав, що у ході педагогічного спілкування відбувається комунікативна взаємодія учасників освітнього процесу, який забезпечує встановлення позитивного психологічного клімату в колективі, оптимізацію стосунків та діяльності її учасників [4].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, саме комунікативна компетентність є важливим засобом налагодження конструктивною взаємодії на суб'єкт-суб'єктній основі між учасниками освітнього процесу. Від активної комунікативної позиції педагога, володіння

ним технікою спілкування, сформованості комунікативної компетентності залежить ефективність взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в обґрунтуванні методик формування комунікативної компетентності з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності фахівця та розробленні технологій реалізації конструктивної взаємодії учасників освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук І. В. Підготовка майбутніх вчителів трудового навчання та технологій до педагогічної взаємодії у професійній діяльності: теорія і методика : монографія. Хмельницький, 2017. 455 с.

2. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети. *Шлях освіти*. Харків, 2001. № 3. С. 13–16.

3. Заброцький М.М. Комунікативна компетентність вчителів: екопсихологічний вимір. *Практична психологія та соціальна робота*. Одеса, 2009. № 6. С. 1–4.

4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук. метод. посібник. Київ, 2000. 312 с.

5. Корніяка О.М. Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення. *Психолінгвістика: Зб. наук. праць ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”*. Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип.8. С. 33–45.

6. Писаревський І. М. Професійно-комунікативна компетентність (в туризмі) : підручник. Харків, 2017. 175 с.

7. Сергеева В. Педагогічна комунікативна взаємодія в системі “учитель – учні” та її виховна цінність в умовах спільної творчої діяльності. *Педагогічний часопис Волині*. Луцьк, 2015. С. 57–63. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153584448.pdf>.

8. Сікорська Л.Б. Зміст комунікативної компетентності працівників ОВС та її розвиток. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Львів, 2011. № 1. С. 106–119.

9. Хлістунова Н. В. Формування системи комунікацій у навчально-виховному процесі ВНЗ. *Ефективна економіка*. Київ, 2016. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_27.

REFERENCES

1. Androshchuk, I. V. (2017). *Pidhotovka maibutnix vchyteliv trudovoho navchannia ta tekhnolohii do pedahohichnoi vzaiemodii u profesiinii*

diialnosti: teoriia i metodyka [Training of future vocational education and technologies teachers for pedagogical interaction in professional career: theory and methodology]. *Monograph*. Khmelnytskyi, 455 p. [in Ukrainian].

2. Volfovska, T. (2001). *Komunikatyvna kompetentnist molodi yak odna z peredumov dosiahnennia zhyttievoi mety* [Communicative competence of young people as one of the prerequisites for achieving life goals]. *Education path*. Kharkiv, No.3, pp. 13–16. [in Ukrainian].

3. Zabrotskyi, M.M. (2009). *Komunikatyvna kompetentnist vchytelia: ekopsykholohichni vymiry* [Teacher’s communicative competence: ecopsychological dimension]. *Practical Psychology and Social Work*. Odesa, No.6, pp. 1–4. [in Ukrainian].

4. Ziazium, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realii : nauk. metod. posibnyk* [Pedagogy of kindness: ideals and realities]. *Scientific and methodical manual*. Kyiv, 312 p. [in Ukrainian].

5. Korniiaka, O.M. (2011). *Osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti fakhivtsiv na riznykh etapakh yikh profesiinoho stanovlennia* [Features of the development of communicative competence of specialists at different stages of their professional development]. *Psycholinguistics: Coll. of scientific works of Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda*. Pereyaslav-Khmelnytskyi, Vol.8, pp. 33–45. [in Ukrainian].

6. Pysarevskiy, I. M. (2017). *Profesiino-komunikatyvna kompetentnist (v turyzmi)* [Professional and communicative competence (in tourism): textbook]. Kharkiv, 175 p. [in Ukrainian].

7. Serheieva, V. (2015). *Pedahohichna komunikatyvna vzaiemodiia v systemi “uchitel–uchni” ta yii vykhovna tsinnist v umovakh spilnoi tvorchoi diialnosti* [Pedagogical communicative interaction in the system “teacher – students” and its educational value in the conditions of common creative activity]. *Pedagogical magazine of Volyn*. Lutsk, pp. 57–63. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/153584448.pdf>. [in Ukrainian].

8. Sikorska, L.B. (2011). *Zmist komunikatyvnoi kompetentnosti pratsivnykiv OVS ta yii rozvytok* [The content of communicative competence of police officers and its development]. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*. Lviv, No.1, pp. 106–119. [in Ukrainian].

9. Khlistunova, N. V. (2016). *Formuvannia systemy komunikatsii u navchalno-vykhovnomu protsesi VNZ* [Developing a system of communication in the educational process of higher education]. *Efficient economy*. Kyiv, No.1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_1_27. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.04.2022

**ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ:
АВТОРСЬКИЙ ПРОЄКТ**

УДК 373.3.015.3:159.955/.091.313

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259915>

*Оксана Шквир, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії*

*Людмила Ксьондзик, вчитель початкових класів навчально-виховного комплексу № 2
м. Хмельницького*

**ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ:
АВТОРСЬКИЙ ПРОЄКТ**

У статті акцентовано увагу на проблемі пошуку інноваційних педагогічних технологій, які сприяють розвитку критичного мислення молодших школярів. Уточнено сутність понять “критичне мислення” та “педагогічна технологія”. Висвітлено авторську технологію розвитку критичного мислення молодших школярів із використанням технічних засобів. Визначено її мету, завдання, етапи та результат використання. Доведена ефективність авторської технології шляхом проведення наукового дослідження на базі НВК №2 м. Хмельницький. Висвітлені труднощі у її використанні, які варто ураховувати вчителю початкових класів.

***Ключові слова:** молодші школярі; критичне мислення; педагогічна технологія; інтелектуальні техніки; комунікативні техніки; технічні засоби.*

Табл. 1. Літ. 8.

*Oksana Shkvyr, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of the Pedagogy Department
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy*

Liudmyla Ksiondzyk, Primary School Teacher of Educational complex No.2 of Khmelnytskyi

**TECHNOLOGY OF DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING OF JUNIOR
SCHOOLCHILDREN: AUTHOR'S PROJECT**

The article focuses on the problem of finding the innovative pedagogical technologies that promote the development of critical thinking of junior schoolchildren. It is determined that scientific researches in the direction of using technical means to develop the critical thinking of junior school children are not enough. The essence of the concepts “critical thinking” and “pedagogical technology” is specified. The author’s technology of development of critical thinking of junior schoolchildren with the use of technical means has been highlighted, which is a system of actions of teachers and pupils with the use of technical means, aimed at forming intellectual and communicative techniques of a child, ability to independent making decisions. Its objective, tasks and stages have been defined. It is emphasized that the result of the use of the author’s technology is the readiness of pupils to make grounded decisions, formation of their information and communication competence. The efficiency of the author’s technology has been checked by conducting a scientific research on the basis of Khmelnytskyi educational complex No. 2. The results of the observation of junior schoolchildren, survey of primary school pupils and teachers have been highlighted. It is proved that this technology promotes the activation of educational and cognitive activities of pupils; development of intellectual and communicative techniques necessary for making own decision; formation of information and digital competence. Difficulties in the use of technology for the development of critical thinking of primary school pupils with the use of technical means that should be taken into account by the teacher in the preparation and implementation of this technology in the educational process of modern primary school have been described. It is established that the use of the author’s technology is more effective during the main cycle of education (grades 3–4). Further scientific researches are needed to study the peculiarities of the introduction of technology for the development of critical thinking of primary school pupils with the use of technical means during the adaptive-game cycle of study (grades 1–2).

***Keywords:** junior schoolchildren; critical thinking; pedagogical technology; intellectual techniques; communication techniques; technical means.*

Постановка проблеми. У структурі повної загальної середньої освіти початковій школі належить особливе місце, оскільки в цей період дитина набуває необхідних ключових компетентностей для подальшого успішного навчання у базовій та профільній середній школі. “Початкова школа – це корінь усієї шкільної освіти, і чим він буде глибшим, міцнішим, тим більше передумов для

успіхів дитини у подальшому шкільному житті”, – наголошує О. Савченко [6, 1]. У Концепції Нової української школи зазначається, що спільним для всіх ключових компетентностей, необхідною умовою їх набуття на кожному етапі навчання є володіння критичним мисленням [4].

Здатність до критичного мислення визначається важливою навичкою людини ХХІ ст.; чинником формування демократичного суспільства, який

важливо формувати вже в молодшому шкільному віці. Сьогодні необхідно вчити учнів швидко орієнтуватися в інформаційному потоці, аналізувати отриману інформацію, перевіряти й переосмислювати її, приймати виважені рішення й аргументовано захищати їх.

Освітня реформа, яка розпочалася в Україні, орієнтує на пошук інноваційних педагогічних технологій, які сприяли б розвитку критичного мислення молодших школярів. У зв'язку із зазначеним, вважаємо доцільним висвітлення авторської технології розвитку критичного мислення молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень. Проблема розвитку критичного мислення школярів висвітлена в дослідженнях вітчизняних (М. Красовицький, О. Пометун, Ю. Стежко, І. Сущенко, О. Тягло та ін.) та зарубіжних (М. Ліпман, К. Мередіт, Дж. Стіл, Ч. Темпл та ін.) науковців. Технології розвитку критичного мислення молодших школярів представлені у працях Ш. Амонашвілі, О. Барабаш, Н. Глинянко, Р. Матоніної, М. Чабайовської та ін. Теорію та практику використання методів розвитку критичного мислення учнів початкових класів досліджували Н. Бібік, Г. Дмитрів, Н. Лаврів, Л. Марченко та ін.

Водночас встановлено, що наукових розвідок щодо використання технічних засобів з метою

3. Довести ефективність розробленої авторської технології.

Виклад основного матеріалу. Серед сучасних вимог до обов'язкових результатів навчання молодших школярів виокремлюємо вміння самостійно мислити. Сформувані "учня-мислителя", на думку В. Сухомлинського, означає навчити дитину самостійно відкривати істину [7, 454]. Саме критичне мислення має самостійний, індивідуальний характер та "максимально оголює різницю між комп'ютером і мозком людини" [1, 3].

Термін "критичне мислення" у науково-педагогічній літературі використовується з 1956 р. Адже в цей час Б. Блум розробив таксономію мислення та визначив операції, які на кожному рівні мислення може здійснити мозок людини. Вивчення науково-педагогічної літератури засвідчило існування різних підходів до тлумачення змісту поняття "критичне мислення". Керуючись попередніми дослідженнями О. Шквир, у яких за допомогою методу контент-аналізу було з'ясовано стійкі ознаки цього поняття (табл. 1), нами визначено критичне мислення як самостійне логічне мислення, спрямоване на прийняття людиною рішення шляхом використання інтелектуальних і комунікативних технік [8, 29–30].

Варто зазначити, що необхідно відрізняти критичне мислення від так званого

Таблиця 1.

Категоріальні ознаки поняття "критичне мислення"

№ п/п	Категорія (значення терміна)	Кількість авторів (джерел)		Кількість смислових одиниць аналізу	
		Абсолютне значення	у %	Абсолютне значення	у %
1.	Тип мислення, що характеризується логічністю та самостійністю	6	60,0	6	20,0
2.	Здатність людини аналізувати та самостійно оцінювати факти	4	40,0	4	13,4
3.	Система когнітивних і комунікативних технік	3	30,0	3	10,0
4.	Інтелектуально впорядкований процес, який закінчується прийняттям рішень	2	20,0	2	6,6

розвитку критичного мислення молодших школярів недостатньо.

Мета статті полягає у висвітленні авторської технології розвитку критичного мислення учнів початкових класів із використанням технічних засобів.

Мета статті зумовила вроз'язання таких завдань:

1. Уточнити зміст понять "критичне мислення", "педагогічна технологія".

2. Описати авторську технологію розвитку критичного мислення молодших школярів із використанням технічних засобів.

"критиканства". Критичне мислення – це не критика недоліків, а вміння визначати проблему і виробляти оптимальну стратегію її розв'язання [1, 3].

Результатом критичного мислення людини є прийняття аргументованого рішення у площині невідомого. Для цього їй необхідно знайти й опрацювати необхідну інформацію. Здійснити пошук інформації зі швидкістю, необхідною в сучасному суспільстві, можливо за допомогою технічних засобів. Цьому необхідно навчати учнів, зокрема молодших школярів.

На основі узагальнення власного педагогічного

досвіду нами було розроблено технологію розвитку критичного мислення молодших школярів. Ми поділяємо думку науковців (О. Дубасенюк, О. Падалка, О. Пехота, О. Савченко), які вважають педагогічну технологію системою дій учителя та учнів, спрямовану на досягнення поставленої мети. З цієї позиції визначаємо авторську технологію розвитку критичного мислення молодших школярів як систему дій вчителя та учнів з використанням технічних засобів, що спрямована на формування інтелектуальних і комунікативних технік дитини, здатності до самостійного прийняття нею рішення. Уточнимо, що під інтелектуальними техніками людини ми розуміємо вміння аналізувати, порівнювати, синтезувати, узагальнювати, оцінювати, робити висновки, тоді як під комунікативними техніками – вміння вербально доводити та спростовувати інформацію.

Метою авторської технології є розвиток у молодших школярів здатності до розв'язання проблем шляхом усвідомленого використання технічних засобів, зокрема цифрових пристроїв (смартфонів, планшетів).

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

1. Формувати вміння знаходити інформацію, необхідну для розв'язання проблеми, використовуючи інтелектуальні техніки та технічні засоби.

2. Учити аргументовано приймати рішення.

Результатом використання авторської технології є готовність учнів до прийняття обгрунтованого рішення, формування у них інформаційно-комунікаційної компетентності.

Варто зазначити, що, відповідно до Державного стандарту початкової освіти, інформаційно-комунікаційна компетентність є однією з обов'язкових ключових компетентностей, яку мають набути учні під час навчання в Новій українській школі, що передбачає оволодіння основами цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатності безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності у навчанні та житті [3].

Керуючись структурою критичного мислення [8, 30], нами були виділені такі етапи технології розвитку критичного мислення молодших школярів: постановка проблеми, яку необхідно розв'язати; пошук і усвідомлення інформації; побудова переконливої аргументації; прийняття рішення щодо розв'язання визначеної проблеми.

Розглянемо кожен етап цієї технології з використанням технічних засобів.

Постановка проблеми. Роль учителя на цьому етапі полягає у підготовці такого

навчального матеріалу, мультимедійного супроводу (презентації) уроку за допомогою різних програм, до контексту яких мають бути включені проблемні питання або завдання, що спонукали би учнів не тільки до перевірки своїх знань, але й пошуку нової інформації. До прикладу, при вивченні учнями початкових класів корисних копалин (природнича освітня галузь), спочатку вчителька наводить приклади корисних копалин, використовуючи слайди з малюнками, фотографіями, розкриває їх значення у житті людини, а потім запитує учнів: "Чому все, про що я розповідала, називають корисними копалинами?" У процесі обміну думками педагог може піддати сумнівам судження окремих дітей, підсилюючи їх інтерес до проблемного питання.

Пошук інформації. Початок розв'язання проблеми – це збір інформації про неї. На цьому етапі розвитку критичного мислення вчитель може використовувати такі методи, як-от: "мозкова атака", основне завдання якого полягає у пригадуванні учнями знань з певної теми [5, 60]; "асоціативний куш", що спонукає учнів думати вільно про певну тему, висловлюючи свої почуття та ставлення [5, 61] та ін. Ми також рекомендуємо залучати учнів до роботи з електронними посібниками-довідниками, які мають ретельно аналізуватися та відбиратися вчителем і бути завантаженими в учнівські смартфони або планшети. Вважаємо, що треба навчати молодших школярів працювати і з інтернет-ресурсами для отримання необхідної інформації. Так за допомогою власних гаджетів діти можуть навчатися швидко знаходити тлумачення різних понять, інформацію про відомих людей, тварин, рослини, явища природи, визначні пам'ятки історії та культури тощо. Завдання вчителя початкових класів – спонукати молодших школярів до пошуку інформації, формувати в них вміння швидко здобувати і опрацьовувати необхідний матеріал.

Самостійний пошук інформації учні можуть здійснювати в групах, парах та індивідуально. Вчителю початкових класів необхідно спостерігати за тим, як швидко і правильно молодші школярі здійснюють цей пошук і, у разі необхідності, допомагати їм. Результат роботи учнів він може показати на демонстраційному екрані. Якщо в класі є інтерактивна дошка, то вчитель може швидко відкрити будь-який комп'ютерний додаток, електронний посібник або сторінку в Інтернеті й продемонструвати потрібну інформацію. Великий екран, на який проєктується інформація, видно кожному, тому це дає змогу здійснювати перевірку результатів пошуку. Наприклад, учитель пропонує учням з'ясувати

сутність поняття “корисні копалини” за допомогою власних смартфонів. Після того, як школярі самостійно уточнили зміст цього поняття, вони перевіряють правильність своїх міркувань та пошуку в Інтернеті за слайдами вчителя.

Чітка аргументація. Критичне мислення потребує переконливої аргументації. Тому на цьому етапі його розвитку вчителю початкових класів необхідно вчити учнів доводити свою точку зору. До прикладу, вчитель пропонує молодшим школярам вибрати і довести, який із поданих на слайді переліків корисних копалин є правильний. Він радить дітям використовувати при цьому метод прес, який передбачає такі етапи: вислови свою думку: “Я вважаю...”; поясни причину такої точки зору: “Тому що...”; наведи приклад додаткових аргументів на підтримку своєї позиції: “Наприклад...”.

Прийняття рішення. Завершується процес розв’язання учнем поставленої проблеми прийняттям рішення. Воно визначається не тільки інформацією, яку учень здобув або пригадав, але й особистісними якостями, психічними установками і, значною мірою, його переконаннями, зокрема навичками рефлексивного ставлення до свого “Я”, моральною і соціальною відповідальністю, повагою до індивідуальних особливостей інших учнів [2, 10]. Рішення може бути прийняте учнем в парі, групі, або індивідуально. Воно має бути висловленим в усній або письмовій формі (наприклад, у формі есе). Наведемо приклад есе з досвіду роботи вчителя початкових класів НВО № 2 м. Хмельницького Л. Ксьондзик: “Яке значення мають корисні копалини для людини і чому?”. У разі усного повідомлення учнем свого рішення інші мають або погодитися з ним, або його спростувати.

Для з’ясування ефективності розробленої технології нами було проведено дослідження на базі четвертих класів (64 учні) НВК № 2 м. Хмельницький. Дослідження проводилось із вересня до травня 2022 р. і передбачало використання вищеприписаної технології практики вчителів початкових класів.

Цілеспрямовані педагогічні спостереження за освітньою діяльністю учнів засвідчили, що використання розробленої технології сприяє їхній високій активності; формуванню вмінь знаходити необхідну інформацію за допомогою цифрових пристроїв, аргументовано доводити свої рішення.

Анкетування, яке було проведено з учнями четвертих класів НВК № 2 м. Хмельницький, підтвердило результати спостереження. Зокрема, відповідно до першого питання анкети (“Чи часто тобі доводиться здійснювати пошук нової

інформації?”), 68,7 % (44 учні) відповіли “так”, 21,8 % (14 учнів) – важко відповісти і лише 9,3 % (6 учнів) – “ні”.

Аналіз відповідей на друге питання анкети (“Якщо тобі необхідно отримати нову інформацію, то ти спочатку звернешся до ...?”) допоміг нам визначити, якими засобами користуються учні для отримання нової інформації. Результати опитування засвідчили, що молодші школярі надають перевагу інтернету 67,1 % (43 учні). На другому місці батьки – 10,9% (7 учнів), на третьому – вчителі – 9,3 % (6 учнів). Найменш затребуваними серед опитуваних є підручники та інша література – 7,8 % (5 учнів). Як свій варіант учні запропонували використання електронного посібника – 4,9 % (3 учні).

Відповіді на третє питання анкети (“Що необхідно зробити для того, щоб бути впевненим у правильності своїх рішень?”) допомогли з’ясувати готовність дітей до прийняття власних рішень. Так, 46,8 % (30 учнів) обрали відповідь “вміти їх пояснити”, 39 % (25 учнів) – “з кимось порадитись”, 14 % (9 учнів) – “важко сказати”.

Водночас бесіди, які були проведені з учителями початкових класів, де впроваджувалася розроблена технологія, допомогли виявити певні труднощі в її використанні: періодичне виникнення проблем, пов’язаних із роботою технічних засобів навчання, учнівських гаджетів та повільним підключенням до інтернету; більша витрата часу на підготовку та проведення навчальних занять із використанням цієї технології; складність у керівництві пошуковою роботою молодших школярів, коли їх в класі більше 30. Педагоги також зазначили, що використання цієї технології більш дієве під час основного циклу навчання (3 – 4 класи).

Висновки. Отже, проведене дослідження довело ефективність авторської технології розвитку критичного мислення молодших школярів із використанням технічних засобів. Визначено, що основними етапами цієї технології є постановка проблеми, пошук інформації, чітка аргументація, прийняття рішення. Ця технологія сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів; розвитку в них інтелектуальних і комунікативних технік, необхідних для прийняття власного рішення; формуванню інформаційно-цифрової компетентності. Водночас дослідження допомогло виявити певні труднощі, які важливо ураховувати вчителю у підготовці та впровадженні цієї технології в освітній процес сучасної початкової школи.

Подальших наукових розвідок потребує питання вивчення особливостей упровадження

технології розвитку критичного мислення молодших школярів із використанням технічних засобів під час адаптаційно-ігрового циклу навчання учнів (1–2 класи).

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш О., Глинянюк Н. Вчимося міркувати самостійно та розважливо. *Учитель початкової школи*. 2018. № 11. С. 3–7.

2. Батрун І. В. Технологія розвитку критичного мислення і сучасний освітній процес. *Педагогічна майстерня*. 2018. № 1. Січень. С. 9–16.

3. Державний стандарт початкової освіти: прийнятий 21.02.2018 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>. (дата звернення: 01.05.2022).

4. Концепція Нової української школи. Схвалена колегією Міністерства освіти і науки України 27 жовтня 2016 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення 06.04.2022).

5. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2019. 208 с.

6. Савченко О. Покликання початкової школи. *Початкова школа*. 2008. № 2. С. 1–3.

7. Сухомлинський О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: в 5-ти томах, т. 1. Київ : Рад. школа, 1976. 253 с.

8. Шквир О. Критичне мислення молодших школярів : сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019. № 4 (171). Квітень. С. 27–32.

REFERENCES

1. Barabash, O. & Hlynianiuk, N. (2018). Vchymosia mirkuvaty samostiino ta rozvazhlyvo

[Learn to think independently and reasonably]. *Primary school teacher*. No.11. pp. 3–7 [in Ukrainian].

2. Batrun, I. V. (2018). Tekhnolohiya rozvytku krytychnoho myslennia i suchasnyi osvittii protses [Technology of critical thinking development and the modern educational process]. *Pedagogical workshop*. No.1. January. pp. 9–16. [in Ukrainian].

3. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity: pryiniaty 21.02.2018 r. [State standard of primary education: adopted on February 21, 2018]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>. (Accessed 01 May. 2022). [in Ukrainian].

4. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian school]. Approved by the Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine on October 27, 2016. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (Accessed 06 Apr.2022). [in Ukrainian].

5. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia (2019). [New Ukrainian school: a guide for teachers]. (Ed.) N. M. Bibik. Kyiv, 208 p. [in Ukrainian].

6. Savchenko, O. (2008). Poklykannia pochatkovoї shkoly [Mission of primary school]. *Elementary School*. No. 2. pp. 1–3. [in Ukrainian].

7. Sukhomlynskyi, O. (1976). Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoї osobystosti [Problems of education of a comprehensively developed personality]. Selected works: in 5 volumes, Vol. 1. Kyiv, 253 p. [in Ukrainian].

8. Shkvyr, O. (2019). Krytychne myslennia molodshykh shkoliariv : sutnist i osoblyvosti [Critical thinking of junior schoolchildren: essence and features]. *Youth & market*. No. 4 (171). pp.27–32. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.04.2022

“Творіння інтелекту переживають шумну суєту поколінь і на протязі століть зігрівають світ теплом і світлом”.

*Альберт Ейнштейн
один з найвизначніших фізиків ХХ століття*

“Ніхто не зможе побудувати для Вас міст, на якому Ви повинні перетнути потік життя, ніхто, крім Вас самих.”

*Фрідріх Ніцше
німецький філософ*

УДК 373.22/.24:005.42:005.96

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259916>

Лариса Зданевич, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Тетяна Атрощенко, доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету

КРОС-КУЛЬТУРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Стаття розкриває теоретичні аспекти крос-культурного менеджменту та його значення в освітньому середовищі сучасного закладу дошкільної освіти. Проаналізовано дефініції “крос-культурний менеджмент”, “крос-культурна компетентність” та “крос-культурний менеджмент в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти”; представлено власне розуміння цих понять. Автори акцентують увагу на тому, що професійна діяльність керівників ЗДО в умовах сучасних викликів має свою специфіку, яка потребує відповідної фахової підготовки у закладах вищої освіти.

Ключові слова: керівник закладу дошкільної освіти; менеджмент освіти; крос-культурний менеджмент; полікультурна освіта; крос-культурна компетентність; полікультурне освітнє середовище.

Лит. 10.

Larysa Zdanevych, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the PreSchool Pedagogy, Psychology and Professional Methods Department
Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Tetiana Atroshchenko, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Associate Professor of the Pedagogy of Preschool,
Primary Education and Educational Management Department
Mukachevo State University

CROSS-CULTURAL MANAGEMENT IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS: CURRENT CHALLENGES

The article has revealed the theoretical aspects of cross-cultural management and its importance in the educational environment of a modern preschool educational institution.

The purpose of the article has been to theoretically substantiate the content and peculiarities of cross-cultural management in the educational environment of preschool educational establishments in the conditions of today's challenges.

We have analyzed the definitions of “cross-cultural management”, “cross-cultural competence” and “cross-cultural management in the educational environment of preschool educational establishment”; presented our own understanding of these concepts.

The professional activity of the leaders of preschool educational establishments in the conditions of modern challenges has its own specifics, which requires a well-formed cross-cultural competence, which will allow to take into account these specifics and quality performance of professional duties. Analyzing the positions of scientists, cross-cultural management has been understood as the achievement of high efficiency of the educational process at preschool educational establishments through appropriate planning, organization and control. We have to mention that modern cross-cultural management defines culture as an organizational resource, and cultural differences – as a form of organizational knowledge that encourages the solution of international cultural problems. We also consider the search and emphasis on cultural universals in management based on the recognition and respect of cultural differences to be of paramount importance in cross-cultural management in the educational environment of preschool educational establishments. The focus has been put on the formation of cross-cultural competence and a specific corporate culture, which arises on the basis of national business cultures and harmoniously combines certain aspects of the culture of each ethnic group. We emphasize that cross-cultural competence has required the ability to negotiate business, clearly express their positions, know the general principles of business ethics and, which is a very positive factor – to speak a foreign language (preferably the language of national minorities attending preschool educational establishments).

Keywords: the head of the preschool educational institution; educational management; cross-cultural management; multicultural education; cross-cultural competence; multicultural educational environment.

Постановка проблеми. Глобалізоване зростаючою різноманітністю культур та практик суспільство, що характеризується ведення міжнародних проєктів, має потребу у посиленні міграційних процесів, крос-культурному менеджменті як одному з

інструментів менеджменту для прийняття ефективних рішень у ситуації культурних, мовних відмінностей та особливостей. Заклади дошкільної освіти (далі – ЗДО), які функціонують в багатонаціональній Україні, характеризуються певною специфікою діяльності, яка потребує відповідної фахової підготовки майбутніх керівників, здатних здійснювати професійну управлінську діяльність в умовах полікультурного середовища, з урахуванням цієї специфіки. Сучасні виклики – полікультурна спрямованість вітчизняної системи освіти, активні внутрішні переміщення громадян України, що зумовлені воєнним станом, актуалізують низку проблем, які потребують посиленої уваги керівників ЗДО. Невідкладність розв’язання цих проблем зумовлює необхідність активного студювання науковцями та практиками питань, що стосуються крос-культурного менеджменту в освітньому середовищі ЗДО, формування крос-культурної компетентності майбутніх менеджерів ЗДО та готовності до здійснення якісної професійної діяльності в умовах сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогодні крос-культурний менеджмент є досить новим і малодослідженим феноменом у вітчизняній науковій літературі. Можливості використання його концепції в корпоративному та стратегічному управлінні знаходимо у працях О. Ареф’євої, Т. Близнюк, А. Гордієнко, Я. Дибчинської, Ю. Петрушенка, І. Шавкун та ін. Питання, що стосуються управління освітою, зокрема фахової підготовки керівників закладів освіти знайшли відображення у працях В. Бондара, Л. Даниленко, Л. Карамушки, О. Мармази, В. Олійника, Л. Пісоцької, О. Пометун, Т. Сорочан, Є. Хрикова та ін. Різноманітні аспекти полікультурної освіти, яка зумовлює необхідність формування крос-культурної компетентності у майбутніх фахівців, проаналізовано у працях Т. Агросенко, Л. Вороняк, О. Гриви, В. Євтуха, В. Заслуженюка, С. Сисоєвої, Г. Філіпчука, Н. Якси та ін. У ході дослідження було з’ясовано, що зміст і специфіка крос-культурного менеджменту в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти не знайшла належного наукового обґрунтування. Враховуючи виклики сьогодення, що ставлять непрості вимоги до керівника та діяльності ЗДО, вважаємо за доцільне ґрунтовне вивчення досліджуваної проблеми.

Мета статті – теоретично обґрунтувати зміст і специфіку крос-культурного менеджменту в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Крос-

культурні аспекти у менеджменті, на думку авторів навчального посібника “Менеджмент”, втілюються у врахуванні та подальшому застосуванні технологій управління з огляду на соціальні, культурні особливості умов їх реалізації. Основні крос-культурні засади менеджменту узагальнюють специфіку управління через поєднання національних і регіональних культур та мікрорівень гендерних, вікових, професійних особливостей. Як стверджують науковці, практична реалізація менеджменту як процесу управління значною мірою визначається національною приналежністю менеджера як суб’єкта управління [8, 35].

Кожен менеджер як особистість має власну індивідуальність, ділові, соціальні, моральні та психологічні якості, які вирізняють його від інших, створюють неповторний імідж. Так, Л. Васильченко виділяє професійні та особистісні якості керівника, які визначають його здатність оптимально застосовувати свої знання і вміння, що реалізуються у функціях професійної діяльності. Авторка вважає, що специфіка управління закладами освіти, на відміну від інших підприємств і установ, зумовлює визначення пріоритетного завдання: формування особистісних і професійних якостей менеджерів закладу освіти, розширення можливостей цього процесу за рахунок підсилення його цілісності, педагогічного аналізу функцій та особливостей їхнього професійного становлення [4, 3].

Природно, що науковці переконані у важливості таких професійно значущих особистісних якостях менеджера закладу освіти, як: організованість і відповідальність, обізнаність і переконливість, наполегливість, упевненість у власних діях, винахідливість, вимогливість і висока моральність, чуйність і гуманність, почуття справедливості, комунікабельність, оптимізм та багато ін. Проте, в умовах євроінтеграційних процесів і полікультурного середовища, радять доповнити цей перелік такими необхідними для керівників якостями, як: культура міжнаціонального спілкування, міжетнічна толерантність, обізнаність в особливостях культурно-освітніх традицій тих етносів, які проживають у відповідному регіоні та навчаються у даному закладі [2, 9]. Цілком погоджуємося з тим, що знання, уміння й навички, необхідні для здійснення професійної діяльності, безперечно, є важливими, проте у зв’язку з упровадженням полікультурної освіти, необхідні управлінці, як здатні до професійної взаємодії в багатокультурному просторі, що передбачає сформованість світоглядних позицій, позитивного ставлення до

представників інших етносів, релігій, культур, духовної гнучкості, розвиток культури міжнародного спілкування й здатність успішно розв'язувати проблеми освітньої галузі на засадах міжетнічної толерантності. Відповідно, актуальною в контексті означеної проблеми постає особистість керівника закладу освіти, його професійна і міжкультурна компетентність, від яких залежить ефективне функціонування закладу освіти, успіхи його колективу [2, 7]. Враховуючи вищезазначене, першочерговою значущою умовою розв'язання завдань сучасної дошкільної освіти вважаємо ефективний крос-культурний менеджмент в освітньому середовищі ЗДО. Зупинимось на цьому детальніше.

Невід'ємною рисою сучасних організацій є крос-культурні колективи, що поєднують представників різних національних культур. Культурна різноманітність персоналу може підвищити результативність роботи команди, отже, і ефективність роботи всієї організації. Як стверджує Т. Близнюк, крос-культурний менеджмент є частиною загальної теорії менеджменту, в рамках якої формуються уявлення і вивчаються закономірності взаємодії представників різних культур у системах управління організаціями мультинаціонального характеру, на основі яких можуть бути вироблені практичні рекомендації з управління мультинаціональними колективами [3, 35]. На думку дослідниці, найбільш широким напрямом розуміння сутності крос-культурного менеджменту є той що, пов'язаний з управлінням на межі культур, складовими якого відповідно є крос-культурний менеджмент як управління поведінкою та крос-культурний менеджмент як управління культурними відмінностями. Саме тому, під крос-культурним менеджментом Т. Близнюк розуміє галузь сучасного менеджменту, яка займається проблемами управління діяльністю та поведінкою працівників організації в умовах мінливого культурно різноманітного середовища (на межі культур) шляхом використання культурних відмінностей як ресурсу розвитку організації для досягнення цілей організації [3, 39]. Погоджуємося з О. Ткаченко, що з усіх можливих проявів крос-культурного менеджменту найбільшу практичну цікавість має взаємозбагачення управлінського досвіду, запозичення як загальних принципів ведення бізнесу, так і конкретних технологій та інструментів в окремих галузях управління [7, 254].

Крос-культурний менеджмент, як уважає І. Саваріна, передбачає дослідження культурних відмінностей як на міжнародному, так і на національному рівнях, як за межами, так і

всередині національних кордонів. Він охоплює опис поведінки людей, що є представниками різних культур, які працюють в одній організації, та порівняння поведінки людей в організаціях, розташованих в двох та більше країнах. Предмет крос-культурного менеджменту, на думку дослідниці, охоплює як макро-, так і мікрорівні управління. Погоджуємося з авторкою, що актуальність крос-культурного менеджменту зумовлюється тим, що взаємодія людей з різних країн та культур здійснюється на тлі зростаючого різноманіття форм та методів організації [6, 25]. Для нашого дослідження актуальність крос-культурного менеджменту полягає у тому, що взаємодія представників різних культур, релігійних уподобань та ін. здійснюється після пережитих ними стресових подій, втрат та інших негативних факторів. Відповідно, в таких умовах керівник ЗДО повинен професійно діяти і як менеджер, і як психолог, проявляючи позитивні людські якості.

Переконані, що якісна крос-культурна діяльність в освітньому середовищі ЗДО може здійснюватися тільки керівником із відповідним рівнем сформованості крос-культурної компетентності. Саме тому важливим етапом фахової підготовки у закладі вищої освіти є формування крос-культурної компетентності, яку визначаємо як складову професійної компетентності майбутніх керівників ЗДО. Зі свого боку Л. Щетініна, С. Рудакової визначають крос-культурну компетентність як "особисту здатність фахівця, що допомагає в побудові ефективних комунікацій із носіями інших культур, яка може бути формальною вимогою до поведінки співробітника, організації, або враховуватися в індивідуальних планах розвитку персоналу" [9]. Автори акцентують увагу на такому важливому моменті, як урахування особливостей культур, які притаманні різним суб'єктам взаємодії.

Цінними для нашого дослідження є виділені Е.Гріффіном складові крос-культурної компетентності:

1. Знання – інформація про особливості певної культури. Такі знання мають відобразитися не просто у володінні інформацією, а у глибинному осмисленні того, що можуть значити для співрозмовника вербальні та невербальні жести, який стиль поведінки йому притаманний та якими інструментами комунікацій він може володіти. Також варто аналізувати, що є спільним і на чому варто робити акцент для знаходження спільної точки зору.

2. Мотивація – наявність бажання та необхідності взаємодіяти з представником іншої культури. Без мотивації крос-культурна компетентність не зможе закріпитися у свідомості людини через

відсутність бачення сфери її застосування. Базисом для виникнення мотивації виступає потреба, наприклад, дізнатися важливу інформацію.

3. Вміння – володіння досвідом та навичками у побудові крос-культурних комунікацій. Потрібно розуміти, що навіть якщо попередньо людина не усвідомлювала, що бере участь у крос-культурних комунікаціях, то це усе одно відбувалося. Важливо показати, у яких моментах це відбувалося. Дуже корисно брати до уваги близькі і найбільш поширені приклади, а також стимулювати аналіз того, як відбувалися крос-культурні мотивації до отримання знань індивідом і як вони відбулися б вже після. Це допоможе не лише отримати бажаний результат від навчання, але й додати нову цінність у персонал організації.

4. Прихильність – позитивне, або ж неупереджене ставлення до носія іншої культури. Першим кроком до побудови прихильності є нівелювання будь-яких стереотипів про інші культури та культурні відмінності. Варто максимально фокусуватися на предметі розмови і будувати нейтральні запитання, що не підштовхують до відповіді [10, 64]. На нашу думку, ці чотири складові здатні забезпечити необхідну якість професійної діяльності керівника та конкурентоспроможність ЗДО в умовах сучасних викликів.

Процес формування крос-культурної компетентності науковці трактують як спеціально організовану взаємодію, спрямовану на виконання таких завдань: формування вмінь визначати й аналізувати стан полікультурного освітнього середовища, порівнювати культурну різноманітність на рівні суспільства, групи й окремої особистості; розвиток культури міжнаціонального спілкування з представниками інших культур, національних меншин; формування вмінь представляти себе і власну культуру в умовах полікультурного діалогу. Як стверджують фахівці, формування крос-культурної компетентності керівників закладів освіти передбачає впровадження в освітній процес закладів вищої освіти ефективних освітніх технологій, концептуальний і процесуальний складники яких сприятимуть досягненню потенційно передбачуваних цілей і завдань, розв'язанню досліджуваної проблеми [2, 10].

Оскільки професійна діяльність керівників ЗДО в умовах полікультурного регіону має свою специфіку, то підтримуємо думку, що завдання підготовки керівних кадрів для цих закладів потребують доповнень полікультурного характеру: орієнтація на знання основних структурних елементів полікультурного навчального середовища; знання сутності базових положень крос-культурного менеджменту;

обізнаність із сучасними психолого-педагогічними технологіями навчання і виховання в полікультурному навчальному середовищі; сформованість міжетнічної толерантності, розвиток культури міжнаціонального спілкування; уміння попереджувати та вирішувати міжетнічні конфлікти тощо. Набуті знання такого характеру дають можливість майбутнім керівникам закладів освіти здійснювати власну професійну діяльність на високому рівні, реагувати на зовнішні та внутрішні чинники полікультурного освітнього середовища, моделювати його відповідно до специфіки закладу освіти [1].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Професійна діяльність керівників ЗДО в умовах сучасних викликів має свою специфіку, що потребує сформованої належним чином крос-культурної компетентності, яка уможливить врахування цієї специфіки і якісне виконання професійних обов'язків.

Аналізуючи позиції науковців, крос-культурний менеджмент розуміємо як досягнення високої ефективності освітнього процесу в ЗДО за допомогою відповідного планування, організації та контролю. Зазначимо, що сучасний крос-культурний менеджмент визначає культуру як організаційний ресурс, а культурні відмінності – як форми організаційного знання, що спонукає розв'язувати міжнаціональні культурні проблеми. Першочерговим у крос-культурному менеджменті в освітньому середовищі ЗДО вважаємо пошук і акцентування культурних універсалій у управлінні, що базуються на визнанні та повазі культурних відмінностей. У центр уваги ставимо формування крос-культурної компетентності та специфічної корпоративної культури, яка виникає основі національних ділових культур і гармонійно поєднує у собі окремі аспекти культури кожного етносу. Акцентуємо увагу на тому, що крос-культурна компетентність потребує уміння вести ділові переговори, чітко висловлювати власні позиції, знати загальні положення бізнес-етики та, що є надзвичайно позитивним чинником, – володіти іноземною мовою (бажано мовою представників нацменшин, які відвідують ЗДО). Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розкритті педагогічних умов формування крос-культурної компетентності майбутніх вихователів ЗДО у процесі фахової підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атрошенко Т. Підготовка майбутніх керівників закладів освіти в умовах полікультурного регіону. URL: <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/boppndsu/paper/viewFile/251/245>

2. Атрошенко Т. О., Качур Б. М., Качур М. М. Формування крос-культурної компетентності майбутніх керівників закладів освіти. Вісник Черкаського університету імені Богдана Хмельницького : Педагогічні науки, 2018. № 3–4. С. 6–11.
3. Близнюк Т. П. Крос-культурні особливості менеджменту сучасної мультинаціональної організації: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2017. 296 с.
4. Васильченко Л. В. Управлінська культура і компетентність керівника. Харків : Вид. група “Основа”, 2007. 40 с.
5. Петрушенко Ю. Крос-культурні аспекти підвищення ефективності міжнародного бізнесу. Вісник Хмельницького національного університету. 2009. № 5. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_1/pdf/146-148.pdf.
6. Саваріна І. П. Теоретичні аспекти крос-культурного менеджменту. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 6 (11). С. 24–26. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/6_11_2018.pdf
7. Ткаченко О. В., Потопа К. Л. Значення крос-культурного менеджменту як фактору підвищення ефективності діяльності підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*, 2011. №6, Т.1. С. 252–256.
8. Шкільняк М. М., Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент: Навчальний посібник. Тернопіль: Крок, 2017. 252 с.
9. Щетініна Л. В., Рудакова С.Г. Сутність крос-культурної компетентності : від теорії до практики. *Електронне наукове фахове видання “Ефективна економіка”*, 2017. No. 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5537>
10. Griffin, Emory A. A First Look at Communication Theory (6 ed.). McGraw-Hill, 2006 URL: <https://goo.gl/6JUdRr>
1. Atroshchenko, T. Pidhotovka maybutnikh kerivnykiv zakladiv osvity v umovakh polikulturalnoho rehionu [Training of future heads of educational institutions in a multicultural region]. Available at: <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/boppnds/paper/viewFile/251/245>. [in Ukrainian].
2. Atroshchenko, T.O., Kachur, B.M. & Kachur, M.M. (2018). Formuvannya kros-kulturnoyi kompetentnosti maybutnikh kerivnykiv zakladiv osvity [Formation of cross-cultural competence of future heads of educational institutions]. *Bulletin of Cherkasy University named after Bohdan Khmelnytsky: Pedagogical Sciences*, No. 3-4, pp. 6–11. [in Ukrainian].
3. Blyznyuk, T.P. (2017). Kros-kulturni osoblyvosti menedzhmentu suchasnoyi multynatsionalnoyi orhanizatsiyi [Cross-cultural features of management of modern multinational organization]. Kharkiv, 296 p. [in Ukrainian].
4. Vasilchenko, L.V. (2007). Upravlinska kultura i kompetentnist kerivnyka [Management culture and competence of the head]. Kharkiv, 40 p. [in Ukrainian].
5. Petrushenko, Y. (2009). Kros-kulturni aspekty pidvyshchennya efektyvnosti mizhnarodnoho biznesu [Cross-cultural aspects of improving the efficiency of international business]. *Bulletin of Khmelnytsky National University*, No. 5. Available at: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_1/pdf/146-148.pdf [in Ukrainian].
6. Savarina, I.P. (2018). Teoretychni aspekty kros-kulturnoho menedzhmentu [Theoretical aspects of cross-cultural management]. *Priazovsky Economic Bulletin*, No. 6 (11), pp. 24–26. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/6_11_2018.pdf [in Ukrainian].
7. Tkachenko, O.V. & Potopa, K.L. (2011). Znachennya kros-kulturnoho menedzhmentu yak faktoru pidvyshchennya efektyvnosti diyalnosti pidpryyemstv [The importance of cross-cultural management as a factor in improving the efficiency of enterprises]. *Bulletin of Khmelnytsky National University*, No.6, pp. 252–256 [in Ukrainian].
8. Shkilnyak, M.M., Ovsyanyuk-Berdadina, O.F., Krysko, J.L. & Demkiv, I.O. (2017). Menedzhment: Navchalnyy posibnyk [Management: Textbook]. Ternopil, 252 p. [in Ukrainian].
9. Shchetinina, L.V. & Rudakova, S.G. (2017). Sutnist kros-kulturnoyi kompetentnosti : vid teoriyi do praktyky [The essence of cross-cultural competence: from theory to practice]. Electronic scientific professional publication “Effective Economy”, No. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5537> [in Ukrainian].
10. Griffin, Emory A. A. (2006). First Look at Communication Theory (6 ed.). McGraw-Hill, Available at: <https://goo.gl/6JUdRr> [in English].

Стаття надійшла до редакції 18.04.2022

УДК 378.018.43:61-057.87

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259917>

Оксана Ісаєва, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету "Львівська політехніка",
професор кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного університету імені Данила Галицького
Ганна Шайнер, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Національного університету "Львівська політехніка"

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

У статті висвітлюється актуальність дистанційної освіти в кризових умовах та аналізуються реакції впровадження дистанційного навчання в освітній процес закладів вищої медичної освіти. Дистанційне навчання за допомогою ІКТ розглядається як рушій освітньої діяльності в сучасних умовах нашої країни, тому розробка та впровадження дистанційних форм і методів навчання стала одним з основних напрямів розвитку вищої школи на сучасному етапі. Завпровадження форми дистанційної освіти стало можливим завдяки розвитку Інтернет технологій та відповідності стилю життя сучасного студента.

Значна увага зосереджується на ролі викладача у дистанційній освіті та особливостях педагогічної взаємодії викладачів і студентів як суб'єктів дистанційного навчання, висвітлюються інструменти спілкування та засоби організації дистанційного навчання у професійній освіті. Виокремлюються базові функції викладача у процесі дистанційного навчання: педагогічна (або метакогнітивна), організаційна, патріотично-виховна, соціоафективна (або мотиваційна), техніко-адміністративна. Ключовою умовою, що сприяє практичній реалізації дистанційного навчання, є наявність у викладача знань, умінь і навичок роботи з сучасними інформаційними й комунікаційними технологіями.

Увагу зацентовано на сутності та навчальних можливостях дистанційної освіти на основі аналізу й узагальнення педагогічної, дидактичної та наукової літератури.

Ключові слова: студенти-медики; вища медична освіта; дистанційне навчання; професійна підготовка.

Лит. 9.

Oksana Isayeva, Doctor of Sciences (Pedagogy),
Professor of the Pedagogy and Innovative Education Department Lviv Polytechnic National University,
Professor of the Latin and Foreign Languages Department,
Lviv Danylo Halytsky National Medical University
Hanna Shayner, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Foreign Languages Department,
Institute of Humanities and Social Sciences,
Lviv Polytechnic National University

DISTANCE LEARNING FOR MEDICAL STUDENTS IN CRISIS

The article highlights the relevance of distance education in crisis and analyzes the benefits of introducing distance learning in the educational process of higher medical institutions. Distance teaching with the help of ICT is considered as a driver of educational activities in the modern conditions of our country, so the development and implementation of distance learning forms and methods has become one of the main directions of higher education at the present stage. The implementation of distance learning has become possible due to the development of Internet technologies and compliance with the lifestyle of modern students. Therefore, the relevance of the article involves the analysis of the prospects of medical students in the form of distance learning.

Much attention is paid to the role of the teacher in distance education and the peculiarities of pedagogical interaction of teachers and students as subjects of distance learning, communication tools and means of organizing distance learning in vocational education. The basic functions of the teacher in the process of distance learning are distinguished: pedagogical (or metacognitive), organizational, patriotic-educational, socio-affective (or motivational), technical-administrative. The key condition contributing to the practical implementation of distance learning is teacher's knowledge, skills and abilities to work with modern information and communication technologies. Attention is focused on the essence and educational opportunities of distance education based on the analysis and generalization of pedagogical, didactic and scientific literature.

Keywords: medical students; higher medical education; distance learning; vocational training.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогоднішні надзвичайні умови нашої держави передбачають виклик освіті і громадянам. Тому сучасна вища медична освіта покликана реалізувати свої завдання за допомогою формування особливого

освітнього середовища, що уможливить забезпечити підготовку конкурентоспроможних і компетентних фахівців системи охорони здоров'я на ринку праці, здатних якісно виконувати професійні обов'язки, приймати швидкі рішення в умовах пандемії чи військового стану, вдосконалюватися упродовж життя тощо. Своєрідними ознаками формування навчального середовища з підготовки студентів медичних вишів в умовах пандемії КОВІД-19 та військових дій розглядається удосконалення чинного навчального середовища; швидке та ідейне оновлення засобів навчання за допомогою системи MOODLE; поновлення змісту навчання дисциплін соціально-гуманітарного блоку; формування майбутнього лікаря як особистості у військових та кризових умовах; вдосконалення особистісної і професійної культури студентів-медиків у надзвичайних умовах; впровадження синхронного і асинхронного дистанційного навчання у виняткових умовах; розвиток базових компетентностей викладачів для забезпечення ефективного процесу викладання в інформаційному освітньому просторі; формування навчального середовища на основі ІКТ.

Міністерство освіти і науки розробило організаційно-методичні рекомендації щодо навчання за допомогою дистанційних технологій (*лист МОН від 19.05.2020 №6/643-2020*), де увагу зосереджено на загальних принципах організації дистанційного навчання у закладах освіти, розміщено довідкову інформацію про інструменти та платформи, на яких можна навчати дистанційно. Також укладено методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу, значна частина яких присвячена власне дистанційному навчанню (*лист від 17.08.2021 №1/9-414*) [9]. Саме тому дистанційне навчання за допомогою ІКТ розглядається як рушій освітньої діяльності в сучасних умовах нашої країни. В означеному контексті в теорії та методиці вищої медичної освіти постає потреба поєднання інноваційних педагогічних технологій з особливостями професійної підготовки студентів медичних вишів, які повинні адаптуватися до зовнішнього середовища, що швидко змінюється.

Актуальність розвідки полягає у тому, щоб проаналізувати рівень перспектив студентів у формі дистанційного навчання.

Тому **метою** статті є виявлення впливу дистанційного навчання на студентів медичних вишів у процесі професійної підготовки.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- визначити цілі, які передбачають формування навчального середовища на основі ІКТ;

- сформувати основні принципи застосування дистанційного навчання у процесі професійної підготовки студентів-медиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дистанційне навчання у процесі професійної підготовки студентів вивчали науковці: І. Попко охарактеризувала практичні аспекти дистанційного навчання у навчальних закладах освіти Канади та особливості ролі викладача; Н. Мась, Н. Сторожук, Л. Ряба, Л. Солодєєва дослідили досвід використання дистанційного навчання у провідних освітніх закладах Європи і визначили основні проблеми, що перешкоджають запровадженню цієї форми в Україні; Ю. Попова висвітлила досвід Великобританії щодо дистанційної підготовки вчителів на прикладі Відкритого університету засобами ІКТ; Н. Сулим опрацювала технології дистанційного навчання, визначила його компоненти, поширені форми занять з використанням комп'ютерних телекомунікацій; С. Тимошенко проаналізувала становлення та розвиток дистанційної освіти у Великій Британії; Л. Філіпова та О. Олійник вивчали зарубіжні концепції та моделі дистанційного навчання й уточнили педагогічні й інформаційні технології (Інтернет-технології), що використовуються в освітньому процесі дистанційної освіти.

Низка учених розглядають запровадження у навчальний процес інформаційно-комунікативних технологій як один з ефективних методів розв'язання проблеми підготовки майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я, а саме В. Биков, А. Галаган, Ю. Горошко, М. Жалдак, Т. Капустіна, В. Ключко, Т. Крамаренко, Т. Крилова, Н. Морзе, С. Раков, Ю. Рамський, С. Семеріков, О. Співаковський, Д. Тиффін, Б. Шуневич.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Підготовка фахівців сфери охорони здоров'я ґрунтується на інтенсивному застосуванні ІКТ навчання в освітній та професійній діяльності і вважається не лише важливою складовою процесу навчання, але й одним з провідних засобів лікувально-діагностичного процесу. Адже лікарі працюють з різноманітним переліком програм, базами даних пацієнтів і лікарняними, електронними рецептами, внутрішніми локальними мережами, аптечними інформаційними системами тощо. Тобто умови карантину зосередили медиків на телемедицині, що є вкрай актуально в сучасних умовах. Тому адаптація щодо дистанційного навчання має бути успішною з огляду на майбутню кар'єру та самореалізацію студентів.

Уважаємо доречною думку наукоця Б. Холмберг, що у дистанційному навчанні як формі освіти переважає відсутність постійного і безпосереднього контролю із боку викладача, а в плануванні й опосередкованому керівництві освітнім процесом головну роль відводиться закладу освіти, котрий вирізняє навчання на відстані від самостійного навчання [6]. Тому необхідно засередити увагу на базових функціях викладача в процесі дистанційного навчання:

- педагогічна (або метакогнітивна),
- організаційна,
- патріотично-виховна,
- соціоафективна (або мотиваційна),
- техніко-адміністративна.

Загальновідомо, що кожна країна має свої особливості дистанційного навчання і рекомендованих платформ відповідно, тому існують різноманітні підходи до визначення поняття “дистанційне навчання”, яке сформулювали вчені М. Томпсон, М. Мур, А. Кларк, і Д. Кіган. Власне кожен науковець засереджував увагу на окремому аспекті [5]. Дослідниця Н. Жевакіна уважає, що дистанційне навчання – це цілеспрямований інтерактивний процес взаємодії викладача та здобувача вищої освіти, що ґрунтується на використанні сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій, які дають змогу здійснювати навчання на відстані, а отже, надає можливість отримувати освіту у процесі виробничої діяльності, за місцем проживання, можливість організації процесу самоосвіти, планування та здійснення індивідуальної освітньої траєкторії залежно від власних можливостей і потреб, поширює коло здобувачів освіти, яким доступні усі види освітніх ресурсів поза віковими, соціальними обмеженнями, станом здоров’я, підвищує соціальну та професійну мобільність населення [2, 70]. Науковець В. Куклев досліджує поняття “мобільне навчання” як процес за підтримки мобільних гаджетів незалежно від місця та часу, використовуючи особливе програмне забезпечення на педагогічному ґрунті модульного і міждисциплінарного підходів [3, 27]. На думку О. Гнедкової, “змішане навчання” – це цілеспрямований процес взаємодії суб’єктів навчання, у якому поєднані традиційна та дистанційна форми навчання, що може відбуватися в аудиторії та поза її межами, у синхронному та асинхронному режимах і базуватися на широкому використанні ІКТ” [1, 65].

Дослідник М. Танась виокремлює поняття “навчання на відстані”, які найчастіше зустрічаються у закордонних джерелах: (distant learning), коли основною діяльністю є діяльність

того, хто навчається, за допомогою Інтернет, комп’ютерів, телебачення, радіо тощо; (distance teaching), коли головну роль виконує викладач; (tele-teaching) як навчання з використанням засобів телекомунікацій; (teaching by network) як мережеве навчання [4, 79–82].

Аналіз наукової літератури засвідчує, що автори мають різні точки зору в питаннях, пов’язаних з організацією взаємодії викладачів і студентів; з розробкою навчальних матеріалів, оцінкою результатів навчання і з керуванням навчальним процесом в умовах дистанційного навчання. Отож завдання викладача – не лише подати студентам теоретичні знання відповідно до стандартів освіти, але й сформулювати у них професійні компетентності та життєво важливі вміння пошуку, синтезу, збирання та опрацювання необхідних медичних даних, вміння ефективно взаємодіяти з колегами в екстрених ситуаціях, працювати у команді, брати на себе відповідальність, представляти результати власної роботи, самостійно опановувати новітні технології.

Численні прихильники *автономного* навчання характеризують його як плановану і систематичну діяльність, яка включає вибір, дидактичну підготовку і подання навчальної інформації, а також спостереження і надання допомоги студентам у навчанні за допомогою подолання відстані між студентом і викладачем, використовуючи різноманітні засоби зв’язку. Таким чином, роль викладача зводиться до мінімуму, а функції щодо надання допомоги студенту в його навчанні, на думку науковця, мають виконуватися за допомогою різних засобів зв’язку. Учений першочергову увагу приділяє автономії і незалежності студента. Тобто увагу зосереджено на студентоцентричному підході. Отож, завдання закладу освіти “ допомогти студентові тоді, коли він цього бажає, якщо сам не може впоратися з виконанням поставлених завдань.

Особливої уваги заслуговує твердження Ч. Ведмеєра про диференціацію *викладання і навчання* як єдиний шлях подолання просторово-часового бар’єру в процесі дистанційного навчання. Також дослідник представляє поняття *незалежне навчання*, тобто студенти не залежать від викладача і мають певний ступінь свободи і відповідальність, тобто власне середовище. При незалежному навчанні викладачі і студенти виконують свої функції та завдання незалежно один від одного, підтримуючи контакт різноманітними способами (обмін поштою, застосунками месенджер тощо) [8],

зосереджуючи увагу на перевагах незалежного навчання: просторове і часове розділення між суб'єктами навчання; індивідуалізація навчання; навчання відбувається через діяльність студентів; відповідальність студента за темп і результати навчання.

У наукових працях М. Мура розглядається поняття “незалежне навчання”, яке характеризує “освітню систему, в якій студент має автономію і відділений від викладача в часі і просторі”. Зв'язок між студентом і викладачем відбувається лише за допомогою технічних засобів. М. Мур класифікує програми дистанційного навчання як “автономні” (які визначаються студентом) або “неавтономні” (які визначаються викладачем). Ступінь автономії конкретного студента він обумовлює такими факторами: вибір цілей навчання лежить на відповідальності студента чи викладача (автономія у поставленні цілей); вибір і використання методу навчання є рішенням викладача чи студента (автономія у методах навчання); рішення про вибір критеріїв і методів оцінювання зроблено студентом чи викладачем (автономія в оцінюванні) Тобто *незалежне навчання* передбачає однаковий вплив студента і викладача на визначення цілей, методів навчання і методів оцінки будь-якої навчальної програми [7, 78–88].

Уважаємо, що при виборі платформи, інструментів та ресурсів для дистанційного навчання необхідно звертати увагу на такі критерії:

- результативність – наскільки ресурс та онлайн-інструмент допомагає досягнути очікуваних результатів навчання;
- універсальність – можливість використовувати єдину платформу для усіх видів діяльності;
- зрозумілість інтерфейсу для студентів різного віку;
- доступність для осіб з особливими освітніми потребами;
- можливість використовувати на пристроях з різними операційними системами;
- безпечність – варто мінімізувати платформи, що збирають персональні дані студентів та педагогів.

Дистанційне навчання також дає змогу студентам активізувати самостійну і науково-дослідницьку роботу, індивідуалізувати та диференціювати окремі аспекти навчання.

Висновок. Зміст професійної підготовки студентів-медиків реалізується через комплекс діагностичних, проєктувальних, конструктивних, організаторських та комунікативних умінь. Пошук засобів подолання цифрового бар'єру в системі вищої освіти розглядається як один з провідних у методиці професійного навчання. Надання

закладам освіти сучасних технічних засобів ІКТ створює умови для організації електронного навчання. Розвиток та становлення майбутнього фахівця як особистості відбувається з огляду на індивідуалізацію навчання, можливість студента самостійно оволодівати змістом освіти, відбувається просторове і часове розділення між суб'єктами навчання, надання можливості ефективно розподіляти час для навчання, впроваджується інтеграція з традиційними методами навчання, тобто організація і керування процесом навчання проходить за допомогою інформаційних технологій.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні результатів навчальної діяльності студентів-медиків під час пандемії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнедкова О. О. Педагогічні умови формування фахових знань майбутніх учителів іноземних мов у процесі дистанційного навчання : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон. 2017. 19 с.
2. Жевакіна Н. В. Технологія дистанційного навчання: сутність та особливості. *Вісник Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка*. № 4. 2003. С. 68–73.
3. Куклев В. А. Становление системы мобильного обучения в открытом дистанционном образовании: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. Ульяновский государственный технический университет. Ульяновск. 2010. 46 с.
4. Танась М. Дистанційна освіта в дидактичній концепції. *Вища освіта України*. Київ. №1. 2003. С. 73–82.
5. Хассон В. Дж. Критерії якості дистанційної освіти. *Вища освіта*. № 1. 2004. С. 92–99.
6. Holmberg B. Distance Education International Perspectives. London. 1983. 115 p.
7. Moore M. Toward a theory of independent learning and teaching. *Journal of Higher Education*. Vol. 12. 1973. P. 661–679.
8. Wedemeyer C. Learning at the Backdoor: Reflections on non-traditional learning in the lifespan. Madison. 1981. 130 p.
9. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/distancijne-navchannya>

REFERENCES

1. Hnyedkova, O. O. (2017). Pedagogical conditions of formation of professional knowledge of future teachers of foreign languages in the process of distance learning. *Candidate's thesis*. 19 p. [in Ukrainian].
2. Zhevakina, N. V. (2003). Technology of distance learning: essence and features. *Bulletin of Luhansk state ped. Taras Shevchenko University*. No. 4. pp. 68–73. [in Ukrainian].

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ІВЕНТ-ПЕДАГОГА: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

3. Kuklev, V. A. (2010). Stanovlenie sistemy mobilnogo obucheniya v otkrytom distantsionnom obrazovanii [The formation of a mobile learning system in open distance education]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Ulyanovsk State Technical University. Ulyanovsk. 46 p.

4. Tanas, M. (2003). Dystantsiyna osvita v dydaktychniy kontseptsiyi [Distance education in the didactic concept]. *Higher education in Ukraine*. Kyiv. No.1. pp. 73–82. [in Ukrainian].

5. Khasson, V. Dzh. (2004). Kryteriyi yakosti dystantsiynoyi osvity [Quality criteria for distance

education]. *Higher Education*. No. 1. pp. 92–99. [in Ukrainian].

6. Holmberg, B. (1983). Distance Education International Perspectives. London. 115 p. [in English].

7. Moore, M. (1973). Toward a theory of independent learning and teaching. *Journal of Higher Education*. Vol. 12. pp. 661–679. [in English].

8. Wedemeyer, C. (1981). Learning at the Backdoor: Reflections on non-traditional learning in the lifespan. Madison. 130 p. [in English].

9. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/distancijne-navchannya> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.03.2022

УДК 378.091.3:37.091.12:379.81

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259947>

Світлана Кушнірук, доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Ірина Дубровіна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

Андрій Шевченко, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ІВЕНТ-ПЕДАГОГА: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлені особливості професійної підготовки майбутніх івент-педагогів освітньо-кваліфікаційного рівня “бакалавр” і науково обґрунтовано доцільність організації проєктної діяльності в освітньому процесі ЗВО України. Досліджено індивідуальні та колективні форми організації проєктної діяльності, що є важливою складовою підготовки майбутнього бакалавра. Проаналізовано форми проєктів за змістом, кількістю учасників – представників різних вікових і соціальних груп: інформаційно-масові, діяльнісно-практичні, індивідуальні та наочні. Висвітлено особливості впровадження таких проєктних напрямів: соціокультурного, дослідницького, екологічного, національно-патріотичного й анімаційно-рекреаційного.

Ключові слова: культурно-освітнє дозвілля; інноваційні проєкти; класифікація студентських проєктів; професійна компетентність, підготовка бакалавра.

Літ. 14.

Svitlana Kushniruk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy Department, Drahomanov National Pedagogical University

Iryna Dubrovina, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy of Higher School Department Drahomanov National Pedagogical University, Research Fellow, Institute of Bibliology of the V.I. Vernadskiy National Library of Ukraine

Andrii Shevchenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy Department Drahomanov National Pedagogical University

ORGANIZATION OF PROJECT ACTIVITIES IN FUTURE TEACHERS – EVENTS ORGANIZERS TRAINING: A PRACTICAL ASPECT

Peculiarities of professional training of specialists in mastering the subject learning outcomes and formation of general and subject competencies of the educational and professional program 011 Educational, pedagogical sciences “Leisure Pedagogy” on the basis of project technologies are considered in the article. The processes of globalization of cultural and educational space and the requirements for a modern event teacher who must be able to independently model, design innovative techniques, methods, technologies of teaching and education are described. The individual and collective nature of the forms of organization of project activities, which is an

important component of the bachelor's degree, is studied. The uniqueness of the educational and professional program 011 Educational, pedagogical sciences "Leisure Pedagogy", which focuses on the organization of leisure for children, youth and adults, is defined. The process of organizing project activities through mastering the theoretical and methodological foundations of the project method, the implementation of practical areas of cultural and educational projects in the mandatory components of educational and professional bachelor's program: "Management of animation and recreational projects", "Art pedagogy", "Ukrainian language for specific purposes", "Ukrainian culture", "Ecology", "Leisure in foreign educational systems", "Integration of arts in the cultural and educational system of leisure" are analyzed. It is proved that the organization of cultural and educational leisure activities requires mandatory updating of the content through socialization, humanization and personal orientation of the educational process; development of individuality and subjectivity of pupils, their need for communication and interaction. The essence of the design of intellectual games, design requirements (limitations, integrity, consistency and logic, objectivity and validity, competence of authors and staff, viability) "SMART Generation" is characterized. Forms of projects on quantitative and semantic grounds: informational and mass, activity and practical, individual, visual are outlined. Stakeholders requirements to methodological support of the process of preparation of future teachers – events organizers for the organization of project activities, scientific and methodological support of the learning process and the creation of informational and thematic case of student projects are highlighted.

Keywords: *cultural and educational leisure activities; innovative projects; classification of student projects; professional competence; bachelor's degree preparation.*

Постановка проблеми. Нині у світі відбувається повномасштабна глобалізація культурно-освітнього простору, елементами якої є інноваційні процеси у сфері професійної підготовки майбутніх учителів, а тенденції до міжнародної інтеграції продукують нові вимоги до якості фахової підготовки висококваліфікованих кадрів, які мусять мати належний рівень професійної компетентності [10, 115]. Гуманізм вищої освіти пронизує не лише індивідуальні, але й колективні форми організації та здійснення проєктної діяльності, що є важливою складовою фахової підготовки майбутніх івент-педагогів. Мета цієї діяльності – досягнення прогнозованих результатів навчання студентів щодо формування у них загальних та фахових компетентностей [13; 14].

Провідним напрямом освітньо-професійної програми 011 Освітні, педагогічні науки "Педагогіка дозвілля" Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова є змістова та доцільна організація і впровадження культурно-освітнього дозвілля з дітьми, молоддю й дорослими. Названа вище бакалаврська програма орієнтована на здійснення фахової підготовки висококваліфікованих майбутніх івент-педагогів, які будуть здатними створити сценарій й організувати проєктну діяльність різних типів складності майже у всіх сферах науки та освіти. Тому нагальною є потреба у фаховій підготовці такого майбутнього педагога-організатора, який зміг би організувати дискусію чи проєкт-діалог, а також забезпечити доцільність і змістовність діяльності у малій групі тощо, володів би різноманітними засобами підтримувати увагу та працездатність учасників проєкту, був спроможний самостійно моделювати й конструювати нові (інноваційні) прийоми, методи, технології навчання та виховання, створював би

ефективні, педагогічно доцільні та змістовні освітні проєкти, був би компетентним у царині забезпечення доцільності й змістовності організації дозвілля осіб – представників різних вікових і соціальних груп. З метою привернути інтерес студентів до нагальних проблем у галузі виховання дітей і молоді та наповнити змістом дозвілля дорослих, відбувається формування тем і змістове наповнення проєктів, що здійснюються майбутніми івент-педагогами у ході виконання завдань різних видів практики: навчальної (ознайомлювальної), виробничої (пропедевтичної), навчальної професійно-орієнтованої, виробничої (фахової) [9, 64].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Найважливішими завданнями сучасного викладача закладу вищої освіти у роботі зі студентами, як зазначає А. Денисенко, є "опанування майбутніми фахівцями науки – педагогіки дозвілля, мета якої – формування загальних і фахових компетентностей для успішного виконання ними завдань професійної діяльності у сферах культурного просвітництва, змістовності організації дозвілля та забезпечення рекреації" [1, 67]. У наукових працях І. Білецької, І. Бойчева, В. Бочелюка, Н. Дем'яненко, Н. Максимівської, Б. Набоки, І. Петрової, І. Сидова, Б. Титова та інших учених висвітлено дидактичні настанови щодо організації дозвіллевой діяльності для самореалізації особистості. Однак майже немає наукових досліджень, які розкривають особливості організації фахової підготовки педагогів-аніматорів для виконання проєктів із сім'ями та громадськістю, а також із різними категоріями дітей (вік, діти з особливими потребами тощо) й дорослими у ході організації та проведення волонтерських заходів, участі у міжнародних проєктах і фестивалях мистецтв із інклюзивної освіти.

Отже, метою статті є дослідження процесу організації проектно-інформаційної діяльності як складової професійної підготовки майбутнього івент-педагога завдяки опануванню ним теоретико-методологічних основ методу проєктів, урахуванню вітчизняного досвіду вищої освіти, упровадженню практико-орієнтованої спрямованості процесу виконання культурно-освітніх проєктів за допомогою застосування обов'язкових компонентів бакалаврської освітньо-професійної програми.

Виклад основного матеріалу. Вагомість івент-освіти посилюється за умов підвищення вимог до матеріально-економічного забезпечення рівня життя окремої людини й суспільства загалом. Особливої актуальності ця сфера освіти набуває у період пандемії та соціальних обмежень людей у комунікації, гостро постає необхідність у саморозвитку, адже вона становить унікальний простір для розвитку творчого потенціалу особистостей, змістовності організації її дозвілля, самоосвіти та релаксації. Цим процесам властиві: широка розмаїтість культурно-освітніх зв'язків людини з навколишньою дійсністю і прагненням особистості до самовираження та перевтілення завдяки участі в анімаційно-рекреаційних програмах у культурно-освітніх заходах [2, 65].

Під час навчання у ЗВО України майбутні фахівці у сфері організації дозвілля осіб різних вікових і соціальних груп отримують загальні знання, навички й уміння щодо особливостей здійснення проектно-інформаційної діяльності, її переваг і недоліків, вивчають технологію створення проєктів та їх утілення у ході виконання завдань практики й участі у волонтерських заходах. Стейкхолдери вказують на необхідність створення науково-методичного супроводу для забезпечення процесу фахової підготовки майбутніх івент-педагогів до організації та здійснення проєктів у сфері дозвілевої діяльності з особами-представниками різних вікових і соціальних груп – й ускладнення тематичного кейсу студентських проєктів, що спрямовані на практичне застосування студентами-випускниками проектно-інформаційної технології дозвілля.

Проведення культурно-освітньої дозвілевої діяльності, потребує оновлення таких її сфер, як: соціалізація особистості, гуманізація, особистісна орієнтованість процесу в ЗВО; розвиток суб'єктності майбутніх івент-педагогів у ході фахової підготовки: задоволення їх потреб у спілкуванні та взаємодії з учасниками проєкту, а також підтримання безконфліктних відносин з викладачем і взаємин з однолітками; вплив виховних, освітніх і здоров'язберігальних засобів на сфери освітніх потреб, уподобань, інтересів і прагнень дітей, молоді та дорослих.

Проектно-інформаційна підготовка випускників ЗВО України зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки за освітньо-професійною програмою “Педагогіка дозвілля” є вимогою стейкхолдерів державної та приватної форм власності, рецензентів програми, що втілено в обов'язкових компонентах програми, а саме: “Проектна та франчайзингова системи дозвілля”, “Арт-педагогіка”, “Екологія”, “Українська мова за професійним спрямуванням”, “Українська культура”, “Інтеграція мистецтв у культурно-освітній системі дозвілля”, “Дозвілля в зарубіжних освітніх системах”, “Педагогічна анімація”, “Педагогіка культурно-дозвілевої діяльності” [9, 64–65].

Педагогічне дозвілля ґрунтується на задоволенні рекреаційних потреб населення у відповідній діяльності соціальних суб'єктів у “вільний” час, у спеціально призначеному й організованому просторово-інституційному середовищі, в якому будуть забезпечені належні умови для культурно-освітнього просвітництва, відпочинку, творчості без яких є неможливим формування всебічно й гармонійно розвинутої особистості не лише майбутнього івент-педагога, але й звичайної людини-трудівника.

Форма проєктування – це спосіб організації освітнього процесу у ЗВО України, що відображає внутрішній зв'язок між його елементами й особливості відносин педагогів і вихованців. Форми проєктування мають структуру (композицію), тобто початок і закінчення (експозицію, зав'язку і розв'язку). Години дозвілля призначені для індивідуального розвитку особистості, завдяки уподобанням, зацікавленням, хобі й опануванню основ медіа-грамотності.

Проектування у педагогіці дозвілля – це процес залучення особистості до засвоєння напрацьованих людством надбань культури, мистецтва та ремесла; створення належних умов для втілення нею власного природного потенціалу й творчого ставлення до явищ навколишньої дійсності й життя загалом, спрямоване на утвердження у свідомості загальноновизнаних у суспільстві норм і правил поведінки. Формування морально-етичного ставлення особистості до суспільства та держави, свого фізичного “Я”, себе й навколишніх людей, природи, праці та мистецтва має ґрунтуватися на особистому самовдосконаленні кожного індивіда, його гармонійному й усебічному розвитку, становленні й самоутвердженні себе як здатного проявляти національну гідність громадянина України. Виконання цих завдань можливе за умови впровадження основ проектного підходу в процесі фахової підготовки

у ЗВО майбутніх педагогів-організаторів культурно-дозвіллевої діяльності та рекреації.

Для успішного планування анімаційно-рекреаційних проєктів у роботі з дітьми, молоддю та дорослими, необхідно дотримуватися таких принципів педагогічного моделювання, як системність, конкретність, оптимальність, діалог, індивідуалізація, науковість, неперервність.

У сучасній педагогічній практиці спостерігається кілька підходів до аналізу проєктної діяльності: описовий, полярно-оцінний, проблемний, системний, особистісно орієнтований [3, 14]. У процесі створення освітньо-професійної програми “Педагогіка дозвілля” й планування ступенів її впровадження необхідно керуватися основними положеннями Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, яка містить формулювання стратегії виховання підростаючого покоління в умовах розвитку громадянського суспільства у незалежній Україні.

Основу класифікації форм проєктування становлять *масові, групові та індивідуальні* типи проєктної діяльності [6, 43].

Групові форми проєктної діяльності – це діяльність гуртків, екскурсій, походи, класні виховні години тощо. *Індивідуальні форми* виховної роботи – це читання художньої літератури, колекціонування, гра на музичних інструментах, вишивання, малювання тощо. До *масових форм* виховної роботи належать: тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, конференції, предметні тижні, зустрічі з провідними фахівцями у галузі дозвілля, огляди-конкурси, виставки, відзначення традиційних народних свят, кінофестивалі, тематичні вечори та інші [8, 30].

За особливостями вираження, втілення і способами *виховного впливу* на підсвідомість особистості розрізняють такі групи методів виховання: *словесні* (інформація, збори, бесіда, лекція, диспут, конференція, зустріч, усний журнал або газета, радіогазета чи радіожурнал, літературні читання, мітинг тощо); *практичні* (походи, екскурсії, спартакіади, олімпіади, конкурси, зустрічі, свята, ярмарки, творчі гуртки, зони творчої дії тощо); *наочні* (шкільні музеї, кімнати і зали, галереї, виставки дитячої творчості, тематичні та книжкові виставки (вітрини нових книжок), тематичні стенди, конкурс стінгазет і плакатів, мала художня галерея, вітрини тощо).

Ефективною формою організації змістового культурно-освітнього дозвілля є досконало підготовлені та майстерно проведені культурно-освітні масові проєкти для дітей, молоді та дорослих. Вони сприяють створенню у свідомості

учасників і відвідувачів цих заходів піднесеного й радісного настрою, розвитку комунікаційних здібностей, пізнавальних інтересів, практичних умінь і навичок взаємодії у команді. Ефективність анімаційно-рекреаційного проєкту визначають не лише вдало обрана форма проведення, методи і прийоми підготовки, дотримання ключових положень технологій івент-освіти та правил техніки безпеки, але й урахування індивідуальних і вікових особливостей учасників та відвідувачів культурно-освітнього заходу.

Фахівцеві-аніматору необхідно враховувати такі складові проєктної діяльності: актуальність обраної теми дозвілля; відповідність змісту проєкту обраній темі; практична спрямованість культурно-освітнього заходу; врахування інтересів і запитів дітей, молоді чи дорослих; лаконічність, зрозумілість, доступність, чіткість, ретельна підготовка проєкту, рефлексія досягнених рекреаційних результатів [7, 5].

Обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми “Педагогіка дозвілля” є вивчення дисципліни “Управління анімаційно-рекреаційними проєктами”, що спрямована на ознайомлення майбутнього івент-педагога з основами проєктування, залучення його до науково-дослідницької діяльності, діагностики й створення самостійних проєктів щодо розв'язання проблемних і творчих завдань, а також діагностування власного рівня підготовленості з окремих напрямів івент-освіти [5, 19]. Студенти пізнають суть і значимість створення інтелектуальних ігор, вимог до їх проєктування (логічність і послідовність, об'єктивність й обґрунтованість, досконалість, обмеженість у часі й просторі, компетентність авторів і персоналу, довговічність), навчаються розподіляти ролі, визначати ступінь важливості кожного учасника команди й основні людські чинники у керуванні арт-педагогічними проєктами та продукуванню інтелектуальних ігор, аргументовано обґрунтовувати доцільність й ефективність проєкту інтелектуальних ігор “Покоління SMART” (на основі інтернет-проєктів Київського палацу дітей та юнацтва); визначати роль кожного учасника команди й основні людські чинники. Під час опанування освітнього компонента “Управління анімаційно-рекреаційними проєктами” майбутні івент-педагоги вивчають історію розвитку управління проєктами в соціокультурній діяльності, складові анімаційно-рекреаційного проєктування (інновація, соціальна суб'єктність, життєві концепції, цінності, морально-етичні норми й настанови, ідеал), й усвідомлюють значимість історичного аспекту проєктування для педагогів-організаторів

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ІВЕНТ-ПЕДАГОГА: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

культурно-освітньої діяльності та рекреації. Майбутні івент-педагоги здійснюють моделювання *форм проєктів* відповідно до кількісних і змістових ознак: *інформаційно-масові* – дискусії, диспути, конференції, “філософський стіл”, “відкрита кафедра”, інтелектуальні аукціони, ринги, вечори (тематичні вечори, вечори запитань та відповідей з проблем рідної культури, історії, держави і права); *діяльнісно-практичні* – свята, театр-експромт, ігри-драматизації, політичні інформації, народні ігри, огляди-конкурси, концерти, квести; *індивідуальні* – творчі завдання, виразне читання текстів художньої літератури, колекціонування (філателія, нумізматики тощо), гра на музичних інструментах, вишивання, малювання; *наочні* – шкільні музеї, кімнати і зали, світлиці, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові тематичні стенди тощо [3; 4; 6].

Виконання завдань культурно-освітнього дозвілля здобувачами вищої освіти відбувається у таких проєктних напрямках: *соціокультурний, дослідницький, екологічний, національно-патріотичний, анімаційно-рекреаційний*, які забезпечують належні умови для професійної орієнтації та самовизначення майбутніх івент-педагогів, формування у них стійких мотивів до самовдосконалення та самовираження у професійній діяльності. Проаналізуємо їх докладніше.

Утворення терміна “педагогічне дозвілля” в Україні зумовлено національно-культурним рухом, становленням державності, розвитком мистецтва, культури та ремесел, загальним прагненням української спільноти до самопрезентації та процесами, що відбуваються у волонтерській діяльності.

Соціокультурні проєкти передбачають самовизначення майбутніх івент-педагогів як особистостей і професіоналів завдяки входженню до системи соціальних відносин, піднесенню власного престижу й авторитету, виконанню різних соціальних ролей, участі у волонтерських проєктах всеукраїнського та міжнародного рівнів тощо. Такі проєкти забезпечують формування художньо-естетичної культури особистості здатної до самовдосконалення за допомогою ознайомлення та дослідження кращих національними і світовими культурологічними надбаннями, і їх дослідження, сприяє напрацюванню умінь примножувати культурно-мистецькі традиції свого народу. Соціокультурний проєкт для студентів, які здобувають вищу освіту освітньо-професійною програмою “Педагогіка дозвілля”, уможливило створити у їх свідомості

уявлення про основні періоди розвитку української культури, здійснити аналіз надбань та досягнень української національної культурної традиції з позиції історичної ретроспективи і перспектив розвитку. В ході роботи над проєктом відбувається ознайомлення зі здобутками української матеріальної та духовної культур (від витоків до сьогодення), можливостей запозичення надбань культури інших народів, порівняльного аналізу значимості й місця вітчизняної культури у контексті європейських і світових культуротвірних процесів. Виконання групою студентів соціокультурних проєктів у процесі фахової підготовки у ЗВО становить основу для реалізації провідних завдань названої вище освітньо-професійної програми, а саме: сприяє вихованню у них національної свідомості й становленню громадянських якостей характеру та професійного мислення. Ознайомлення з кращими зразками української та світової культури під час опанування освітніх компонентів: “Українська мова”, “Українська культура”, “Інтеграція мистецтв у культурно-освітній системі дозвілля”, “Дозвілля в зарубіжних освітніх системах”, – уможливило створювати проєкти на основі єдності освіти, культури та науки, компетентнісного підходу, студентоцентрованості й контекстності (практичної спрямованості) навчання; формувати у здобувачів освіти уміння конструювати й розвивати партнерські та морально-етичні суб’єкт-суб’єктні відносини між учасниками й відвідувачами анімаційно-рекреаційних культурно-освітніх заходів.

Дослідні проєкти – передбачають залучення дітей та підлітків до науково-дослідницької та пошукової діяльності з метою поширення наукових знань та їх перетворення на інструмент творчого пізнання світу. Майбутні івент-педагоги, які здобувають вищу освіту за освітньо-професійною програмою “Педагогіка дозвілля”, постійно беруть участь у запропонованих у ній та втілених у процесі професійної підготовки студентів у ЗВО конкурсах, а саме: “Зима в об’єктиві Київщини” (фото-проєкт), “Моя Україна – Батьківщина” (проєкт-буклет), “Дорослі читають дітям казки” (відео-проєкт). Всі проєкти мають обов’язкову умову – супровідний творчий опис відповідно до алгоритму виконання завдань педагогічної професійно-трудової практики щодо особливостей виконання проєкту заздалегідь визначеного типу. Цією освітньо-професійною програмою передбачено функціонування гуртка “Калейдоскоп дозвілля”, діяльність якого, перш за все, спрямована на розвиток студентської наукової творчості, підготовку мініпроєктів і висвітлення

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ІВЕНТ-ПЕДАГОГА: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

результатів у доповідях і тезах науково-практичних конференцій.

Екологічні проекти забезпечують опанування майбутніми івент-педагогами знань про навколишнє середовище (природне та соціальне), усвідомлення ними себе частиною природи та можливостей постійного спілкування з нею; формування екологічної культури особистості, отримання навичок і досвіду розв'язання екологічних проблем і передбачення ймовірних наслідків власної природоперетворювальної діяльності; залучення до практичної природоохоронної роботи й збереження навколишнього середовища. Зміст *екологічного проекту* становлять закономірності, закони, правила та принципи формування й функціонування екосистем і компонентів їх структури, що необхідно враховувати у процесі укладання виховних тематичних програм і створення організації та ведення культурно-освітніх заходів з людьми різного віку.

Виконуючи проекти екологічного спрямування, студенти здійснюють дослідження на такі теми: значення громадських і волонтерських організацій у системі екологічної освіти й виховання дитячого та дорослого населення, екологічна освіта і здоров'я людини, екологічна освіта і виховання та стратегії сталого (збалансованого) розвитку, актуальні проблеми екологічної освіти і виховання та основні тенденції у їх розв'язанні.

Національно-патріотичні проекти забезпечують формування громадянина, виховання високих духовних якостей характеру особистості й патріотичних почуттів (громадянська відповідальність за долю українського народу та держави, підготовка молодого покоління до військової служби тощо). Завдяки національно-патріотичним проектам у професійній підготовці бакалаврів у сфері організації дозвілля здійснюється управління сучасних підходів до формування національно-патріотичної особистості громадянина України, науково обґрунтовуються нормативно-правові засади національно-патріотичного виховання дітей і молоді в Україні, форми й методи виховної роботи у цій сфері з дітьми та молоддю [12, 59]. У ході створення та виконання проектів у цьому напрямі дозвілевої діяльності відбувається формування у майбутніх івент-педагогів національно-патріотичної свідомості й патріотизму та впровадження основних цілей національно-патріотичного виховання дітей та молоді в освітній процес ЗВО, оскільки кожен учасник проектної групи опановує знання про суть і зміст соціального та національно-патріотичного виховання дітей та молоді в Україні й

ознайомлюється з основними положеннями концепцій та стратегій національно-патріотичного виховання молоді. Здійснюючи підготовку тематичних групових проектів у сфері національно-патріотичного виховання дітей та молоді, бакалаври з івент-освіти виконують дослідження з таких проблем: “Національно-патріотична свідомість української молоді в контексті соціокультурних настанов”, “Система формування національно-патріотичного світогляду та громадянської активності молоді”, “Роль дитячих і юнацьких громадських організацій України у національно-патріотичному вихованні дітей та молоді”, “Волонтерство як прояв національно-патріотичної свідомості сучасної української молоді”, “Центри національно-патріотичного виховання – осередки виховної роботи з дітьми та молоддю”.

Анімаційно-рекреаційні проекти передбачають організацію культурно-освітнього дозвілля серед дітей, підлітків або дорослих завдяки залученню їх до спілкування за допомогою різних форм ігрової та дозвіллево-розважальної діяльності з метою поліпшення психо-фізіологічного стану їх здоров'я, втамування психічної та фізичної напруженості засобами арт-технік [2, 64]. У ході виконання завдань навчально-професійної педагогічної практики майбутні івент-педагоги оволодівають методикою організації гурткової роботи, активно застосовують різноманітні форми проектної діяльності, орієнтуючись на еталонні зразки різних за змістом, формою проведення, кількістю учасників, майстерно виконаних проектів [5, 20]. Сучасна івент-освіта потребує спеціально підготовлених висококваліфікованих педагогів-організаторів культурно-освітньої діяльності й рекреації, які здатні оновити зміст і впровадити інноваційні форми проектування простору для організації та провадження культурно-освітнього дозвілля. обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми “Педагогіка дозвілля” є дисципліни “Педагогічна анімація” та “Арт-педагогіка”, які спрямовані на забезпечення належних умов для активізації процесу становлення професійної компетентності майбутнього педагога-аніматора, обґрунтування прикладних сфер застосування арт-педагогіки; опанування майбутніми івент-педагогами знань про загальні принципи та методики арт-терапії та на формування у них здатності грамотно проектувати й доцільно застосовувати психотерапевтичні методики й арт-техніки у роботі серед дітей з вадами розвитку.

Загальний науковий огляд теоретичних основ арт-терапії засобами різних видів мистецтва й

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ІВЕНТ-ПЕДАГОГА: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

узагальнений аналіз її особливостей та виокремлення переваг як засобу адаптації дітей, молоді та дорослих до освітнього процесу становить підґрунтя анімаційно-рекреаційних проєктів. Для оволодіння техніками арт-педагогіки студенти із задоволенням беруть участь у тренінгах і майстер-класах із залученням провідних спеціалістів у сфері дозвільної діяльності, а саме: “Ізотерапевтичні техніки у роботі педагога-аніматора”, “Художні форми роботи й арт-терапевтичні вправи для дітей, які потребують особливого піклування”, “Суб’єкт-суб’єктна взаємодія у арт-просторі”, “Українська лялькотерапія”, “Вплив кольору на людину”, “Розвиток творчого потенціалу дитини: оригамі, казкотерапія, музикотерапія” тощо.

Висновки та перспективи для подальших наукових розвідок. Отже, організація та здійснення культурно-освітнього проєктування у процесі фахової підготовки у ЗВО майбутніх івент-педагогів ґрунтується на опануванні ними теоретичних знань й оволодінні практичними методами і технологіями педагогіки дозвілля, уміннями та навичками професійної діяльності у ході участі у тренінгових програмах і майстер-класах із залученням провідних спеціалістів у сфері дозвілля. Теоретичні професійні знання, практичні уміння і навички у поєднанні зі здібностями й особистими та професійними якостями характеру особистості утворюють основу професійної майстерності фахівця, необхідну для успішного розв’язання ним різнопланових професійних завдань у різних сферах культурно-освітньої дозвільної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дениченко А., Мкртічян О., Білецька С., Ковтун А. Педагогіка дозвілля – запорука формування професійних компетентностей. *Новий колегіум*, 2020. С. 66–71.
2. Дубровіна, І.В. Експертиза сучасних наукових арт-джерел: культурологічний аспект. *Сучасна наука: світові тенденції, технології та інновації. Матеріали науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 24–25 грудня 2021 р.). Херсон: Видавництво “Молодий вчений”. 2021. С. 64–67.
3. Бацаева Т.Е. Психолого-педагогические условия подготовки будущих педагогов начальных классов к руководству творческой проектной деятельностью: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.01 – общая педагогика. Брянск: БГПУ, 1998. 19 с.
4. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: навч.-метод. посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.

5. Богомолов Л.Н. Компетентностный подход к выбору содержания образования: на примере формирования компетенции избирателей. *Стандарты и мониторинг в образовании*. 2004. № 2. С. 19–21.

6. Веселова В.Г., Матяш М.В. Проектная деятельность будущего учителя: проблемы профессионального становления. Брянск: Изд-во БГУ, 2002. 97 с.

7. Веселова Ю.В. Становление проектной культуры студентов в образовательном пространстве педагогического колледжа: автор. ... канд. пед. наук. Омск, 2007. 25 с.

8. Забродська Л.М., Онопрієнко О.В., Цимбалару А.Д., Хорунжа Л.Л. Інформаційно-методичне забезпечення проєктно-технологічної діяльності вчителя. Харків, Видавнича група “Основа”, 2007. 201 с.

9. Кушнірук С.А., Дубровіна, І.В., Тепла О.М. Концептуальні підходи до формування змісту освітньо-професійної програми бакалаврського рівня “Педагогіка дозвілля”. *Молодь і ринок*. 2022. №1 (199), січень 2022. С.62–67.

10. Кушнірук С.А. Формування поняттєво-термінологічної компетентності івент-педагога в системі професійної педагогічної підготовки. *Партнерство в освіті та соціальній роботі: сучасні виклики та перспективи : матеріали міжвузів. наук.-практ. конф.* (Хмельницький, 22 лют. 2022 р.). Хмельницький: ПП “А.В.Царук”, 2022. С.115–118.

11. Лебедева А.И., Иванова Е.В. Метод проектов в продуктивном обучении. Школьная технология. 2002. № 5. С. 116–120.

12. Літвінова І. Метод проєктів у виховній діяльності. Відкритий урок, березень. 2006. С. 59–61.

13. Kushniruk S.A. Formation of readiness for research activity of students in the process of general-pedagogical preparation. Science and practice: Collection of scientific articles. Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. С. 262–267.

14. Kushniruk S.A. Normative and legal frameworks of students’ scientific and research activity in pedagogical universities of Ukraine (the 20th – beginning of the 21st century) // Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. P. 302–305. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11690>

REFERENCES

1. Denychenko, A., Mkrtychian, O., Biletska, S. & Kovtun, A. (2020). Pedagogical dozwillia – zaporuka formuvannia profesiinykh kompetentnosti [Leisure

- pedagogy – the key to the formation of professional competencies]. *New college*, pp. 66–71. [in Ukrainian].
2. Dubrovina, I.V. (2021). Ekspertyza suchasnykh naukovykh art-dzherel: kulturolohichnyi aspekt [Examination of modern scientific art sources: culturological aspect]. *Suchasna nauka: svitovi tendentsii, tekhnologii ta innovatsii. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Ivano-Frankivsk, 24–25 hrudnia 2021 r.)*. – Modern science: world trends, technologies and innovations. Proceedings of the Scientific-Practical Conference (Ivano-Frankivsk, December 24–25, 2021). (pp.64–67). Kherson. [in Ukrainian].
3. Batsaeva, T.Ye. (1998). Psikhologo-pedagogicheskie usloviya podgotovki budushchikh pedagogov nachalnykh klassov k rukovodstvu tvorcheskoy proektnoy deyatel'nostyu [Psychological and pedagogical conditions for the preparation of future primary school teachers for the management of creative project activities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Bryansk, 19 p.
4. Bekh, I.D. (1998). Osobystisno zoriientovane vykhovannya navch.-metod. Posobnyk [Personally oriented education: teaching method]. *A manual*. Kyiv, 204 p. [in Ukrainian].
5. Bogomolov, L.N. (2004). Kompetentnostnyy podkhod k vyboru soderzhaniya obrazovaniya: na primere formirovaniya kompetentsii izbirateley [Competence-based approach to the choice of the content of education: on the example of the formation of the competence of voters]. *Standards and monitoring in education*. No. 2. pp. 19–21.
6. Veselova, V.G. & Matyash, M.V. (2002). Proektnaya deyatel'nost budushchego uchitelya: problemy professional'nogo stanovleniya [Project activity of the future teacher: problems of professional development]. Bryansk, 97 p.
7. Veselova, Yu.V. (2007). Stanovlenie proektnoy kultury studentov v obrazovatel'nom prostranstve pedagogicheskogo kolledzha [The Formation of the Project Culture of Students in the Educational Space of the Pedagogical College]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Omsk, 25 p.
8. Zbrodska, L.M., Onopriienko, O.V., Tymbalaru, A.D. & Khorunzha, L.L. (2007). Informatsiino-metodychne zabezpechennia proiektno-tekhnolohichnoi diialnosti vchytelia [Information and methodological support of teacher's design and technological activities]. Kharkiv, 201 p. [in Ukrainian].
9. Kushniruk, S.A., Dubrovina, I.V. & Tepla, O.M. (2022). Kontseptualni pidkhody do formuvannia zmistu osvitho-profesiinoi prohramy bakalavrskoho rivnia "Pedahohika dozvillia" [Conceptual approaches to the formation of the content of the educational and professional program of the bachelor's level "Leisure Pedagogy"]. *Youth & market*. No.1 (199), pp.62–67. [in Ukrainian].
10. Kushniruk, S.A. (2022). Formuvannia poniattievo-terminolohichnoi kompetentnosti ivent-pedahoha v systemi profesiinoi pedahohichnoi pidhotovky [Formation of conceptual and terminological competence of event teacher in the system of professional pedagogical training]. *Partnerstvo v osviti ta sotsialnii roboti: suchasni vyklyky ta perspektyvy : materialy mizhvuziv. nauk.-prakt. konf. (Khmelnyskiy, 22 liut. 2022 r.)*. – Partnership in education and social work: current challenges and prospects: Interuniversity materials. Scientific-Practical Conf. (Khmelnyskiy, February 22, 2022). (pp.115–118). Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
11. Lebedeva, A.I. & Ivanova, Ye.V. (2002). Metod proektov v produktivnom obuchenii [The project method in productive learning]. *School technology*. No. 5. pp. 116–120.
12. Litvinova, I. (2006). Metod proektiv u vykhovnii diialnosti [Method of projects in educational activities]. *Open lesson*, March. npp. 59 – 61. [in Ukrainian].
13. Kushniruk, S.A. (2016). Formation of readiness for research activity of students in the process of general-pedagogical preparation. Science and practice: Collection of scientific articles. Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, pp. 262–267. [in English].
14. Kushniruk, S.A. (2016). Normative and legal frameworks of students' scientific and research activity in pedagogical universities of Ukraine (the 20th "beginning of the 21st century). Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, pp. 302–305. Available at: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11690> [in English].

Стаття надійшла до редакції 22.04.2022

“Будьте уважні до своїх думок; саме вони – початок вчинків”.

Лао-цзи
китайський філософ

УДК 378:373.091.12.011.3-051

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259949>

Тетяна Рожко-Павлишин, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Неля Перхайло, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

SOFTSKILLS ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Проблема оптимізації процесу професійного розвитку педагогів закладів дошкільної освіти нині загострюється новими фаховими викликами, суспільними запитами, вимогами конкурентного професійного середовища. Автори статті в цьому зв'язку показують сутність і роль softskills як надпрофесійних навичок педагогів ЗДО, що забезпечують готовність до самореалізації у різних сферах життя, вироблення лідерських якостей, комунікативної ефективності, асертивності особистості.

Проаналізований реальний стан сформованості softskills вихователів закладів дошкільної освіти, встановлені проблеми, з якими вони стикаються у професійній діяльності. До того ж автори статті окреслили орієнтовний алгоритм опанування цих навичок на різних етапах професіоналізації фахівця. Назвали фактори і засоби, що активізують оволодіння softskills (система спеціального навчання у вищій школі, рання професіоналізація у процесі педагогічної практики здобувачів, інноваційні освітні технології, позитивна мотивація особистості до професійного самовдосконалення, готовність фахівця до свідомої безперервної самоосвіти тощо).

Ключові слова: softskills; майбутній педагог; заклад дошкільної освіти; професіоналізація; алгоритм формування softskills.

Літ. 8.

Tetiana Rozhko-Pavlyshyn, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Pedagogy and Methods
of Primary and Preschool Education Department,
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University
Nelia Perkhailo, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor
of the Social Pedagogy and Social Work Department
Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

SOFTSKILLS AS A CONDITION FOR EFFECTIVE FUTURE CHILDCARE TEACHERS OF PRESCHOOL INSTITUTIONS

The world globalization is inseparable from the process of renewal of various spheres of life in any society which leads to significant changes in the national education sector. The point is that the enrichment of the information and semantic field, the emergence of new subjects of knowledge and tools for their study, significant modernization of scientific research and practical implementation of pedagogical innovations. In this perspective, it is worth considering the emergence of modern social challenges, public expectations for the pedagogues' professional activities. Ukrainian higher education has faced the need to respond quickly and flexibly to integration processes, motivational and value transformations, new demands of society and the needs of pedagogues, the requirements for the specialists' professional training in general.

At present we should talk not only about the formation of the pedagogues' professional competencies, provided by professional standards, educational programs, etc., but also about developing a conscious, active, open professional position aimed at self-creation, lifelong learning, self-improvement, mastering super-professional skills, striving for maximum personal skills and professional self-realization. Today, a successful childcare teachers of preschool institutions is a specialist who is able to strengthen his/her professionalism with the skills of a leader, an effective communicator, the ability to work in a team and self-presentation, conflict management and creative thinking and etc.

This confirms the actuality of the problem of childcare teachers of preschool institutions softskills forming to raise the level of their professionalism, enhance professional formation and development. The aim of the article is to highlight the essence and role of softskills in the professional childcare teachers of preschool institutions formation and development, the process of their professionalization.

The content analysis is used to establish the nature, role, register of childcare teachers of preschool institutions

SOFTSKILLS ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

softskills, general logical methods for analysis, comparison, argumentation, generalization and formulation of conclusions from theoretical research and empirical research methods used to study pedagogical practice, establishing the level of mastery of childcare teachers of preschool institutions softskills etc.

Keywords: *softskills; future pedagogue; preschool institutions; professionalization; softskills formation algorithm.*

Постановка проблеми та її значення. Глобалізація світу нерозривна з процесом оновлення різних сфер життя у будь-якому суспільстві, що зумовлює істотні перетворення і в національній освітній галузі. Ідеться про збагачення інформаційно-смыслового поля, появу нових предметів пізнання та інструментів їх вивчення, суттєву модернізацію наукового пошуку і практичного втілення педагогічних інновацій. У цьому ракурсі варто розглядати й появу сучасних соціальних викликів, суспільних очікувань щодо професійної діяльності педагогів. Українська вища школа постала перед необхідністю оперативної і гнучкої реакції на інтеграційні процеси, мотиваційні та ціннісні трансформації, нові запити соціуму й потреби самих педагогів, вимоги до професійної підготовки фахівців загалом. Нині доцільно говорити не лише про формування професійних компетентностей педагога, передбачених професійним стандартом, освітніми програмами тощо, але і про вироблення у нього свідомої, активної, відкритої професійної позиції, скерованої на самотворення, безперервне навчання, самовдосконалення, опанування надпрофесійними навичками, прагнення до максимальної особистісної й фахової самореалізації. Нині успішний педагог дошкільного закладу – це фахівець, здатний підсилити свою професійність навичками лідера, ефективного комунікатора, здатністю до командної роботи та самопрезентації, протидії конфліктам і креативного мислення тощо.

Сказане підтверджує актуальність проблеми формування softskills у педагогів ЗДО для піднесення рівня їхньої професійності, активізації фахового становлення й розвитку.

Аналіз досліджень з проблеми. Питання професійного розвитку педагога, його професіоналізації належать до найбільш досліджуваних. Нині висвітлення різних аспектів проблеми науковці пов'язують із пошуком змістового наповнення, моделей, програм, технологій, стратегій, форм і методів організації процесу безперервного професійного розвитку фахівця (В. Балакін, Я. Бельмаз, П. Бенеджам, М. Бен-Перетц, П. Гріммет, М. Деддз, Т. Десятов, Л. Еванс, С. Зеде, С. Клепко, І. Мартиненко, М. Ріс, Д. Сісен, Л. Хомич та ін.); феноменами лідерства, акмеологічної позиції, оволодінням освітнім менеджментом, інформаційно-комп'ютерними технологіями, педагогічними інноваціями (І. Богдан, А. Гарріс, І. Зязюн, М. Месер,

О. Петренко, Дж. Фальк, Л. Хенн і т.д.); особистісною активністю, самосвідомістю, суб'єктивністю й самотворенням педагога (Л. Анциферова, Є. Богданов, В. Зазикін, О. Кокун, Н. Кузьміна, С. Максименко, А. Маркова, Л. Мітіна, Є. Рогов, Т. Щербан та ін.).

До новітніх тенденцій у дослідженні складників професійного успіху та професіоналізації фахівця треба віднести вивчення сутності й ролі в цьому softskills. У сучасній науковій літературі ще не сформувалися усталені підходи й трактування названого поняття. Що більше, воно переважно викликано професійною практикою, яка спонукає до всебічного вивчення й висвітлення природи softskills, способів їх формування та вдосконалення. Принагідно слід назвати праці, у яких softskills представлені як умова ефективної професійної діяльності, мобільності і конкурентоспроможності представників різних спеціальностей (Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Денисенко, Н. Длутунович, Л. Загородня, Л. Іванова, О. Кононко, К. Крутій, Н. Лисенко, І. Луценко, Т. Поніманська, Дж. Равен, Л. Савенкова, О. Семенов, О. Хазан, Г. Хар-Шай, та ін.). Низка досліджень уточнює місцесoftskills у складі різних компетентностей фахівця – особистісної, комунікативної, управлінської тощо (Ф. Ахмед, О. Воєділова, К. Коваль, Ц. Скаффіді, О. Скорнякова, А. Тютюнник, Л. Цапретц, В. Шипілов і т.д.), а також визначає специфіку softskills представників різних соціальних груп і професій (молодь, працівники соціономічних спеціальностей, маркетингової, управлінської, підприємницької сфер, – С. Андрущенко, О. Делія, К. Коваль, Н. Кучина, С. Наход, І. Суценко та ін. Водночас цілісного розуміння сутності softskills як умови оптимізації професійного розвитку педагогів закладів дошкільної освіти немає.

Метою статті є висвітлення сутності та ролі softskills у професійному становленні й розвитку педагогів ЗДО, процесу їхньої професіоналізації.

Методи дослідження. У роботі застосовані контент-аналіз для встановлення сутності, ролі, переліку softskills педагогів ЗДО, загальнологічні методи для аналізу, порівняння, аргументації, узагальнення та формулювання висновків за результатами теоретичного пошуку, а також емпіричні методи дослідження, що використовувалися для вивчення педагогічної практики, встановлення рівня володіння вихователями ЗДО softskills (спостереження, моделювання, опитування) тощо.

Виклад основного матеріалу. Викладене підтверджує актуальність названої проблеми для наукових розвідок, зацікавленість дослідників різними її аспектами. Водночас важливо розуміти реальний стан обізнаності педагогів-практиків закладів дошкільної освіти в питаннях сутності та призначення softskills як надпрофесійних навичок. Для цього ми опитали 79 вихователів ЗДО Бориспільського району Київської області та Кременецького району Тернопільської області.

Насамперед у педагогів ми запитали, чи знають вони, що таке softskills, попросили назвати їх різновиди та вказати, які з навичок найчастіше застосовуються у професійній діяльності. Прикро, але 74 % опитуваних зізналися, що не знають такого поняття, 17 % – чули цей термін, однак нічого більше не можуть сказати і лише 9 % – мають загальне уявлення про названі навички. Серед останніх переважна більшість вихователів не впевнені в достатньому рівні розвитку власних softskills, оскільки, на їхню думку, ніколи спеціально не розвивали їх. Щоб з'ясувати, якою мірою педагоги насправді володіють softskills, запропонували встановити наявність у них умінь, необхідних для виконання різних педагогічних завдань, назвати проблеми, які найчастіше виникають при цьому. У змодельованих педагогічних ситуаціях вихователі ЗДО мали: врегулювати конфлікт (з дитиною чи батьками), представити один зі своїх улюблених педагогічних методів, засобів та ін., узяти участь в обговоренні дискусійного питання, встановити рівень своєї організованості тощо. У такий спосіб, не називаючи вид softskills, який перевірявся, ми виявили, що найбільш розвинуті в педагогів комунікативні вміння (пояснюємо це специфікою педагогічної діяльності) – близько 53 % респондентів засвідчили достатній рівень їхнього розвитку, хоча проблеми виникають у процесі аргументації, особливо наведенні контраргументів, логічному викладі думок, нестандартному їх трактуванні (здебільшого вихователі послуговуються звичними, типовими, стандартними доказами, дуже обережно і невпевнено висловлюють власні думки, боячись помилитися). Ще складнішим виявилось завдання презентувати якийсь педагогічний інструмент: вихователі практично не володіють уміннями відеопрезентацій (здатні це зробити тільки 9 %), у супереч нашим очікуванням (передбачалася висока здатність педагогів виступати публічно), тільки 25 % респондентів зуміли правильно побудувати усну мініпрезентацію. Поширеними недоліками були: розгубленість, невміння триматися та впливати на аудиторію колег, незнання алгоритму й мети презентації,

шаблонність підходів тощо. У конфліктних ситуаціях у 89 % педагогів виявилися недостатній рівень конфліктологічної компетентності, асертивності, не володіння антиманіпулятивними стратегіями і т. д. Як зізнаються самі вихователі, майже всі мають проблеми з раціональним використанням часу, що призводить до нехтування особистих життів, своєчасним відпочинком, зниження ефективності професійної діяльності (Прогнозуємо і раннє професійне вигорання таких фахівців) тощо. Отже, робимо висновок про реальність існування проблеми сформованості softskills у вихователів ЗДО, стихійність їх вироблення та недостатність уваги до розвитку і вдосконалення цих навичок.

Водночас сучасна практика дошкільної освіти потребує від педагогів якісних softskills, оскільки пов'язана з безперервною насиченою комунікацією з різними людьми, емпатійною взаємодією, можливістю неординарних (позаштатних) ситуацій, творчим характером педагогічної діяльності, наявністю конфліктних ситуацій (діти, батьки, колеги), потребою у належному робочому тонусі, саморефлексії, самоорганізації, зі здатністю працювати в команді, високими очікуваннями соціуму, необхідністю піднесення престижу професії, презентацією власних здобутків. Така суперечність між вимогами освітньої галузі та реальним рівнем сформованості softskills у вихователів закладів дошкільної освіти потребує активних дій, системного й систематичного формування й розвитку останніх.

Коло softskills, які треба виробляти в педагогів ЗДО, передовсім має визначатися специфікою їхньої професійної діяльності, а також етапами професіоналізації фахівця. Як доводить досвід, рання професіоналізація, входження майбутнього фахівця у професійне середовище, якомога раніше опанування відповідних softskills – запорука пришвидшення та якісного професійного становлення особистості.

Насамперед зауважимо, що не існує єдиного сталого переліку softskills, оскільки кожен вид і сфера професійної діяльності вимагають своїх умінь [2]. У результаті контент-аналізу наявних наукових джерел спробуємо якнайповніше визначити поняття “softskills” як “м’яких”, соціальних навичок, універсальних, функціональних компетенцій, навичок XXI ст., саме педагогів закладів дошкільної освіти. Термін “softskills” зазвичай дослідники трактують як “перелік особистісних характеристик, пов’язаних зі здатністю успішно взаємодіяти з оточенням” [3, 163], “готовність, здатність і можливість особистості діяти в будь-яких мінливих умовах,

спираючись на власний досвід та інтуїцію” [6, 132], “сукупність навичок і особистих характеристик робітника, володіння якими призводить до досягнення успіху на робочому місці” [5], “нетехнічні компетенції, пов’язані з особистістю, відносинами та здатністю ефективно взаємодіяти з іншими” [7], “креативність, лідерські якості, вміння працювати в команді, організаторські здібності, системне мислення, емоційний інтелект, комунікація, робота з інформацією, мотивація” [4, 145], “соціальні навички особистості, ... міжособистісні, ... організаційні та вміння спілкування (комунікативні та управлінські)” [1, 187], “сукупність рис особистості, соціальних якостей, особистих звичок, доброзичливості й оптимізму, які відрізняють людей” [8, 147] тощо.

Услід за С. Находом, вважаємо за доцільне схарактеризувати комплекс softskills вихователя ЗДО за допомогою низки їхніх компонентів (комунікативний, прогностичний, інноваційний, акмеологічний) [6]. Підкреслимо, що науковці часто по-різному називають як самі навички (вміння, компетенції, компетентності), так і риси (якості, характеристики, властивості) особистості, пов’язані з ними. Комунікативному складнику softskills вихователя ЗДО відповідає значна кількість навичок (вміння емпатійно слухати, переконувати, встановлювати й підтримувати зв’язок, домовлятися, іти на компроміс, презентувати, публічно виступати, працювати в команді, вирішувати конфлікти і т. д.). Тобто для вихователя це основа педагогічної діяльності, розбудови всіх соціальних та професійних зв’язків. Очевидно, що формувати комунікативні softskills необхідно ще в допрофесійний період. Наявність комунікативних якостей є вагомим аргументом на користь вибору професії вихователя. Надалі на кожному етапі професіогенезу формуються актуальні для нього вміння і риси фахівця, щоразу ускладнюючись та оформлюючись у комунікативну компетентність та готовність до ефективного спілкування. Прогностичний компонент охоплює softskills, які сприяють побудові процесу виховання, розвитку дитини: оцінювання професійної ситуації, передбачення результату і труднощів, планування, керування розвитком вихованця (чи саморозвитком), пошук кращих варіантів, прогнозування наслідків впливу та формулювання рекомендацій тощо. Усі названі дії потребують від вихователя критичного, самостійного мислення, інтелектуальної гнучкості, професійної інтуїції, нестандартного погляду, творчості та ін. Розвиток прогностичних softskills педагога починається з формування навичок виконання елементарних логічних

операцій, оволодіння аргументацією, критичним оцінюванням, поступове вироблення вміння творчо й гнучко мислити, адаптуватися, передбачати наступні кроки, що з часом кристалізується у професійну інтуїцію та стратегічне планування. Тісно пов’язаний із цим складником softskills інноваційний компонент, що підносить фахівця на вищий рівень опанування професії: не просто відтворювати, а перетворювати, творити власну професійну реальність. Пошуково-творчий, дослідницький стиль навчання у всіх освітніх ланках допомагає особистості глибше оволодіти предметом, мислити нетривіально, відкриватися і прагнути нового. Усі названі різновиди softskills педагога впливають на його особистість, формуючи та вдосконалюючи її – виробляють позитивну мотивацію до саморозвитку, потребу самовдосконалюватися, безперервно навчатися, оволодівати професійно важливими компетентностями, якостями (self-менеджмент, самоконтроль, стресостійкість, асертивність, відповідальність, ініціативність, мобільність, лідерство, власна професійна позиція, філософія), пізнавати нове, працювати над собою, оптимально організовуючи свій час і простір, тим самим скеровуючи власний фаховий розвиток та запобігаючи професійному вигорянню. Такі вміння пов’язують із акмеологічним компонентом softskills. Активно формується він за умови усвідомлення педагогом себе у професії, прагнення до найвищих шаблів у ній, розуміння власної місії. Принагідно нагадаємо, що С. Наход [6] наголошує на емергентності й синергії названих компонентів, тому їх взаємопов’язане формування здатне істотно пришвидшити та якісно змінити процес професійного становлення й розвитку вихователя ЗДО. Як бачимо, комплекс softskills, котрі детермінують процес професіоналізації фахівця, спрямовані як на нього самого, так і на його оточення (персональні та інтерперсональні навички).

Отже, алгоритм формування й розвитку softskills педагога ЗДО тісно пов’язаний і відповідає загальновідомим етапам професіоналізації фахівця: 1) стадія допрофесіоналізму (оцінка власних здібностей, цілеспрямоване оволодіння необхідними для обраної професії знаннями і вміннями, опанування елементарних навичок спілкування, мислення, управління тощо); 2) стадія професійного становлення (свідоме оволодіння професією, набуття системи відповідних компетентностей, адаптація і занурення у професійне середовище, вироблення індивідуальних професійних рис); 3) стадія професіоналізму

SOFTSKILLS ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

(максимальний фаховий розвиток, удосконалення всіх умінь, професійне самотворення).

На наш погляд, можна виокремити такі умови й агенти оптимізації процесу формування та розвитку softskills у педагогів ЗДО на різних етапах професіогенезу:

1) спрямованість усіх освітніх компонентів вищої школи на надпрофесійний рівень навичок майбутнього фахівця, врахування реалій майбутнього життя, вимог професійної сфери, запитів соціуму;

2) наявність позитивної мотивації на самотворення, необхідність постійної роботи над собою, особистої активності, ініціативи, діяльності “на межі можливостей” з огляду на безперервність процесу професійного розвитку/деградації;

3) можливість набуття softskills тільки у процесі власної діяльності, тобто завдяки своєму досвіду, пізнанню нового, потребі діяти інакше;

4) участь усіх агентів впливу у формуванні softskills особистості: спочатку закладу вищої освіти (викладацький і студентський колективи, самоврядні організації, відповідні структурні підрозділи, соціальні й психологічні служби, бази практик тощо), а потім закладу дошкільної освіти (педагогічний колектив, методичне об'єднання, адміністрація, психолог та соціальний педагог і т.д.);

5) взаємозв'язок, взаємовплив особистісних та професійних умінь і характеристик (особистість фахівця формується у процесі професійної діяльності, але водночас і змінює професійну реальність);

6) використання можливостей формальної та неформальної освіти для розвитку softskills (що вищим є рівень цих навичок, то більш індивідуального, нестандартного підходу й інструментів вони потребують для свого розвитку, вагомішою стає неформальна освіта);

7) бажана наявність кумира, майстра, до професійного рівня якого фахівець прагне, на чий досвід спирається на перших етапах свого професійного становлення, а також застосування інноваційних освітніх технологій, які потребують особистої активності, критичного мислення, комунікації, рефлексії тощо.

Викладений матеріал дає змогу зробити такі **висновки**. Професійна підготовка майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти обов'язково має передбачати системне і систематичне формування в нього надпрофесійних навичок (softskills), що узгоджують особистісний та фаховий розвиток, відкривають перспективи ранньої професіоналізації здобувача (ще на етапі педагогічної практики), готують до складних

професійних реалій, закладають підвалини індивідуального стилю професійної діяльності. У вищій школі важливо сформувати у здобувачів позитивну мотивацію до самовдосконалення, потребу в самореалізації в усіх сферах життя, відповідальність за його якість і результат власних дій. Сучасний педагог – це передусім той, хто розбудував та реалізував себе, хто пройшов (проходить) шлях особистісних трансформацій, усвідомлює складність таких перетворень і готовий допомогти іншому здолати ці труднощі.

Проведене дослідження не є вичерпним, а потребує подальшого пошуку нового змісту, ефективних інструментів, новітніх форм і методів формування softskills на кожній стадії професіоналізації педагогів закладів дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Делія О. Особистість керівника як чинник ефективного управління. *Економічний аналіз*. 2012. Т. 11(2). С. 187–189.

2. Длугунович Н.А. Softskills як необхідна складова підготовки іт-фахівців. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*. 2014. № 6. С. 239–242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_tekh_2014_6_47 (дата звернення 22.01.2022).

3. Коваль К. Розвиток “softskills” у студентів – один із важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 162–167.

4. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування “soft-skills” в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. № 3(27). С. 137–145.

5. Мозгова Г.В., Євтушенко В.А., Мозгова А.Д. Формування softskills фахівця в галузі маркетингу на основі компетентнісного підходу. *Економіка та суспільство*. Випуск 22. 2020. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/98/93>. (дата звернення 01.02.2022).

6. Наход С.А. Значущість “softskills” для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія : Педагогічні науки: реалії та перспективи*; Київ, Вип. 63. 2018. С. 131–136.

7. Stewart C., Wall, A., & Marciniac, S. Mixed signals: Do college graduates have the soft skills that employers want? In *Competition Forum*. American Society for Competitiveness. 2016. 14(2), 276–281. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/316066488>. (Дата звернення 30.01.2022).

8. Schulz, B. The importance of softskills: Education beyond academic knowledge. *Nawa Journal of Communication*. 2008. № 2(1). P. 146–154.

REFERENCES

1. Delia, O. (2012). Osobystist kerivnyka yak chynnyk efektyvnoho upravlinnia [Identity of the Director as a Factor of Management]. *Economic Analysis*. Vol. 11(2), pp. 187–189. [in Ukrainian].

2. Dluhunovych, N.A. (2014). Softskills yak neobkhidna skladova pidhotovky it-fakhivtsiv [Softskills as a necessary component of training IT specialists]. *Bulletin of Khmelnytsky National University. Technical sciences*. No. 6. pp. 239–242. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_tekh_2014_6_47. (Accessed 22 Jan. 2022). [in Ukrainian].

3. Koval, K.O. (2015). Rozvytok “softskills” u studentiv – ody z vazhlyvykh chynnykiv pracevlashtuvannia [Development of “softskills” for students is one of important factors of employment]. *Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute*, No. 2, pp. 162–167. [in Ukrainian].

4. Koliada, N. & Kravchenko, O. (2020). Praktychnyj dosvid formuvannia “soft-skills” v umovakh zakladu vyshhoi osvity [Practical Experience of “Soft-Skills” Formation in Terms of Higher Education Institution]. *Humanities science*

current issues. No. 3(27), pp. 137–145. [in Ukrainian].

5. Mozghova, H.V., Yevtushenko, V.A. & Mozghova, A.D. (2020). Formuvannia softskills fakhivtsia v haluzi marketynhu na osnovi kompetentnisnoho pidkhodu [Forming a softskills marketing specialist based on a competency-based approach]. *Economy and Society*. Vol. 22. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/98/93>. (Accessed 01 Feb. 2022). [in Ukrainian].

6. Nakhod, S.A. (2018). Znachushchist “softskills” dlia profesiinoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii [Significance of “softskills” for the professional development of future professionals in socionomic professions]. *Scientific journal of Dragomanov National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences: realities and perspectives*. Kyiv, Vol. 63, pp. 131–136. [in Ukrainian].

7. Stewart, C., Wall, A. & Marciniak, S. (2016). Mixed signals: Do college graduates have the softskills that employers want? In *Competition Forum*. American Society for Competitiveness, 14(2), 276–281. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/316066488>. (Accessed 30 Jan. 2022). [in English].

8. Schulz, B. (2008). The importance of softskills: Education beyond academic knowledge. *Nawa Journal of Communication*, No. 2(1), pp. 146–154. [in English].

Стаття надійшла до редакції 30.03.2022

“З усіх творінь найпрекрасніше – людина, що отримала прекрасне виховання”.

Епіктет

давньогрецький філософ

“Кожне слово вихователя повинно нести в собі добро, справедливість і красу – в цьому суть наших повчань”.

Василь Сухоминський

педагог, публіцист, письменник

“Чітка мета – перший крок до будь-якого досягнення”.

Вільям Клімент Стоун

американський бізнесмен, меценат

“Багато чого не зробиш, поки не вивчишся. Але багато треба зробити, щоб навчитись”.

Конфуцій

давньоқытайський філософ

UDC 378.06-057.875

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259951>

Nataliia Kalashnik, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Ukrainian Studies Department
Vinnytsya Mykola Pyrohov National Medical University

Viktoriia Kravchenko, Ph.D. (Psychology), Associate Professor, Head of the Social Sciences Department,
Ivano-Frankivsk National University of Oil and Gas

Nataliia Osipenko, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Ukrainian Studies and
Ukrainian Literature and Relevant Teaching Methodologies Department, Faculty of Ukrainian Philology,
Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University

REALIZATION OF THE LEVEL OF SOCIAL AND CULTURAL COMPETENCE IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Intercultural communication has lately been a subject for discussion mainly in the sphere of foreign language teaching. An important idea of this article lies in preserving elements of national culture by foreign students in process of penetrating into local culture with the help of communication. Local language plays its integral role as the basic tool of dialogical interaction. One of the means of supporting the student in his/her spiritual orientation development is participation in amateur art contests, brain-rings, as well as conducting country studies, preparing speeches with interdisciplinary links, creating poster-based presentations for the day of embroidery, analyzing symbols of Ukraine, its holidays and traditions, etc.

Foreign citizens coming to study in Ukraine become the object of socialization. It is noted that one of the important prerequisites for ensuring the effectiveness of the educational process is to take into account the peculiarities of students' adaptation to the socio-psychological environment in the conditions of HEI. It is concluded that the important condition for future professionals with higher education training is to build the learning process on the basis of a competency approach, the essence of which we understand as the learning process focusing on the key and subject competencies development of future professionals.

Keywords: higher education; adaptation; professional adaptation; professional activity; specialist professional training; social and psychological environment.

Ref. 8.

Наталія Калашнік, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри українознавства,
Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова

Вікторія Кравченко, кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри суспільних наук
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Наталія Осіпенко, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

РЕАЛІЗАЦІЯ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ Й КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

До недавнього часу проблеми міжкультурної комунікації були предметом дискусії переважно у сфері викладання іноземних мов. У статті звертається увага на тому, що для іноземних студентів міжнаціональне спілкування є залученням до чужої культури при збереженні національних культур. При цьому особлива, інтегрована роль належить мові, яка виступає засобом взаємодії суб'єктів діалогу. Одним із засобів підтримки студента в його духовній орієнтації є участь в художній самодіяльності, проведення країнознавчих брейн-рингів, виступів з використанням міжпредметних зв'язків, підготовка стендових доповідей до дня вишиванки, свята і традиції українців, державні символи України, організація флешмобу "Я – українка!", "Спадок" тощо.

Іноземні громадяни, що приїжджають на навчання до України стають об'єктом соціалізації. Зазначено, що однією з важливих передумов забезпечення ефективності освітнього процесу є врахування особливостей адаптації студентів до соціально-психологічного середовища в умовах ЗВО. Дійшли висновку, що важливою умовою підготовки майбутніх фахівців з вищою освітою є побудова освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу.

Ключові слова: вища освіта; адаптація; професійна адаптація; професійна діяльність; професійна підготовка спеціаліста; соціально-психологічне середовище.

Introduction. Ukraine's integration into the European educational and scientific space places new demands on the level of training of future specialists with higher education. Creating new conditions for teaching and educating students is aimed at providing better and more comprehensive

training of highly qualified specialists. The peculiarity of the current stage of society is the globalization of the world in general, the rapprochement of countries and peoples, strengthening their interaction, changes in values, life prospects, attitudes, needs of people, expanding intercultural contacts in personal and professional spheres, which leads to the transformation of education tasks of preparing young people for life in a multicultural environment, for dialogue and intercultural communication. One of the important aspects of the formation of highly qualified specialists, which helps to increase the efficiency of professional activity of the individual, is communication, through which the transfer of a significant amount of information important for professional decision-making.

In modern conditions, the importance of developing the idea of realization the level of social and cultural competence in the educational environment of higher education institutions is growing. This is especially important for foreign students of higher institutions, who in their future professional activities face various communication barriers caused by differences in social, political, ethnic, educational, religious aspects of the subjects of communication.

Foreign citizens coming to study in Ukraine become the object of socialization. When foreign students come to study in Ukraine, they start getting familiar with Ukraine's culture, its features and the place it takes in the world's cultural diversity. Most of foreign students coming to study in Ukraine know next to nothing about this country. Educational process, professional training, occasional contacts with native speakers, negative stereotypes and poor language knowledge restrain foreign students from acknowledgment of Ukrainian cultural values [3]. Thus, international communication of foreign students includes penetration in guest culture without losing own national identity. Language plays a very special role as a main communication tool for all parties involved into the dialogue.

One of the major problems of modern education is to connect the process of mastering the basics of scientific knowledge with the process of intellect development, skills of self-education, the ability to adjust to the changing realities of professional activity and any other spheres of life. Therefore foreign language teaching should include not only the linguistic and cross-cultural information, but also educational skills- the ability to apply language skills in different educational situations of professional orientation. Learning foreign languages in non-specialized institutes of higher education should be considered through the prism of the students' future professional activity.

Objective. The practical solution of the challenges facing the medical education system of Ukraine requires proper training of doctors whose competence meets international standards and who are able to effectively solve acute problems of the medical field at a high professional and ethical level in today's difficult environment. According to the Concept of reforming the system of medical training in Ukraine (2005) and bringing it in line with the requirements of the Bologna Declaration, the problems of forming the professional culture of doctors and their competence become a priority [2].

Verbal language is the basic means of communication. It helps extend interaction and share information on ethnic culture among all participants of educational process. The first steps of learning language provide foreign students with primary insight into Ukraine's cultural values. After graduating from higher educational establishment, the future specialist must be highly competitive in the labor market.

Language learning activates cognitive work and helps foreign students integrate into new cultural environment, train socio-cultural speaking skills, and develop linguocultural competence [3]. For the training of foreign students an important component is the formation of intercultural communicative competence, because they live and study in a different cultural and professional space. A successful studying process can be achieved when a teacher of higher education sees not only a student, but a person, a future employee in the chosen specialization.

Analysis of scientific sources and publications. A significant factor in the competence of students of higher medical educational institutions is experience, the ability to professionally apply knowledge in practice. Thus, in modern higher medical education the need to form a new type of future specialist, in particular, a medical student who has the necessary knowledge and skills of effective communication, is able to effectively address communication barriers in a variety of contacts.

Regulations: International Code of Medical Ethics (1949), Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950), Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (1992), Declaration on the Principles of Tolerance (1995), Athens Declaration "Intercultural Education: Diversity Management, Strengthening Democracy" (Council of Europe, 2003) [6].

General pedagogical aspects of training future specialists were studied by V. Andrushchenko, G. Vasyanovych, R. Gurevich, I. Zyzyun, M. Kademiya, A. Kolomiets, V. Kremen, O. Matyash, V. Shtyfurak, V. Shakhov and others; ways of creative professional

development of the future specialist's personality – O. Akimova, N. Kichuk, O. Kobernyk, O. Kutsevol, S. Sysoeva, G. Tarasenko; V. Mulyar considered the self-realization of the individual as a social problem; M. Sadova psychological components of the potential of self-realization of the individual; G. Milchevska psychological and pedagogical approaches to the study of the problem of personal self-realization of an older adolescent; N. Pilipenko psychological features of self-realization of the personality in the conditions of professional crisis, etc. [8].

Various aspects of the problem of communication and the formation of the style of interpersonal interaction are covered in the study of B. Ananiev, G. Andreeva, L. Batkin, M. Bakhtin, M. Baker, V. Bibler, O. Bodalov, M. Buber, G. Vasyanovich, P. Vaclavik, L. Vygotsky, O. Goykhman, V. Goryanina, M. Kagan, V. Labunskaya, O. Leontiev, B. Lomov [4].

In order to clarify the essence of the concept of intercultural communicative competence, we have discussed related concepts. Thus, multicultural education of foreigners was studied by I. Zozulya and defined its essence as an organized and purposeful process of socialization of foreign students, which is based on a modern pedagogical concept that provides knowledge of cultural diversity, respect and dignity of different peoples, regardless of race or ethnicity, origin, perception of the relationship and interaction of the universal and national components of culture and the formation of intercultural communication.

Control over the process and results of learning foreign languages is revealed through the criteria for assessing the coherence of oral monologue speech (I. Andreyanov); controlling function of the teacher in the process of learning oral language (L. Shaverneva); control of monologue and dialogic oral speech (I. Antonov); determining the level of proficiency in a foreign productive language (M. Astvatsatryan, O. Bashmakova); control of the basic level of success (L. Denisova, N. Dogonadze, N. Efremova, E. Zhukova, N. Yelukhina, O. Polyakov, E. Ten, etc.); control of the level of formation of students' communication skills (V. Natalin, S. Natalina, B. Paraschuk) [3].

According to Ukrainian scientist S. Goncharenko, foreign culture may be initially imagined as an iceberg. First impressions are based on the top of this iceberg, but the most of cultural phenomena still remains hidden, and incomprehensible for primary perception. Shortage of reliable information about different social surroundings may cause cultural shock [1, 376]. Foreign students who come to study to Ukraine treat their language teachers not only as objects of initial communication, but as specialists helping them in desired quick social and academic

adaptation. Communication skills are essential component of the latter. Thus, formation of communication skills is the basic assignment for language teachers. The concept of Ukrainian language communication of medical university foreign students includes all methods and techniques in delivering Ukrainian language lessons, as well as educational and professional linguistic communication training of foreign students in medical university [5].

General pedagogical aspects of training future specialists were studied by V. Andrushchenko, G. Vasyanovych, R. Gurevich, I. Zyazyun, M. Kademiya, A. Kolomiets, V. Kremen, O. Matyash, V. Shtyfurak, V. Shakhov and others; ways of creative professional development of the future specialist's personality – O. Akimova, N. Kichuk, O. Kobernyk, O. Kutsevol, S. Sysoeva, G. Tarasenko; V. Mulyar considered the self-realization of the individual as a social problem; M. Sadova psychological components of the potential of self-realization of the individual; G. Milchevska psychological and pedagogical approaches to the study of the problem of personal self-realization of an older adolescent; N. Pilipenko psychological features of self-realization of the personality in the conditions of professional crisis, etc. [8].

Research scientific material. The number of foreign students coming to study in Ukraine is steadily growing. For example, in Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University the number of foreign students (25 different countries) raised from 1,000 to 1,500 in the year, making cultural interaction an important issue [3].

The priority for the university remains: to increase international influence through the spread of Ukrainian culture, language and training of the intellectual elite for foreign countries, because it is our students in the future will represent our university in the international educational arena.

These are young men and women who have traveled hundreds of thousands of miles to become doctors. They differ in religion, ethnic composition, language, culture, but all of them (us) are united by one desire – to learn! And the country they have chosen to realize their desire is really our country – Ukraine [7].

As noted by some authors, socially conditioned elements of the environment (hard work, its irrational regime, working area conditions, housing, food, material security, level of education and culture, socio-legal status), as well as natural factors affect on the driving forces of health, can increase or decrease its level. As a rule, the transition to a new social environment is accompanied by the tension of adaptation mechanisms, and in some cases there is

an overload and breaking. According to domestic experience, “the period of full socio-cultural adaptation in Ukraine from the beginning of training lasts 1–1.5 years”. The current lever for educating ethical norms in future professionals belongs to curators who conduct individual and group discussions and recommendations on success, personal affairs, life problems, health and health care, youth, life and leisure. The success of such conversations happens when there is cooperation and mutual understanding between the curator and the students [7].

Helps to form the personality of the future specialist-foreigner team and traditions that have developed in the school, ethical education, including the organization of student leisure: celebrations for Independence Day, national holidays of the countries from which students came to study, festivals of national creativity student days and dedications to students, which are eagerly awaited by both students and teachers. The official ceremonies of taking the Hippocratic oath, the oath of a doctor and a graduate are a good tradition. This relationship between the creative development of the student and the provision of an atmosphere of high spirituality of the educational institution, contributes to the creation of a friendly psychological climate in the educational environment, designed to encourage students to imitate and desire to create.

Attention is paid to the relationships and mutual influences (psychotherapy) of culture and art, religion, science. Another means of supporting the student in his spiritual orientation is to participate in amateur art, conducting local history brain-rings, brainstorming, various national holidays, open demonstration lectures, speeches with the use of interdisciplinary links, preparation and traditions of Ukrainians, state symbols of Ukraine, organization of a flash mob “I am Ukrainian!” , photo flash mob “Ethno fashion”, “Beautiful Ukrainian”, “Heritage of the Nation”, “Medicine in the works of Shevchenko“, “Vasyl Stus readings”, Shakespeare’s Poetry Days (in the original language), interdepartmental associations with the development of such research topics as : “Medicine and Art”, “Medicine in Painting”, “Literature and Medicine”, “Music as an Element of Psychotherapy”, “Latin and its application in medicine, in the Ukrainian language”, “The role of Latin in the formation of Latin terminology”, “Historical role of Latin as an international language of science”, “Latinisms on Ukrainian soil” etc. Reading the “Canon of Medical Science” by Abu Ibn Sina, we prove that it is necessary to be interested in the life, culture and science of the peoples whose representatives study at our university, thus stimulating knowledge not only in medicine but also developing intellectual and creative skills of the future specialist [7].

The task of educating students of future doctors in higher educational institutions (HEI) of Ukraine is to prepare a “**man of culture**” who is able to work with different types of thinking, where the interaction is the development of intellectual, moral, ethical and aesthetic patterns of behavior and activities. Researchers include folk art, art, non-equivalent vocabulary, and others among the important means of forming students’ consciousness. This leads to the introduction of the relevant didactic material in the educational process.

In a dynamically changing world, where the doctor-patient interacts, the future specialist learns their patterns, which are transformed into unique individual images of the world. This meeting of personal meanings and new formations in the individual field of interacting parties, joint creation of a new meaning is a necessary condition for uniqueness, uniqueness of personality development and the basis for the formation of an individual way of life in the modern multicultural world.

The purpose of training in HEI is to prepare for those activities that should be used after graduation. Thus, this approach makes it possible to approach the purpose of education, including professional training, from the real life tasks, for which the specialist is trained (N. Talizina, N. Pechenyuk, L. Khokhlovsky). As N. Talizina notes, “the quality of professional training of specialists of any profile depends on the degree of validity of the three main nodes: the purpose of training (why teach), the content of training (why teach) and the principles of organization of the educational process (how to teach)”. For students, training is a guideline in self-organization and self-control over the quality of professional mastery [8].

Results of the scientific research. The basis for the mobility of young people, their adaptation to dynamically changing living conditions is readiness, which connects to world achievements, expands opportunities for self-realization in the space of cultures. The importance of professional ethics in the regulation of various types of work is associated with the desire to constantly improve the rules of conduct in accordance with the ever-changing social relations. Therefore, an important component of the training of a modern specialist is the knowledge of normative and professional ethics, which regulates the behavior of people in educational institutions, at work, in public places and more.

General professional training of future physicians is a component of professional training, and its fundamentalization is carried out in three main areas: information, activity and personal and combines all structural and functional components of the pedagogical system: goals, content, process, methods,

techniques, forms, personal quality, result. The correlation of global, degree and local goals of professional and general professional training of future physicians and the requirements of today is based on the competence approach.

Competence approach is the basis for ensuring the goals, content and quality of training, considers professional competence as a holistic, dynamic property of the individual, reflecting its value attitude to fundamental and professional disciplines, the ability to study them and willingness to apply their knowledge, skills and abilities in future professional activities [3].

The information approach involves the formation of the ability to navigate in the educational space, to operate with information based on the use of modern information and communication technologies (ICT) in accordance with the needs of the market for the effective performance of professional duties [6].

Cultural shock is also supplemented by language barrier, climate, different foods and water, peculiarities of gestures and mimics, emotional reactions of local people, national traditions and customs etc. As soon as the process of primary adaptation is over, students focus their attention on the education process. Foreign students continue learning local language (Ukrainian) and other subjects connected with their future profession.

Conclusions. Today, scientists' attention to the relationship between the creative development of the student's personality and the provision of an atmosphere of high spirituality of the educational institution, which encourages young people to imitate and create! Participation of student youth in a scientific circle is another means of personalization of education and support of the student's personality in its spiritual orientation, because a person who is interested in living cannot be indifferent! The only wish is to involve teachers who work with foreign students in extracurricular activities: scientific and cultural activities (writing reports, articles, studying the experience of teachers-innovators, testing, questionnaires, pedagogical observation). Thanks to such cooperation of the teacher-student the cultural level raises [7].

It is recommended to supplement teachers' advanced training programs with topical seminar "Intercultural Communicative Competence in Foreign Students". The students who demonstrate excellent academic progress, are supposed to be offered individual advanced educational plan and special methodological recommendations based on innovative teaching techniques.

The task of ethics in modern society is to adapt man during his life to the rapid and radical changes in

civilization, which is expressed in three directions: to free the mind from unnecessary remnants and unnecessary restrictions; identify, justify and consolidate moral values. Speaking of the influence of medical ethics and deontology, the words of St. Luke are mentioned: "Trust or distrust of the doctor determines the outcome of the disease".

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

2. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2004. Ч. 2. 202 с., с. 64.

3. Калашнік Н. В. Формування міжкультурної комунікативної компетентності у іноземних студентів у вищих медичних навчальних закладах України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання". Умань, 2015. 20 с.

4. Калашнік Н. В. Особливості освітньо-виховної роботи з іноземними студентами у вищих медичних навчальних закладах України. Вип.1(83), 2016, *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: педагогічні науки*. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/21937/1/12.pdf>.

5. Калашнік Н., Вовчача Н., Ленга Е. Навчання україномовної комунікації студентів-іноземців у навчальній та професійній сферах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Зб. наук. пр. Вип. 59. редкол. Київ-Вінниця: ТОВ фірма "Планер", 2021. С. 105–114.

6. Калашнік Н., Ленга Е. Підготовка майбутніх лікарів до професійно-комунікативної взаємодії у професійній діяльності в контексті вищого медичного навчального закладу. Монографія. Академія управління і адміністрації в Ополе, 2021. С. 236–239.

7. Калашнік Н. В., Логутіна Н.В., Барус М.М. Науковий гурток як вид креативної діяльності в духовно інтелектуальному вихованні та навчанні студентської молоді. *Педагогічні науки*. Вип. 3 (102), 2020. С. 45–55.

8. Калашнік Н., Шастко І., Ленга Е., Логутіна Н. Реалізація навчально-виховного потенціалу студентів з інклюзивною та спеціальною формою навчання з урахуванням психофізичної та психічної адаптації. *Молодь і ринок*. № 9(195), 2021. С.118–124.

REFERENCES

1. Goncharenko, S.U. (1997). Ukrainian pedagogical dictionary. Kyiv, 376 p.

2. Mainly plant the development of the sanctuary of Ukraine in the context of the Bologna process. Ternopil: Type – in TNPU named after V. Gnatyuk, 2004. Part 2. 202 p., from. 64.

3. Kalashnik, N.V. (2015). Formation of intercultural communicative competence in foreign students in higher medical educational institutions of Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis*. Uman, 20 p.

4. Kalashnik, N. V. (2016). The Peculiarities of Educational Work with International Students at Higher

КАТЕГОРІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Medical Educational Institutions of Ukraine. *Zhytomyr Ivan Franko State University journal. Pedagogical sciences*. Issue 1(83), pp. 60–66.

5. Kalashnik, N., Vovchasta, N. & Lenha, E. (2021). Teaching foreign students Ukrainian language communication educational and professional spheres. *Modern information technologies and innovations of methods of studying and preparation specialists: methodology, theory, information, problems*. Issue 59, Kyiv-Vinnitsya, pp.105–114.

6. Kalashnik, N. & Lenha, E. (2021). Preparation of future doctors for professionally communicative interaction in future professional activities in the context of higher medical education. *Modern management:*

theories, concepts, implementation. Monograph. Editors: Marian Duczmal, Tetyana Nestorenko. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole. pp.236–239.

7. Kalashnik, N., Logutina, N. & Barus, M. (2020). Scientific selective as a type of creative activity in spiritual and intellectual education and training of students. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*. Vol. 3(102). pp.45–55.

8. Kalashnik, N., Shastko, I., Lenha, E. & Logutina, N. (2021). Realization of educational potential of students with inclusive and special forms of education taking into account psychophysical and mental adaptation. *Youth & market*. No. 9 (195), pp.118–124.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2022

УДК 378.017:17:[331.54:37.011.3-051]

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259952>

Катерина Житнухіна, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

КАТЕГОРІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ: ТЕОРЕТИКО- МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто окремі аспекти категорії відповідального ставлення до майбутньої професії студентів педагогічних закладів вищої освіти. Виявлено, що загалом існує певна система критеріїв, відповідно до якої трактується поняття “відповідальне ставлення до майбутньої професії студентів педагогічних університетів”. Проведений аналіз теоретичних праць вітчизняних та зарубіжних науковців свідчить, що у контексті дослідження кінцевим результатом виховання студентів у педагогічному університеті має постати сформована особистість, відкрита до нового досвіду, активна, цілеспрямована, з відповідальним ставленням до майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: професійна позиція; відповідальність; відповідальне ставлення; професійна відповідальність.

Рис. 1. Літ. 13.

Katerina Zhytnukhina, Ph.D.(Pedagogy), Senior Lecturer of the
Pedagogy and Management in Education Department,
Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University

THE CATEGORY OF RESPONSIBLE ATTITUDE TOWARDS THE FUTURE PROFESSION OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

The article considers some aspects of the category of responsible attitude to the future profession of students of pedagogical institutions of higher education. It was found that in general there is a certain system of criteria, according to which the concept of “responsible attitude to the future profession of students of pedagogical universities” is interpreted. It is established that training programs for future teachers in higher education institutions should be aimed at establishing partnerships with schools; eliminate those regularities of the university that do not promote investment in quality academic and practical training of students. Professional position is interpreted as a system of views of the individual on various aspects of the chosen profession, based on professional and personal values, views, beliefs and manifested in professional worldviews and actions. It was found that the sense of responsibility of the individual is the basis, the manifestation of other interconnected, complementary qualities and feelings of personality: leadership, discipline, demanding, organized, sense of duty, professionalism, professional position, professional competence, independence, initiative and more. We interpret a responsible attitude to the future profession of students of pedagogical universities as a stable quality of the future teacher’s personality in terms of compliance with the established principles of further professional and pedagogical activities; characterized by

awareness of pedagogical decisions, determining the optimal means of achieving professional and pedagogical goals. It is manifested in the ability and willingness, ie professional competence, to perform certain professional and pedagogical actions, making optimal and correct decisions and anticipating their possible consequences. The analysis of theoretical works of domestic and foreign scientists shows that in the context of the study the end result of educating students at the Pedagogical University should be a mature personality, open to new experiences, active, focused, with a responsible attitude to future professional activities.

Keywords: *professional position; responsibility; responsible attitude; professional responsibility.*

Постановка проблеми. Імплементація основних положень Законів України “Про освіту” (2017), “Про вищу освіту” (2014), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018), Концепції “Нова українська школа” (2016), Програми “Нова українська школа” у поступі до цінностей” (2018) та ін. актуалізує проблеми виховних аспектів професійної підготовки майбутніх учителів, що загострюються у контексті корінних трансформацій усіх сфер життєдіяльності сучасного суспільства.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблему виховання відповідальності в молоді висвітлено у працях Т. Алексеєнко, Г. Васяновича, К. Власенко, І. Гамули, П. Гусака, А. Карасевича, І. Ковальчук, В. Райка, О. Смально, М. Сметанського, І. Сопівник, Т. Черкашиної, О. Юринця та ін. Крім того, особливості організації виховної роботи зі студентами різних типів закладів вищої освіти у позааудиторний час досліджували О. Бартків, С. Гаврилюк, Л. Кравець, Н. Лебедева, Ю. Матвієнко, О. Олійник, О. Постильна, Р. Сопівник та ін.

Метою статті є з’ясування науково-теоретичних підходів до розуміння категорії відповідального ставлення до майбутньої професії студентів педагогічних закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Визначальним результатом професійної підготовки майбутніх учителів є виховання їх відповідального ставлення до майбутньої професії. Якість та зміст професійної підготовки майбутнього фахівця в умовах педагогічного закладу вищої освіти постійно потребують дієвих механізмів удосконалення. Кінцевим результатом виховання студентів у педагогічному університеті має постати сформована особистість, відкрита до нового досвіду, активна, цілеспрямована, з відповідальним ставленням до майбутньої професійної діяльності.

Розглянемо низку категорій більш докладно.

Так, термін “позиція” як міждисциплінарне поняття розуміється як “позиція в житті”; ототожнюється зі світоглядом людини, її ставленням до виконання суспільного обов’язку; є єдністю духовного, практичного, об’єктивного в житті особистості та способом активізації людини у функціонуванні суспільства. З точки зору соціології, це поняття формулюється як “соціальна

позиція” – усвідомлення особистості, її “статусу”, “соціальної ролі”; сукупність переконань, уявлень, поглядів щодо умов власної життєвої діяльності через дії у референтних групах. Тому критеріями позиції є “суспільна значущість”; “діяльнісність”; сукупність ставлення, переконання (особливо професійні навички та інші відповідні дії людини, що відображає її ставлення до навколишнього середовища). У традиційному розумінні, позиція – сукупність типових поведінкових актів, стійкий хід дій і діяльності, “активність людини”, що виникає у процесі розв’язання соціальних проблем, які виникають у певних обставинах; забезпечує стабільне відтворення дій особистості; впливає на формування усвідомлення смислових характеристик життя у прояві його цілісності. Психологічне тлумачення поняття “позиція” передбачає два аспекти: по-перше, позиція “мати” – ґрунтування на людському існуванні, потребах; по-друге, позиція “бути” – орієнтування на життєвому змісті (Е. Фромм) [9].

Позиція людини різноманітна до різних видів діяльності. Однак це завжди – позиція активного суб’єкта, здатного ухвалити рішення самостійно у відповідності до особистісних цінностей, мотивації та вірувань, які виробляються у процесі соціальної та трудової діяльності. Причому, виокремлюють базову позицію як інваріантну діяльність – систему смислів, очікуваних результатів. Тобто людина ставить конкретні цілі у власному сприйнятті реальності, активно діє та отримує іншу позицію у діяльності. Динамічний характер діяльності дає можливість побачити це в системі змін, що розвиваються у стосунках. Діяльність виробляє об’єктивні “докази” і змінює ставлення суб’єкта, надаючи здатність порівнювати “докази” (А. Маслоу).

Конкретніше поняття – “професійна позиція” – наповнене змістом мотивів професійної діяльності; є єдністю професійної свідомості у професійній діяльності; характеризується відповідальним ставленням до методів реалізації дотримання норм діяльності, відображаючи самостійність та самоствердження. Пріоритетне значення для формування професійної позиції має спрямованість людини як психологічна властивість, що поєднує систему вимог-домінант, цінностей, амбіцій, що складають систему

мотивів та стимулів, які відображаються в життєвих цілях, поглядах, перспективах, намірах, прагненнях і активно сприяють їх досягненню (О. Леонт'єв). Гармонізація професійної та особистої позиції можлива лише за умови, коли суб'єкт визнає роботу своєю місією, що можливо лише за наявності високого рівня професіоналізму.

Професійна позиція – це:

1) вибір, який усвідомлює людина у професійному вчинкові, головним показником чого є характер професійної діяльності та поведінка людини; система сформованих установок і орієнтацій, ставлення та оцінка досвіду, реальності й перспективи; характер дій, поведінка, місце та роль офіційної діяльності у повсякденному житті (О. Мешко) [3];

2) стабільна система стосунків та ставлень у професійній діяльності, що формують професійний менталітет людини та визначають її професійні позиції (загальні й конкретні); подолання низки перешкод на шляху до професіоналізму дають змогу виконувати різні завдання та засвоювати пов'язані з ними методики, технології, що формують професійну позицію, де кожен новий крок якісно відрізняється від попереднього і виражає “приріст” професіоналізму (А. Маркова);

3) відображення системи ціннісно-смиислового ставлення до себе і своєї роботи, соціокультурного середовища; інтегрований спосіб життя людини, яка стала суб'єктом власної життєвої діяльності, що виявляється у способі реалізації основних цінностей особистості у взаємозв'язку з іншими; механізми формування позиції розкриваються у процесі професійного самовизначення, факторами чого є: самосвідомість (здатність свободи професійної поведінки) та рефлексія (розуміння своєї професійної діяльності, самоперевірка, професійне відчуття цінності тощо), а показниками сформованості – ступінь обізнаності, структурованість та стабільність (О. Літовка) [2];

4) системний фактор орієнтації, що інтегрує різноманітні плани, ідеалів, ідентичності особистих та ситуаційних установок і життєвих прагнень; компонентами чого є: ціннісні орієнтації (почуття роботи, кар'єри, достатку, соціального статусу тощо), мотиви (наміри, інтереси, нахили), соціально-професійний статус тощо (Н. Яремчук) [11];

5) цілісне вираження професійних планів та намірів, напрямів діяльності; професійний світогляд та готовність подолати професійні труднощі, параметрами чого є прояви, в яких найбільше виражена суб'єктивність особистості та методи оволодіння професійними ситуаціями (Н. Певна) [5].

Шведські учені М. Dahlgren, Е. Chiriac

розглядають формування почуття педагогічної відповідальності аналогом формування професійної ідентичності. Дослідники доводять, що проект освітніх заходів у закладах вищої освіти має сприяти критичному відображенню у студентів аспектів професійного розвитку, забезпечити диференційовані способи стимулювання процесу ідентифікації з майбутньою професійною роллю вчителя [12]. Вважаємо поняття “професійна ідентичність” складником психологічної структури поняття “педагогічна відповідальність”. Цю залежність необхідно досліджувати окремо.

Проте щоб скористатися такою потенційною можливістю, заклади освіти повинні дотримуватися найвищих стандартів. Програми підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти мають бути спрямованими на створення партнерських відносин зі школами; усунути ті закономірності університету, що не сприяють інвестуванню в якісну академічну та практичну підготовку студентів. Це спонукатиме до формування професійної відповідальності майбутніх учителів (L. Darling-Hammond) [13]. Авторка називає такі умови “вищим порядком” професійної підготовки майбутніх учителів та водночас “найкращим шансом для різкого покращення можливостей освіти у Сполучених Штатах Америки” [13]. Як бачимо, проблема формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічного університету не лише актуальна та глобальна, а й має чітко виражений специфічний характер щодо певної країни. Однак спільною рисою цього процесу є акцентування на якості підготовки майбутніх учителів.

Таким чином, професійна позиція – сформована система поглядів особистості на різні аспекти обраної професії, що ґрунтується на професійно-особистісних цінностях, поглядах, переконаннях і виявляється у професійних світогляді та вчинках.

На основі здійсненого вище аналізу наукових джерел дефініцію “відповідальність особистості” у психологічному та педагогічному контексті узгодимо на рівні суспільно-соціальної підпорядкованості: залежно від загальноприйнятих цінностей, норм та правил з особистісним аспектом – результатом ставлення особистості відповідно до встановлених засад життєдіяльності у суспільстві. Отже, почуття відповідальності особистості насправді складає основу, вияв інших взаємопов'язаних, взаємодоповнюваних якостей та почуттів особистості: лідерства, дисциплінованості, вимогливості, організованості, почуття обов'язку, професіоналізму, професійної позиції, професійної компетентності, самостійності, ініціативності

тощо. Вказані якості та почуття й складають, на нашу думку, структуру відповідальності особистості, що подаємо схематично (рис. 1).

У наукових та довідникових джерелах

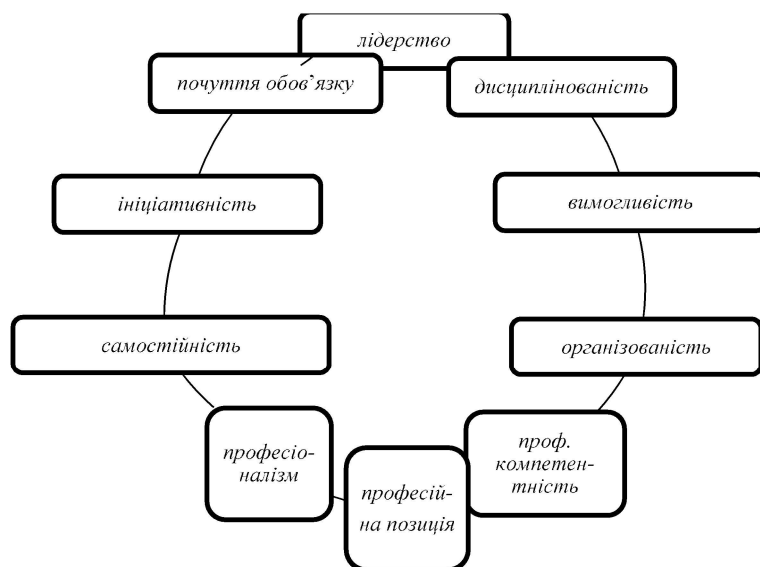

Рис. 1. Структура почуття відповідальності особистості

виокремлюють різні види відповідальності у контексті виховання цієї якості: соціальну (Г. Созикіна) [8]; громадянську (К. Пекач); моральну, професійну, правову; за довілля, соціально-економічний розвиток тощо; дисциплінарну і кримінальну; адміністративну, економічну, кримінальну, субсидіарну, цивільну, юридичну тощо [6].

У площині нашого дослідження насамперед цікавить сутність поняття “відповідальність” у процесі професійної підготовки – відповідальність студентів, майбутніх фахівців, яку у наукових працях тлумачать як:

- складну, інтегральну професійну якість здобувача вищої освіти, зміст якої складають об’єкт, суб’єкт, інстанції та санкції, та полягає у готовності випускника ЗВО діяти згідно із вимогами професійного обов’язку, ґрунтуючись на глибокому усвідомленні й “здатності передбачати наслідки своєї поведінки та відповідати за них з урахуванням суспільної оцінки цих наслідків” (І. Гамула) [1, 63];

- інтегративну якість особистості, що спонукає майбутнього фахівця обирати стратегію діяльності для забезпечення організації виробничого процесу за умови збереження життя й здоров’я усіх його учасників, запобігання їхнім загрозам тощо (Г. Созикіна) [1, 4];

- інтегративне особистісне утворення, що передбачає самоідентифікацію, інтеріоризовані

цінності; готовність свідомо виконувати певні обов’язки, спонукаючи до цього інших з метою повноцінної самореалізації (К. Пекач) [6, 9];

- особистісну якість – відображення взаємодії людини та соціального середовища з метою забезпечення збереження і розвитку провідних цінностей гуманної взаємодії; соціально зрілу, конструктивну поведінку; інтегральну якість особистості, що характеризується її потребами, мотивами, ціннісними орієнтирами, здатністю контролювати та спрямовувати свої дії, забезпечувати узгодження між прийнятими нормами й особистісними запитами (С. Новік) [4, 19].

У сучасному суспільстві розвиток професійної системи цінностей набуває статусу пріоритетного завдання освіти. Особливу увагу треба приділити особистій та професійній

відповідальності студентів, оскільки розвиток мотивації щодо відповідальності орієнтують науковців на визначення нових практичних підходів до проблем виховання майбутніх фахівців у процесі їхньої професійної підготовки.

Отже, розуміють досліджуване поняття (професійна відповідальність / відповідальне ставлення до професії) як:

- складну, інтегральну професійну якість особистості, психолого-педагогічна структура якої охоплює сукупність інтелектуального, вольового й емоційного компонентів (І. Гамула) [1, 162]; стійку внутрішню якість особистості, ґрунтовану на свідомому життєвому виборі й вияві готовності самотійно, компетентно виконувати перспективні завдання (О. Смалько) [7, 14]; системоутворювальну професійну якість – усвідомлення необхідності добросовісного виконання вимог і норм цілісного освітнього процесу (О. Юринець) [10, 187];

- позицію особистості, визначену певними професійними, правовими, моральними переконаннями, прагненнями, знаннями, позитивними емоційними переживаннями, цінностями, стійкою поведінкою особистості щодо практичної реалізації цих знань, умінь (О. Мешко) [3, 203];

- спеціальне морально-правове і соціальне особистісне ставлення до суспільства з

характерним виконанням морального обов'язку відповідно до правових норм;

- здатність: а) свідомо виконувати певні вимоги і здійснювати визначені завдання; б) передбачати наслідки поведінки; відповідати за свої дії, враховуючи суспільну оцінку наслідків дій (І. Гамула) [1, 162];

- готовність особистості: а) діяти відповідно до вимог професійного обов'язку на основі його глибокого усвідомлення [1, 163]; б) здійснювати практичну діяльність з урахуванням професійних обов'язків, виконувати їх з відповідним емоційним настроєм та можливістю передбачати наслідки безвідповідальної поведінки, відповідаючи за свої фахові дії; в) передбачати результати фахової діяльності і бути за неї відповідальним перед зовнішніми (суспільство, колеги, учні та їхні батьки) та внутрішніми інстанціями (почуття обов'язку та совісті) (О. Юринець) [10, 187].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідники характеризують категорію "професійна відповідальність" через такі ключові окреслення: "позиція", "ставлення", "здатність" та "готовність" особистості. На нашу думку, дефініція "відповідальне ставлення до майбутньої професії студентів педагогічних університетів" – стійка якість особистості майбутнього педагога щодо відповідності дотриманню встановлених засад подальшої професійно-педагогічної діяльності; характеризується усвідомленістю прийняття педагогічних рішень, визначенні оптимальних засобів досягнення професійно-педагогічних цілей. Вона виявляється у здатності та готовності, тобто фаховій компетентності, виконувати певні професійно-педагогічні дії, ухвалюючи оптимально-правильні рішення та передбачаючи їхні можливі наслідки. Професійна відповідальність завжди детермінована чітким дотриманням нормативно-правових засад галузі діяльності фахівця, у нашому випадку – професійної діяльності педагога у закладах загальної середньої освіти.

Подальший науковий пошук варто спрямувати на розробку технологій формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів закладів вищої освіти різного профілю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамула І. А. Формування відповідальності в курсантів військових інститутів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут вищої освіти АПН України. Київ, 2002. 202 с.

2. Літовка О. П. Професійна позиція майбутнього вчителя: андрагогічний аспект. *Вісник Черкаського національного університету*

імені Богдана Хмельницького. Сер.: Педагогічні науки. 2013. № 10 (263). С. 72–77.

3. Мешко О. І. Професійно-педагогічна позиція вчителя у вимірі його ціннісно-смыслового ставлення до професії. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21C=O M = 2 & I 2 1 D B N = U J R N & P 2 1 D B N = U J R N & I M A G E FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpo_2011_3_64.pdf (дата звернення: 11.06.2020).

4. Новік С. М. Формування відповідальності старших підлітків у фізкультурно-оздоровчих закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2016. 22 с.

5. Певна С. Є. Суб'єктна позиція як основа професійного становлення студента. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Сер.: Педагогіка і психологія. 2012. № 1 (3). С. 24–29.

6. Пекач К. А. Виховання громадянської відповідальності учнів у системі виховної роботи ліцею: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2017. 22 с.

7. Смально О. В. Формування відповідального ставлення до батьківства у студентів класичного університету в процесі позааудиторної виховної роботи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. УДПУ імені Павла Тичини. Умань, 2016. 20 с.

8. Созикіна Г. С. Формування соціальної відповідальності майбутніх інженерів автомобільно-дорожньої галузі у процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2019. 22 с.

9. Фромм Е. *Анатомія людської деструктивності* / пер. з англ. В. Кучменко. Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2017. 192 с.

10. Юринець О. О. Формування педагогічної відповідальності у студентів пед. коледжу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2010. 275 с.

11. Яремчук Н. Професійна позиція педагога як вихователя. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер.: педагогіка. 2009. № 1. С. 194–198. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/profesiynna-pozitsiya-pedagoga-yak-vihovatelya> (дата звернення: 11.06.2021).

12. Dahlgren M. A., Chiriac E. H. Learning for professional life: Student teachers' and graduated teachers' views of learning, responsibility and collaboration. *Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies*. 2009. Vol. 25. Issue 8. Pp. 991-999. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2009.03.019> (дата звернення: 27.05.2021).

13. Darling-Hammond L. Teacher Education and the American Future. *Journal of Teacher Education*. January. 2010. URL: <https://www.chalkboardproject.org/sites/default/fesil> (дата звернення: 18.11.2021).

REFERENCES

1. Ghamula, I. A. (2002). Formuvannya vidpovidalnosti v kursantiv vijskovykh instytutiv [Formation of responsibility in cadets of military institutes]. *Candidate's thesis*. Institute of Higher Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv, 202 p. [in Ukrainian].

2. Litovka, O. P. (2013). Profesijna pozycja majbutnjogho vchytelja: andraghoghichnyj aspekt [Professional position of the future teacher: andragogical aspect]. *Bulletin of Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Ser. : Pedagogical sciences*. No. 10 (263). pp. 72–77. [in Ukrainian].

3. Meshko, O. I. (2011). Profesijno-pedagoghichna pozycja vchytelja u vymiri jogho cinnisno-smyslovogho stavlennja do profesiji [Professional and pedagogical position of a teacher in measuring his value and semantic attitude to the profession]. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Vpo_2011_3_64.pdf [in Ukrainian].

4. Novik, S. M. (2016). Formuvannya vidpovidalnosti starshykh pidlitkiv u fizkulturno-ozdorovchykh zakladakh: avtoref [Formation of responsibility of senior teenagers in sports and health institutions]. *Candidate's thesis*. Uman, 22 p. [in Ukrainian].

5. Pevna, S. Je. (2012). Subjektna pozycja jak osnova profesijnogho stanovlennja studenta [Subjective position as the basis of a student's professional development]. *Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Ser. : Pedagogy and Psychology*. No. 1 (3). pp. 24–29. [in Ukrainian].

6. Pekach, K. A. (2017). Vykhovannja ghromadjanskoji vidpovidalnosti uchniv u systemi vykhovnoji roboty liceju [Education of civic responsibility of students in the system of educational work of the lyceum]. *Extended*

abstract of candidate's thesis. Kyiv, 22 p. [in Ukrainian].

7. Smaljko, O. V. (2016). Formuvannya vidpovidaljnogho stavlennja do batjkivstva u studentiv klasychnogho universytetu v procesi pozaaudytornoji vykhovnoji roboty [Formation of a responsible attitude to parenthood in students of classical university in the process of extracurricular educational work]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Uman, 20 p. [in Ukrainian].

8. Sozykina, Gh. S. (2019). Formuvannya socialjnoji vidpovidalnosti majbutnikh inzheneriv avtomobilnodorozhnoji ghaluzi u procesi profesijnoji pidghotovky [Formation of social responsibility of future engineers of the road industry in the process of professional training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv, 22 p. [in Ukrainian].

9. Fromm, E. (2017). Anatomija ljudskoj destruktivnosti [Anatomy of human destructiveness]. Translation from English V. Kuchmenko. Kharkiv, 192 p. [in Ukrainian].

10. Jurynejc, O. O. (2010). Formuvannya pedagoghichnoji vidpovidalnosti u studentiv pedkoledzhu [Formation of pedagogical responsibility in pedagogical college students]. *Candidate's thesis*. Lesya Ukrayinka Volyn National University. Lutsk, 275 p. [in Ukrainian].

11. Jaremchuk, N. (2009). Profesijna pozycja pedagogha jak vykhovatelja [Professional position of a teacher as an educator]. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University. Ser. : Pedagogy*. No. 1. pp. 194–198. [in Ukrainian].

12. Dahlgren, M. A. & Chiriack, E. H. (2009). Learning for professional life: Student teachers' and graduated teachers' views of learning, responsibility and collaboration. *Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies*. Vol. 25. Issue 8. pp. 991–999. Available at: <http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2009.03.019> (Accessed 27 May.2021). [in English].

13. Darling-Hammond, L. (2010). Teacher Education and the American Future. *Journal of Teacher Education*. January. Available at: <https://www.chalkboardproject.org/sites/default/fesil> (Accessed 18 Nov. 2021). [in English].

Стаття надійшла до редакції 03.03.2022

“Здатність закладена заздалегідь, але вона повинна стати умінням”.

Йоганн Вольфганг Гете
німецький поет, прозаїк

УДК 784.9.071.2:378.091.33

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259953>

Світлана Кишакевич, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Галина Стець, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

САУНД ЯК ІНДИВІДУАЛЬНА ФОРМА ЗВУЧАННЯ ГОЛОСУ

У статті висвітлено сутність та особливості формування саунду як індивідуальної якості звучання голосу. На основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених-педагогів доведено, що сучасна вокальна виконавська практика урізноманітнюється прийомами звукообразності, імітації гри на різних інструментах (скет-вокал), які забезпечують специфічну форму звучання голосу вокаліста.

Зазначено, що ключовою проблемою в естрадній вокально-виконавській практиці є питання опанування та застосування нових вокальних прийомів, здатних забезпечити унікальне звучання голосу, що значною мірою зумовлює конкурентоспроможність сучасного фахівця на ринку праці.

Ключові слова: саунд; естрадно-вокальне мистецтво; вокально-виконавські прийоми; скет-вокал; голосоутворення; манера співу.

Лит. 10.

Svitlana Kyshakevych, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Folk Musical Instruments and Vocals Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Halyna Stets, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Methodology of Music Education Methods and Conducting Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

SOUND AS AN INDIVIDUAL FORM OF VOICE

The article highlights the essence and features of the formation of sound as an individual quality of voice sound. Based on the analysis of scientific works of domestic and foreign scholars and educators, it is proved that modern vocal performance practice is diversified by techniques of sound imaging, imitation of playing various instruments (sketch-vocals), which provide a specific form of vocalist's voice.

It is noted that the key problem in pop vocal performance practice is the mastery and application of new vocal techniques that can provide a unique sound, which largely determines the competitiveness of modern specialists in the labor market. Emphasis is placed on the fact that vocal-performing practice requires pop singers to systematically learn the latest techniques, constantly update and diversify the musical repertoire, use devices belonging to the latest generation of technical discoveries.

The publication covers a number of vocal-performing techniques that ensure the achievement of "sound" in the practice of pop and vocal art. It was found that due to the specific manner of singing and timbre color, the modern pop singer will be able to achieve their own unique and original sound, which will be easily recognizable to a wide audience. It is noted that the use of various vocal techniques in pop singing contributes to the expansion of a huge arsenal of expressive means of the vocalist, the tone of whose voice is always individual.

It is emphasized that the main task of pop vocals is to form and improve the "sound" of the singer. It is proved that the vocal skills of the performer are built depending on the level of mastery of basic vocal-performing techniques, which are one of the important components of professional training and with which you can distinguish modern pop vocal from academic or folk.

Keywords: sound; pop and vocal art; vocal and performing techniques; sketch vocals; voice formation; manner of singing.

Постановка проблеми. Сучасне естрадно-вокальне мистецтво тісно взаємопов'язане з реаліями сьогодення та відповідає провідним тенденціям розвитку суспільства. Незважаючи на те, що естрадне виконавство не всіма дослідниками сприймається однозначно, більшість погоджується з тим, що

саме естрадний спів задовольняє естетичні потреби людини та відображає високий рівень професійної майстерності, що привертає увагу великої аудиторії. Тому сучасні наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних фахівців, спрямовані на підготовку вокалістів-професіоналів, які досконало володіють естрадно-

вокальними навичками, що забезпечують особливе індивідуальне звучання голосу (“саунду”).

Естрадна вокально-виконавська практика вимагає від співаків систематичного засвоєння новітніх методик, постійного оновлення та урізноманітнення музичного репертуару, використання пристроїв, що належать до останнього покоління технічних відкриттів. Власне, опанування та майстерне застосування у виконавській практиці нових естрадних вокальних прийомів забезпечує специфічне й особливе звучання голосу, що значною мірою зумовлює конкурентоспроможність сучасного фахівця на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень. Питання методики навчання естрадного вокалу стало предметом дослідження багатьох вчених. Серед них В. Бокоч [1], Л. Кузьменко-Присяжна [1], Т. Ланіна [3], Л. Остапенко [1], А. Попова [4], О. Соболева, Т. Каченко [5], Н. Фоломєєва [6] та інші. Проблеми застосування ефективних методик і технік навчання естрадного співу висвітлені в науково-методичному доробку зарубіжних науковців та вокальних педагогів, серед яких найперше варто згадати роботи Р. Ваддела, І. Барлет [8], Е. Бенсон [9], М. Найсмис [8], Р. Тріш [10], Дж. Чепмен та інших.

Однак незважаючи на чисельні напрацювання із задекларованої у статті проблеми вона не втрачає актуальності, що зумовило вибір теми. Наявні дослідження виявляють значимість проблеми підготовки кваліфікованих фахівців у сфері *естрадно-вокального мистецтва*. Це актуалізує подальший аналіз концептуальних засад, теоретичних та практичних аспектів професійної підготовки естрадних вокалістів.

Метою статті є аналіз проблеми формування та вдосконалення “саунду” естрадних співаків задля систематизації думок, ідей та поглядів провідних вітчизняних та зарубіжних учених-педагогів і визначення їхньої продуктивності й перспектив теоретичного осмислення означеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Однією з важливих умов розвитку та вдосконалення професійної майстерності у процесі підготовки естрадних вокалістів є оволодіння такими вокально-виконавськими прийомами, що забезпечують досягнення особливого стилістично-обумовленого звучання (“саунду”). Застосування в естрадному співі різноманітних вокальних прийомів сприяє розширенню величезного арсеналу виразних засобів виконавця-вокаліста, тембр голосу якого є завжди індивідуальним.

Під дефініцією “саунду” (у перекладі з англійської *sound* звук) *розуміється* індивідуалізована форма звучання голосу або інструмента, що властива певному складу джазового ансамблю, оркестру чи соліста, яку легко пізнати завдяки специфічному звуковидобуванню, фразуванню, особливостям оркестрування, складу музикантів, типу атаки звука, манері інтонування, тембровому забарвленню тощо (*“Музика: словник-довідник” Ю. Юцевича*) [7].

Терміном “саунд” послуговується Н. Фоломєєва, яка визначає його як індивідуальну якість звучання музиканта, співака або ансамблю, а також відмінні риси звучання будь-якого стилю [6, 32]. Дослідниця зауважує, що формування вокального “саунду” естрадно-джазового типу є суттєвою відмінністю естрадно-джазового вокалу від академічного. Таке індивідуальне звучання виконавця засноване на імпровізаціях, близьких до інструментального звучання. З цим пов’язана поява поняття скет-вокалу – “інструментального” співу, що імітує шляхом інтонування на різні склади звучання типових джазових “солістів” – саксофона, труби, тромбону, в окремих випадках і перкусії, що майстерно втілює Боббі Мак Феррін [6, 19–20].

На думку Т. Ланіної, процес формування вокального саунду естрадно-джазового спрямування на початковому етапі буде ефективним за умови врахування таких чинників:

- музично-педагогічного потенціалу професійного естрадно-джазового мистецтва, усього спектра його жанрів і репертуарних напрямів, а також специфіки цього виду джазового виконання загалом;
- психологічних особливостей учнів і специфіки початкового етапу освоєння співу;
- усього арсеналу музично-виражальних можливостей голосу, що сприяє виявленню особливостей естрадно-джазового мистецтва, формування інтересу до навчання, що розширює виконавські можливості учнів, збагачує їх представлення у багатогранному світі музичного мистецтва [3, 477–478].

Співочий голос є найдавнішим музичним інструментом, звук якого відтворюється завдяки взаємодії трьох основних складників, таких як дихальна система, гортань та голосовий тракт. Дихальна система забезпечує повітряний потік, щоб надати тривалість музичній ноті, гортань формує повітряний потік, надаючи звуку різну висоту, вокальний тракт забарвлює голос неповторним тембром. Звук, вироблений цими органами, вважається музикою тільки тоді, коли

його висота (наприклад, мелодія і гармонія), ритм (наприклад, темп і артикуляція) і динаміка (наприклад, гучність і м'якість) можуть бути інтуїтивно зрозумілі для сприйняття [2, 124]. Саме тому на заняттях з естрадного вокалу завжди повинна панувати сприятлива творча атмосфера. Адже, як зазначає Т. Ткаченко, “виховання голосу – тонкий психофізіологічний процес створення високопрофесійного співака-митця” [5, 100–101].

Дослідники і педагоги естрадного вокалу погоджуються з думкою про те, що є багато відмінностей у техніці голосоутворення та естетичній оцінці співу у випадку класичної і сучасної естрадної музики. Результати досліджень вказують, що якість голосу, характерна для естрадного співу, суттєво відрізняється від вокального виконання класичних співаків із позиції координації мускулатури гортані, акустичної установки, управління диханням та чергування регістрів. [2, 125]. Американська академія викладачів естрадного вокалу (AATS) погоджується з тезою про те, що загальноприйнятий принцип класичного навчання співу “один підхід підходить всім” більше не є ефективною моделлю для сучасних стилів поп-музики [8, 276]. Водночас експерти у цій сфері наголошують, що альтернатива традиційній класичній моделі необхідна, передовсім для розвитку й удосконалення навчання естрадного вокалу, а також у пошуку власної манери виконання.

У контексті теми нашої статті цікавою є книга американської науковиці, викладачки й письменниці Елізабет Енн Бенсон “Навчання сучасних поп-співаків” [9]. У ній авторка опублікувала результати свого дослідження на основі інтерв'ю з 26 викладачами вокалу, які співпрацюють з естрадними виконавцями популярної музики та джазу. Е. Бенсон навчалась за методикою Somatic Voicework, методом Ловетрі, методом Лізи Попейл Voiceworks, Estill Voice Training та іншими вокальними методиками. За твердженням дослідниці, кожний опитаний педагог пройшов власний шлях до естрадної музики, проте авторка виділяє декілька спільних рис. Цікавим виявився той факт, що 84 % респондентів формально мали класичну освіту, але вони не погоджувались з думкою про те, що тільки класичний вокал є головним, а всі інші його види – другорядними. Більшість з них, які були професійними артистами, стверджували, що, володіючи базовими вокальними навичками, співаки можуть прекрасно виконувати рок, джазові композиції без травмування голосу. Респонденти зацікавились проблемами формування та вдосконалення “саунду”

естрадних виконавців, 60 % з опитаних педагогів продовжили навчання та згодом майже 48 % з них стали самостійно проводити академічні дослідження у сфері естрадного вокалу. Деякі з опитаних викладачів уже здійснюють підготовку кваліфікованих фахівців у сфері *естрадно-вокального мистецтва*, або пропонують офіційну сертифікацію за власною методикою.

Проблема формування та розвитку саунду як індивідуальної якості звучання голосу розглядається також у дослідженні англійської науковиці, викладачки й письменниці Тріш Джулі Руні “Розуміння сучасної вокальної педагогіки та методів навчання всесвітньо відомих тренерів з вокалу” [10]. Авторка проаналізувала особливості сучасних методик і технік навчання естрадного співу. Т. Руні підсумовує та дає поради для викладачів естрадного вокалу:

- є відмінності між викладанням класичного та сучасного естрадного співу;
- вивчення конкретних стилів вимагає спеціальної підготовки;
- педагоги повинні переконати учнів, що, наслідуючи манеру співу улюбленого виконавця, їхній звук може бути спотвореним, а тому свої зусилля необхідно спрямовувати на розвиток та вдосконалення власного саунду;
- вчителі повинні завжди заохочувати та підтримувати учнів у навчанні;
- у процесі занять заохочувати учнів до фізичної та вокальної форми, дбати про свій голос;
- спрямування навчання на глибокому розумінні фізіології дихання і співу;
- викладачі повинні бути в курсі останніх розробок вокальної педагогіки, відвідувати курси та майстер-класи для вдосконалення власної педагогічної практики [10, 158–159].

Досягненню саунду передують послідовний процес навчання естрадного співу, який передбачає роботу над вокальним диханням, співацькою поставою, чистотою інтонування, правильним звукоутворенням, чітким артикулюванням, формуванням сценічного образу та індивідуальної виконавської манери. Володіючи зазначеними базовими вокальними навичками, співак матиме можливість опанувати такі вокально-виконавські прийоми, які є одними з важливих складових професійної підготовки та з допомогою яких можна відрізнити сучасний естрадний вокал від академічного чи народного.

Розглянемо декілька з основних вокально-виконавських прийомів, які забезпечують досягнення “саунду” в *практиці естрадно-вокального мистецтва*, визначені Н. Фоломеевою [6]:

- *офф-біт* – джазовий біт, що відхиляється від чіткої метричної пульсації для створення ефекту виконавської свободи;

- *розщеплення тонів (драйв)* – прийом співу, при якому до одного чистого звуку – тону додається певною мірою інший (йодль, гроулінг, “горловий спів”, чвертьтонові інтонації); часто – це немусичний звук, тобто шум. Один дихальний потік, так би мовити, розщеплюється на два;

- *субтон* – спів з переддиханням (наприклад, характерний для манери співу Тоні Брекстон, Шер чи Таніти Тікарам); продукування звуку, при якому тільки частина дихального струменя перетворюється на звук, який резонує. Субтон не варто плутати з придихом, при якому видих починається раніше змикання голосових складок (так звана придихова атака). Використання субтону надає голосу м’якості та інтимності;

- *вібрато* (лат. *vibratio* – коливання) – невід’ємна якість поставленого співацького голосу. Більшість джазових співаків використовують стильове вібрато, тобто штучно підсилюють вібрато на деяких звуках;

- *штробас* – це дуже низькі ноти, які неможливо заспівати “нормальним” голосом. Звук дуже специфічний, тому в музиці використовується рідко;

- *мікст* – це “поставлений” фальцет, на опорі з наповненим резонаторним звучанням – *head voice*. Цей прийом застосовують практично всі виконавці, особливо чоловічої статі, і особливо рок-вокалісти на високих нотах;

- *лабільне інтонування* – “блюзові тони”, шаут-ефекти (стиль співу з викриком), офф-пітч, дьорті-тони (нестійкі темброво-тональні відхилення, “нечисті” тони), гроул (англ. *growl* – гарчання) – манера (охриплий тон голосу);

- *бендінг* (англ. *bend* – згинатись) – “під”їзд до ноти, який по суті є портаменто від одного звуку до іншого, виконаним у вузькому звуковисотному діапазоні (тон або півтон);

- *глісандо (“слайд”, італ. *glissando* – ковзати)* – вокальні переливи від тону до тону; рівномірне ковзання від одного звуку до іншого;

- *портаменто* (італ. *portare la voce* – переносити голос) – виконавський прийом, що полягає, як і в *глісандо*, у ковзанні від одного звуку до іншого, але в *портаменто* таке ковзання нерівномірно заповнює звуковисотний простір і схоже на “під”їзд до ноти;

- *орнаментика* – способи прикраси мелодії допоміжними мелодичними фігурами, найчастіше *мелізмами* – вокальними прикрасами, виконуваними на один склад тексту, – розспівами, такими як *форшлаг, групетто, мордент, трель*. Використання

орнаментики надає виконавцю можливість імпровізувати з основною мелодичною лінією твору;

- *фальцет* – спів у високому регістрі без опори;

- *белтінг* – це спроба чисто грудним голосом заспівати високі ноти. Досягається внаслідок сильної опори, але при цьому, чомусь, максимально завищеною гортанню. *Белтінг* застосовують у своєму вокалі практично всі сучасні західні зірки [6, 23–27, 31].

Опановуючи основні вокально-виконавські прийоми, як зазначає Н. Бокоч, естрадний співак повинен вміти правильно дихати та чітко артикулювати: “... естрадний вокал, на відміну від академічного і народного, відрізняється не лише специфікою звуковидобування, а й здебільшого тими цілями та завданнями, що постають перед вокалістом. Якщо йдеться про дитячий вокальний розвиток, то його першоосновою виступає постановка дикції і дихання. Важливість дикції для мистецтва естрадного співу межує з іншою вимогою – вправного дихання, адже в естрадних піснях можна зустріти складні для техніки фрази, які вимагають від виконавця швидкопозміни дихання” [1, 31]. Крім того, естрадний виконавець повинен вміти відтворювати ритмічну й інтонаційну сторону композиції, інтерпретувати художній образ в потрібній вокальній манері, слідувати за сценічним оформленням та дотриманням технічних аспектів виконавського процесу. Науковець зауважує, що основною особливістю естрадного вокалу є пошук власної манери співу, власного сценічного образу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, з аналізу вітчизняних та зарубіжних науково-педагогічних джерел щодо проблеми навчання *естрадного співу з’ясовано, що сучасна вокально-виконавська практика урізноманітнюється прийомами звукозображальності, імітації гри на різних інструментах (скет-вокал), що забезпечує індивідуальну форму звучання голосу вокаліста. Завдяки специфічному звуковидобуванню, фразуванню, типу атаки звуку, манері інтонування та тембровому забарвленню сучасний естрадний виконавець зможе досягнути власного неповторного та оригінального звучання, яке легко впізнаватиметься широкою аудиторією.*

Формування та вдосконалення “саунду” є основним завданням естрадного вокалу. Залежно від рівня оволодіння основними вокально-виконавськими прийомами, розуміння природи формування співочого звуку, вибудовується вокальна майстерність естрадного співака.

Подальшого вивчення потребує дослідження проблеми застосування новітніх методик та

розробок у сфері вокально-естрадного мистецтва, які матимуть велику перспективу у досягненні унікального “саунду” виконавця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бокоч В. А., Кузьменко-Присяжна Л. І., Остапенко Л. В. До проблеми методики навчання естрадному вокалу. *Молодий вчений*. 2017. № 8 (48). С. 31–34.
2. Кишакевич С. В. Деякі аспекти навчання естрадного співу за методиками зарубіжних вокальних педагогів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Педагогічні науки : реалії та перспективи. Київ, 2021. Вип. 80 Т. 1. С. 124–128.
3. Ланіна Т. О. Проблема виховання джазових вокалістів у музичних школах. *Професійна мистецька освіта і художня культура : виклики XXI століття : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 16-17 жовтня 2014 р. м. Київ*. Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2014. С. 476–483.
4. Попова А. Методика навчання естрадного співу Бретта Меннінга. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Мистецтвознавство. Тернопіль, 2018. №1 (38). С. 22–27.
5. Ткаченко Т. Особливості викладання естрадного вокалу на музично-педагогічних факультетах педагогічних вузів України. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал*. 2011. №1 (72). С. 97–101.
6. Фоломєєва Н. А. Опанування вокально-виконавських прийомів у класі естрадного співу : методичні рекомендації. Суми, 2021. 60 с.
7. Юцевич Ю. Музика : словник-довідник. Тернопіль, 2003. 404 с.
8. Bartlett I. and Naismith M. L. An Investigation of Contemporary Commercial Music (CCM) Voice Pedagogy: A Class of its Own? *Journal of Singing*. January/February 2020 Vol. 76, No. 3. P. 273–282.
9. Benson E. A. Training Contemporary Commercial Singers. *Compton Publishing Ltd*. 2019. 302 p.
10. Rooney T. J. The understanding of contemporary vocal pedagogy and the teaching methods of internationally acclaimed vocal coaches. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*. 2016. Vol. 15, No. 10. P. 147–162.
2. Kyshakevych, S. V. (2021). Deiaki aspekty navchannia estradnoho spivu za metodykamy zarubizhnykh vokalnykh pedahohiv [Some aspects of teaching pop singing according to the methods of foreign vocal teachers]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Pedagogical sciences: realities and prospects*. Kyiv, Vol. 80 T. 1. pp. 124–128. [in Ukrainian].
3. Lanina, T. O. (2014). Problema vykhovannia dzhazovykh vokalystiv u muzychnykh shkolakh [The problem of educating jazz vocalists in music schools]. *Professional art education and art culture: challenges of the XXI century : Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, October 16-17, 2014, Kyiv*, pp. 476–483. [in Ukrainian].
4. Popova, A. (2018). Metodyka navchannia estradnoho spivu Bretta Menninha [Brett Manning's method of teaching pop singing]. *Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Art history*. Ternopil, No. 1 (38). pp. 22–27. [in Ukrainian].
5. Tkachenko, T. (2011). Osoblyvosti vykladannia estradnoho vokalu na muzychno-pedahohichnykh fakultetakh pedahohichnykh vuziv Ukrainy [Features of teaching pop vocals on music-pedagogical faculties of pedagogical universities of Ukraine]. *Youth and the market: a monthly scientific and pedagogical journal*. No. 1 (72). pp. 97–101. [in Ukrainian].
6. Folomicieva, N. A. (2021). Opanuvannia vokalno-vykonavskykh pryiomiv u klasi estradnoho spivu : metodychni rekomendatsii [Mastering vocal-performing techniques in the class of pop singing: methodical recommendations]. Sumy, 60 p. [in Ukrainian].
7. Yutsevych, Yu. (2003). Muzyka : slovnyk-dovidnyk [Music: dictionary-reference book]. Ternopil, 404 p. [in Ukrainian].
8. Bartlett, I. & Naismith, M. L. (2020). An Investigation of Contemporary Commercial Music (CCM) Voice Pedagogy: A Class of its Own? *Journal of Singing*. January/February 2020 Vol. 76, No. 3. pp. 273–282. [in English].
9. Benson, E. A. (2019). Training Contemporary Commercial Singers. Compton Publishing Ltd. 302 p. [in English].
10. Rooney, T. J. (2016). The understanding of contemporary vocal pedagogy and the teaching methods of internationally acclaimed vocal coaches. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*. Vol. 15, No. 10. pp. 147–162. [in English].

REFERENCES

Стаття надійшла до редакції 05.04.2022

УДК 378.147+378.22

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.255209>

Ольга Мельник-Шеремета, кандидат медичних наук, асистент кафедри фтизіатрії і пульмонології з курсом професійних хвороб Івано-Франківського національного медичного університету

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ МЕДИЦИНИ

У статті зображено схематичне проведення практичних занять з дисципліни “Фтизіатрія” для магістрів медицини із застосуванням сучасних педагогічних технологій.

Структура заняття включає не тільки опитування, розповідь та оцінку, а ще й можливість активного залучення студента у вивчення теми, дозволяє здобувачу вдосконалювати своє клінічне мислення, практичні навички та комунікативні здібності. Навчає та мотивує їх до вивчення відповідних тем та роботи в групах. Проведення практичних занять із використанням інноваційних технологій педагогіки потребує мультидисциплінарних знань студента, та допомоги викладача у їх застосуванні. Така співпраця в досягненні мети дасть можливість для взаєморозвитку, обміну професійним досвідом та знаннями, неординарних поглядів на проблему та шляхи її подолання.

Автор дійшов висновку, що проведення практичних занять із застосуванням сучасних технік, які максимально наближені до клінічної практики, допомагає здобувачам освіти сформувати клінічне мислення та вдосконалити практичні навички. А також потребує від викладача постійного пошуку чогось нового, щоб інтерес до навчання у студентів не гас, особливо, в період онлайн навчання.

Ключові слова: сучасні технології; ігрові техніки; дискусійне навчання; аналіз ситуації; клінічне мислення.

Літ. 9.

Olha Melnyk-Sheremeta, Ph.D. (Medical Sciences), Assistant of the Phthiology and Pulmonology with the Course of Occupational Diseases Department, Ivano-Frankivsk National Medical University

MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF MASTER OF MEDICINE PROFESSIONAL TRAINING

The paper presents a schematic implementation of practical classes in the discipline “Phthiology” for training Masters of Medicine using modern pedagogical technologies.

The structure of the lesson includes questioning, answering and assessment, as well as the possibility of active student engagement in learning the topic. This helps students improve their clinical thinking, practical skills, and communication skills, as well as trains and motivates them to study relevant topics and to work in groups. The implementation of innovative pedagogical technologies during practical classes requires the students’ multidisciplinary knowledge and the teachers’ help in its application. Such cooperation in achieving the goal allows for the exchange of professional experience and knowledge, mutual development, and finding extraordinary solutions to the problem.

The author has reached a conclusion that implementing contemporary techniques being as close as possible to clinical practice during practical classes helps students form clinical thinking and improve practical skills, as well as requires the teacher to constantly search for something new, as the students’ interest in learning may fade out, especially during the period of online learning.

Keywords: modern technologies; game-based learning; discussion strategy; situation analysis; clinical thinking.

Вступ. Безперервний прогрес суспільства вимагає динамічного підходу до процесу отримання знань і вмінь, що потребує застосування в освіті сучасної методики викладання [1, 3]. Для того, щоб навчити сучасного студента, зацікавити його майбутньою професією, вмотивувати до саморозвитку, необхідно, не тільки добре володіти матеріалом, але й бути компетентним в новітніх актуальних методиках навчання. Навчальний процес на

клінічних кафедрах, який проводиться для удосконалення теоретичних знань та практичних вмінь студентів, має володіти горизонтальною та вертикальною міждисциплінарною інтеграцією, поглибленим вивченням запропонованого матеріалу і відповідати конкретній дисципліні, яка викладається [5–7].

На сьогоднішній день лікар, який приступає до роботи, повинен мати сформоване клінічне мислення, різносторонній підхід до вирішення

клінічного випадку та вміння проводити коректну дифдіагностику. Ці вміння спеціалісти отримують під час підготовки, коли у навчальному процесі викладач застосовує інтерактивні та сучасні техніки з безпосередньою участю студента. Актуальність новітніх технологій викладання ініціює вивчення та вдосконалення тих навичок, які дають якісний результат на вимогу часу. Потужні матеріально-технічні ресурси, вільний доступ до інтерактивного навчання дають змогу якісно реалізувати актуальні кінцеві точки в освіті [1; 2; 4]. Проте саме викладач вищого закладу вищої медичної освіти має навчити студента, як правильно користуватися інформацією яку останній отримує і диференціювати її. Адже медицина вимагає різносторонніх навичків та знань не тільки з вузької спеціальності, а й із загальних даних про організм [6].

З практичного боку, доцільно відзначити що використання сучасних технологій вимагає тісної співпраці викладача зі студентом [2; 8; 9]. Лекції, практичні та семінарські заняття мають бути нестандартними, щоб зацікавити і мотивувати студента, поліпшити засвоєння матеріалу, який викладається.

Мета статті – проаналізувати можливості та напрацювати механізми підвищення якості викладання за рахунок використання сучасних педагогічних технологій у сфері професійної підготовки магістрів медицини.

Теоретична частина. Дисципліна “Фтизіатрія” залишається надзвичайно актуальною у період реформ фтизіатричної служби на тлі епідемії туберкульозу в нашій країні. У процесі підготовки спеціалістів використовуються: лекції, практичні та семінарські заняття. Однак при відсутності нових підходів до викладення матеріалу студент, в більшій мірі, залишається пасивним слухачем та директивним виконавцем. Монотонність, одноманітність подачі матеріалу та відсутність цікавої інформації при начитці лекції чи проведенні практичного заняття, може призводити до втрати чи відсутності мотивації у здобувача до опанування дисципліни. Тому викладач має зацікавити і навчити магістрів медицини актуальності вивчення фтизіатрії [2, 7].

Сьогодні багате на освітянські технології, які потрібно залучати в педагогічний процес для отримання якісних кінцевих результатів [2–5]. Аналізуючи сучасні дані літератури та практики, потрібно відзначити, що використання цих методик дає змогу значно поліпшити якість навчання.

На сайті Івано-Франківського національного медичного університету, в розділі кафедри Фтизіатрії та пульмонології з курсом професійних хвороб, створені папки для здобувачів різних

спеціальностей, в яких розміщені необхідні матеріали для підготовки до практичних занять, лекцій та самостійної роботи. Також представлені для ознайомлення силабуси та робочі програми дисципліни, в яких студенти можуть ознайомитися з тематикою лекцій, практичних занять та самостійної роботи, структурою навчальної дисципліни, оцінюванням (дисципліни), практичною та теоретичною частиною ПМК (підсумкового модульного контролю). В матеріалах зазначені компетентності (загальні, фахові) та програмні результати, якими студент повинен володіти і здобути у період навчання. Для підготовки до заняття та перевірки знань студенти проходять тестування на сайті університету в розділі ПМК і в режимі тренінгу, і в режимі заліку безпосередньо впродовж заняття.

Оскільки без навчання біля ліжка хворого немає майбутнього лікаря, важливою є частина практичної підготовки в умовах стаціонарних та поліклінічних відділень. Здобувачі повинні оволодівати професійною майстерністю та вдосконалювати її, навчитися спілкуватися з різними пацієнтами, відпрацьовувати практичні навички [3, 5]. Однак це все відбувається під наглядом викладача або висококваліфікованого лікаря-фтизіатра, які повинні навчати, коригувати і допомагати студентам в роботі з пацієнтом. Туберкульоз є інфекційним захворюванням, тому щоб потрапити у відділення і працювати з хворим, студенти зобов’язані мати при собі, окрім медичного одягу, ще респіратори з НЕРА-фільтром. Робота здобувачів з фтизіатричними пацієнтами відбувається завжди за двосторонньою згодою. А знаючи специфіку наших пацієнтів, нам не завжди вдається отримати їхню згоду для роботи студента у відділенні з тематичним хворим. Саме це створює потребу використання новітніх педагогічних методик навчання.

Для раціонального використання часу викладач при підготовці до практичного заняття, має спланувати схему його проведення, застосовуючи сучасне технічне та клінічне забезпечення [7].

Аналіз сучасної літератури, матеріалів психолого-педагогічних курсів, демонструють геометричну прогресію новітніх педагогічних технологій, які можливо використовувати при викладанні дисципліни з метою поліпшення засвоєння та вивчення матеріалу, розвивати клінічне мислення і практичні навички за неможливості роботи з пацієнтом.

Нижче наведені педагогічні технології, які доцільно застосовувати при викладанні дисципліни для того, щоб підвищити ефективність і заохотити майбутніх лікарів до вивчення матеріалу.

“Мозковий штурм” – сучасний метод, призначений для використання досвіду студентів з метою розв’язання проблем і розробки ідей. Студентам надається можливість висловити свої думки та ідеї. Завдяки мисленню та прагненню знайти кращий розв’язок поставлених завдань, а також технології колективного обговорення формується вміння працювати в команді. Ця технологія мотивує майбутніх спеціалістів проявляти уяву та творчість, дає їм можливість вільно висловлювати думки. Означена методика полягає у тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо поставленої проблеми від усіх студентів протягом обмеженого періоду часу.

“Case-метод” створює для здобувача умови, за яких він може вдосконалювати своє клінічне мислення і впроваджувати всі отримані знання та навички на теоретичних і клінічних дисциплінах у практику. Метод полягає у розборі й аналізі клінічного випадку, вчить здобувача справлятися з нестандартними ситуаціями. Студенти на занятті обговорюють “case”, дискутують та створюють алгоритм дії. За допомогою цього методу викладач може оцінити клінічне мислення кожного студента і об’єктивно виставити оцінку.

Ділова гра (рольові ігри) навчає студента алгоритму дій у професійній сфері для діагностики та лікування захворювання. Допомагає розвивати та поліпшувати комунікацію, клінічне та критичне мислення, з декількох варіантів розв’язання проблеми вибрати коректний. Під час застосування цієї методики створюються спеціальні умови для засвоєння навчального матеріалу, вдосконалення і вміння послуговуватися здобутими знаннями на практиці. Завдання викладача правильно розподілити ролі серед студентів, створити чітку схему та координувати дії і пропозиції від них.

Метод “Акваріум” – це групове (кооперативне) навчання. Дозволяє навчити студентів співпрацювати, спілкуватися і вдосконалювати свої вміння. Створюються 2–3 невеликі групи, яким викладач надає ситуаційну задачу. І по черзі кожна з груп упродовж 5 хв. проводить обговорення. Після завершення часу викладач має дізнатися у слухачів, чи вони отримали аргументовану відповідь і чи погоджуються з нею [2].

“Дерево рішень” можна застосовувати при вивченні певного діагнозу чи патологічного стану. В корінь ми вкладаємо саму проблему, а від стовбура відходять основні (причини проблеми) та допоміжні гілки (факти, які підтверджують проблеми). Результат помітний, коли ми використовуємо цей метод при виборі діагностики та лікування певного захворювання.

“Прес”-метод допомагає студенту аргументувати і формулювати свою думку, вчить висловлювати її під час дискусії. В основі такої техніки є такі складові: власна думка (позиція, яка починається зі слів “Я вважаю що...”), пояснення її, наявність прикладів, які підтверджують думку та заключне слово (висновки).

Метод сторітелінгу полягає у розповіді певної історії хвороби пацієнта. Відбувається дана методика у вигляді дискусії, коли викладач привертає увагу здобувача і наголошує на важливій інформації. Така розповідь повинна мати ідею, містити пояснення як приймаються рішення і налагоджується співпраця між колегами, де були допущені помилки при діагностиці та лікування. Це допомагає студентіві-медику розвивати логіку, клінічне мислення.

Робота в малих і великих групах полягає у тому, що студентам формується певна проблема чи дається практичне завдання. Виділяється обмежений час для знаходження шляхів розв’язання поставленої задачі. Після цього студенти за допомогою викладача проводять обговорення для визначення найбільш прийняттого рішення. За допомогою цієї технології студенти поліпшують комунікативні здібності, налагоджується робота в професійному колективі, краще засвоюються теоретичний матеріал і практичні навички.

“Стандартизований, гібридний та симульований пацієнт” допомагає, висвітлювати у практику здобуті знання, розвивати клінічне мислення та виробляти практичні навички до автоматизму. Симульований пацієнт – це коли викладач навчає певну людину реалістично зіграти хворого. Коли особа зображає певне захворювання, використовуючи стандартні скарги, описуючі симптоми та синдроми як у навчальних матеріалах, то це стандартний пацієнт. Ця методика дозволяє студенту відчувати себе дійсно лікарем, навчитися використовувати знання з деонтології та психології в практиці, швидко думати в критичній ситуації.

Звичайно, на занятті можна проводити виступи (доповіді) здобувачів на задану тему з використання презентацій [1, 8], під час яких доповідач може спілкуватися з одногрупниками задаючи запитання чи відповідаючи на них. А також сам викладач може розказати про проблему захворювання, використовуючи сучасні дані, презентацію, навчальні відеофільми чи лекції.

Застосування новітніх технологій дозволяє викладачеві взаємодіяти із студентами, здобувачами між собою та пацієнтом. Внаслідок таких дій відбувається пошук і створення знання, формуються і вдосконалюються нові навички та

вміння. Застосування різних технік допомагає студенту поєднувати знання з різних дисциплін, впроваджувати свій багаж знань у практику.

З такого різноманіття педагогічних методик викладання наукового матеріалу викладач має вибрати саме те, що підходить індивідуально до групи, студента і теми заняття. Звернути увагу, чи є можливість показати клінічний випадок у стаціонарі чи проаналізувати його в навчальній кімнаті. Звичайно, найкраще була б постійна робота наших студентів біля ліжка хворого з реальним пацієнтом для вдосконалення та відпрацювання практичних вмінь. Але з тими вимогами, які створив COVID-19, не завжди можна забезпечити таку практику.

Проведення практичного заняття з використанням сучасних педагогічних технологій, які скориговані для студента-медика, дає змогу опанувати та осягнути теоретичний матеріал та практичні вміння, із застосуванням клінічного мислення, всіх видів компетентності та навичків спілкування.

Оцінюючи результати підсумкового модульного контролю та дискусію зі студентами, потрібно відзначити, що результати кращі у тих з них, хто під час вивчення дисципліни були активно залучені до навчального процесу за допомогою сучасних педагогічних методик. Студенти розказували, що ці техніки допомагають розвивати клінічне мислення, впорядкувати та застосовувати свої знання з різних дисциплін, а також створюється зацікавленість до проблем з туберкульозом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання сучасних методик викладання допомагають створити конкурентоспроможного фахівця, який буде відповідати високим європейським стандартам. Новітнє викладання забезпечує ефективність засвоєння матеріалу. Створюються всі умови для формування професійного клінічного мислення, техніки допомагають в індивідуальному розвитку, стимулюють студента для пошуку сучасних рішень та опанування вмінь розв'язувати проблему різнобічно, відточуються практичні навички, а також здобувач вчиться комунікації з пацієнтом (втрачається страх до пацієнта). На практичних заняття потрібно активно залучати майбутніх лікарів до роботи з пацієнтом, складати алгоритм руху його, план діагностичних обстежень та призначення коректного лікування.

Перспективи подальших досліджень мають бути спрямовані на підготовку конкурентоспроможного на ринку праці лікаря-професіонала. А також, на розуміння ефективності різних технік сучасної педагогіки, їх поєднання, формування певних схем для проведення практичного заняття із

застосування додаткових матеріалів відповідно до тематики пари.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандура Л. Педагогічні умови використання інноваційних технологій в освітньому процесі ЗВО. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал, Дрогобич, 2020. №1 (180). С. 180–184.
2. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
3. Герасимчук П. О., Павлишин А. В., Фіра Д. Б. Впровадження інноваційних технологій у викладання навчальної дисципліни на кафедрі загальної хірургії. *Медична освіта*. Тернопіль, 2021. №1. С.17–22.
4. Данилевич Ю. О., Наумова Л. В., Мілевська-Вовчук Л. С. Роль інформаційно-комунікативних технологій у навчальному процесі. *Медична освіта*. Тернопіль, 2021. №1. С.83–88.
5. Дралова О. А., Усачова О. В., Конакова О. В. Сучасні технології у викладанні дисципліни “Дитячі інфекційні хвороби” у закладах вищої освіти. *Медична освіта*. Тернопіль, 2021. №2. С.17–22.
6. Кашуба М. О., Кучер С. В. Нові частини – нові виклики (особливості медичної освіти в нових реаліях). *Медична освіта*. Тернопіль, 2021. №1. С.136–141.
7. Магрламова К. Викладач вищої медичної школи одна з ключових фігур реформи вищої медичної освіти. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал, Дрогобич, 2020. №1 (180). С.31–36.
8. Пантюк Т., Пантюк М., Гамерська І., Денисяк Ю. Інновації в освіті: необхідність, сутність, зміст. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал, Дрогобич, 2020. №. 6–7 (185–186). С. 6–10.
9. Полухтович Т., Мельничук Ю. Цінність знань у розвитку особистості. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал, Дрогобич, 2021. №1 (187). С.100–103.

REFERENCES

1. Bandura, L. (2020). Pedagogical conditions of using innovative technologies in high schools' educational process. "Youth and market". *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drogobych, Vol.1 (180). pp. 180–184. [in Ukrainian].
2. Volkova, N. P. (2018). Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli: navchalno-metodychnyi posibnyk [Interactive learning technologies in higher education: a textbook]. Dnipro, 360 p. [in Ukrainian].
3. Herasymchuk, P. O., Pavlyshyn, A. V. & Fira, D. B. (2021). Vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii u vykladannia navchalnoi dystsypliny na kafedri zahalnoi khirurhii [Implementation of innovative technologies of teaching at the department of general surgery]. *Medical education*. Ternopil, 1. pp.17–22. [in Ukrainian].
4. Danylevych, Yu. O., Naumova, L. V. & Milevska-Vovchuk, L. S. (2021). Rol informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii u navchalnomu protsesi [The part of information and communication technologies in the

educational process]. *Medical education*. Ternopil, 1. pp.83–88. [in Ukrainian].

5. Dralova, O. A., Usachova, O. V. & Konakova, O. V. (2021). Suchasni tekhnologii u vykladanni dystsypliny “Dytiachi infektsiini khvoroby” u zakladakh vyshchoi osvity [Modern technologies in teaching the discipline “pediatric infectious diseases” in institutions of higher education]. *Medical education*. Ternopil, 2. pp.17–22. [in Ukrainian].

6. Kashuba, M. O. & Kucher, S. V. (2021). Novi chasty – novi vyklyky (osoblyvosti medychnoi osvity v novykh realiakh) [New times – new challenges (features of medical education in new realities)]. *Medical education*. Ternopil, 1. pp.136–141. [in Ukrainian].

7. Mahrlamova, K. (2020). Vykladach vyshchoi medychnoi shkoly odna z kliuchovykh fihurreformy

vyshchoi medychnoi osvity [A teacher of the higher medical school is one of the key figures of the higher medical educational reformation]. “*Youth and market*”. *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drohobych, Vol.1 (180). pp.31–36. [in Ukrainian].

8. Pantiuk, T., Pantiuk, M., Hamerska, I. & Denysiak, Yu. (2020). Innovatsii v osviti: neobkhdnist, sutnist, zmist [Innovations in education: necessity, essence, content]. “*Youth and market*”. *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drohobych, Vol.6–7 (185–186). pp. 6–10. [in Ukrainian].

9. Polukhtovych, T. & Melnychuk, Yu. (2021). Tsinnist znan u rozvytku osobystosti [The value of knowledge in the development of personality]. “*Youth and market*”. *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drohobych, Vol.1 (187). pp. 100–103. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.03.2022

УДК: 378.091.212:004

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259954>

Лада Чемоніна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти Бердянського державного педагогічного університету

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено актуальній проблемі формування медіаграмотності майбутнього вчителя початкової школи. Здійснено аналіз досліджень науковців, виділено аспекти становлення медіаграмотного здобувача вищої освіти. Відзначено роль дисципліни “Основи медіаграмотності майбутніх учителів початкової школи” у підготовці медіаграмотних фахівців, зацентовано увагу на її змістовому наповненні, подано стислий коментар щодо викладання тем і організації роботи студентів.

Стаття буде в пригоді викладачам закладів вищої освіти й учителям, які викладають курс медіаграмотності.

Ключові слова: медіаграмотність; медіаосвіта; здобувач вищої освіти; майбутній учитель початкової школи; види медіа; медіазасоби.

Літ. 12.

Lada Chemonina, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the Primary Education Department Berdiansk State Pedagogical University

MEDIA LITERACY OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS: PRACTICAL ASPECT

The article is devoted to the topical issue of future primary school teacher’s media literacy formation. The role of media literacy in the formation of information and digital competence as one of the basic competencies of modern primary education professionals, which is to understand the identity of orientation in the information space, ways to obtain information and manage it to meet their own needs and the requirements of today’s information society, as well as providing quality education in higher education, is noted in the article.

The author has analyzed foreign and domestic scholars’ research, noted their positions on the interpretation of the concept of “media literacy”, theoretical and practical aspects of becoming a media literate higher education applicant.

The analyzed scientific works allowed stating the active search of researchers in line with the outlined problem and at the same time insufficient disclosure of the issue of practical training of a media literate primary school teacher in a higher education institution.

The article states that the introduction of the discipline “Fundamentals of Future Primary School Teachers’ Media Literacy” to the curriculum of students majoring for 013 “Primary Education” will contribute to the training of media literate professionals. Emphasis is placed on the content of the mentioned above course, the optimal number of hours that should be devoted to its teaching. The author offers a list of lectures and practical classes’ topics, which are divided into appropriate modules, gives a brief comment on the teaching of some topics and the organization of higher education applicants’ work.

The article presents examples of using the activity approach and strategies of critical thinking technology in the course "Fundamentals of Future Primary School Teachers' Media Literacy" which will contribute to the formation of higher education applicants' professional and key competencies.

The article will be useful both for teachers of higher education and basic secondary education who give a course aimed at developing individual's media literacy.

Keywords: media literacy; media education; higher education applicant; future primary school teacher; types of media; media tools.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій спричинив їхнє домінування в усіх сферах діяльності сучасної людини й активне споживання нею медіапродукції. Сьогодні навряд чи пересічний громадянин будь-якої країни світу уявляє своє життя без мережі Internet, мобільного зв'язку, телебачення, кінематографу та преси. Події останніх кількох років сприяли поповненню цього списку ще й такою дефініцією, як "дистанційне навчання". І хоча переважна більшість західноєвропейських держав уже має певний досвід щодо організації освітнього процесу "на відстані", Україна робить лише перші кроки в цьому напрямі. Одним із ключових питань, яке наразі має вирішити національна освітянська спільнота, є підготовка медіаграмотного вчителя, зокрема вчителя початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування медіаграмотного педагога висвітлено у працях таких вітчизняних учених і дослідників, як: Н. Громова, А. Єрмоленко, С. Ізбаш, І. Карп'юк, Г. Онкович, І. Сахневич, К. Шворах тощо.

Так, Г. Онкович наголошує на необхідності впровадження у процес професійної підготовки майбутніх учителів навчальної дисципліни медіаосвітнього характеру задля формування в них медіаграмотності, що знадобиться їм як у процесі набуття фахових компетентностей, так і протягом усього життя [7].

Для нас значущими є погляди Н. Громової, яка вбачає у медіаграмотності не тільки загальну мету сучасної шкільної освіти, а й важливу фахову компетентність учителя Нової української школи [2].

Подібну точку зору висловлює й А. Єрмоленко. За переконанням ученої, ця якість сучасного фахівця освітньої галузі є багатовимірною та не застиглою категорією, в основі якої покладена розгалужена система компетентностей [3].

Не менш важливою щодо становлення й розвитку української медіаосвіти є позиція І. Сахневич. На її думку, формування медіаграмотності майбутніх учителів уможливується через використання медіаосвітніх засобів, зокрема графічних органайзерів [8].

Справедливими вважаємо зауваження С. Ізбаш

та О. Ярової стосовно особливостей підготовки майбутніх учителів до впровадження медіаграмотності. Дослідниці переконані, що показником медіакультури майбутніх фахівців є обізнаність у сфері медіаграмотності, наявність вміння ефективно використовувати у навчанні загальновідомі та власні медіаресурси, готовність до розвитку творчого потенціалу, сформованість компетенцій щодо проведення інтерактивних уроків, здатність швидко реагувати на оновлення освітніх ресурсів і засобів медіаінформації та вносити відповідні зміни до програмного матеріалу [5].

Незважаючи на позитивну динаміку наукових розвідок в руслі зазначеної проблеми, питання щодо практичного аспекту підготовки медіаграмотного майбутнього вчителя початкової школи залишається малодослідженим.

Мета статті – визначити особливості практичного аспекту підготовки медіаграмотного вчителя початкової школи на прикладі викладання навчальної дисципліни "Основи медіаграмотності майбутніх учителів початкової школи" для студентів спеціальності 013 "Початкова освіта"

Виклад основного матеріалу. Реформування системи освіти в Україні зумовили оновлення переліку базових компетентностей сучасного фахівця у галузі початкової освіти. Однією з них виступає інформаційно-цифрова, що передбачає здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, а отже, – і медіаграмотність учителя початкової школи.

Як стверджують зарубіжні фахівці в галузі медіаосвіти (Д. Букінгем, К. Ворсноп, Л. Мастерман, О. Федоров та ін.), медіаграмотність визначається активністю особистості, її здатністю як сприймати і створювати, так і аналізувати й оцінювати медіаінформацію, розуміти контексти функціонування медіа в сучасному світі, кодові та репрезентаційні системи, що використовується засобами медіа. Ми погоджуємось із позицією названих вище учених у тому, що життєдіяльність такої людини має характеризуватися громадянською відповідальністю [10; 11; 12].

На думку українського дослідника О. Барішпольця, медіаграмотність – поняття багатозначне. З одного

боку, науковець тлумачить цю дефініцію як сукупність мотивів, знань, навичок, умінь і можливостей, які забезпечують добір, сприймання, використання та критичний аналіз інформації, що надходить із засобів медіа; здатність використовувати ЗМІ з метою задоволення власних інформаційних потреб, оцінювати, створювати та передавати повідомлення, використовуючи їхнє жанрове розмаїття, аналізувати складні процеси соціокультурного і політичного контексту функціонування медіа в суспільстві. З іншого боку, О. Баришполець вбачає у медіаграмотності комплекс умінь і навичок щодо користування технікою мас-медіа та спілкування за їх допомогою [1]

Нам імпонує позиція й інших вітчизняних науковців (В. Іванов, О. Волошенко, В. Різун та ін.), які тлумачать медіаграмотність як інтегровану характеристику особистості педагога, що ґрунтується на мотивах, знаннях, уміннях, спроможності, а також здатності організувати медіаосвіту школярів [4].

Наведене формулювання перегукується із визначенням названої вище дефініції, уміщеним у “Концепції впровадження медіаосвіти в Україні” (нова редакція). У цьому документі зазначено, що медіаграмотність – це складник медіакультури, яка стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують [6].

Зі свого боку К. Шворак та І. Карпик слушно зауважують, що сьогодні саме медіакомпетентність і медіаграмотність учителя є тими визначальними ресурсами, які забезпечують ефективність освітнього процесу в Новій українській школі [9].

Подані вище позиції науковців підтверджують правомірність твердження О. Баришпольця стосовно визначення ознак особистості, що забезпечують її ефективне функціонування у медіасередовищі, тобто критерії медіаграмотності. До них науковець справедливо відносить медіаактивність, аналітичність і селективність, які на практиці реалізуються через рівні медіаграмотності – високий, середній, низький та нульовий [1].

Аналіз наукових праць дослідників у галузі медіаосвіти дає нам підставу констатувати

необхідність уведення до навчальних планів підготовки учителів початкової школи дисципліни, вивчення якої забезпечуватиме підготовку медіаграмотних фахівців. На нашу думку, такою може бути дисципліна “Основи медіаграмотності майбутніх учителів початкової школи”. Визначимо змістове наповнення названого курсу за умови, що обсяг годин складає три кредити. Тематичний план дисципліни “Основи медіаграмотності майбутніх учителів початкової школи” може висвітлювати такі проблемні питання:

Змістовий модуль 1 Теоретичні основи медіаграмотності:

Тема 1.1-1.2 Медіаосвіта і медіаграмотність як складники педагогічної освіти

Змістовий модуль 2 Видове розмаїття сучасних медіа:

Тема 2.1 Телебачення, радіо і преса як структурні одиниці мас-медіа

Тема 2.2 Кіномистецтво та його роль у медіапросвітництві здобувачів початкової освіти

Змістовий модуль 3 Медійне світосприйняття учнів початкової ланки ЗЗСО:

Тема 3.1 Медіасоціалізація молодших школярів

Тема 3.2 Медіатекст як чинник світосприйняття здобувачів початкової освіти

Змістовий модуль 4 Основні аспекти медіабезпеки учнів початкової школи:

Тема 4.1 Профілактика маніпулятивного впливу засобів медіа на свідомість молодших школярів

Тема 4.2 Формування у здобувачів початкової освіти компетенцій щодо пошуку і створення безпечної медіапродукції

Змістовий модуль 5 Використання традиційних медіазасобів в освітньому процесі сучасної початкової школи:

Тема 5.1-5.2 Традиційні медіазасоби та їх роль у формуванні ключових компетентностей учнів 1–4 класів

Змістовий модуль 6 Теоретико-практичні основи використання інноваційних медіазасобів у процесі навчання молодших школярів:

Тема 6.1-6.2 Інноваційні медіазасоби в освітньому процесі сучасної початкової школи.

Під час ознайомлення студентів із навчальним матеріалом курсу викладач акцентує їхню увагу на ключових аспектах з кожної теми. Продемонструємо це на прикладі кількох тем.

Так, висвітлюючи матеріал теми 1.1, необхідно допомогти здобувачам вищої освіти розмежувати поняття медіаосвіти і медіаграмотності, з'ясувати, як визначити рівень медіаграмотності особистості, схарактеризувати підходи до класифікації засобів медіа, визначити їхні функції, а також правові основи медіа. На практичному

занятті з теми “Медіаосвіта і медіаграмотність як складники педагогічної освіти” пропонуємо студентам такі види аудиторної роботи:

- об’єднайтесь у пари та за допомогою методу “Прес” обґрунтуйте значення засобів медіа і масової інформації у розвитку сучасного учня початкової школи;

- об’єднайтесь у трійки й у процесі аналізу Концепції впровадження медіаосвіти в Україні з’ясуйте, на основі яких принципів запроваджуються форми медіаосвіти в Україні;

- змініть склад трійок згідно з вимогами інтерактивної стратегії “Ротаційні трійки” та складіть перелік функцій медіа;

- напишіть висловлювання на тему “Роль медіаосвіти у професійному становленні вчителя початкової школи”.

Опрацьовуючи теоретичний блок другого модуля (тема 2.1: Телебачення, радіо і преса як структурні одиниці мас-медіа; тема 2.2: Дитячий кінематограф і медіапросвітництво) доцільно зосередити увагу студентів на ключових поняттях, як-от: телебачення, радіо, преса, газети, журнали, комп’ютерні гри, кіно, кінематограф тощо. У процесі ознайомлення майбутніх учителів початкової школи із телепродукцією викладач має характеризувати особливості вітчизняних і зарубіжних дитячих телевізійних каналів, за необхідності звертаючи увагу на маніпулятивні дії стосовно аудиторії юних глядачів.

З метою забезпечення діяльнісного підходу до формування медіаграмотності здобувачів вищої освіти доцільно запропонувати їм скористатися власними гаджетами для пошуку інформації стосовно вітчизняних дитячих радіостанцій. Для виконання цього завдання студенти можуть об’єднатись у групи. За таких умов викладач може провести ранжування: представники груп витягають фант із назвою радіостанції, роботу якої за кілька хвилин має представити кожна група. Розкриваючи зміст питання щодо дитячої преси, викладач має звернути увагу майбутніх учителів початкової школи на такі ключові моменти: визначення поняття “преса”; особливості дитячої періодики; історія виникнення дитячої преси в Україні; сучасні вітчизняні періодичні видання для дітей.

Практичне заняття з теми “Телебачення, радіо і преса як структурні одиниці мас-медіа” передбачає виконання студентами як завдань домашнього практикуму, так і аудиторну роботу, а саме:

- складіть каталог навчальних онлайн-гор для здобувачів початкової освіти й обговоріть його на практичному занятті;

- схарактеризуйте один із дитячих журналів (список періодичних видань пропонується викладачем);

- об’єднайтесь у команди та проаналізуйте діяльність і продукцію одного із дитячих телеканалів; результати спільної діяльності презентуйте візуально під час практичного заняття.

Окрему увагу здобувачів вищої освіти, на нашу думку, доцільно приділити кіномистецтву як виду медіа. У процесі ознайомлення майбутніх фахівців із лекційним матеріалом (тема “Кіномистецтво та його роль у медіапросвітництві здобувачів початкової освіти”) викладач має звернути увагу студентів на дефініції “кінематограф”, “кіномистецтво”, “кінотвір”, “кіно”. У такий спосіб здобувачам вищої освіти вдасться з’ясувати специфіку цього виду медіа, розрізняючи ігрове, документальне й анімаційне кіно.

За нашим переконанням, практичне заняття із зазначеної вище теми варто спрямувати на аналіз продуктів усіх видів кіно. Із цією метою завдання домашнього практикуму мають бути зорієнтовані на перегляд і аналіз кінотворів. Для його виконання викладач може використовувати діяльнісний підхід щодо організації роботи майбутніх учителів початкової школи: об’єднані в команди студенти повинні переглянути вітчизняні та зарубіжні кінострічки для дітей з метою подальшого їх аналізу. У такий спосіб з’являється можливість розвивати не тільки медіаграмотність здобувачів вищої освіти, а й їхнє критичне мислення.

Не менш важливим аспектом підготовки медіаграмотного вчителя початкової школи, на наш погляд, є його обізнаність щодо маніпулятивних технологій впливу медійних засобів на свідомість людини. Під час заняття лектор має розкрити етимологію поняття “маніпуляція” й окреслити способи маніпуляції ЗМІ, характеризуючи найосновніші з них (наприклад: “Спіраль мовчання”, “Сендвіч”, дезінформація, міфи, створення інформаційної реальності, емоційний резонанс тощо).

Досвід роботи дає нам підставу стверджувати, що мотивацією стосовно засвоєння студентами зазначеного вище матеріалу може виступати завдання пошукового характеру, запропоноване викладачем під час лекції, а саме: об’єднайтесь у команди та, користуючись гаджетами, знайдіть інформацію, як запобігти маніпулюванню свідомістю з боку ЗМІ; за допомогою вправи “Лайк – дизлайк” визначте саме ті способи запобігання маніпуляції, які стануть у нагоді під час роботи з учнями початкової школи.

На практичному занятті майбутні фахівці в галузі початкової освіти під час аудиторної роботи, об'єднавшись у команди, мають представити одногрупникам певну інформацію за допомогою одного зі способів маніпуляції свідомістю, а інші повинні здогадатися, який саме спосіб маніпуляції було обрано певною командою та за допомогою стратегії “Прес” (технологія розвитку критичного мислення) запропонувати шляхи з'ясування правди. На етапі рефлексії викладач може використати методи “Сенкан”, “Ромашка Блума”, “Хрестики-нулики” тощо.

Висновки. Отже, на прикладі аналізу змістового наповнення окремих модулів навчальної дисципліни “Основи медіаграмотності майбутніх учителів початкової школи” визначено особливості практичного аспекту формування медіаграмотності студентів: діяльнісний підхід до організації роботи кожного здобувача вищої освіти; застосування на заняттях технології розвитку критичного мислення; практичне ознайомлення майбутніх учителів-фасилітаторів НУШ із медіапродукцією та медіазасобами, способами безпечного користування ними і запобігання маніпуляції. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у визначенні ролі предметів професійного циклу щодо формування медіаосвіченого й медіаграмотного фахівця в галузі початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барішполець О. Український словник медіакультури. Київ : Міленіум, 2014. 196 с.
2. Громова Н. Формування медіакомпетентності майбутнього вчителя-словесника в курсі “Методика навчання української мови”. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Науковий журнал Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка. 2020. № 8 (102). С. 119–130.
3. Ермоленко А. О. Медіакомпетентність як необхідна складова професійної майстерності сучасного педагога. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. Вип. 137. Чернігів, 2016. С.330–333.
4. Іванов В. Ф. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручн. / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк, В. В. Різун. Київ: Центр вільної преси, 2012. 352 с.
5. Ізбаш С., Ярова О. Особливості підготовки майбутніх вчителів інформатики до впровадження медіаграмотності. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2019. № 6 (173). С. 56–59.
6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/> (дата звернення: 07.03.2022).
7. Онкович Г. Професійно-орієнтована медіаосвіта

у вищій школі. *Вища освіта України*. Теоретичний та науково-методичний часопис. 2014. № 2. С. 80–87.

8. Сахневич І.А. Використання графічних органайзерів як медіаінформаційних засобів на практичних заняттях з англійської мови в закладах вищої технічної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Дрогобич: Видавничий дім “Гельветика”, 2020. Вип. 27. С. 205–211.

9. Шворак К., Карпик І. Медіакомпетентність та медіаграмотність базові компетентності педагога НУШ. *Молодий вчений*. Науковий журнал. Херсон, 2018. № 12.1 (64.1). С. 9–12.

10. Buckingham, D. (1990). Media Education: From Pedagogy to Practice. In: Buckingham, D. (Ed.). *Watching Media Learning: Making Sense of Media Education*. London, New York, Philadelphia: The Falmer Press, pp. 3–15.

11. Masterman, L. A Rational for Media Education / Masterman, L. Kubey R. (Ed.) *Media Literacy in the Information Age*. New Brunswick & London : Transaction Publishers, 1997. pp. 15–68.

12. Worsnop C. *Assesing Media Work*. Mississauga : Wright Communication, 1996. 80 p.

REFERENCES

1. Baryshpolets, O. (2014). *Ukrainskyi slovnyk mediakultury [Ukrainian Dictionary of Media Culture]*. Kyiv, 196 p. [in Ukrainian].
2. Hromova, N. (2020). *Formuvannia mediakompetentnosti maibutnoho vchytelia-slovesnyka v kursy "Metodyka navchannia ukrainskoi movy"* [Formation of media competence of the future teacher-linguist in the course “Methods of teaching the Ukrainian language”]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. Scientific journal of Sumy State Pedagogical University of A.S. Makarenko. Sumy: Sumy State Pedagogical University of A.S. Makarenko, No. 8 (102), pp. 119–130. [in Ukrainian].
3. Yermolenko, A. O. (2016). *Mediakompetentnist yak neobkhdna skladova profesiinoi maisternosti suchasnoho pedahoha [Media competence as a necessary component of the professional skills of a modern teacher]*. *Journal of the Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences*. Chernihiv, Vol. 137, pp. 330–333. [in Ukrainian].
4. Ivanov, V.F., Volosheniuk, O.V. & Rizun, V.V. (2012). *Mediaosvita ta mediahramotnist [Media education and media literacy]*. Kyiv, 352 p. [in Ukrainian].
5. Izbash, S. & Yarova, O. (2019). *Osoblyvosti pidhotovky maibutnikh vchyteliv informatyky do vprovadzhennia mediahramotnosti [Peculiarities of preparation of future teachers of informatics to implementation of media literacy]*. *Youth and market*. *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drogobych, Vol. 6 (173), pp. 56–59. [in Ukrainian].
6. *Kontseptsiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia) (2016)*. [The concept of implementing media education in Ukraine (new edition)]. Available at:

**СПІВПРАЦЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї
У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

<https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontsepsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/> (Accessed 7 March 2022). [in Ukrainian].

7. Onkovych, H. (2014). Profesiino-oriientovana mediaosvita u vyshchii shkoli [Professionally-oriented media education in higher school]. "Higher education of Ukraine". *Theoretical and scientific-methodical journal*, No.2, pp. 80–87. [in Ukrainian].

8. Sakhnevych, I. A. (2020). Vykorystannia hrafichnykh orhanaizeriv yak mediainformatsiinykh zasobiv na praktychnykh zaniattiakh z anhliiskoi movy v zakladakh vyshchoi tekhnichnoi osvity [The use of graphic organizers as media information in practical English classes in institutions of higher technical education]. "Current issues of the humanities". *Interuniversity collection of scientific works of young scientists of Drohobych State Pedagogical University of Ivan Franko*. Drohobych:

Helvetica Publishing House, Vol. 27, pp. 205–211. [in Ukrainian].

9. Shvorak, K. & Karpik, I. (2018). Mediakompetentnist ta mediahramonist bazovi kompetentnosti pedahoha NUSH [Media competence and media grammarian basic competencies of teacher NUSH]. "Young scientist". *Scientific journal*. Kherson, Vol. 12.1 (64.1), pp. 9–12. [in Ukrainian].

10. Buckingham, D. (1990). Media Education: From Pedagogy to Practice. In: Buckingham, D. (Ed.). *Watching Media Learning: Making Sense of Media Education*. London, New York, Philadelphia: The Falmer Press, pp. 3–15. [in English].

11. Masterman, L. A (1997). Rational for Media Education. Kubey R. (Ed.). *Media Literacy in the Information Age*. New Brunswick & London : Transaction Publishers. pp. 15–68. [in English].

12. Worsnop, C. (1996). *Assesing Media Work*. Mississauga : Wright Communication. 80 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 18.04.2022

УДК 373.2.015.311: 316.362

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259955>

Світлана Лозинська, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти

Львівського національного університету імені Івана Франка

Надія Калагурка, студентка кафедри початкової та дошкільної освіти

Львівського національного університету імені Івана Франка

**СПІВПРАЦЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї
У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

У статті проаналізовано одну з важливих вимог оновленого Базового компонента дошкільної освіти – запровадження принципу педагогіки партнерства; розглянуто проблему взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти на сучасному етапі; вказано функції, які виконує сім'я; наголошено на необхідності зв'язку сімейного і суспільного виховання дітей дошкільного віку; зазначено ефективні форми та методи співпраці з батьками вихованців та розкрито значення співробітництва задля гармонійного розвитку дітей дошкільного віку.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти; педагоги, сім'я; батьки; діти; виховання; взаємодія; форми та методи співпраці; освітній процес.

Лит. 5.

Svitlana Lozynska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Primary and Preschool Education Department
Ivan Franko National University of Lviv

Nadiia Kalahurka, Student of the Primary and Preschool Education Department of
Ivan Franko National University of Lviv

**COOPERATION BETWEEN THE PRESCHOOL INSTITUTION AND THE FAMILY IN
THE UPBRINGING OF PRESCHOOL CHILDREN AT THE PRESENT STAGE**

The article analyzes one of the important requirements of the updated Basic component of preschool education (12.01.2021) – the introduction of the principle of pedagogy of partnership, based on respect, trust, equality, responsibility, volunteerism of all its participants.

The problem of interaction between the family and the preschool institution at the present stage is considered. The functions performed by the family are indicated, namely: educational, economic-household, emotional, the function of spiritual communication, the function of forming the experience of social life and sexual-erotic function (according to T. Ponimanska).

An emphasis is placed on the need to link family and social upbringing of preschool children. The family

СПІВПРАЦЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

and the preschool institution are two important institutions of the child's socialization, which have a common goal – to raise a harmonious and responsible person. The family is the center of a child's life, it introduces him into society. It is in the family that the child receives social upbringing and is formed as a person. These ideas developed in the works of many teachers of the past, including A. Makarenko and V. Sukhomlynskiy.

The effective forms and methods of cooperation with the children's parents (collective, individual and visual-information) are indicated. Interesting forms of work with parents are master classes, competitions, family holidays, excursions (trips), project activities, and participation in classes, volunteering, questionnaires, joint celebrations, pedagogical library (book crossing) and many others. Innovative forms of work with the use of information and communication technologies are considered in more detail, namely: the site of a preschool institution, a group on a social network, a chat in a messenger, E-mail, Padlet and Google forms. The importance of cooperation for the harmonious development of preschool children is revealed.

Keywords: preschool institution; teachers; family; parents; children; upbringing; interaction; forms and methods of cooperation; educational process.

Постановка проблеми. У ХХІ ст. питання про роботу із сім'єю – це велике й важливе питання, оскільки залучення батьків та інших членів сім'ї до освітньої роботи закладу дошкільної освіти потрібне передусім для дітей. Проблема батьків і дітей, сім'ї і закладу дошкільної освіти – одна з найскладніших у вихованні. Її потрібно розв'язувати спільно – активно співпрацювати та дотримуватися єдності виховних впливів.

Недарма закони, освітні програми і стандарти наголошують про залучення батьків до освітнього процесу.

Відповідно до Закону “Про освіту”, одним з основних завдань, що стоять перед закладом дошкільної освіти, є “взаємодія з родиною для забезпечення повноцінного розвитку дитини”.

У затверженому (12.01.2021) Базовому компоненті дошкільної освіти вперше окреслено необхідність співпраці закладу дошкільної освіти і сім'ї “Відвідування дитиною закладу дошкільної освіти не звільняє батьків або осіб, які їх замінюють від виховання й розвитку їх дитини... Удосконалення змісту дошкільної освіти передбачає запровадження принципу педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці дитини, вихователя і батьків або осіб, які їх замінюють” [1, 32–33], покладено “актуальну для сучасного етапу розвитку дошкільної освіти в Україні ідею солідарної відповідальності держави, громади, родини, фахівців педагогічної освіти й інших професій, причетних до піклування, догляду та розвитку дітей раннього і дошкільного віку” [1, 3].

У Законі України “Про дошкільну освіту” наголошується, що “Виконання вимог Базового компонента дошкільної освіти є обов'язковим для всіх закладів дошкільної освіти, незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, інших форм здобуття дошкільної освіти” [стаття 22]. Тому налагодження співпраці дошкільного закладу із сім'єю – надзвичайно актуальне на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему співпраці сім'ї і закладу дошкільної

освіти у вихованні дітей дошкільного віку розглядали такі науковці: Г. Борин, Т. Жаровцева, Л. Загик, А. Залізняк, О. Кононко, В. Котирло, Т. Куликова, С. Ладивір, С. Івах, Л. Островська, Е. Панько, О. Урбанська, А. Богуш, Т. Піроженко, Т. Поніманська та інші.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності взаємодії закладу дошкільної освіти із сім'ями вихованців задля гармонійного розвитку дітей.

Виклад основного матеріалу. Дитина є частиною світу, тому вона вчиться у всіх і у всього, що її оточує. Вчиться сама і навчає тих, хто поряд – батьків і педагогів. Щодня, роблячи маленькі кроки, дитина спостерігає – пізнає людей і відчуває серцем, кому можна довіряти, з ким спокійно і легко бути собою. Батьки – перші люди, з якими зустрічається маля, з якими вчиться жити серед інших людей. Виховання починається в сім'ї, яка є першим і найсильнішим джерелом впливу на дитячу душу.

Сім'я – центр життя дитини, вона вводить її у суспільство. Саме тут дитина одержує соціальне виховання, формується як особистість, згодом стає особистістю. У сім'ї закладаються основи людських взаємин, які залишають слід на все життя – від них залежить і теперішнє і майбутнє життя маленької людини, яка розвивається і пізнає світ, відчуваючи серцем. Тому важливо виховувати з мудрістю – любити дитину віддано і строго, ніжно і вимогливо водночас. Завдяки емоційній близькості з батьками у дитини виникає почуття довіри до світу і дорослих, які її оточують.

Із сім'ї починається суспільне виховання [5, 22], адже саме батьки приводять дітей у суспільство – “величезний дім, споруджений з маленьких цеглинок – сімей” [5, 261].

Сім'я і заклад дошкільної освіти – два важливі інститути соціалізації дитини, які мають спільну мету – виховати гармонійну та відповідальну людину. Це зробити нелегко. Потрібно багато знати і вміти, вчитися протягом усього життя,

СПІВПРАЦЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

рости разом із дитиною, бачити і відчувати її індивідуальний світ, виховувати душу терпеливо – з любов'ю і розумінням.

Відомо, що сім'я виконує різноманітні зовнішні і внутрішні функції. З огляду на особливості соціального буття сім'ї Т. Поніманська виділяє такі її функції [4, 409]:

- виховну, яка полягає у задоволенні індивідуальних потреб у батьківстві та материнстві, самореалізації особистості в дітях. Стосовно суспільства виховна функція сім'ї забезпечує соціалізацію підростаючого покоління;

- господарсько-побутову, яка спрямована на задоволення матеріальних потреб членів сім'ї, забезпечення умов для збереження і зміцнення їхнього здоров'я, організацію відпочинку;

- емоційну, реалізація якої задовольняє потре-бу людини у визнанні, любові, турботі, психологічному захисті;

- духовного спілкування, яка забезпечує взаємне розуміння і духовне збагачення особистості;

- формування досвіду соціального життя – у сім'ї особистість здобуває первинні знання і навички взаємодії з людьми, поведінки в суспільстві, набуває досвіду соціального контролю за виконанням його норм і правил;

- сексуально-еротичну функцію, яка забезпечує продовження роду та задовольняє потреби індивіда у сексуальному житті.

Особливу роль у сучасній сім'ї відіграють функції духовного спілкування, емоційної підтримки та виховна функція.

Про зв'язок сімейного і суспільного виховання дітей дошкільного віку сказано й написано чимало. Психолого-педагогічні дослідження показують, що сім'я потребує допомоги фахівців на всіх етапах дошкільного дитинства, бо, як писав А. Макаренко, "Виховання є процес соціальний у найширшому розумінні. Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки та педагоги" [2, 10].

Відомо, що сім'я – головний інститут виховання, а заклад дошкільної освіти – перший соціальний інститут, який не лише здійснює первинний виховний вплив на дітей, але й забезпечує педагогічну освіту батьків.

Ідеї взаємодії сімейного й суспільного виховання розвинулись у працях В. Сухомлинського. Саме він наголошував, що без активної участі батька й матері в житті закладу дошкільної освіти, без постійного духовного спілкування дорослих і дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства. "Батько й мати – перші

вчителі і вихователі" [5, 175], які знайомлять дитину зі світом і ведуть її надійними стежинками у суспільне життя. Дитина підрастає і батьки приводять її у дитячий садок. Там її зустрічають педагоги – люди, які працюють у світі дитинства. Вони з радістю і любов'ю спілкуються з дітьми, навчають їх спостерігати за іншими людьми і взаємодіяти з ними, робити впевнені кроки і щоденні відкриття. Педагоги, як і батьки, є вихователями – тимчасовими вихователями на певному життєвому етапі дітей. Тому дуже важливо правильно і відповідально взаємодіяти із сім'ями вихованців, спільними зусиллями виховувати порядних людей, які з вдячністю і добротою підуть у доросле життя.

На жаль, не всі педагоги і батьки розуміють цінність співпраці. Думаємо, тут варто дослухатись до поради В. Сухомлинського: "Пора і батькам, і вчителям глибоко усвідомити, що ні школа без сім'ї, ні сім'я без школи не можуть упоратися з найтоншими, найскладнішими завданнями становлення людини. А поки що виходить так, що сім'я і школа виховують дітей кожен за своїм розумінням" [5, 235]. Звертаючись до вчителів і батьків, В. Сухомлинський також звертається і до вихователів дошкільних закладів, адже саме вони закладають основи майбутньої співпраці з педагогами. Від вихователів залежить якість первинних знань, умінь та навичок, з якими вихованці закладу дошкільної освіти підуть у школу. Добре, якщо у них буде міцний фундамент знань і бажання відкривати нове – знати ще більше, пізнавати. Відповідати за це повинен не лише вихователь, але й батьки. Педагог закладу дошкільної освіти є першим творцем співпраці. Уміння знайти підхід до батьків, заохотити і залучити їх до життя дошкільного закладу – одне з важливих завдань вихователя. Якщо йому вдасться налагодити взаємини із сім'ями вихованців – праця буде плідною і результативною.

Залучення батьків до життя закладу дошкільної освіти на сучасному етапі – не просто одна з вимог часу, а необхідність, оскільки виникла потреба в удосконаленні освітнього процесу, який би був спрямований на нові підходи до виховання дітей.

Педагогіка партнерства, яку у скандинавських країнах називають "педагогікою діалогу", виступає основою взаємодії у системі "педагог – дитина – сім'я". Вона ґрунтується на таких принципах [3, 7]:

- повага до особистості;
- доброзичливість і позитивне ставлення;
- довіра у стосунках;
- діалог, взаємодія, взаємоповага;

СПІВПРАЦЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

- розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);

- принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Партнерські відносини між усіма учасниками освітнього процесу повинні бути міцними та різнобічними, адже зміни, які відбуваються в освіті, вимагають особистісно орієнтованого підходу, який передбачає співпрацю та співтворчість.

Разом з батьками вихователі творять спільноту, у якій діти почуваються комфортно. Тому, коли сім'ї будуть діяти спільно з педагогічним колективом – грамотно і професійно, дитина зможе жити у демократичному світі з глибокими моральними цінностями.

Кожен заклад дошкільної освіти в роботі з батьками має певний досвід. Педагоги творять взаємини із сім'ями вихованців за допомогою певних форм та методів роботи, які можуть бути колективними, індивідуальними та наочно-інформаційними.

Цікавими формами роботи з батьками є майстер-класи, конкурси, ярмарки, змагання, родинні свята, екскурсії (мандрівки), проектна діяльність, участь у заняттях, волонтерська діяльність, анкетування, спільні святкування, педагогічна бібліотечка (букросинг) та багато інших.

На сучасному етапі, поряд із традиційними формами роботи із сім'ями вихованців, заклади дошкільної освіти часто використовують інноваційні із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Оперативно обмінюватися інформацією з батьками найзручніше в інтернеті, тому із сім'ями вихованців педагоги працюють як особисто, так і в режимі онлайн.

Зараз, у XXI інтернет-столітті, існує безліч додатків, сайтів та програм, які урізноманітнюють освітній процес та сприяють онлайн співпраці.

Розглянемо деякі інтернет-ресурси, які можна сміливо використовувати для роботи з батьками.

Сайт дошкільного закладу

Обличчям закладу дошкільної освіти є його сайт. Зазвичай він містить відомості про історію закладу, педагогічний колектив, різноманітні заходи та новини. Також сайт є джерелом інформації навчального, розвивального, виховного та методичного змісту і саме за його допомогою відбувається інформаційно-просвітницька робота з батьками. Різноманітність інформації та його наповнення створює цілісний образ педагогічного колективу, формує позитивний імідж.

Група у соцмережі

Батьки, як і педагоги, активно користуються соціальними мережами. Тому вихователі створюють там групи, у яких діляться щоденними новинами та подіями, які відбуваються у садочку – публікують відео та фотографії, пишуть дописи. Кожен заклад дошкільної освіти вибирає для себе найзручнішу платформу для співпраці з батьками. Переважно це закриті групи у Facebook, у які вихователі вручну додають учасників або надсилають запрошувальне посилання, а також це Instagram сторінки, які частіше використовують для реклами.

Чат у месенджері

У дошкільних закладах месенджери використовують для спілкування з батьками в режимі реального часу. Найчастіше це Viber або Telegram.

Зручно, коли всі батьки зібрані в одній групі. Месенджери допомагають зекономити час і забезпечують швидкий зворотній зв'язок. Вони прості у використанні. Також у Viber або Telegram групи можна надсилати відео- чи фотозвіти, але варто обговорити це з батьками. Наприклад, якщо у садку є група у соцмережі, можливо, краще публікувати освітню діяльність лише там, а у месенджери скидати актуальну інформацію чи опитування. Для ефективного спілкування краще встановити правила чату, щоб інформаційний простір не засмічувався.

Електронна пошта

Завдяки електронній пошті можна інформувати батьків про заходи, які відбуватимуться у садку та про життєдіяльність групи, надсилати практичні матеріали – вірші до свят, пам'ятки, фото, звіти та, на початку місяця, план роботи з дітьми. Таке спілкування – хороший варіант індивідуальної онлайн-співпраці.

Padlet

Padlet – сервіс, за допомогою якого можна створювати віртуальні онлайн-дошки. Він підійде для роботи з педагогічним колективом, а також для співпраці з батьками. Padlet дає змогу зібрати усю необхідну та цікаву інформацію в одному місці та поширити її серед учасників освітнього процесу. Він простий у користуванні. Інтерактивними дошками можна легко ділитися, скопіювавши посилання і надіславши його у будь-який месенджер.

Google Форми

Сервіс для створення онлайнтестів та анкет Google Форми зручний для дистанційного опитування батьків вихованців. Він миттєво аналізує отриману інформацію та структурує її у вигляді діаграм і таблиць, що значно спрощує роботу.

Оскільки зараз педагогам і батькам простіше спілкуватися за допомогою комп'ютерів і гаджетів, так званих сучасних засобів, це стає перевагою і водночас недоліком. Добре тому, що можна зекономити час, вдало організувавши роботу, а зле, бо втрачається цінність живої комунікації. Тому варто гармонійно поєднувати “живе” і “віртуальне” спілкування, адже жодні гаджети не зможуть замінити безпосередньої участі батьків в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Висновки. На основі викладеного можна стверджувати, що жоден, навіть найсучасніший заклад дошкільної освіти, який використовує різноманітні інноваційні технології для висвітлення життя дітей у садочку, не зможе замінити сім'ю. Виховання дітей – спільна, двостороння відповідальність, а співпраця з батьками – не нова, а давно забута стара проблема, яку зараз педагоги ХХІ ст. намагаються вирішити.

Головним у змісті роботи з батьками стає активне залучення сімей до освітнього процесу як рівноправних учасників. Це означає, що і батьки, і педагоги відповідальні за його результат. Педагогіка партнерства, яка будується на повазі, довірі, рівності та добровільності, є одним із факторів ефективної взаємодії усіх учасників цього процесу.

Отже, батькам важливо усвідомити свою роль у вихованні та навчанні дитини, а педагогам – мудро скеровувати і консультувати батьків. Завдяки спільній праці сім'ї та закладу дошкільної освіти можливо створити умови для повноцінного розвитку дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти: Наук. кер. Піроженко Т. О.; авт. кол.: Байер О. М., Безсонова О. К., Брежнєва О. Г., Гавриш Н. В., Загородня Л. П., Косенчук О. Г. Київ: Видавництво, 2021. 26 с.
2. Макаренко А. С. Книга для батьків. Київ: Рад. школа, 1980. 327 с.
3. Нова українська школа: організація взаємодії з батьками учнів початкової школи: навч. -метод. посіб. / Т. М. Бабко, О. В. Банах, О. М. Мельник. Київ: Видавничий дім “Освіта”, 2020. 208 с.
4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 456 с.
5. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ: Рад. школа, 1979. 151 с.

REFERENCES

1. Pirozhenko, T. O. (2021). Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. Kyiv, 26 p. [in Ukrainian].
2. Makarenko, A. S. (1980). Knyha dlia batkiv [Book for parents]. Kyiv, 327 p. [in Ukrainian].
3. Babko, T. M., Banakh, O. V. & Melnyk, O. M. (2020). Nova ukrainska shkola: orhanizatsiia vzaiemodii z batkamy uchniv pochatkovoii shkoly [New Ukrainian school: organization of interaction with parents of primary school students]. Kyiv, 208 p. [in Ukrainian].
4. Ponimanska, T. I. (2006). Doshkilna pedahohika [Preschool pedagogy]. Kyiv, 456 p. [in Ukrainian].
5. Sukhomlynskyi, V. O. (1979). Batkivska pedahohika [Parental pedagogy]. Kyiv, 151 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 11.04.2022

“Не в кількості знань полягає освіта, а в повному розумінні й майстерному застосуванні всього того, що знаєш”.

*Адольф Дістервег
німецький педагог-демократ*

“Успіх приходить лише до тих, хто не залишає спроб домогтися свого і незмінно має позитивне світосприйняття”.

*Вільям Клемент Стоун
американський бізнесмен, меценат*

“З усіх дарів провидіння самий милосердний і дорогоцінний – наше незнання того, що нас чекає попереду”.

*Артур Конан Дойл
британський письменник*

УДК 371.2:378

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259956>

Тарас Кобильник, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики та інформаційних систем
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Уляна Когут, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики та інформаційних систем
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Оксана Сікора, кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри інформатики та інформаційних систем
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Володимир Жидик, старший викладач кафедри інформатики та інформаційних систем
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ОСНОВ АЛГОРИТМІЗАЦІЇ ТА ПРОГРАМУВАННЯ У ШКОЛІ

У статті розглядаються деякі проблеми навчання основ алгоритмізації та програмування у шкільному курсі інформатики. Нами визначено й проаналізовано такі проблеми: математична підготовка, неперервність змістової лінії основ алгоритмізації та програмування, вибір мови програмування, наявність навчально-методичних матеріалів, мотивація навчання. Кожна з наведених проблем є важливою для навчання основ алгоритмізації. Аналіз проблемних аспектів здійснюється для учнів 5–11-х класів. Перспективним напрямом майбутніх розвідок вбачаємо розробку навчально-методичних матеріалів з основ алгоритмізації та програмування.

Ключові слова: шкільний курс інформатики; основи алгоритмізації та програмування; мова програмування; математична підготовка; мотивація навчання.

Лім. 11.

Taras Kobylnyk, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Informatics and Information Systems Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Uliana Kohut, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,
Associate Professor of the Informatics and Information Systems Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Oksana Sikora, Ph.D. (Technical Sciences), Associate Professor,
Head of the Informatics and Information Systems Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Volodymyr Zhydyk, Senior Lecturer of the Informatics and Information Systems Department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

SOME PROBLEMALASPECTS OF TEACHING THE FUNDAMENTALS OF ALGORITHMIZATION AND PROGRAMMING IN SCHOOL

The article considers some problems of teaching the basics of algorithmization and programming in the school course of computer science. We have identified and analyzed the following problems: mathematical training, continuity of the content line of the basics of algorithmization and programming, the choice of programming language, the availability of teaching materials, learning motivation. Today, there is a tendency to expand programming, and programming languages are becoming simpler and more convenient. As a result, the number of programmers will increase. At the same time, the level of deep understanding of the basics of algorithmization will decrease. This is inevitable, but it is not a reason to abandon the study of modern high-level programming languages. The problem of choosing a programming language for learning the basics of algorithmization in general secondary education is relevant and complex. Based on the analysis of scientific publications and personal experience, the criteria for choosing a programming language as a means of learning the basics of algorithmization are determined: modernity, freeness, clarity, and conciseness. It is necessary to clarify what topics, algorithms need to be studied in schools and how to form a sequence of topics and choose the appropriate teaching methods. It is better to focus on learning algorithms, developing skills for solving various problems that they will be able to use in practice in the future. Therefore, the main emphasis should not be on learning a particular programming language, but on learning

the basics of algorithmization, and use a programming language as an aid. It is advisable to choose a programming language that is easy to read and easy to write. This will help increase the level of confidence of students who do not have very good knowledge of the basics of algorithmization and who in the future do not link their professional activities with programming. Each of these problems is important for learning the basics of algorithmization. Analysis of problematic aspects is carried out for students in grades 5–11. We see the development of educational and methodological materials on the basics of algorithmization and programming as a promising direction for future explorations.

Keywords: school course of computer science; basics of algorithmization and programming; a programming language; mathematical training; learning motivation.

Постановка проблеми. Важливе місце у шкільній інформатиці займає змістова лінія “Основи алгоритмізації та програмування”. Це наскрізна лінія, яка бере початок ще з другого класу. Досить часто вивчення основ алгоритмізації та програмування викликає в учнів труднощі. Відповідно це може знизити мотивацію до навчання. Тому виникає проблема у виборі таких форм, методів та засобів навчання, зокрема мови програмування, щоб якомога більше зацікавити школярів до вивчення основ алгоритмізації та програмування. Очевидно, що для кожної вікової групи вибір мови та середовища програмування буде відрізнятися.

Як правило, для розв’язування задач з основ алгоритмізації необхідно побудувати її математичну модель. Тут на перший план виходить математична підготовка учнів, вміння логічно й критично мислити.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На основі аналізу навчальних програм з інформатики автори [9] відзначають неоднозначність бачення стратегії вивчення програмування у закладах загальної середньої освіти, зокрема, вивчення мов програмування не завжди передбачено у старшій школі. Окрім того, у статті акцентується на виборі мови програмування.

Автори статті [3] звертають увагу на таку проблему послідовності вивчення програмування, зокрема, вони пропонують MIT App Inventor як перехідну ланку між вивченням Scratch та текстових мов програмування високого рівня (C++, Python, Java, C#).

У статті [8] висвітлюються проблеми, пов’язані з навчанням програмування, труднощі психологічного характеру, що супроводжують навчання, та шляхи їх подолання. Зокрема, автори на основі спілкування з вчителями інформатики відзначають тенденцію до зниження інтересу учнів до інформатики як навчальної дисципліни, а, особливо, до основ алгоритмізації та програмування.

Поряд з вибором мови важливу роль відіграє і середовище програмування, оскільки вивчення мови програмування розпочинається з вивчення середовища програмування. Автор відзначає, що

від вибору середовища програмування залежить ефективність вивчення сучасних мов програмування [2].

На важливість математичної підготовки вказує М. Жалдак. На його думку, “...алгоритмізація і програмування – це та сама математика: аналіз умов задачі, побудова математичної (чи інформаційної) моделі задачі, розкладання задачі на підзадачі (за правилами структурного програмування і розкладання алгоритму на блоки за методом “згори донизу”, аналіз алгоритму “знизу догори”) аж до найпростіших, які розв’язуються елементарно” [4, 8].

Мета статті: аналіз деяких проблемних аспектів навчання основ алгоритмізації та програмування у шкільному курсі інформатики.

Виклад основного матеріалу. На основі власного досвіду та проведеного аналізу наукових праць визначимо такі проблемні аспекти навчання основ алгоритмізації та програмування у школі:

- 1) математична підготовка;
- 2) неперервність змістової лінії основ алгоритмізації та програмування;
- 3) вибір мови програмування;
- 4) мотивація навчання.

1. Математична підготовка. Безперечно, для того, щоб добре розв’язувати задачі, пов’язані з алгоритмізацією і програмуванням, треба їх розв’язувати якомога більше від найпростіших до якомога складніших. Для цього в тому числі необхідна і добра підготовка з математики, вміння розв’язувати різні математичні задачі, зокрема з дискретної математики (математична логіка, комбінаторний аналіз, теорія графів, теорія чисел), вміння будувати відповідні математичні та інформаційні моделі й аналізувати їх [5]. Крім того, важливість математичних знань вказує і той факт, що розв’язування значної частини олімпіадних задач з програмування містить математичну основу (див. наприклад [6]).

За результатами міжнародного дослідження PISA 36 % українських школярів не опанували мінімального базового рівня з математики. Такий стан речей призводить до зниження здатності критично та логічно мислити, що є надзвичайно важливим для належного опанування основ

алгоритмізації та програмування. Причинами цього вбачають невідповідність вчителів та невмотивованість учнів [1]. Взагалі це надзвичайно складна проблема шкільної математичної освіти, яка потребує ґрунтовного та всебічного дослідження. Рівень математичних знань впливає також на успішність учнів з інших предметів (не тільки інформатики).

2. Неперервність змістової лінії основ алгоритмізації та програмування. Інформатика як навчальна дисципліна у школі вивчається з другого класу. У цій статті ми зупинимось на навчанні інформатики у 5–11-х класах. Однією зі змістових ліній є основи алгоритмізації та програмування. Окремо розглянемо навчання у 5–9-х та 10–11-х класах.

У 5–9-х класах основи алгоритмізації та програмування вивчаються окремим розділом “Алгоритми та програми”, що є одним з багатьох розділів шкільного курсу інформатики. Як наслідок, виникають розриви у вивченні основ алгоритмізації і програмування. Це призводить до того, що учні забувають знання та навички, здобуті під час вивчення матеріалу попереднього року (тобто у 8-му класі забувається, що вивчали у 7-му). Це є надзвичайно складною проблемою, яка вимагає комплексного підходу до вирішення. Одним зі шляхів є виокремлення змістової лінії основ алгоритмізації та програмування в окремий дисципліну. Це знову породжує різні питання, серед яких: яка кількість годин на вивчення? з якого класу починати вивчення? який зміст? тощо. Хоча сьогодні таких радикальних змін шкільна інформатична освіта в найближчому майбутньому не готова.

У 10–11-х класах інформатика вивчається на рівні стандарту та на профільному рівні. Зауважимо, що на рівні стандарту в інваріантній частині не передбачається вивчення питань, пов’язаних з основами алгоритмізації та програмування. Вивчення цих питань можливе тільки у вибіркового модулі “Креативне програмування”.

На профільному рівні інформатика вивчається за двома змістовими лініями:

- 1) основи алгоритмізації та програмування (об’єктно-орієнтоване);
- 2) інформаційні технології.

Програмою профільного рівня [7] передбачено вивчення інформатики з розрахунку 5 год. на тиждень. На профільному рівні питання, пов’язані з алгоритмізацією і програмуванням, вивчаються у розділах “Мова програмування та структури даних” (10 клас), “Алгоритми” та “Парадигми та технології програмування” (11 клас). Тут вже

більше акцент робиться на вивчення мови програмування та технологій програмування.

Згідно з програмою з інформатики (профільний рівень), “вчитель самостійно визначає кількість навчальних годин на вивчення того чи іншого розділу (теми) програми та порядок вивчення тем” [7]. Враховуючи це, пропонуємо вивчати змістові лінії паралельно (наприклад, 3 год. основи алгоритмізації та програмування +2 год інформаційні технології). Так буде забезпечуватися неперервність змістової лінії основ алгоритмізації і програмування.

3. Вибір мови програмування. Навчальними програмами не визначається, яку мову програмування обирати. Вибір залишається за вчителем або закладом освіти. Навчання основ алгоритмізації та програмування здійснюють з використанням різноманітних платформ: від Pascal до Java чи C#. Взагалі вибір мови програмування є складною та неоднозначною проблемою. Ще у 2013 р. редакція журналу “Комп’ютер у школі та сім’ї” поставила питання “Яку мову програмування вивчати у школі?”. Така ідея вилилася у кілька публікацій [10;11], у яких знані педагоги висловлювали свої думки з приводу цього питання. Кожен з них наводив переконливі аргументи на користь тієї чи тієї мови програмування, зокрема Pascal, VB, VBA, Python, C/C++, C#, Java тощо.

Ми пропонуємо вибір мови програмування здійснювати, враховуючи вікові особливості школярів, тобто для 5–6-х класів – одна мова, 7–9-х класів – інша, 10–11-х – можлива ще інша.

Крім того, для обрання певної мови програмування необхідно сформулювати критерії вибору. На нашу думку, такими можна визначити:

- сучасність;
- безкоштовний транслятор;
- простий і зрозумілий синтаксис;
- підтримка різних парадигм програмування, зокрема структурне, функціональне та об’єктно-орієнтоване.

Враховуючи вікові особливості та критерії вибору мови програмування, пропонуємо для навчання учнів розділу “Алгоритми та програми” у 5–6-х класах використовувати блочні візуальні середовища програмування (Scratch (<https://scratch.mit.edu/>), Google Blockly (<https://developers.google.com/blockly/>), MIT App Inventor (<https://appinventor.mit.edu>) або аналогічні). Такий вибір зумовлений тим, що у візуальних середовищах не потрібно писати (набирати на клавіатурі) текст програми. Для створення додатка необхідно перетягнути відповідні візуальні блоки. Як правило, можна реалізувати

основні алгоритмічні структури: лінійні, розгалуження, циклічні. Основне завдання використання блочних візуальних середовищ програмування – це зацікавити учнів до вивчення основ алгоритмізації, зробити математику та програмування доступними і цікавими для них. Такий підхід, на нашу думку, якнайкраще буде сприяти підготовці учнів до використання текстових мов програмування у 7–9-х класах.

У 7–9-х класах для вивчення розділу “Алгоритми і програми” ми рекомендуємо обрати Python. Такий вибір обумовлений такими чинниками. Мова Python є сучасною і популярною. Станом на травень 2022 р. займає перше місце в рейтингу мов програмування TIOBE Index (<https://www.tiobe.com/tiobe-index>). Python має відкритий програмний код (Open Source), поширюється за GPL-ліцензією. Синтаксис є простим і зрозумілим. Програми, записані мовою Python, як правило, є коротшими від тих самих програм, записаних на Pascal чи C/C++. Підтримуються різні парадигми програмування, зокрема структурне, функціональне, об’єктно-орієнтоване. Окрім консольного інтерпретатора, для Python розроблено кілька різних середовищ розробки програм, зокрема IDLE – стандартне середовище (входить у дистрибутив). Єдиним недоліком є відсутність візуального середовища розробки програм. Це означає, що, використовуючи стандартне середовище IDLE (описане у шкільних підручниках), не можна створити Windows-форму у режимі конструктора.

У 10–11-х класах на рівні стандарту вивчення вибіркового модуля “Креативне програмування” ми також рекомендуємо проводити з використанням мови Python.

На думку авторів статті [9], перспективним сьогодні у старшій школі вивчати популярні мови C#, Java, Python та C++. На профільному рівні вивчення основ алгоритмізації і програмування можуть бути різні підходи. Перший з них полягає у тому, продовжується вивчати мова Python. При цьому вже не вивчаються основні алгоритмічні структури, а мова Python використовується для створення реальних проектів.

Безумовно, школа не готує програмістів, тим більше це не входить до мети навчання шкільної інформатики. Вивчення основ алгоритмізації і програмування розглядається як фундамент для вивчення мов програмування, які будуть необхідні для навчання в університеті та майбутньої професійної роботи.

4. Мотивація навчання. Можна почути думки, що основи алгоритмізації та програмування

не потрібно вивчати у школі, оскільки не всі учні в майбутньому будуть (чи планують стати) програмістами. Так, звичайно, не всі. Так само, як і математиками, філологами, музикантами, художниками тощо. Завдання змістової лінії основи алгоритмізації і програмування полягає у розвитку логічного та формуванні алгоритмічного стилю мислення. Цьому сприятиме вивчення елементів структурного програмування, а вивчення об’єктно-орієнтованого – абстрактного мислення.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

На основі проведеного дослідження для зменшення негативного впливу на навчання основ алгоритмізації та програмування описаних вище проблем ми пропонуємо.

Для учнів 5–6-х класів доцільно для навчання основ алгоритмізації використовувати блочні візуальні середовища програмування (наприклад, Scratch, Google Blockly, MIT App Inventor). Зауважимо, що у підручниках з інформатики для цих класів, як правило, описується середовище Scratch. Такий вибір якнайкраще сприятиме опануванню текстових мов, які вивчатимуться у наступних класах. У 7–9-х класах рекомендуємо як засіб навчання основ алгоритмізації і програмування обрати мову Python. У 10–11 класах інформатичного профілю можна обрати інші мови (окрім Python), наприклад C++, C# чи Java.

Крім того, для комплексного розв’язання наведених у статті проблем, на нашу думку, змістову лінію основи алгоритмізації та програмування доцільно виокремити в самостійну дисципліну, зміст якої б містив і математичні основи інформатики.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці навчально-методичних матеріалів для навчання основ алгоритмізації та програмування з використанням мови Python з врахуванням її особливостей, зокрема динамічної типізації та надто великої високорівневості.

ЛІТЕРАТУРА

1. “Математична катастрофа”: чому українські школярі розучились логічно мислити? URL: <https://www.dw.com/uk/математична-катастрофа-чому-українські-школярі-розучились-логічно-мислити/a-51698320> (дата звернення: 10.05.2022).
2. Базурін В. М. Середовища програмування як засіб навчання учнів основ програмування. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Т. 59, вип. 3. С. 13–27.
3. Власій О., Яремій І., Винничук М. Проблема

послідовності вивчення програмування. *Молодь і ринок*. 2021, №10 (196). С.52–57.

4. Жалдак М. І. Інформатика – фундаментальна наукова дисципліна. Вона має вивчати закони природи, інформаційні процеси і відповідні технології (продовження). *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2010, № 3. С. 7–11.

5. Жалдак М. І. Система підготовки вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2 : Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2011, №. 11. С. 3–15.

6. Жмурко О.І., Охріменко Т.О. Олімпіади з програмування. Прості задачі. Умань: Візаві, 2020. 298 с.

7. Інформатика для 10–11 класів (профільне навчання). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/01/10-11-profilniy-riven.docx> (дата звернення 12.05.2022).

8. Семеніхіна О.В., Руденко Ю.О. Проблеми навчання програмувати учнів старших класів та шляхи їх подолання. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Том 66, №4. С.54–64.

9. Іurchenko A.O., Semenikhina O.V., Khvorostina Yu.V., Udovychenko O.M., Petrenko S.I. Навчання програмувати в старшій школі крізь призму чинних навчальних програм. *Фізико-математична освіта*. 2019. Випуск 2(20), Ч. 2. С. 48–55.

10. Яку мову програмування вивчати у школі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2013. №7. С.14–18.

11. Яку мову програмування вивчати у школі. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2013. №8. С.9–18.

REFERENCES

1. “Matematychna katastrofa”: chomu ukraïnski shkoliari rozuchylys lohichno myslyty? (2022). [“Mathematical catastrophe”: why did Ukrainian students forget to think logically?]. Available at: <https://www.dw.com/uk/математична-катастрофа-чому-українські-школярі-розучились-логічно-мислити/a-51698320> (Accessed 10 May 2022). [in Ukrainian].

2. Bazurin, V. M. (2017). Seredovysycha prohrumuvannia yak zasib navchannia uchniv osnov prohrumuvannia [Programming environments as a means of teaching students the basics of programming]. *Information technologies and teaching aids*. Vol. 59, No. 3. pp. 13–27. [in Ukrainian].

3. Vlasii, O., Yaremii, I. & Vynnychuk, M. (2021).

Problema poslidoynosti vyvchennia prohrumuvannia [The problem of the sequence of learning programming]. *Youth and market*. No.10 (196). pp.52–57. [in Ukrainian].

4. Zhaldak, M. I. (2010). Informatyka – fundamentalna naukova dystsyplina. Vona maie vyvchaty zakony pryrody, informatsiini protsesy i vidpovidni tekhnohii (prodovzhennia) [Informatics is a fundamental scientific discipline. It should study the laws of nature, information processes and relevant technologies (continued)]. *Computer at school and family*. No.3. pp. 7–11. [in Ukrainian].

5. Zhaldak, M. I. (2011). Systema pidhotovky vchytelia do vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnohii v navchalnomu protsesi [The system of teacher training for the use of information and communication technologies in the educational process]. *Scientific journal of NPU named after MP Drahomanov. Series 2: Computer-based learning systems*. No. 11. pp. 3–15. [in Ukrainian].

6. Zhmurko, O.I. & Okhrimenko, T.O. (2020). Olimpiady z prohrumuvannia. Prosti zadachi [Programming Olympiads. Simple tasks]. Uman, 298 p. [in Ukrainian].

7. Informatyka dlia 10–11 klasiv (profilne navchannia) [Informatics for 10–11 grades (profile training)]. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/01/10-11-profilniy-riven.docx> (Accessed 12 May 2022). [in Ukrainian].

8. Semenikhina, O.V. & Rudenko, Yu.O. (2018). Problemy navchannia prohrumuvaty uchniv starshykh klasiv ta shliakhy yikh podolannia [Problems of learning to program high school students and ways to overcome them]. *Information technologies and teaching aids*. Vol. 66, No.4. pp.54–64. [in Ukrainian].

9. Iurchenko, A.O., Semenikhina, O.V., Khvorostina, Yu.V., Udovychenko, O.M. & Petrenko, S.I. (2019). Navchannia prohrumuvaty v starshii shkoli kriz pryzmu chynnykh navchalnykh prohrum [Learning to program in high school through the prism of existing curricula]. *Physical and mathematical education*. Issue 2 (20), Part 2. pp. 48–55. [in Ukrainian].

10. Iaku movu prohrumuvannia vyvchaty u shkoli (2013). [What programming language to study at school]. *Computer at school and family*. No.7. pp.14–18. [in Ukrainian].

11. Iaku movu prohrumuvannia vyvchaty u shkoli (2013). [What programming language to study at school]. *Computer at school and family*. No.8. pp.9–18. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.04.2022

УДК 378.014:07

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.259957>

Ірина Піц, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Олена Студенець, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії і методики дошкільної і початкової освіти
Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто теоретичні і практичні аспекти удосконалення професійної підготовки вчителів початкової школи. Подано роль і значення післядипломної освіти, як обов'язкової ланки в підвищенні професійної компетентності вчителя початкової школи на сучасному етапі розвитку освіти. Визначено основні шляхи удосконалення роботи післядипломної педагогічної освіти: впровадження системного підходу; удосконалення змісту підготовки на основі сучасних вимог до освітнього процесу; впровадження інформаційно-комунікаційних технологій; використання сучасних засобів навчання.

Ключові слова: вчителі початкової школи; післядипломна освіта; шляхи удосконалення; новітні технології; засоби навчання.

Лім. 10.

Iryna Pits, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the
Pedagogy and Methods of Primary Education Department
Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University

Olena Studenets, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor, Senior Lecturer of the Theory and
Methods of Preschool and Primary Education Department
Khmelnysky Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

EFFECTIVE WAYS TO IMPROVE POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS AT THE CURRENT STAGE OF DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SYSTEM OF UKRAINE

The article considers theoretical and practical aspects of improving the professional training of primary school teachers. The role and importance of postgraduate education as a mandatory link in improving the professional competence of primary school teachers at the present stage of educational development is presented. The main ways to improve the work of postgraduate pedagogical education are identified: introduction of a systematic approach; improving the content of training on the basis of modern requirements for the educational process; introduction of information and communication technologies; use of modern means of teaching.

The introduction of a systematic approach has ensured clarity and consistency in the organization of the educational process.

Improvement of the content of training on the basis of modern requirements for the educational process. The most common form of improvement is the development of modular versions of programs of disciplines. It was found that the most difficult and responsible part of developing the content of the discipline is to create a modular program. For its development in the themes of the traditional program the basic and additional concepts were allocated, which formed the module. The name of the module is given.

Modern pedagogical technologies and teaching aids. Among modern technologies, students chose information and communication. Their implementation requires primary school teachers to have the appropriate information and communication skills, which are formed by teachers with the use of four modules: Training of primary school teachers in computer graphics, guidelines for teaching the subject "Computer Science" in the 2nd grade; multimedia presentations; methodical recommendations for teaching the course "Computer Science" in the 3rd grade, in which the topics for study are described.

Keywords: primary school teachers; postgraduate education; ways of improvement; latest technologies; means of teaching.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку українського демократичного суспільства перед національною системою освіти постають нові стратегічні завдання, провідними з яких виступають реорганізація наявної системи фахової

підготовки педагогічних кадрів, здатної забезпечити високий рівень їх професійної компетентності, творчої ініціативи й рефлексивної самосвідомості, а також професійний та особистісний розвиток упродовж педагогічного життя. Потужні можливості для розв'язання цих завдань має система післядипломної педагогічної освіти. Концепція післядипломної освіти (далі – Концепція) визначає цілі та завдання у справі розвитку професіоналізму кадрового потенціалу, вдосконалення функціонування загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців для професійної діяльності у різних галузях економіки, державного управління, місцевого самоврядування тощо.

Основні дослідження базуються на Концепції нової української школи, серед яких для вчителів початкової школи ми виділяємо такі:

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.

2. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.

3. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.

4. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками [2].

Ці положення підтверджують те, що післядипломна педагогічна освіта привертає все більшу увагу науковців і практиків як в Україні, так і за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема післядипломної освіти є предметом вивчення цілого корпусу розглядається в працях науковців. Так, питання дослідження функцій інститутів післядипломної педагогічної освіти розглядали в своїх працях І. Зязюн, В. Олійник, Н. Ничкало, Л. Сергеева, М. Шеян та ін. Історію її становлення післядипломної педагогічної освіти висвітлено у студіях А. Кузьмінського, В. Лугового, А. Степанюк. Принципи роботи післядипломної педагогічної освіти розглянуто у роботах О. Адаменко, Л. Березівської, С. Калаур, О. Карабін, В. Кузьменка, Т. Сущенко та ін. Але ця проблема вимагає додаткового дослідження особливо щодо вивчення завдань і функцій цієї освіти для вчителів початкової школи.

Мета статті полягає у визначенні ролі післядипломної освіти у розвитку професійної компетентності вчителя початкової школи та шляхів удосконалення освітньої підготовки у системі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз наявних досліджень засвідчив, що в

сучасній педагогічній теорії і практиці накопичено досить ґрунтовний матеріал з різних складових неперервної педагогічної освіти. Тому підвищується роль післядипломної педагогічної освіти, оскільки:

- збільшилась кількість дітей з особливими освітніми потребами;

- недостатній рівень навчальної підготовки учнів сільських шкіл, оскільки мало забезпечуються коштами на їх друк;

- не високий ступінь комп'ютеризації класів [9].

Забезпечення післядипломної педагогічної освіти нормативно-правовими документами інтенсивно було розпочато з виходом Закону України “Про освіту” (1991) та продовжено Законом України “Про вищу освіту” (2002). З опублікуванням цих документів розпочався новий етап у розвитку післядипломної освіти: було визначено її сутність, мету, завдання, основні напрями розвитку і удосконалення [4; 5].

У цей період конкретизувалася мета післядипломної педагогічної освіти: задовольняти індивідуальні потреб вчителів у особистісному та професійному зростанні, що суттєво підвищить якість освітнього процесу в школі. Окремим питанням залишається проблема підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти. Початкова школа задає тон в освітньому процесі, оскільки є фундаментом подальшого навчання. Тому така важлива роль вчителя початкової школи, і він повинен постійно підвищувати свій професійний рівень. Важливе місце в його діяльності займає багатofункціональність, адже виступає у декількох іпостасях: вчитель, вихователь, психолог, логопед, масовик.

В основу підвищення кваліфікації, перепідготовки фахівців та інших форм післядипломної педагогічної освіти закладаються прогресивні технології, які стимулюють зацікавлене ставлення слухачів до теоретичних знань та передового досвіду, відбивають у формах і методах навчання цілісний і загальний зміст професійної діяльності, сприяють засвоєнню ефективних способів розв'язання фахових проблем. Підготовка в системі післядипломної педагогічної освіти підпорядкована певним напрямам її удосконалення: соціально-економічному психолого-педагогічному; науково-теоретичному; практично-прикладному. Такі напрями сприяють визначенню основних шляхів підвищення якості діяльності системи післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз психолого-педагогічної літератури вказує на те, що на сучасному етапі розвитку педагогічної освіти є потреба в пошуку шляхів підвищення якості підготовки вчителів початкової

школи в системі післядипломної педагогічної освіти. Такими шляхами виявилися: впровадження системного підходу до організації освітнього процесу у закладах такого типу, удосконалення змісту навчальних дисциплін, які винесені на підготовку, сучасні педагогічні технології та засоби навчання. Як показали дослідження, кожний з цих шляхів – ефективний. Розглянемо ті, які, за результатами наших досліджень, виявилися найбільш перспективними.

Впровадження системного підходу. Нині системний підхід є найбільш практикованим у закладах вищої освіти. Серед останніх досліджень теорії і практики системного підходу звертають на себе увагу праці Л. Зданевич, С. Калаур, О. Карабін, І. Мельничук, Л. Пісоцької, О. Пехоти, А. Рідкодубської, О. Романишиної, О. Шквар та ін. щодо його використання в освітньому процесі вищої школи.

Таку увагу до системного підходу ми пояснюємо тим, що його впровадження надає освітньому процесу певної структури, впорядкованості, забезпечує його цілісність. За визначенням В. Луначека, системному підходу підпорядковуються: "... будь-які педагогічні явища, які можна розглядати як педагогічні системи, що різняться між собою масштабами та функціями, втім внутрішня побудова (структура) педагогічної системи залишається незмінною та складається із низки визначених науковцями компонентів" [8].

Удосконалення змісту навчальних дисциплін: це одна зі складових підготовки, яка є найбільш гнучкою, легко піддається змінам, новому сучасному наповненню інформацією, забезпечує обізнаність вчителя з новинками фахової і педагогічної науки, що загалом підвищує рівень їх професійної компетентності. Зміст обов'язково повинен мати практичну спрямованість. Щодо початкової школи то враховувати специфіку; тобто базуватися на сьогоденних потребах; відповідати особистим потребам учителів і учнів, що корелюються з потребами освіти.

Наступний шлях удосконалення підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти базується на її основних функціях, що охоплюють науково-теоретичну і практичну підготовку вчителів [7].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав підставу виділити основні функції цієї форми освіти: мотиваційно-стимулювальну, інформаційно-аналітичну, інноваційно-розвивальну, акмеологічну, інтегративно-прогностичну. Реалізація функцій забезпечується шляхом удосконалення змісту освіти. Зміст післядипломної педагогічної освіти

підпорядкований вимогам до підготовки вчителів. Найбільш поширеною формою удосконалення є розробка модульних варіантів програм дисциплін, які виносяться на опрацювання. Модульне навчання забезпечує поєднання фундаментальності науково-теоретичного матеріалу з практичною підготовкою.

Наші дослідження показали, що найбільш складною і відповідальною частиною розробки змісту дисципліни є створення модульної програми. Основне завдання такої програми – забезпечити вивчення великого обсягу матеріалу за меншу кількість годин. Практична реалізація такого завдання нами здійснювалася за таким планом: робоча програма складалася за традиційною схемою і розраховувалася на достатню кількість годин. У кожній темі вписували основні поняття (нові, що формуються) і додаткові, які запозичені з попередньо вивчених дисциплін. Вони є базовими. Такий розподіл подається до кожної теми аналізуються основні поняття і визначаються теми, в яких вони повторюються. Такі теми стають суміжними і розміщуються підряд. Залежно від того, скільки буде тем із однаковими основними поняттями, стільки їх буде входити в модуль. Назва модуля подається за назвою одного з основних понять, того, що є визначальним серед інших. Такий підхід може бути використаний для об'єднання між дисциплінами на основі міждисциплінарних зв'язків.

Сучасні педагогічні технології та засоби навчання. Серед сучасних технологій слухачі обрали інформаційно-комунікаційні. Їх впровадження потребує від учителя початкових класів володіння відповідними інформаційно-комунікаційними вміннями: отримання, опрацювання, подання інформації, її перетворення (читання, конспектування), мультимедійні технології, комп'ютерна грамотність, володіння електронною Інтернет-технологією, здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією відповідно до потреб [6; 10]. Ступінь оволодіння інформаційно-комунікаційними вміннями прямо пропорційно сформованості інформаційної компетентності вчителя. А оскільки завданням системи післядипломної педагогічної освіти є підвищення професійної компетентності вчителя, то це передбачає підвищення рівня інформаційно-комунікаційної компетентності. Учитель, у якого сформована інформаційно-комунікаційна компетентність, відповідає вимогам часу. На особливу увагу заслуговує підготовка вчителя початкової школи, адже він закладає підвалини якісної підготовки майбутніх фахівців.

ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Розвиток у вчителя початкової школи умінь володіння інформаційно-комунікаційними технологіями підпорядкований варіантам програмного забезпечення (навчальні програми з математики, української й англійської мов, природознавства, музичного, образотворчого мистецтва й ін.; програми для проведення тренувальних вправ та оцінювання). За поданням О. Гапонової [3], таку підготовку в інститутах післядипломної педагогічної підготовки успішно можна проводити за модульними програмами:

Модуль 1. Навчання вчителів початкової школи комп'ютерної графіки. Такий модуль забезпечує викладання інформатики у 2-му класі й включає методичні рекомендації для вчителів з виконання завдань із теми, лабораторні роботи для закріплення теоретичних знань.

Модуль 2. Методичні рекомендації для викладання предмету "Інформатика" у 2-му класі. У модулі описано приклади уроків, вимоги до кожної теми. Слухачам пропонується подати власну розробку уроку, які потім обговорюються.

Модуль 3. Мультимедійні презентації. Цей модуль містить лабораторні роботи для закріплення розглянутого матеріалу.

Модуль 4. Методичні рекомендації для викладання курсу "Інформатика" у 3-му класі, у яких опис тем для вивчення.

Значна увага приділена педагогічній комунікації, оскільки від її сформованості багато в чому залежить досягнення мети освітнього процесу. До засобів інформаційно-комунікаційних технологій для учнів початкової школи відносять: навчальну, наукову, методичну й довідникову літературу, навчальні програми, тестові завдання, комп'ютерне тестування, мультимедійні презентації, інтернет-ресурси, електронний сайт.

У Хмельницькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти із слухачами було проведено опитування з досліджуваної проблеми на початку занять і дали завдання упродовж півроку чи спостерігаються позитивні зміни. Опитування проводилося за такими питаннями:

1. Чи є потреба у підвищенні кваліфікації?
2. Які проблеми для вас найбільш суттєві?
3. За якими напрямками ви бажаєте підвищити свою кваліфікацію?
4. Які питання ви не можете вивчити самостійно і потребуєте допомоги?
5. З дослідженнями яких науковців потрібно ознайомитися, щоб ефективно впровадити інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі?

В опитуванні взяли участь 100 слухачів. Ми одержали такі результати:

На перше питання відповідь так подали 98 % респондентів. 2 % відзначили, що справляються з проблемою самостійно і їх цікавлять новинки, які вони не встигають опрацювати (це в основному вчителі обласного центру і деяких районних).

На друге питання практично всі слухачі відповіли, що для них найбільш суттєвими є питання методики використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі.

Третє питання обійшли 78 % слухачів (не зорієнтувались), а інші відповіли врізномбій.

Четверте питання викликало найбільше утруднень. Це ми пояснюємо тим, що в школах недостатньо комп'ютерів і не всі учні мають їх вдома.

На п'яте питання практично ніхто зі слухачів не відповів. Тому ми проводили заняття за тими напрямками, які визначили самі: вчили складати модульні варіанти програм, проводили лабораторні заняття з використанням комп'ютерів, роздали методичні рекомендації з методики впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес. Для підвищення рівня підготовки вчителя початкової школи серед списку поданих літературних джерел рекомендували дисертаційне дослідження з означеної проблеми [3]. Таким чином, було визначено потребу в підвищенні якості підготовки вчителів початкової школи, особливо з питання впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес.

Висновки. Вивчення психолого-педагогічної літератури дало змогу дійти висновку, що підготовка вчителів початкової школи потрібно проводити за трьома напрямками: впровадження системного підходу до організації освітнього процесу у закладах такого типу, удосконалення змісту навчальних дисциплін, які винесені на підготовку, сучасні педагогічні технології та засоби навчання. Кожний з цих напрямів є потрібним. Особливе значення набувають сучасні педагогічні технології. Тому наші подальші дослідження будуть присвячені впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василюк І. Об'єктивна необхідність вдосконалення підготовки вчителя початкових класів у сфері інформаційних технологій в умовах реформування початкової освіти. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2021. № 10 (196). С. 103–107.
2. Гапонова О. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології у підвищенні професійної компетентності вчителів початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2013. Вип. 29. С. 40–42.

ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3. Гапонова О. Ю. Розвиток інформаційно-комунікаційних умінь учителів початкової школи в системі післядипломної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 2013. Вип. 29 (82). С. 149–154.
 4. Державна національна програма “Освіта”: Україна ХХІ ст. Київ: Райдуга, 1994. 62 с.
 5. Закон України “Про вищу освіту” № 1556-УІІ від 01.07.2014 року. Закон України. Голос України. № 148 (06 серпня 2014 р.). С. 2. URL: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>. (дата звернення: 07.03.2022).
 6. Карабін О. Й., Калаур С. М. Цифрова компетентність педагогів в системі післядипломної освіти. “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи”: матеріали VI міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. (Тернопіль, 12.11.2020–13.11.2020). Тернопіль, 2020. № 6. С. 112–114.
 7. Крисюк С. В. Становлення і розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1944–1995 рр.). Львів: ЛОИМІО, 1997. 206 с.
 8. Луначек В. Післядипломна педагогічна освіта: чи потрібна нова модель розвитку. Освітня політика: портал громадських експертів. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/588-pislyadiplojna-pedagogichna-osvita-chi-potribna-nova-model-rozvitku> (дата звернення: 10.03.2022).
 9. Пісоцька Л. С. Планування організації діяльності системи дошкільної освіти в регіоні / за наук. ред. М. М. Дарманського. Хмельницький: Вид-во ХГПІ, 2003. 180 с.
 10. Романишина О. Я. Теоретичні і методичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. 450 с.
- University. Series: Pedagogy. Social work. Uzhhorod, Vol. 29, pp. 40–42. [in Ukrainian].*
3. Haponova, O. Yu. (2013). Development of information and communication skills of primary school teachers in the system of postgraduate education [Development of information and communication skills of primary school teachers in the system of postgraduate education]. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools* : coll. science. works. Zaporozhye, Vol. 29 (82), pp. 149–154. [in Ukrainian].
4. Derzhavna natsionalna prohrama “Osvita” (1994). *Ukraina XXI stolittia* [State National Program “Education”: Ukraine of the XXI century]. Kyiv: Raiduga, Kyiv, p. 62. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” (2014). № 1556-UII vid 01.07.2014 roku. Zakon Ukrainy. Holos Ukrainy. № 148 (06 serpnia 2014 r.) [Law of Ukraine “On Higher Education” № 1556-UII of 01.07.2014. Law of Ukraine. Voice of Ukraine. № 148 (August 6, 2014)], 2 p. Available at: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>. (Accessed 7 March 2022). [in Ukrainian].
6. Karabin, O. Y. & Kalaur, S. M. (2020). Tsyfrova kompetentnist pedahohiv v systemi pislyadyplojnoi osvity [Digital competence of teachers in the system of postgraduate education]. “*Modern information technologies and innovative teaching methods: experience, trends, prospects*”: Proceedings VI International Scientific-Practical Internet Conference (Ternopil, 12.11.2020–13.11.2020). Ternopil, Vol 6, pp. 112–114. [in Ukrainian].
7. Krysiuk, S. V. (1997). Stanovlennia i rozvytok pislyadyplojnoi osvity pedahohichnykh kadriv v Ukraini (1944–1995 rr.) [Formation and development of postgraduate education of pedagogical staff in Ukraine (1944–1995)]. Lviv, 206 p. [in Ukrainian].
8. Lunyachek, V. (2021). Pislyadyplojna pedahohichna osvita: chy potribna nova model rozvitku. Osvitnia polityka: portal hromadskykh ekspertiv [Postgraduate pedagogical education: is a new model of development needed. Educational policy: a portal of public experts]. Available at: <http://education-ua.org/ua/articles/588-pislyadiplojna-pedagogichna-osvita-chi-potribna-nova-model-rozvitku> (Accessed 10 March 2022). [in Ukrainian].
9. Pisotska, L. S. (2003). Planuvannia orhanizatsii diialnosti systemy doshkilnoi osvity v rehioni [Planning the organization of preschool education in the region]. for science. ed. M. M. Darmansky. Khmelnytsky: KhGPI Publishing House, Khmelnytsky, 180 p. [in Ukrainian].
10. Romanyshyna, O. Ya. (2016). Teoretychni i metodychni osnovy formuvannia profesiinoi identychnosti maibutnykh uchyteliv zasobamy informatsiinykh tekhnolohii [Theoretical and methodical bases of formation of professional identity of future teachers by means of information technologies]. *Doctor’s thesis*. Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky. Vinnytsia, 450 p. [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Vasylykiv, I. (2021). Obiektivna neobkhdnist vdoskonalennia pidhotovky vchytelia pochatkovykh klasiv u sferi informatsiinykh tekhnolohii v umovakh reformuvannia pochatkovoї osvity [Objective need to improve the training of primary school teachers in the field of information technology in terms of reforming primary education]. “*Youth and market*”. Monthly scientific-pedagogical journal. Drohobych, Vol. 10 (196), pp. 103–107. [in Ukrainian].
2. Haponova, O. Yu. (2013). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii u pidvyshchenni profesiinoi kompetentnosti vchyteliv pochatkovoї shkoly [Information and communication technologies in improving the professional competence of primary school teachers]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National*

Стаття надійшла до редакції 17.03.2022

Олександра Свійонтик, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ДИТИНИ В ЗАСТОСУВАННІ ТЕХНОЛОГІЇ РАНЬОГО НАВЧАННЯ

У статті розкривається сутність понять, які характеризують процес індивідуальної освітньої діяльності з дітьми раннього віку у психолого-педагогічній літературі. Проведено аналіз основних завдань у розвитку дитини раннього віку, виокремлено особливості варіативного компонента у змісті Базової програми розвитку дитини дошкільного віку. У дослідженні охарактеризовано важливість діагностики фізіологічних, психологічних особливостей розвитку дитини раннього віку для застосування технологій та методик раннього навчання. Дослідник виокремлює технологію раннього розвитку відомого американського педагога і фізіолога Г. Домана, оскільки вона набула популярності в українській освіті, зокрема в умовах індивідуального навчання в домашніх умовах. Подано для обговорення проблему використання методик Г. Домана (енциклопедичні знання, математичні та мовленнєві компетенції). Автор статті піднімає питання підготовки педагогів та батьків до процесу організації продуктивного навчання в умовах індивідуального підходу, в процесі оволодіння методикою використання означеної педагогічної технології.

Ключові слова: індивідуальний підхід; педагогічна технологія; діти раннього віку; картки Домана; організація навчання; розумовий розвиток.

Лит. 15.

**Oleksandra Sviontyk, Ph.D.(Pedagogy), Senior Lecturer of the
General Pedagogy and Preschool Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**

INDIVIDUAL APPROACH TO THE CHILD IN THE APPLICATION OF EARLY LEARNING TECHNOLOGY

The article reveals the essence of the concepts that characterize the process of individual educational activities with young children in the psychological and pedagogical literature. The analysis of the main tasks in the development of a young child is carried out; the peculiarities of the variable component in the content of the Basic program of preschool child development are highlighted. The study describes the importance of diagnosing the physiological and psychological features of early childhood development for the application of technologies and methods of early learning. The researcher singles out the technology of early development of the famous American pedagogue and physiologist G. Doman, as it has gained popularity in Ukrainian education, in particular in the context of individual learning at home. The problem of using G. Doman's methods (encyclopedic knowledge, mathematical and speech competences) is presented for discussion. The author of the article raises the issue of preparing pedagogues and parents for the process of organizing productive learning in an individual approach. The basic receptions, methods of the organization of activity on G. Doman's cards are characterized. Methodical techniques of working with Doman's cards are presented for consideration; attention is paid to discussion moments in the ways of generalizing children's knowledge. The main didactic methods of effective use of Doman cards in further work with preschool children are summarized. The advantages of the content and portion of the division of information in this didactic set and ways of its expansion, modernization by creative teachers and parents are determined. In terms of content and functionality in use, the technology is available for widespread use, which makes it popular in the context of individual and home schooling. The article presents the prospect of further popularization of G. Doman's technology in educational practice to meet the social needs of parents of children in the need to organize the process of early mental development of the child taking into account the latest knowledge in psychology, pedagogy, physiology. The ways of self-development of pedagogues and parents in the process of mastering the method of using this pedagogical technology are determined.

Keywords: individual approach; pedagogical technology; young children; Doman cards; organization of education; mental development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна державна політика у сфері освіти керується гуманними принципами організації освітнього процесу з урахуванням особливостей індивідуального розвитку дитини. Особистісно орієнтована модель навчання та виховання підростаючого покоління з раннього віку виносить на перший план діагностику стану здоров'я дитини, її психологічних можливостей для створення

оптимальний умов інтелектуального розвитку. Адже, сучасний світ ставить виклики та потреби у розумних, компетентних, ерудованих фахівцях. Для виконання таких освітніх завдань необхідно активно використовувати новації у галузі педагогічних технологій, а педагогам та батькам вихованців оволодівати способами передачі знань з урахування індивідуального підходу до дитини. Інновації в дошкільній педагогіці мають широкі напрацювання щодо напрямів та способів організації освітнього процесу дітей з раннього віку, адже цей період розвитку людини є сенситивним у пізнавальній діяльності.

Важливість раннього розумового розвитку дитини підкреслено великою увагою цивілізованого світу під час проведення Всесвітньої конференції з виховання і освіти дітей молодшого віку під егідою ЮНЕСКО в 2014 р., де в рамках заходу було проведено окрему конференцію “Розвиток і виховання дітей раннього віку”. У заході взяли участь понад тисячу науковців зі 193 країн світу. У резолюції конференції зазначалася унікальна роль повноцінного розвитку дитини у пренатальний і перинатальний періоди, період раннього віку, який має вплив на подальше формування особистості людини, тому, актуальною є необхідність “комплексного (цілісного) підходу до розвитку і виховання насамперед дітей раннього віку, залучення до цього процесу медиків, психологів, педагогів та відповідної державної освітньої політики” [10, 10]. Науковці визначили дітей раннього віку “неоціненним багатством” націй і держав усього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань наукового та практичного впровадження індивідуального підходу до розвитку дітей раннього віку займалися вітчизняні та зарубіжні науковці: О. Башкова [1], Г. Блюм, Т. Верні, Л. Виготський [2], Г. Доман [4,5], Н. Карпенко [6], Н. Лейтс, С. Лупан, С. Ладивір, Г. Люблінська, О. Кононко [15], М. Монтессорі, Р. Павелків [8], О. Ранк, Р. Штайнер [13] та ін. Світова практика має у використанні популярні педагогічні технології, які включають системи раннього розвитку дитини, зокрема: педагогіка М. Монтессорі, вальдорфська педагогіка у фізичному та сенсомоторному становленні з раннього віку, навчання за допомогою дидактичних карток Г. Домана, навчання читання за розвивальними кубиками М. Зайцева, розумовий розвиток за системою сенсорних вправ матері та дитини С. Лупан та ін.

Взаємозв'язок раннього навчання і психічного розвитку дітей раннього віку досліджували

Г. Доман [3], Б. Скіннер, Е. Страубе [11] Т. Поніманська [9], С. Максименко [7], О. Кононко, Б. Нікітін, М. Чепіль [12]; психолого-педагогічні умови засвоєння інформації при системному навчанні – Л. Занков, Д. Ельконін, М. Вайсбурд, С. Лупан, Н. Гавриш; індивідуальні особливості організації процесу навчання – Дж. Доман, М. Зайцев, Б. Жебровський [10], Н. Карпенко [6], С. Ладивір, Ж. Лундман, Л. Сак, Н. Семенова, М. Монтессорі та ін. В українській педагогіці в основу розробки технологій раннього розвитку дитини покладено теорію розвитку особистості Л. Виготського [2], періодизацію особливостей психічного розвитку дитини Д. Ельконіна, теорію діяльнісного підходу в організації розумового розвитку дитини С. Максименка [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні в оновленій Базовій програмі розвитку дитини від народження до шести (семи) років “Я у Світі”, усі вікові періоди дошкільника представлені у цілісному підході становлення з позиції педагогічної та психологічної системи виховання, де ранньому розвитку дитини відведено окреме місце. Відповідно до основної програми було розроблено низку парціальних програм розвитку дітей раннього віку з урахування особливостей та створення спеціальних умов для гармонійного розумового, морального, фізичного розвитку: “Оберіг”, “Соняшник”, “Стежина”, “Дитина” та ін., що уможливило розширити процес популяризації технології раннього навчання дітей в умовах ЗДО та домашньому процесі організації освіти. Для задоволення потреб в індивідуальному розумовому розвитку дитини вважаємо доцільним застосування технології Г. Домана, проте, широкою популярністю вона не користується. У дослідження хочемо виокремити її процесуальні переваги використання.

Мета статті полягає в аналізі особливостей впровадження технології раннього розумового розвитку Г. Домана у організації індивідуального навчання дітей раннього віку.

Виклад основного матеріалу. Високий темп розвитку сучасної освіти, глобальна комп'ютеризація, створюють запити батьків на освітні послуги, пов'язані з питаннями раннього навчання. У дослідженнях психологів, фізіологів, педагогів зазначено необхідність індивідуального підходу до організації освітнього впливу і відзначено високий потенціал організму дитини для процесу засвоєння нової інформації саме в ранньому віці. Підтвердженням наступності у розвитку та важливості для організації раннього навчання особистості є теза відомого фізіолога, психолога, педагога Г. Домана: “Пам'ять малюка є

всепоглинаючою, тому необхідно давати великий обсяг інформації, щоб у подальшому у неї була змога вибрати те, що більше до снаги у вивченні та дослідженні” [5, 30]. Пізнавальний інтерес дитини до навколишнього світу, новизна й важливість співіснування людини, природи, техніки актуалізують проблему компетентності у пізнанні, починаючи з раннього дитинства, для подальшого самостійного освоєння знань про світ, пошуку себе для взаємодії з довкіллям та нових відкриттів.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні запропоновано перелік сучасних освітніх програм, в яких, крім варіативних, пропонуються авторські та регіональні програми роботи з дошкільниками і одним із основних завдань є формування компетентностей особистості з раннього віку, адже: “Суспільству необхідні життєздатні, самостійні, практично умілі, творчі особистості...” [15, 4]. Для виконання завдання з урахування принципу гуманної педагогіки застосовуються педагогічні технології, нові методики в організації освітнього середовища, створення індивідуальних сприятливих умов з метою розвитку дитячого інтелекту.

Зміст Базового компонента дошкільної освіти, який відповідає найсучаснішим вимогам у тенденціях та перспективах становлення дитини в освітніх закладах, побудовано відповідно до вікових можливостей дітей на основі компетентнісного підходу. Дитині потрібно надавати можливості осягнення знань людства в цілісності, зберігаючи принцип послідовності та науковості, де розвивальне навчання (від загального до конкретного) домінує.

Ранній вік у розвитку дитини є особливим і викликає інтерес у дослідників. Тривають суперечки щодо доцільності ранньої інтелектуалізації процесу розвитку дитини. Так, за вальдорфською технологією пряме навчання читання, письма, математики відтермінують на період досягнення дитиною семиріччя, враховуючи дослідження Р. Штайнера в особливостях поетапності та домінуванні певних психічних властивостей світосприймання людиною. За означеною технологією перший період дитячого зростання має основне призначення у фізичному зміцненні організму, емоційному розвитку на основі сенсорного пізнання світу за допомогою музики, образотворчого мистецтва, співу, танців, ремесла. Педагог створює атмосферу партнерських взаємин у соціальному, інтелектуальному, естетичному, фізичному розвитку дитини в колективі однолітків, педагогів та батьків. Р. Штайнер писав: “Якщо хочете вплинути на

майбутнє, неможливо задовольнятися поверхневими знаннями про світ – потрібно досліджувати його глибини” і процес освіти повинен носити “лише підтримка індивідуальних задатків, закладених в кожній конкретній людині, може розглядатися як освітня мета, а не світоглядні настанови релігійних інституцій чи суспільні засади авторитарних держав” [13, 3]. Така діяльність опосередковано готує дитину до освоєння системи знань на основі розвитку сенсорики.

Суспільство дає запит на презентацію технологій раннього навчання, які виявляють високий пізнавальний інтерес, мають особливі здібності. Батьки та педагоги звертаються до досліджень науковців у методиках раннього розвитку, щоб індивідуалізувати процес освітнього поступу дитини. Однією з найдавніших і популярних є педагогіка М. Монтесорі, яка впродовж століття за спеціальною методикою і дидактичним матеріалом успішно працює у світовій практиці. Зонування кімнати, мобільні меблі, функціональний дидактичний матеріал, який володіє автодидактичними властивостями, різновікові дитячі групи сприяють отриманню знань дитиною з раннього віку у власному темпі й за інтересом діяльності. Педагог за методикою діяльності веде спостереження та задовольняє потреби за умови звертання дитини по допомогу, що сприяє самостійному здобуттю знань вихованцем.

Широковідомою і використовуваною сучасними батьками дітей раннього віку є технологія відомого американського психолога, дитячого фізіотерапевта, провідного спеціаліста Інституту досягнень потенціалу людини (Institutes for the Achievement of Human Potential, IANP) Глена Домана (1919–2013). Свою систему навчання дослідник розробив у середині ХХ ст., коли запит суспільства на варіативність методів і способів навчання дітей набув актуальності в науковій та практичній сфері.

У дослідженнях сучасних педагогів та психологів знаходимо щоразу більше прихильників навчання дітей з раннього віку (М. Зайцев, О. Башкова, Дж. Доман, С. Ладивір, С. Лупан, Т. Піроженко), які вказують на необхідність застосування педагогічних методик у період переддошкільного виховання, коли через засоби візуалізації та спілкування дитині подається нова інформація про навколишній світ. Адже з раннього віку здорова дитина здатна засвоювати поняття, які мають сталу класифікацію за формою, кольором, суттєвою ознакою. Такі категорії стають основою для подальшої мисленнєвої діяльності, створюються умови для налагодження зв'язків, взаємин зі світом і згодом формується ставлення

до нього. Г. Доман писав: “Пізнання – це найбільша пригода в житті. Це найцікавіша, найважливіша і розвиваюча гра у світі” [1, 5]. Процес ранньої інтелектуалізації впливає на дитячий світогляд (систему поглядів на світ та своє місце в ньому), сприяє розвитку інтелектуальних, емоційних, моральних цінностей. Знання категорій, поділ світу за системою понять створює цілісну картину світу, формує самостійне мислення та світобачення.

Ранній вік охоплює дітей віком від одного року до трьох. Особливості цього періоду – у швидкому темпі фізичного та психічного розвитку. Завдання розумового виховання – це задовольняти дитячу цікавість, формувати на її основі стійкі пізнавальні інтереси, систематизувати знання про світ і своє місце в ньому. Освітній процес у розумовому вихованні “забезпечує здобуття дитиною систематизованих знань – організованих у певній послідовності й повноті знань, що дає змогу розглядати і використовувати їх як єдине ціле” [9, 54]. Така спеціально організована педагогічна взаємодія сприяє розвитку дитини у здобутті знань, для подальшого вироблення умінь та навичок, розвитку моделі поведінки в соціумі, задоволенні потреб у пізнавальній та перетворювальній діяльності, врегулюванні власного світовідчуття. Ці зміни відбуваються поступово, починаючи з раннього віку в процесі спеціально організованих освітніх впливів.

На розумовий розвиток дитини впливають біологічні чинники: функціонування мозку, стан аналізаторів, зміни нервової діяльності, формування логічного мислення, спадковий потенціал задатків. Так, Л. Виготський писав: “Новоутворення певного періоду розвитку дитини призводять до перебудови структури свідомості і тим самим змінюють усю систему сприймання дійсності. ... Провідну роль у психічному розвитку особистості відіграє навчання. Кожен новий крок навчання використовує зона найближчого розвитку і одночасно створює нову, яка стає передумовою подальшого навчання” [2, 89]. Можливість більш раннього та прискореного психічного розвитку дітей визнається практично усіма психологами, а суперечки точаться навколо питання про педагогічно доцільні методики та технології цілеспрямованого раннього навчання.

Новації раннього навчання Г. Доманом у 40-их рр. ХХ ст. мали місце у впровадженні в інклюзивній освіті, застосовувалися для роботи з дітьми із затримкою розумового розвитку. Г. Доман на основі досліджень психолога і прихильника теорії біхевіоризму Б. Скінера (коли соціальний вплив і

вироблений соціальний досвід домінують у розвитку людини) розробляє теорію раннього навчання. Великий успіх у застосуванні згодом набув популярності у роботі педагогів з дітьми раннього віку. Працюючи як психолог, дослідник-практик Г. Доман пише про те, що необхідно “навчати з пелюшок, навчати інтенсивно, стимулюючи прискорений розвиток мозку” [2, 3], адже малюк жадає знань і навколишнім потрібно створювати розвивальне середовище, щоб уникати нудьги дитини, і ця діяльність “не повинна стати для батьків тяжкою повинністю, тому батьки є найкращими вчителями для малої дитини, вони можуть навчити малюка всьому, що знають самі, якщо будуть це робити з радістю та любов’ю” [5, 249].

Педагогічна технологія як цілісна ефективна навчальна стратегія у формуванні компетенцій має місце у системі Г. Домана. Тому стверджуємо, що вона є не методикою, а технологією, бо в основі має авторську програму навчання (тематичні червоно-білі картки) і методику опрацювання (алгоритм). У концептуальній частині застосування передбачає індивідуальний підхід до дитини та гуманістичні принципи діяльності педагога. Дитина займає центральне місце у навчальній діяльності (принцип дитиноцентризму). Г. Доман на користь раннього навчання стверджує: “Дитина молодша п’яти років з легкістю вбирає великі порції інформації. Якщо дитині менше чотирьох, це буде легше і більш ефективно. Якщо менше трьох, ще легше і значно ефективніше. А якщо раніше двох років – це найлегший і ефективний шлях” [4, 8]. Система навчання Г. Домана має процесуальну характеристику: особливості дидактичного матеріалу (форма, колір, змістове наповнення, тематичний підбір), методику використання (групування за блоками знань, циклічність презентації, тривалість, спосіб діяльності педагога, емоційна реакція дитини). А також визначає освітню мету: схематичне накопичення нової інформації про світ людей, техніки та природи для подальшого використання в інтелектуальному розвитку.

Технологія Г. Домана має розділи з категорії знань людства (біологія, світ професій, музика тощо). Вона доступна у практичному застосуванні батькам та педагогам, які підтримують концепцію раннього розвитку дитини. Серія книг “М’яка революція” Г. Домана є всесвітньо відомою і охоплює педагогічні посібники “Як дати дитині енциклопедичні знання”, “Як навчити дитину математики”, “Як навчити дитину читати”, “Як розвинути розумові та фізичні здібності дитини” та ін.

Ранній розумовий розвиток є основою для

подальшого самовдосконалення особистості, адже бере на себе функцію надання дитині механізму отримання знань. Автор вклав знання людства у певні блоки знань, так звані “біти”. Вони вміщують цікаві наукові лаконічні факти про навколишній світ. Учений вважає важливим фізичний розвиток дитини раннього віку для створення перспективи розумового розвитку: “Що більше дитини рухається, то краще розвивається мозок” [11, 7]. Не менш важливою є мовна комунікація із залученням показу тематичних наборів карток із зображеннями.

У серії “енциклопедичні знання” картки розбиті на групи, які відповідають певній галузі знань. Усі ці групи поділені на підгрупи, що конкретизують інформацію. Так, біт з біології містить тематичні блоки: людина, тварини, рослини, комахи, а підтемами тварин є дикі та свійські, з них – дорослі тварини та їх дитинчата. Така диференціація інформації від загального до конкретного і науково достовірні зображення створюють базу для подальшого освоєння світу на практиці, уточнення інформації у молодшому дошкільному віці, коли мовлення дитини набуває чіткості.

Початок знань повинен окреслювати першу групу про близьких людей (мама, тато, ім'я дитини, домашня тварина тощо), друга група слів охоплює знання про частини тіла, третя – предмети домашнього оточення. Слова пишуться червоним фломастером на білому аркуші і демонструються зі спеціального набору карток. Згодом теми стають ширшими, але ритм і частотність вправ залишаються, створюючи передбачуваність дій для малюка. Така гра-навчання стає основою для емоційної взаємодії та розумового розвитку.

Сучасна дослідниця та практик впровадження методики навчання читання дітей раннього віку за системою Г. Домана на користь теорії та практики раннього розвитку О. Башкова пише: “...найбільш далекоглядні й прогресивні батьки розуміють, що для того, аби їх дитина виросла розумною й ерудованою, починати вчити її потрібно з самого народження. Адже для цього є декілька причин: перша причина полягає в тому, що чим молодша дитина, тим краще її мозок засвоює інформацію. Задумайтеся на хвилиночку, який об'єм отриманих знань у малюка першого року життя. Коли людина приходить у цей світ, вона схожа на чистий аркуш паперу, а до свого першого дня народження знає вже так багато” [1, 12]. За своєю концептуальною позицією технологія є соціологізаторською, бо на прогрес дитини має вплив соціальне середовище та системні вправи для формування інтелекту.

Г. Доман стверджував, що кожна дитина – геній і її можна навчити чому завгодно, якщо це розпочати з раннього віку і за певною методикою. Важливо, щоб батьки вірили в геніальність малюка, виражали позитивне ставлення у процесі навчання, відчували потребу дитини у пізнанні. “Розумове виховання багато в чому визначає розумовий розвиток, сприяє йому. Але це відбувається лише у тому випадку, якщо враховуються закономірності й можливості розумового розвитку дітей з перших років життя” [9, 284]. Так складається цілісний погляд дитини на своє життя, життя своїх рідних та близьких – орієнтовна модель, за якою поступово формується її світобачення, як внутрішній погляд на природу, культуру, людей, саму себе, життя, його сенс та устрій.

Картки Домана, як своєрідні “біти знань” стають засобом для гри-навчання. Дорослий зі спокійною інтонацією чітко вимовляє слово і показує картинку з написом (червоним на білому тлі). Презентація карток має певну схему. Дорослий називає зображення, яке зафіксовано на картці і має біле тло, а на ньому є напис червоними літерами. На звороті картки описана у науково достовірній доступній та лаконічній формі інформація про зображення. Озвучувати її потрібно точно, дивлячись на дитину, тому попередньо потрібно дорослому ознаямитися з текстом. Позаяк інформація про світ плінна, уточнювати зміст можна самостійно дорослому, головне, щоб повідомлення було чітке, науково достовірне. Такий спосіб інтелектуального збагачення важливий для усіх учасників освітнього процесу і є об'єднувальним способом взаємодії.

За методикою навчання енциклопедичних знань перша група карток має п'ять позицій, які демонструються кілька разів на день у сприятливий час, коли малюк фіксує увагу на дорослому. “Процес розвитку пам'яті в ранньому віці характерний високою активністю до пізнавальних процесів, а предметна діяльність дитини і гра у спеціально організованому розвивальному середовищі є засобом її якісного мимовільного запам'ятовування” [8, 76]. Тому творча енергія інтеграції знань про навколишній світ є природною потребою і передбачає цілеспрямовану організацію простору, де не буде зайвих звуків, предметів, які відволікають увагу дитини.

Оскільки у дітей раннього віку домінує пам'ять мимовільна, а повторюваність інформації є циклічною, то вони згодом розпізнають малюнки і написи слів на картках, засвоюючи знання як аксіому, тому важливо, щоб текст був науковим

та чітким у диференціації. Засвоєння знань не варто вимагати зразу, а визначити, чи дитина сприймає можна через деякий час, задаючи запитання на уточнення. Якщо малюк помилився, то спокійно виправити і не зупинятися, а йти далі до нових знань. Г. Доман пише: “У жодному разі не підкріплювати правильні відповіді солодощами чи іграшками. Знання – самі собою великий подарунок!” [5, 18]. Приблизно через тиждень занять дитини здатна показати результат.

Важливим є сприятливий настрій, спокійний тон дорослого і методична повторюваність із частотністю змін карток за змістом та блоками знань. Г. Доман стверджував, що можливості сприймання дітьми раннього віку знань є значно вищі, ніж у дітей в подальші періоди розвитку: “Дитина до п’яти років – унікальний учень. Вона може засвоювати фантастичну кількість інформації, володіє великим запасом енергії і нездоланим бажанням навчатися. Дитина може вчитися читати і засвоювати одночасно кілька мов. Тому таку перевагу здібностей малюка просто необхідно використовувати!” [4, 90].

Висновки. Сучасні вимоги суспільства у запиті на індивідуальний підхід до виховання та навчання дітей з раннього віку зумовлюють розробку нових технологій освіти. Вважаємо, педагогічною знахідкою для широкого кола педагогів та батьків вихованців раннього віку є систему розумового розвитку Г. Домана. Ця технологія доступна за методикою роботи як досвідченим педагогам, так і батькам, які прагнуть педагогічної самоосвіти. Підкреслюємо девіз технології Г. Домана про те, що метою освіти малюків є не виховання вундеркіндів, а створення умови для максимального розвитку можливостей дитини у сенситивний (найсприятливіший період пізнання). Особливістю означеної технології є різновекторність в інтелектуальному розвитку дитини раннього віку й циклічність її використання у подальшій освітній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башкова О. Як виростити вундеркінда. Київ: “Буква і цифра”, 2018. 60 с.
2. Выготский Л.С. Проблема возраста. Собрание сочинений: в 6-ти т. Москва: Педагогика, 1984. Т.4. 432 с.
3. Доман Г. Гармоническое развитие ребенка. 2003. 170 с. URL: https://detiangeli.ru/book/garmonichnoe_razvitiye_rebenka.pdf
4. Доман Г. Как научить ребенка читать. Пер. с англ. О. Ворониной. Москва АСТ: Аквариум, 1999. 170 с.
5. Доман Г. Как научить ребенка читать.

Ласковая революция / How To Teach Your Baby To Read. Перевод Г. Кривошеиной. Москва: АСТ, Астрель, 2004. 256 с.

6. Карпенко Н. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога (вчителя, вихователя): навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ: Каравела, 2017. 247 с.

7. Максименко С.Д., Соловйенко, В.О. Загальна психологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Київ: МАУП, 2000. 256 с.

8. Павелків Р. В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 376 с.

9. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ: Академвидав, 2016. 456 с.

10. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років “Оберіг”. Під кер. Б. Жебровського. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 160 с.

11. Страубе Е. А. Детская психология. Методика раннего развития Глена Домана. От 0 до 4 лет, 2013. 240 с. URL: <https://www.litres.ru/e-a-straube/metodika-rannego-razvitiya-glena-domana-ot-0-do-4-let/chitat-onlayn>

12. Педагогічні технології: навч. посіб. М.М. Чепіль, Н. З. Дудник. Київ: Академвидав, 2012. 224 с.

13. Штайнер Р. Воспитание ребенка с точки зрения духовной науки. 1907. Пер. Д. Виноградова URL: <http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Steiner&go=page&pid=34>

14. Шкарлет С. Система раннього розвитку дитини має базуватися на принципах якості, наступності та доступності. Виступ 3 червня 2021 р. на Всеукраїнському форумі “Україна 30. Освіта і наука”. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-sistema-rannogo-rozvitku-ditini-maye-bazuvatisya-na-principah-yakosti-dostupnosti-ta-nastupnosti>

15. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років. Аксьонова О.П., Аніщук А.М., Артемова Л.В., Кононко О.Л., Київ: ТОВ “МЦФЕР – Україна”, 2019, 488 с.

REFERENCES

1. Bashkova, O. (2018). Yak vyrostyty vunderkinda [How to raise a prodigy]. Kyiv, 60 p. [in Ukrainian].
2. Vygotsky, L.S. (1984). Problema vozrasta [The problem of age. Collection of essays: in 6 volumes]. Moscow, Vol.4. 432 p.
3. Doman, G. (2003). Garmonicheskoye razvitiye rebenka [Harmonious development of the child]. 170 p. Available at: https://detiangeli.ru/book/garmonichnoe_razvitiye_rebenka.pdf
4. Doman, G. (1999). Kak nauchit rebenka chitat

[How to teach a child to read]. Translation from English. O. Voronina. Moscow, 170 p.

5. Doman, G. (2004). *Kak nauchit rebenka chitat* [How to teach a child to read]. Affectionate Revolution / How To Teach Your Baby To Read. Translated by G. Krivosheina. Moscow, 256 p.

6. Karpenko, N. (2017). *Diahnostyka psikhichnoho rozvytku dytyny v roboti pedahoha (vchytelya, vykhovatelya)* [Diagnosis of mental development of the child in the work of a teacher (teacher, educator)]: textbook. way. for university students. Kyiv, 247 p. [in Ukrainian].

7. Maksymenko, S.D. & Solovienko, V.O. (2000). *Zahalna psikhohiia* [General psychology]: textbook. way. for students. higher education institutions. Kyiv, 256 p. [in Ukrainian].

8. Pavelkiv, R.V. & Tsygypalo, O.P. (2011). *Dytyacha psikhohiia* [Child psychology]: textbook. Kyiv, 376 p. [in Ukrainian].

9. Ponimanska, T. (2016). *Doshkilna pedahohika* [Preschool pedagogy]: textbook for university students. Kyiv, 456 p. [in Ukrainian].

10. *Prohrama rozvytku ditey vid prenatalnoho periodu do trokh rokiv "Oberih"* (2014). [The program of development of children from the prenatal period to three years "Oberih"]. Under the direction of B. Zhebrovsky. Ternopil, 160 p. [in Ukrainian].

11. Straube, E.A. (2013). *Detskaya psikhologiya. Metodika rannego razvitiya Glenna Domana*. [Child psychology. Glenn Doman's Method of Early

Development]. From 0 to 4 years, 240 p. Available at: <https://www.litres.ru/e-a-straube/metodika-rannego-razvitiya-glenna-domana-ot-0-do-4-let/chitat-onlayn>

12. *Pedahohichni tekhnolohiyi* (2012). [Pedagogical technologies]: textbook. way. MM Chepil, NZ Dudnik. Kyiv, 224 p. [in Ukrainian].

13. Steiner, R. (1907). *Vospitaniye rebenka s tochki zreniya dukhovnoy nauki* [Raising a child in terms of spiritual science]. Tr. D. Vinogradova. Available at: <http://bdn-steiner.ru/modules.php?name=Steiner&go=page&pid=34>

14. Shcarlett, S. *Systema rannoho rozvytku dytyny maye bazuvatysya na pryntsypakh yakosti, nastupnosti ta dostupnosti*. Vystup 3 chervnya 2021 r. na Vseukrayinskomu forumi "Ukrayina ZO. Osvita i nauka". [The system of early child development should be based on the principles of quality, continuity and accessibility. Speech on June 3, 2021 at the All-Ukrainian Forum "Ukraine 30. Education and science"]. Available at: <https://mon.gov.ua/en/news/sergij-shkarlet-sistema-rannogo-rozvitku-ditini-maye-bazuvatisya-na-principah-yakosti-dostupnosti-ta-nastupnosti> [in Ukrainian].

15. *Ya u Svitі. Prohrama rozvytku dytyny vid narodzhennya do shesty rokiv* [I am in the World. Child development program from birth to six years]. Aksonova O.P., Anishchuk A.M., Artemova L.V., Kononko O.L., Kyiv: ICFER-Ukraine LLC, 2019, 488 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.03.2022

"Жодне бажання не дається тобі окремо від сили, що дозволяє його здійснити".

*Річард Дейвіс Бах
американський письменник*

"Виховання є мистецтвом, використання якого зростатиме протягом багатьох поколінь".

*Іммануїл Кант
німецький філософ*

"Бути гарним педагогом – це бути справжнім реформатором майбутнього життя України, бути апостолом П'равди і Науки".

*Софія Русова
українська педагогиня, прозова письменниця, літературознавиця*

"У чому різниця між хорошим і великим учителем? Хороший учитель розвиває здібності учня до певної межі, великий – відразу бачить цю межу".

*Марія Каллас
грецька співачка*

УДК 378.14:004

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260003>

Владислав Кива, доктор філософії, старший науковий співробітник наукового відділу загального та ресурсного планування штабу Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

КІБЕРГІГІЄНА ВИКЛАДАЧІВ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано важливість забезпечення кібербезпеки України в умовах війни з боку Російської Федерації. Зосереджено увагу на визнанні на державному рівні необхідності формування та розвитку знань громадян України з кіберзахисту в умовах їх повсякденної цифрової діяльності. Визначено ключову причину низького рівня знань громадян України з кіберзахисту, зокрема викладачів системи військової освіти. Надано авторське трактування поняття “кібергігієна”. Обґрунтовано необхідність формування у викладачів системи військової освіти компетентності з кіберзахисту, зокрема кібергігієни. На основі аналізу предметної області щодо формування кібергігієни викладачів системи військової освіти визначено об’єктивно наявні суперечності у педагогічній теорії та практиці, а також з консолідації наявних суперечностей сформульовані нерозв’язані наукові завдання для їх вирішення в майбутніх дослідженнях.

Ключові слова: цифрові технології; цифровізація; кібергігієна; викладачі; система військової освіти.
Літ. 16.

Vladyslav Kyva, Ph.D.(Pedagogy), Senior Research Fellow of Research Branch of General and Resource Planning Staff The National Defense University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy

CYBER HYGIENE OF TEACHERS IN THE MILITARY EDUCATION SYSTEM

Today, the digital transformation of the military education system has a huge impact on the behavior and interconnection between the subjects (teachers and students) of digital educational and research activities of higher military educational institutions. Thus, increasingly more teachers of the military education system cannot imagine their educational and research activities and everyday life without modern digital technology tools (smartphones, computers, etc.). Accordingly, these tools have become an integral part of their lives as “everyday friends”. However, despite all the revolutionary changes and benefits associated with the digital transformation, the problematic issue arose regarding safe use of the relevant digital technology by teachers in the military education system in their daily educational and research activities, namely adherence to best practices in cyber security including cyber hygiene. Moreover, the constant cyber-attacks against the subjects of educational and research activities of higher military educational institutions during the COVID-19 pandemic and distance learning have confirmed the importance and necessity of personal cyber hygiene. As an example, disinfection of hands with an alcohol solution is a precaution against infection with the dangerous COVID-19 virus. Similarly, the observance of cyber hygiene by teachers in the military education system is a precautionary measure against possible cyber incidents. In this regard, the article analyzes the importance of ensuring the cyber security of Ukraine during the war by the Russian Federation. Attention is focused on the recognition at the state level of the need to form and develop the knowledge of Ukrainian citizens on cyber security in the context of their daily digital activities. The key reason is identified for the low level of knowledge of Ukrainian citizens regarding cyber defense, in particular of teachers in the military education system. The author’s interpretation of the concept of cyber hygiene is given. The necessity is substantiated of forming cyber defense competences, in particular cyber hygiene, in teachers of the military education system. Also, based on the analysis of the subject area on cyber hygiene of teachers in the military education system, the objectively existing contradictions in pedagogical theory and practice are identified, and unresolved scientific problems are formulated to be resolved in future research.

Keywords: digital technology; digitalization; cyber hygiene; teacher; military education system.

Постановка проблеми. Сьогодні, як ніколи, є актуальним питання щодо забезпечення кібербезпеки України в умовах війни з боку Російської Федерації з початку 2014 р. і до сьогодні. До того ж, це питання є актуальним і для інших країн, що є членами ЄС і НАТО, або тих що обрали курс на набуття членства в цих організаціях. Варто зазначити, що Росія постійно намагається

використовувати Україну як полігон для випробування не тільки нових зразків озброєння та військової техніки, а й для нових засобів і методів ведення кібервійни.

Так, на протидію російській агресії щодо кібернетичного впливу на інформаційні системи України (вірус Petya/NotPetya та інші) Верховна Рада України у жовтні 2017 р. ухвалила важливий закон “Про основні засади забезпечення

кібербезпеки України” [10], яким враховує європейський досвід та принципи щодо взаємодії державних інституцій з приватним сектором і громадянським суспільством у сфері кібербезпеки. При цьому у статті 10, на наш погляд, один з найголовніших аспектів, а саме “підвищення цифрової грамотності громадян та культури безпекового поведіння в кіберпросторі, комплексних знань, навичок і вмінь, необхідних для підтримки цілей кібербезпеки, реалізації державних і громадських проектів з підвищення рівня” [10], який з, одного боку, засвідчує на державному рівні визнання необхідності формування та розвитку знань громадян України щодо кіберзахисту їх повсякденної цифрової діяльності, а з іншого – підтверджує низький рівень їх знань. Варто наголосити, що зумовлено це неефективним функціонуванням кіберосвіти в Україні, а саме відсутністю комплексних освітніх програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації громадян, які б функціонували на державному рівні.

До того ж, аналогічна ситуація склалася і в системі військової освіти (СВО), де навіть у викладачів вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ) спостерігається часткова або повна відсутність необхідного рівня знань та розуміння важливості кіберзахисту під час застосування цифрових технологій (засобів) в освітньо-науковій діяльності. Тому особливо важливим в цьому аспекті вбачається необхідність формування у викладачів СВО компетентності з кіберзахисту, зокрема кібергігієни.

При цьому формування їх кібергігієни має бути динамічним та неперервним, що зумовлено геометричним розвитком методів та засобів здійснення різного типу кібератак на інформаційний простір ВВНЗ, де ключовими об’єктами кібервпливу є викладачі, які у своїй освітньо-науковій діяльності постійно працюють з різними цифровими засобами, на яких, зі свого боку може зберігатися військова інформація (дані) з різним грифом секретності. Відповідно, розповсюдження якої може дестабілізувати функціонування Сектора безпеки та оборони України. У зв’язку з цим виникає гостра необхідність в усвідомленості викладачами СВО важливості кібергігієни під час застосування цифрових технологій (засобів) у їх освітньо-науковій діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу проблемних питань щодо стану сформованості й усвідомлення важливості кібергігієни та кібербезпеки присвячені роботи таких дослідників, як: А. Cain, М. Edwards та J. Still; J. Esparza, N. Caporusso та A. Walters; F. Eboibi;

К. Maennel, S. Mdses та O. Maennel; Ken Modeste; J. Nicholson та J. McGlasson; J. Oravec; S. Panda, E. Panaousis, G. Loukas та C. Laoudias; P. Pusey та W. Sadera; J. Such, P. Ciholas, A. Rashid, J. Vidler та T. Seabrook; В. Биков, О. Буров та Н. Дементієвська; О. Буров, О. Бутнік-Сіверський, О. Орлюк та К. Горська; В. Бурячок, В. Богуш, Ю. Борсуковський, П. Складанний та В. Борсуковська; В. Олексюк та О. Олексюк та інші.

Так, дослідники А. Cain, М. Edwards та J. Still [3] з’ясувала вплив віку, статі, досвіду та рівня їх навченості щодо кібергігієни. Вони зазначають, що кібергігієна користувачів є ключовим елементом, що відіграє ключову роль у протидії кіберзагрозам. Крім того, стверджують, що є необхідність в постійному оновленні знань, умінь та навичок щодо використання різного програмного забезпечення, з метою підвищення рівня кібербезпеки у їх повсякденній діяльності. Відповідно, ті користувачі, що дотримуються заходів кібергігієни, мають менші кіберризики.

Дослідники J. Esparza, N. Caporusso та A. Walters [4] звертають увагу, що кіберзагрози стають все більш складними та різноманітними, а отже, є потреба в оновленні заходів щодо протидії різним типам кібератак.

S. Panda, E. Panaousis, G. Loukas та C. Laoudias [12] стверджують, що заходи кібергігієни необхідні для зміцнення рівня кібербезпеки організації, особливо для захисту від кібератак соціальної інженерії, які спрямовані на людський фактор. Крім того, вони зазначають, що відповідні заходи (рекомендації), як правило, поверхові та не враховують усіх нюансів застосування й функціонування різного за призначенням програмного забезпечення.

У P. Pusey та W. Sadera [13] досліджено рівень підготовки вчителів, зокрема їх здатність щодо інтеграції різних інформаційних технологій у процес навчання та питання кібербезпеки під час їх впровадження. Відповідно, дослідники провели оцінювання 318 вчителів, результати якого засвідчили, що вони не були готові до впровадження та використання інформаційних технологій.

Цікавим є дослідження V. Buriachok, V. Bohush, Yu. Borsukovskyi, P. Skladannyi та V. Borsukovska [1], які проаналізували найбільш критичні загрози глобальної безпеки в інформаційній сфері, у результаті чого зробили висновок про наростання інформаційного протистояння та проникнення напруженості у відносинах різних країн. Крім того, вони наголошують на необхідності вироблення якісної моделі підготовки фахівців з кіберзахисту. Зі свого боку науковці Н. Xiao та В. Zhao [14]

у дослідженні діляться важливими знаннями щодо кіберзахисту Adobe Reader від кібератак, зокрема в їх праці детально проаналізовано функціональні можливості, різні технічні засоби та обмеження пісочниці Adobe Reader.

R. Mahajan, M. Singh та S. Miglani [11] демонструють як хакер може використати вразливість файлової системи NTFS, щоб приховати шкідливі коди на машині жертви, з метою реалізації кібератаки.

Також дуже цікавим є дослідження Y. Khera, D. Kumar та N. Garg [5], які наголошують, що збільшення кількості різноманітних інформаційних технологій підвищило ефективність різноманітного програмного забезпечення, зокрема мобільних та Windows додатків. Але при цьому це призвело до ускладнення використання цих систем та наявності у них потенційних кібервразливостей, які можуть бути використані зловмисниками (хакерами) для реалізації різного типу кібератак та експлуатації систем зламаних користувачів. Крім того, дослідники наголошують, що за останні 10 років хакерська діяльність дуже розширилася. Відповідно будь-яка організація, зокрема і користувач, опиняються у складній кіберневизначеності щодо кіберзахисту своїх систем та конфіденційних даних від зростаючої кількості кібератак. Тому, вчені наголошують, що краще було б виявити та ідентифікувати ці вразливості заздалегідь, перш ніж хакер міг би їх використати в своїх цілях. А отже, автори акцентують увагу на аналізі життєвого циклу тестування на проникнення в інформаційну систему з метою оцінювання ступеня її кіберзахисту та удосконалення в подальшому.

Достатньо цікавим для науковців є дослідження Yu. Vukov, O. Burov та N. Dementievska [2], які проаналізували проблему кібербезпеки учасників освітнього процесу та акцентували увагу на тому, що вона не зводиться лише до технічних аспектів захисту інформаційних ресурсів, а має охоплювати такі види захисту, як правові, технічні, інформаційні, організаційні та психологічні. Крім того, дослідники наголошують, що найбільш розповсюдженою кібератакою на учасників освітнього процесу, зокрема і користувачів, є метод соціальної інженерії. При цьому, автори також підкреслюють постійну необхідність у формуванні та розвитку кібергігієни в умовах цифрового буття.

Проте незважаючи на вагомі результати дослідження щодо кібергігієни різних фахівців, треба наголосити, що проблемні питання її формування та розвитку ще не достатньо досліджено й не приведено у відповідність до

єдиного освітнього стандарту, а представлення науковців про кібергігієну фахівців суттєво різняться, а інколи і суперечать одне одному.

Метою статті є обґрунтування актуальності формування кібергігієни викладачів системи військової освіти.

Результати дослідження. Завдяки розвитку цифрових технологій СВО перебуває у неперервному процесі цифрової трансформації, її результати свідчать, що вона забезпечує підвищення ефективності функціонування освітньо-наукової діяльності ВВНЗ [8].

Так, у ВВНЗ впроваджуються технології дистанційного навчання та цифровізується вся можлива операційна діяльність закладу вищої освіти. Водночас, цифрова трансформація СВО, з одного боку, відкриває нові технологічні можливості для неї, а з іншого – створює проблеми забезпечення її кібербезпеки. Зі свого боку, питання забезпечення кібербезпеки ВВНЗ в кращому варіанті лягає на плечі фахівців з цієї предметної області, а в гіршому – на викладачів.

Окрім того, перед викладачами постає довічна дилема щодо правильності застосування цифрових технологій у ВВНЗ з врахуванням сучасних підходів до кіберзахисту, а також усвідомленості дій (необережності та неухважності) під час освітньо-наукової діяльності, які прямо або опосередковано впливають на їх кібербезпеку, що є однією з головних причин зниження її рівня.

При цьому аналіз неусвідомлених дій викладачами СВО по відношенню до кіберзахисту свідчить, що передумовою їх прояву були такі причини [7]:

- відсутність цінностей та мотивації щодо дотримання правил кіберзахисту (відсутність з боку керівництва дій щодо формування у викладачів ВВНЗ цінностей та мотивації до виконання правил кіберзахисту при застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у науково-педагогічній діяльності, а також відсутність розуміння важливості діагностування їх рівня сформованості [9], [6], [15]);

- низький рівень освітнього, наукового та методичного забезпечення кібербезпеки освітньо-наукової діяльності (фрагментований підхід до формування у викладачів ВВНЗ компетентності з кіберзахисту або його відсутність взагалі; відсутність досліджень щодо проблемних питань пов'язаних із забезпеченням кібербезпеки викладачів в їх освітньо-науковій діяльності; відсутність методичної літератури з практичними прикладами щодо кіберзахисту).

Причому, розглянувши причини неусвідомлених

дій викладачів СВО стосовно кіберзахисту, необхідно зазначити, що без забезпечення їх ціннісно-мотиваційної підготовки досягнути кіберзахистеності не вдасться. Крім того, питання підготовки з кіберзахисту є системоутворювальним елементом забезпечення кібербезпеки викладачів СВО, зокрема, це пов'язано з тим, що від рівня підготовленості (компетентності) викладачів СВО залежить їх кібербезпека, це зумовлено усвідомленням або неусвідомленням дій щодо застосування ІКТ в освітньо-науковій діяльності, що може призвести до кіберзагроз. Звідси можна зробити висновок, що проблема підготовки (навченості) викладачів СВО у сфері кіберзахисту актуальна, як ніколи, і цьому питанню необхідно приділяти першочергову увагу [7].

До того ж, кібербезпека будь-яких суб'єктів (викладачів) чи об'єктів (цифрових пристроїв) інформаційного простору все більше залежить від розв'язання проблем, пов'язаних з різними поглядами її забезпечення, зокрема, способами мислення та наявними знаннями тих хто приймає відповідні рішення щодо обраного механізму кіберзахисту, в нашому випадку – викладачі СВО. Тому саме від якості знань викладачів СВО щодо кіберзахисту, залежить їх рівень кібербезпеки в умовах повсякденної цифрової діяльності у ВВНЗ.

Відповідно, кібербезпека, як ВВНЗ, так і викладачів СВО є важливим аспектом сьогодення. Зокрема, це обумовлюється тим, що:

- по-перше, ВВНЗ виконує стратегічне завдання щодо підготовки висококваліфікованих фахівців для Сектора безпеки та оборони України, а отже кібервплив на цифрові освітні системи може зупинити освітньо-науковий процес закладу вищої освіти;

- по-друге, викладачі СВО опрацьовують і зберігають величезні обсяги конфіденційної інформації (даних) на цифрових пристроях у ВВНЗ під час їх освітньо-наукової діяльності, а отже несанкціонований доступ кіберзлочинців до цих даних або їх розкриття / витік може мати негативний вплив, як на ВВНЗ, так і на Сектор безпеки та оборони України загалом;

- по-третє, аналіз різних джерел свідчить, що з 2020 р. посилилися кіберінциденти на заклади освіти і ВВНЗ не є винятком, зокрема, спостерігається посилення кібератак на дистанційне (електронне) навчання, крадіжка конференційної інформації (даних) та розповсюдження програм вимагачів для вимагання грошей.

Водночас, найпоширенішими кібератаками на ВВНЗ є:

1. Фішинг

Фішинг – це шахрайський електронний лист або веб-сайт, метою якого є збір конфіденційної інформації, такої як паролі, номери кредитних карток та інша особиста інформація, від користувачів, за умови використання їх. Фішингові листи часто використовуються як офіційні сповіщення від відомої компанії з проханням оновити свої особисті чи банківські реквізити, натиснувши посилання або завантаживши документ чи вкладений файл, вони заражають систему шкідливим програмним забезпеченням.

Інший спосіб, яким фішинг може спробувати отримати доступ до вашої системи, це встановити на ваш комп'ютер шкідливе програмне забезпечення, тобто – це програма або файл, який заражає систему і може викрасти конфіденційну інформацію.

2. Програми вимагачі

Програми вимагачі – це різновид зловмисного програмного забезпечення, яке шифрує файли комп'ютера користувача та вимагає викуп в обмін на ключ дешифрування, щоб розблокувати ваші файли. Атаки програм вимагачів поширюються через фішингові електронні листи та заражені веб-сайти. Як тільки вона заражає вашу систему, всі файли шифруються та блокується доступ до системи, що вимагатиме від вас заплатити певну суму грошей, щоб розблокувати та отримати доступ до файлів (даних).

3. Спам

Спам – це ще один спосіб, яким кіберзлочинці можуть отримати доступ до вашої системи, розсилаючи спамповідомлення зі шкідливими посиланнями або вкладенням. Спамові листи часто виглядають як офіційне сповіщення від закладу освіти чи компанії з проханням оновити особисту інформацію, натискаючи посилання або завантажуючи вкладення, ваша система заражається шкідливим програмним забезпеченням (вірусами).

4. Шкідливе програмне забезпечення

Шкідливе програмне забезпечення – спеціалізований софт, який залежно від функціоналу може отримати повний доступ до операційної системи, зокрема: контролювання дій об'єкта впливу та натискання клавіш; відправка, знищення або модифікація конфіденційної інформації і т.д.

5. SQL Injection

SQL Injection – застосування мови структурованих запитів для впливу на базу даних сайту (сервера) об'єкта впливу, що дозволяє виконувати шкідливий код.

6. XSS

XSS – міжсайтовий скриптинг, що дозволяє

використовувати вразливий сайт (сервер) для кібератаки на об'єкт впливу, зокрема шкідливий код інтегрується у сайт, який буде відвідувати об'єкт впливу, що надалі тому, хто атакує, отримати авторизаційні куки.

7. DoS

DoS – відмова в обслуговуванні, яка полягає в неможливості отримати доступ до інформаційного ресурсу (об'єкта атаки) у зв'язку з одночасним підключенням до нього мережі ботів, що призводить до повної витрати пам'яті та процесорного ресурсу сервера.

8. Атака нульового дня

Атака нульового дня – використання вразливості апаратно-програмного забезпечення, яка невідома його користувачам чи розробникам, що дає змогу атакуючому використати її у своїх намірах, з метою порушення конфіденційності, цілісності та доступності інформаційного ресурсу.

Водночас, кібератаки постійно вдосконалюються, а їх масштабність стає критичною. З цієї причини викладачі ВВНЗ мають чітко усвідомлювати ефект впливу кібератак на функціонування їх інформаційного простору [7].

У зв'язку з цим для забезпечення кібербезпеки як ВВНЗ, так і викладачів СВО, необхідно обрати сучасну стратегію кібергігієни. У нашому дослідженні під кібергігієною будемо розуміти – системне планування, реалізацію та підтримку запобіжних заходів щодо протидії кібернетичним загрозам в інформаційному просторі. При цьому під кібергігієною викладачів СВО будемо розуміти – динамічну здатність викладачів системи військової освіти системно планувати, реалізовувати та підтримувати запобіжні заходи щодо протидії кібернетичним загрозам в інформаційному просторі.

До того ж, кібергігієну необхідно розглядати як відносно нову парадигму, засновану на ідеї формування компетентності з планування, реалізації та підтримання запобіжних заходів надійного кіберзахисту. Проте перешкодами розвитку цієї парадигми є наявність об'єктивно наявних суперечностей у педагогічній теорії та практиці між:

- постійною увагою науковців до проблеми кібергігієни суб'єктів інформаційного суспільства та відсутністю наукових досліджень щодо її формування у викладачів СВО;

- підвищеною увагою військово-політичного керівництва України до проблеми кібергігієни суб'єктів інформаційного суспільства та відсутністю досліджень, в яких розкрито концепцію та методологічні підходи, які б цьому сприяли;

- необхідністю цілеспрямованого формування кібергігієни у викладачів СВО та відсутністю методичної системи, яка б забезпечувала цей процес у закладах військової освіти;

- системним розвитком масштабів застосування ІКТ викладачами СВО у повсякденній (науково-педагогічній) діяльності та відсутністю сформованості в них кібергігієни для забезпечення цієї діяльності.

А отже, з консолідації наявних суперечностей у педагогічній теорії та практиці постає нерозв'язане наукове завдання (проблема), а саме відсутність методичної системи формування кібергігієни викладачів СВО, для вирішення якого необхідно розв'язати такі взаємопов'язані із суперечностями дослідницькі завдання, а саме:

1. Здійснити аналіз стану дослідженості наукової проблеми формування кібергігієни викладачів СВО у педагогічній теорії і практиці та уточнити понятійний апарат дослідження.

2. Визначити поняття, виокремити структуру та зміст кібергігієни викладачів СВО.

3. Теоретично обґрунтувати та розробити авторську концепцію формування кібергігієни викладачів СВО.

4. Визначити та обґрунтувати методологічні підходи до формування кібергігієни викладачів СВО.

5. Розробити та обґрунтувати методичну систему формування кібергігієни викладачів СВО.

6. Розробити й впровадити у закладах військової освіти навчально-методичний комплекс "Кібергігієна викладачів системи військової освіти".

7. Розробити та впровадити у закладах військової освіти методичні рекомендації щодо формування кібергігієни викладачів СВО.

8. Експериментально перевірити результативність методичної системи формування кібергігієни викладачів СВО.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз свідчить, що дослідженням формування кібергігієни викладачів СВО в Україні ще ніхто не займався, що, зі свого боку породжує актуальність і необхідність проведення відповідного дослідження щодо її формування згідно з вимогами та принципами сучасних методологічних підходів – компетентнісного, суб'єктно-діяльнісного, інформаційного, контекстного тощо.

У зв'язку з цим вважаємо, що подальша робота може бути спрямована на теоретико-методичне обґрунтування і розроблення методичної системи формування кібергігієни викладачів СВО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Buriachok, V. L., Bogush, V. M., Borsukovskii, Yu. V., Skladannyi, P. M. & Borsukovska, V. Yu. (2018). Training model for professionals in the field of information and cyber security in the higher educational institutions of Ukraine. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 67(5), pp. 277–291. [in Ukrainian].
2. Bykov, V. Yu., Burov, O. Yu. & Dementievskia, N. P. (2019). Cyber security in a digital learning environment. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 70(2), pp. 313–331. [in Ukrainian].
3. Cain, A. A., Edwards, M. E. & Still, J. D. (2018). An exploratory study of cyber hygiene behaviors and knowledge. *Journal of information security and applications*. Vol. 42, pp. 36–45. [in English].
4. Esparza, J., Caporusso, N. & Walters, A. (2020). Addressing Human Factors in the Design of Cyber Hygiene Self-assessment Tools. *International Conference on Applied Human Factors and Ergonomics*, Springer, Cham. pp. 88–94. [in English].
5. Khera, Y., Kumar, D. & Garg, N. (2019). Analysis and Impact of Vulnerability Assessment and Penetration Testing. In *2019 International Conference on Machine Learning, Big Data, Cloud and Parallel Computing (COMITCon)*. pp. 525–530. [in English].
6. Kyva, V. Y. (2018). The development of information and communication competence of teachers of the military education system as methodological problem. *Adaptive Management: Theory and Practice. Pedagogics*. No. 5(9), pp. 1–20. [in Ukrainian].
7. Kyva, V. Yu. (2022). Analysis of factors affecting cyber security of a higher military educational institution. *Cybersecurity: Education, Science, Technique*. Vol. 3(15), pp. 53–70. [in Ukrainian].
8. Kyva, V. Yu. (2020). Development of the information and communication competence of teachers in the system of military education in the process of remote learning. *Candidate's thesis*. Kyiv, 318 p. [in Ukrainian].
9. Kyva, V. Yu. (2019). Information and communication competence of teachers in the system of military education: concept, content and structure. *Cherkasy University Bulletin: Pedagogical Sciences*. 2019. No. 1, pp. 287–293. [in Ukrainian].
10. Law of Ukraine “On Basic Principles of Cyber Security of Ukraine”. Available: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>. (Accessed 24 Dec. 2021). [in Ukrainian].
11. Mahajan, R., Singh, M. & Miglani, S. (2014). ADS: Protecting NTFS from hacking. In *International Conference on Recent Advances and Innovations in Engineering (ICRAIE-2014)*. pp. 1–4. [in English].
12. Panda, S., Panaousis, E., Loukas, G. & Laoudias, C. (2020). Optimizing investments in cyber hygiene for protecting healthcare users. In *From Lambda Calculus to Cybersecurity Through Program Analysis*, Springer, Cham. pp. 268–291. [in English].
13. Pusey, P. & Sadera, W. A. (2011). Cyberethics, cybersafety, and cybersecurity: Preservice teacher knowledge, preparedness, and the need for teacher education to make a difference. *Journal of Digital Learning in Teacher Education*. Vol. 28(2), pp. 82–85. [in English].
14. Xiao, H. Y. & Zhao, B. B. (2013). Analysis on sandbox technology of adobe reader X. In *2013 International Conference on Computational and Information Sciences*. pp. 137–140. [in English].
15. Yahupov, V. V. & Kyva, V. Y. (2019). Criteria and indicators of information and communication competence diagnostics development of teachers in the system of military education. *Information Technologies and Learning Tools*. No. 71(3), pp. 248–266.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2022

“Найважливіше завдання цивілізації – навчити людину мислити”.

Томас Едісон
всесвітньо відомий американський винахідник

“Досвід – це велика річ, він дозволяє вам визнавати помилку кожний раз, коли ви її здійснюєте”.

невідомий автор

УДК 785.071.2:305

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260005>

Євгенія Черняк, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри інструментального виконавства та музичного мистецтва естради
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
Світлана Міщенко, концертмейстер кафедри теорії і методики музичної освіти та хореографії
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

СЕМАНТИЧНЕ ЗАСВОЄННЯ ДИТЯЧОГО ФОРТЕПІАННОГО РЕПЕРТУАРУ В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ПІАНІСТА-ІНСТРУМЕНТАЛІСТА

У статті розглянуто особливості семантичного засвоєння дитячого фортепіанного репертуару в контексті творчого розвитку піаніста-інструменталіста. Розкрито, що за своєю смисловою організацією репертуар піаніста-початківця має складну смислову структуру, де зустрічаються семантичні фігури різної етимології. Показано, що важливе значення серед семантичних фігур мають інтонації мовної етимології. Визначено, що вони відповідають образним уявленням світу дитини та допомагають піаністові-початківцю сформуванню навички створення яскравої інтерпретації музичного репертуару, виконувати його достовірно та на належному виконавському рівні.

Ключові слова: семантичний аналіз; піаніст-інструменталіст; дитячий фортепіанний репертуар; інтонації мовної етимології.

Лім.12.

Evgeniya Chernyak, Ph.D.(Pedagogy),
Associate Professor of the Instrumental Performance and Variety Arts Department
Melitopol Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University
Svitlana Mishchenko, Accompanist of the
Theory and Methods of Music Education and Choreography Department
Melitopol Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University

SEMANTIC ASSIMILATION OF CHILDREN'S PIANO REPERTORY IN THE CONTEXT OF CREATIVE DEVELOPMENT OF PIANIST-INSTRUMENTALIST

The article considers the peculiarities of semantic mastering of children's piano repertoire in the context of creative development of a pianist-instrumentalist. It is known that in the modern system of professional training of future instrumentalists it is important to study the semantic features of musical works and the disclosure of their lexical and intonational components. An integral part of the composer's universal individual style are semantic figures, which are constantly migrating and qualitatively transforming in various directions of musical art.

The above trend is clearly traced in the musical piano works intended for the initial stage of mastering the instrument.

It is noted that the modern approach in the process of studying the lexical and intonational features of children's piano repertoire involves the use of methods of semantic analysis. According to its semantic organization, the repertoire of a novice pianist has a complex semantic structure, where semantic figures of different etymologies meet. Thanks to the mastery of these semantic figures, the student has the opportunity to quickly grasp not only the compositional structure, but also the content of musical works.

Based on the analysis of children's piano repertoire, it is shown that intonations of linguistic etymology are important among semantic figures – intonations of crying, affirmations, exclamations and intonation formulas of signal origin – fanfare, horn signals, bells.

It is established that a certain intonation set determines the influence of semantic regulators and indicates the age characteristics, national traits, gender and social affiliation of the heroes of the works.

It is determined that the intonational vocabulary in the children's piano repertoire corresponds to the figurative representations of the child's world, the optimistic cheerful tone that dominates at this age. Carrying out a holistic analysis of semantic figures of different etymology allows us to consider the content of a musical work objectively and structurally, to determine the hidden and explicit meanings in the variety of textural findings of composers. All this together helps the novice pianist to form skills to create an adequate vivid interpretation of the musical repertoire, to perform it authentically and at the appropriate level of performance.

Keywords: semantic analysis; pianist-instrumentalist; children's piano repertoire; intonations of linguistic etymology.

Постановка проблеми. Пріоритетним музичної освіти виступає процес повноцінного напрямком ефективною реалізації становлення творчої особистості виконавця. домінуючих тенденцій сучасної Важливою передумовою творчого та художньо-

естетичного розвитку учнів стає мистецька школа. Там формуються теоретичні та практичні компетентності початкового рівня в інструментальному мистецтві.

У сучасній системі професійної підготовки майбутніх інструменталістів важливе значення надається вивченню семантичних особливостей змістовної сутності музичних творів та розкриттю їх лексико-інтонаційних складових. Невід'ємною частиною універсального індивідуального стилю композитора виступають семантичні фігури, які постійно мігрують та якісно перетворюються у різних напрямках музичного мистецтва. Деякі з них трансформуються, деякі зберігають свої інтонаційні генетичні коріння. Інтонаційний словник композитора містить у собі цілісну систему організованих лексем, котрі поєднують звичні інтонаційні звороти та новітні досягнення у галузі музичної творчості [3; 11].

Вищезазначена тенденція чітко простежується у музичних фортепіанних творах, призначених для початкового етапу засвоєння інструмента.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Знайомство з основними семантичними фігурами, вивчення їх лексикографії допомагають майбутнім піаністам своєчасно розшифровувати задум композитора, а згодом створювати яскраву, характерну щодо певного стилю, інтерпретацію. Усвідомлення індивідуально неповторних особливостей музичних творів значною мірою допомагає виконавцям якнайшвидше оволодіти комплексом адекватних певному стилю комплексу прийомів [1; 2; 12].

Концептуальні технології семантичного аналізу та закономірності семіотичного підходу були відображені в працях М. Арановського (1998), Л. Казанцевої (2001), Н. Кузнецової (2005), В. Холопової (2000), Л. Шаймухаметової (1999), та інших вчених-музикознавців (М. Antovic (2009), G. Mazzola (1997), J. Swain (1996)).

У рамках семіотичного підходу актуальним виявляється розгляд музики як особливої мови в контексті творчого тлумачення виконавцем змістового наповнення творів. Це – виявлення графічних еквівалентів знакових структур у музичному тексті, визначення та усвідомлення інструменталістами логіки розвитку змісту етапних фаз програми. Звернення до техніки семантичного аналізу доцільне вже при першому знайомстві піаністів із різноманітними стилями на напрямками музичного мистецтва [5].

Звісно, що грамотна та точна трактовка творів багато в чому залежить від того, наскільки учень усвідомлює логічну канву їх образно-змістовної своєрідності. Але, на жаль, більшість початківців

репродукують виконавську копію, створену педагогом. Тому дуже важливо перетворити процес вивчення програми до творчого пошуку вдалої та переконливої інтерпретації, де в повній мірою розкриваються образно-сміслові знахідки композитора.

Згідно з багаторічними дослідженнями (М. Малінковська (2005), М. Spitzer (2004)), текст як складна багаторівнева організація виступає об'єктом культурного простору, який тісно пов'язаний з характерними особливостями авторського стилю. У процесі створення виконавської інтерпретації музикант-інструменталіст спирається на знання основних семантичних фігур та лексем, котрі зберегли стійкий зв'язок композиційних структур та мають властивість мігрувати в стильовому просторі та часі від одного тексту до другого [1; 4; 12].

Таким чином, змістовий аспект музичних творів зв'язаний із навколишнім світом, поширюється та розповсюджується завдяки низці семантичних фігур, кліше та знаків-образів різної етимології. Ретельне вивчення особливостей семантики та синтаксису інтонаційної складової музичного репертуару допомагає майбутнім інструменталістам знайти адекватну композиторському задуму інтерпретацію, створювати коректну та стильову достовірну версію творів. Тому актуальність обраної тематики не викликає сумнівів.

Мета дослідження – виявити специфічні особливості семантики дитячого фортепіанного репертуару.

Виклад основного матеріалу. Загальна картина світу сприймається дитиною за допомогою звукових компонентів. Специфічними особливостями молодшого шкільного віку виступає усвідомлення предметного середовища з альтернативних позицій. “В бінарній систематизації звукових об'єктів відбувається групування всього, що слухається, з точки зору принципу “свій – чужий” [9]. До акустичної галузі “свого” належать “природні звуки мови людини та дитини, тварини, птахів, комах, звуки музичних інструментів, на яких грають виконавці. На думку Т. Калужникової (2006), комплекс “чужого” поповнюють звукові прояви злих персонажів (виття, гарчання та ін.) та ворожих до людини неживих предметів (гуркіт, брязкіт, вибух та ін.).

Вивчення знаків-образів мови, присутніх у творах фортепіанного дитячого репертуару, було зумовлене особливостями комунікативної спрямованості звукових проявів представників живого світу – людини, птахів, тварин та ін. До того ж, негативні образи в музичному репертуарі

майже не зустрічаються та належать казковим персонажам. Їх поява зазвичай супроводжується перетворенням семантичних фігур пластичного танцювального походження.

Звісно, що єдність музичного мистецтва та вербальної мови виявляється у їх спроможності виступати засобом комунікації, тобто здійснювати кодування та розшифровку інформації. У цьому процесі важливого значення набувають емоційні відтінки інтонацій вербального висловлювання. Означена інформативна форма в поєднанні з часовим аспектом вербальних мистецтв створює їх глибоке споріднення з музикою.

Крім того, мова виступає найважливішим генетичним джерелом, де формуються семантичні фігури та різні кліше. “В традиційній імітації мови в мистецтві музичні еквіваленти мовної інтонації використовуються з метою зображення певних персонажів, особистісних рис темпераменту, національної приналежності, вікових та гендерних особливостей, ситуативної дії. В зв’язку з цим передача мови відбувається завдяки коротким стереотипним утворенням (вигуки), а також за допомогою інтонаційних зворотів, які імітують мовні кліше, характерні для певних висловлювань” (Шаймухаметова, 1999).

Функціонування семантичних фігур мовної етимології відбувається у прямих значеннях ситуаційного діалогу, який відповідає реальним умовам їх існування. На відміну від семантичних фігур іншої етимології (моторно-рухові), фігури та кліше мовного походження створюють невелику групу в музичному матеріалі дитячого фортеп’янного репертуару, але вони мають дуже важливе значення. Треба пам’ятати, що мовні навички дівчат сформовані зазвичай краще, ніж у хлопчиків [6; 7].

Найбільше розповсюдження в музичних творах дитячого фортеп’янного репертуару здобула “інтонація плачу”. За структурними особливостями вона є спадним інтервалом секунди іноді терції, що нагадує стогін або плач. Означена фігура в партитурах композиторів різних епох набула символічного значення. Однак п’єсам дитячого репертуару не притаманні складні смислові нашарування. Найчастіше “інтонація плачу” використовується у прямому значенні у вигляді безрадісних емоційних станів та ситуацій з ними пов’язаних. У національному фольклорі існує ритуальний плач обрядового характеру, де він виконує функцію емоційного самовираження учасників колективу.

Подібна ситуація виникає у творі Р. Щедрина “Сільська плакальниця” (1998). Партитура п’єси заснована на інтонації плачу, яка досягається

чергуванням малих секунд. Означена фігура поєднується горизонтально з інтонацією голосіння. Завдяки прискоренню речитативу на одному звуці, створюється картина народного художнього плачу з яскраво вираженим національним характером.

Діалогічна ситуація з дитячими рисами розкривається в творі “Дві плакси” О. Гнесіної (1948). Репліки учасників процесу відбуваються у формі імітаційного канону, де поєднання малих секунд та терції простежується в обох напрямках. При цьому спадні інтервали зливаються у суцільну лінію, котра нагадує капризний дитячий плач. Висхідні секунди, які організуються за принципом окремих ланок секвенції, близькі за емоційним впливом до зображення зітхань та схлипувань. Таким чином, героїні сюжету спілкуються в звичних щодо дитячого віку обставинах. Вони плачуть та скаржаться одна одній.

Часто поєднання інтонації плачу з семантичними фігурами, які мають різну етимологію, стає основою характеристики героя п’єси. Такий синтез присутній у творі “Скарга” Т. Смірної (Віткінд, 1986). У верхньому регістрі композитор розташовує інтонацію плачу. Вона підтримується горизонтальною інтонацією вигуку, що є висхідним мелодійним хідом на зменшену октаву. У нижньому регістрі простежується фігура, заснована на спадному тетракорді натурального мінору. В музичному мистецтві бароко означена фігура здобула назву *catabasis* та слугувала аналогом руху, пов’язаного зі спуском вниз в прямому значенні.

Вторинне релігійно-символічне тлумачення, як синонім гріховного падіння людини, свідчить про фіксацію внутрішнього стану людини – сумного та пригніченого. В момент природного спаду напруги (прагнення мелодії до спуску вниз) виникає характерне щодо трагічних подій м’язове розслаблення. Людина втрачає інтерес до життя, опускає руки. Безумовно, релігійні аспекти значення цієї семантичної фігури, не стають актуальними в смисловій організації дитячих творів сучасних композиторів. Наймовірніше її наявність вказує на особливий психологічний стан героя, який пов’язаний з певними втратами. Однак виникнення вертикальної семантичної фігури притупування дає підставу констатувати наявність дитячих рис характеру.

Синтез інтонації плачу з вальсовим танцювальним ритмом дає можливість розглядати її значення як форму ввічливого прохання. Таку взаємодію ми спостерігаємо в творі “Прохання” Б. Антюфеева (Віткінд, 1986). Структурно музичний матеріал поєднує акцентовані спадні терцеві інтервали з горизонтальною фігурою танцювального кроку.

Використання інтонації плачу часто виступає ознакою тварин, які в дитячому сприйнятті наділяються людськими рисами. Так, твір Ж. Металіди "Горе кішки" насичений різновидами інтонацій плачу (1998). Головна героїня п'єси характеризується інтонаціями плачу у вигляді спадної терції та секунди. Далі в тексті з'являється ще один герой – Оповідач, котрий розкриває події в житті героїні. В процесі розгортання музичної фактури інтонації плачу накладаються на звучання реплік Оповідача. Вони розташовані автономно від інших структур тексту. Таким чином, останні висловлювання героя містять у собі інтонації плачу, що свідчить про його співчуття головній героїні.

Інтонація затвердження, подібно інтонації плачу, виступає формулою, яка постійно мігрує. За своїми лексико-граматичними особливостями вона відрізняється ритмічним підкресленням одного тону або в рамках невеликого діапазону [9]. Тобто, за семантичними особливостями означена інтонація варіюється залежно від виконавської артикуляції. Іноді в творах має місце переплетіння декількох сюжетних ліній з різними персонажами. В яскравому діалозі розкриваються характерні риси героїв п'єси "Упертюх" Г. Свиридова (1989). Впертість першого персонажа передається завдяки акцентуванню співзвуч, які чергуються з восьмими та четвертними перервами. Надані композитором паузи імітують скандування слів за складами.

За контрастними репліками другого персонажу, динамічними та різноманітними, розміщеними інтонації переконання та умовляння. Вони зображені за допомогою речитативних повторень одного звука з наданням висхідного інтервалу. Регістрове розташування партії другого героя нагадує за своїми особливостями тембр дорослої людини. Таким чином, у процесі впливу певних смислових регуляторів інтонації піддаються корекції та спроможні втілювати характерні риси мовні особливості персонажів подій.

Сюжетна канва з участю двох персонажів характерна для твору П. Перковського "Сварка" (Віткінд, 1986). Тут персонажам властиво аналогічна лексична партитура. В категоричних напористих інтонаціях, які чергуються, розкриваються непрості характерні риси сварки. Ніхто з них не поступається іншому. На протистояння учасників вказують контрастні зіставлення віддалених тональностей. Партія першого героя – у тональності До мажор, а другого – Фа-дієз мажор.

Специфічні особливості оповідальної інтонації розкриваються у чергуванні рівних у ритмічному

та звуковисотному відношеннях музичних формул, які знаходяться в різних регістрах та відрізняються середнім рівнем динаміки. Використання лексики оповідального типу знаходимо в творі "Батько та мати розмовляють" композитора І. Арсєєва (2005). Протяжність реплік учасників діалогічного оповідання постійно змінюється, що нагадує слухачам процес живого спілкування. Структурно семантичні особливості першого героя спираються на характерні риси інтонацій оповідання. Вони є повторенням співзвуч з опорою на сталі тони мажорного ладу зі затримкою на сильній долі. Спокійний темп у низькому регістрі стає основою мужніх рис характеру першого героя. Репліки героїні розташовані у високому регістрі та містять в собі характерні ознаки "інтонації згоди".

Комунікативна ситуація мовного спілкування з участю кількох героїв надається в п'єсі Р. Щедрина "Розмови" (1988). Тут спостерігаємо комплексне поєднання різноманітних кліше та інтонацій мовної етимології. Уже в першому проведенні тема містить у собі характерні особливості інтонації оповідання. Повтор одного тону, пластичний мелодійний рух свідчать про наявність оповідальних символів. При цьому виконавська артикуляція декілька різниться. Семантичні фігури з аналогічною структурою визначають різні емоційні відтінки. Так спадна, секунда з акцентуванням верхнього тону відповідає "інтонації плачу", а виділення нижнього тону – близьке за змістом до "інтонації затвердження".

Далі в музичному матеріалі є "інтонація питання", до структури якої входять висхідні секундові інтервали. Відсутність строгих тактових границь та певної ладо-тональної організації сприяє вільному мовному спілкуванню. Кількість учасників мовного діалогу виявляється тільки завдяки різноманітності артикуляційної складової.

Широке розповсюдження у дитячій музиці знайшло кліше скоромовки, що зумовлено характерними особливостями мови малюків, які застосовуються в різних комунікативних умовах. Означене кліше відрізняється поданням мелодії у швидкому темпі зі структурами остінато. Кліше скоромовки виступило смисловою основою твору "Суперечка" Р. Ледньова (1976). Розташування кліше в різних октавах, наявність кількох звукорядів свідчить про те, що в процесі суперечки присутні два персонажі. Постійне акцентування супроводжує репліки героїв твору, які перебувають в емоційному збудженні.

У тому випадку, коли треба зобразити

жартівливі піддражнювання, нерідко використовують означене кліше в певних комунікативних ситуаціях. Твір І. Юсупової “Дразнилка” має двох учасників, які жваво демонструють один перед одним веселі віршики (1986). Кліше скоромовки прикрашає твір Ф. Ядгарова “Читаночка” (1986). У п’єсі присутній дитячий ритуал, котрим часто відкриваються ігри малюків. Характерною ознакою читаночки вважається ритмічне та швидке проголошення словесного тексту. Сама гра є пов’язаною з перерахуванням учасників обраним ведучим.

Отже, закономірним у дитячому фортепіанному репертуарі виступає можливість використання інтонаційних формул та різноманітних кліше мовного походження. Вони вказують на присутність у смисловій організації творів діалогічних ситуацій з певними емоційними відтінками. Завдяки цьому синтезу визначаються індивідуальні риси характеру, вікові особливості та національна приналежність учасників.

Характерними особливостями знаків-ікон виступають семантичні фігури, пов’язані зі зображенням реальних звуків світу. Вони відрізняються конкретністю слухових уявлень та прямими зв’язком з явищем, яке зображується. З перших днів існування музичний досвід дитини постійно поповнюється різноманітними звуковими враженнями, які слугують ознаками близького середовища. Крім того, одухотворені та неживі предмети часто отримують еквівалент, відповідний мовним можливостям дітей. Наприклад, ходу часів відповідає словосполучення “тік-так”, собаці – “гав-гав”, дятлу – “тук-тук” та ін. Формування подібного механізму перетворення дійсності притаманний дитячому сприйманню з закріпленою позицією “свій – чужий”. У результаті відбувається визначення дитиною звукового явища з точки зору його приналежності до “свого” та “чужого”.

Семантичні фігури пластичної та моторно-рухової етимології відповідають певним інтонаційним зворотам, які засновані на звуконаслідуванні. Отже, герої багатьох творів дитячого фортепіанного репертуару виступають представниками живої природи та мають схожі з людиною риси. Це означає, що поведінка їх близька будь-яким діям, притаманним людині. Вони можуть танцювати, стрибати, крокувати, виконувати інші аналогічні функції. Розкриття смислових одиниць структур музичного тексту дозволяє окреслювати поведінкові траєкторії тварин та птахів, координувати назву творів. Проведена процедура допомагає знайти персонажів, які часто присутні у музичній партитурі в прихованому вигляді.

У дитячому віці з ранніх етапів засвоєння вербального мовлення звуковими еквівалентами наділяються різні тварини та птахи. Вони відрізняються лаконічністю, рельєфністю, близькістю до реальних звуків природного оточення. Популярними в дитячому фортепіанному репертуарі стають певні птахи, образи яких легко упізнаються та відтворюються, завдяки імітації їх співу або іншим характерним звукам.

Так, інтонації, які зображають спів зозулі, насичують твір Е. Тамберга “Кують зозулі” (1969). У багатьох музичних партитурах означена інтонація має незмінну структуру – інтервал терції в спадному русі. Її звучання, почергове у різних голосах, свідчить про наявність двох героїв твору, які постійно перебувають у ситуації діалогу.

Характерна інтонація остінато простежується у нижньому регістрі твору М. Раухвергера “Ворони” (1986). За структурними особливостями вона є поєднанням інтервалу квінти з додатковим малосекундовим тоном. У цьому випадку цей тон (сі бекар) приймає звучання дисонансу стосовно верхнього голосу та добре імітує різке звучання каркання ворони. У верхньому регістрі звертає до себе увагу “фігура стрибка”. Вона також виступає ознакою героїв п’єси – птахів. Взаємодія семантичних фігур вказує на героїв твору та сюжетну дію, коли “ворони стрибають та каркають”.

Форшлаг на останньому звуці в поєднанні з мажорним тризвуком символізує героя твору О. Крайнюченко “Півень танцює” (1989). Завдяки вальсовому ритму у першому проведенні теми відбувається розгортання сюжетної канви, де обраний жанр свідчить про галантні манери головного персонажа. Актуалізація прямого значення семантичної фігури досягається також за допомогою постійного використання динаміки форте. Подібний синтез ознак, які відповідають реальним фактам існування півня (голосові аналоги) та не типових для нього дій, сприяють функціонуванню механізму втілення уособлення героїв у музичній партитурі п’єси.

Цікаве поєднання семантичних моторно-рухових фігур та елементів звукового наслідування використовує у творах “Горобець” та “Жаба” композитор І. Школьник (1976). Інтервал секунди, який зображує спів горобця, підтримується характерним абрисом семантичної “фігури притупування”. Крім того, у нижньому регістрі розміщена “фігура стрибків” пташки, яка актуалізується завдяки артикуляційному штрихові стакато, стрибкам на кварту та квінту.

Образна відповідність твору “Жаба” досягається

поєднанням ряду інтервалів з форшлагами, які чудово імітують особливості спілкування персонажа. Вербальній фігурі “ква” протиставляється інша фігура, яка відрізняється від першої своїми артикуляційними, ритмічними та фактурними особливостями. Її поява свідчить про зміну ситуації, коли жабеня стрибає у воду. Така поведінка героїні зумовлена появою “ворога” – чаплі, яка здалеку спостерігає за своєю потенційною їжею. Наближення чаплі зображується обережними кроками (хроматичний рух терцій). Проведення теми в низькому регістрі підсилює небезпечність та ворожість намірів другого персонажа п’єси.

У “Пустотливих жабенятах” О. Агабабова використовує велику кількість звукових еквівалентів головних персонажів (1986). Серед них – співзвуччя з малою та великою секундою, моторно-рухові “фігури стрибків”. Вищезазначені семантичні фігури постійно поєднуються з фігурами пластичного походження, які здавна вважаються ознакою галантності. У верхньому регістрі царює інтонація галантних присідань, а в низькому зустрічається відома ритмічна формула танцювальних кроків поряд з галантною фігурою. Все це разом створює гумористичний ефект. Дійсно, пустотливість як риса характеру та елементи музичної виразності пов’язані з виконанням героїні не властивих їм дій.

Процес розгортання сюжетної канви чітко простежується у п’єсі Е. Тамберга “Історія про маленьку набридливу муху” (1969). Означений твір – яскрава сценка з життя, де присутні два герої. Першому належить семантична “фігура гойдання”, розташована у низькому регістрі. Її поява свідчить про те, що персонаж спокійно відпочиває. Друга героїня зображена за допомогою музично-звукової алітерації з постійним дзиччанням. На наступному етапі сюжетного розвитку присутні інші типи рухів. Вони виникають разом з акцентованими нотами та можуть бути трактовані як імітація кількох ударів. Муха зі своєю інтонацією дзиччання не розстається, тому зрозуміло, що відпочити першому герою навряд чи вдасться.

Висновки. Таким чином, аналіз музичного матеріалу фортепіанних творів дитячого репертуару свідчить про значимість інтонацій мовної етимології та природного середовища. Все вищевказане дає підставу зробити такі висновки:

1) семантичні фігури моторно-рухового і пластичного походження поряд з інтонаціями мовної етимології стають невід’ємною частиною дитячого світосприйняття та музичних уявлень;

2) комунікаційні функції мовних інтонацій найчастіше простежуються у діалогічній структурі. Учасники комунікативного акту демонструють неоднакові емоційні реакції щодо сюжетних подій – згоду, нейтральну присутність або відверте протистояння;

3) типовими семантичними фігурами мовної етимології виступають інтонації плачу, затвердження, оповідання, скоромовки та звукові еквіваленти різноманітних птахів і тварин;

4) певний інтонаційний набір зумовлює вплив смислових регуляторів та вказує на вікові особливості, національні риси, гендерну та соціальну приналежність героїв творів;

5) функціонування механізму уособлення представників природного середовища (тварини, птахи, комахи) передбачає поєднання їх реальних голосових проявів з пластичними рухами, які властиві людині (танок, гра, хода);

6) низка семантичних фігур зображення звукової фонетики навколишнього світу виконує функцію ситуативних знаків, природних просторів, домашнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Йоркіна Є.Б. Специфічні особливості виконання та інтерпретації музичних творів інструменталістами різних типів. Науковий вісник НАМ. Київ, 2010. № 3. С. 107–113.

2. Каленик І. В. Концертмейстерська діяльність – історичний та педагогічний аспекти. *Молодь і ринок*, Дрогобич, № 3 (110), 2014. С. 124–128.

3. Мітлицька В.А., Гердова Т.С., Черняк Є.Б. Фортепіанна ансамблева музика В. Птушкіна як предмет вивчення на факультетах мистецько-педагогічного спрямування. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2019. № 7(174). С.62–66.

4. Молчанова Т. О. Мистецтво піаніста-концертмейстера у культурно-історичному контексті: історія, теорія, практика: Моно-графія. Львів: Нац. муз. акад. ім. М. В. Лисенка. Львів, 2015. 557 с.

5. Черняк Є.Б., Вольська Ю.В., Міщенко С.П., Йоркін В.В. Методичні аспекти розвитку музично-слухових уявлень учнів молодших класів мистецьких шкіл. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія, 2020. № 2(20). С. 89–100.

6. Черняк Є.Б., Йоркіна Н.В. До проблеми формування психолого-виконавської майстерності в контексті компенсаторних можливостей особистості. Матеріали міжнародної наукової конференції *Мистецька освіта: традиції і новації*. Мелітополь, 2014. С. 146–148.

7. Черняк Є.Б., Йоркіна Н.В. Формування гендерної компетентності студентів у процесі їх підготовки до умов виконавської діяльності. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія, 2018. № 2(16). С. 102–109.

8. Черняк Є., Карецька А. Методичні аспекти

СЕМАНТИЧНЕ ЗАСВОЄННЯ ДИТЯЧОГО ФОРТЕПІАННОГО РЕПЕРТУАРУ В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ПІАНІСТА-ІНСТРУМЕНТАЛІСТА

формування професійно важливих виконавських якостей учнів шкіл естетичного спрямування. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2019. № 5(172). С.73 – 79.

9. Черняк Є., Костенко О. Семантические особенности интонационно-музыкального освоения детского фортепианного репертуара. The 2 nd International scientific and practical conference *European scientific discussions*. Рим, 2020. С. 370 – 373.

10. Черняк Є., Міщенко С. Специфічні особливості прояву виконавської майстерності концертмейстера-піаніста в процесі ансамблевого музикування. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2021. № 3(189). С.59 – 67.

11. Черняк Є.Б. Методичні аспекти формування професійно-виконавських компетенцій музикантів з різними індивідуально-психологічними особливостями. *Педагогічна освіта : теорія і практика*. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. № 20 (1 – 2016). С. 163 – 168.

12. Chernyak Ye., Byletskya M. et al. Transformation of sound cipher complexes in the history of musical art and their specific manifestations in the work of composers of the XVII-XXI centuries. *Journal of History Culture and Art Research*. Karabuk University, 2019. P. 301–309.

REFERENCES

1. Yorkina, Ye. B. (2010). Spetsyficzni osoblyvosti vykonannya ta interpretatsii muzychnykh tvoriv instrumentalisty riznykh typiv [Specific features of performance and interpretation of musical works by instrumentalists of different types]. *Scientific Bulletin of NAM*. no. 3. pp. 107–113 [in Ukrainian].

2. Kalenik, I. V. (2014). Concert activities – historical and pedagogical aspects. *Youth and market*. Drogobych, Vol.3 (110), pp.124–128. [in Ukrainian].

3. Mitlicka, V.A., Gerdova, T.S., & Chernyak, Ye. B. (2019). Fortepianna ansambleva muzika V. Ptushkina yak predmet vivchennya na fakultetah mistecko-pedagogichnogo spryamuvannya [V. Ptushkin's piano ensemble music as a subject of study at faculties of art and pedagogical direction]. *"Youth and market"*. Drogobych, Vol.7 (174), pp. 62–66. [in Ukrainian].

4. Molchanova, T. O. (2015). Mystetstvo pianista-kontsertmeystera u kulturno-istorychnomu konteksti: istoriia, teoriia, praktyka [The art of pianist-accompanist in the cultural-historical context: history, theory, practice]. Lviv, 557 p. [in Ukrainian].

5. Chernyak, Ye. B., Volska, Yu.V., Mishchenko, S.P. & Yorkin, V.V. (2020). Metodichni aspekty rozvitku muzichno-slukhovikh uyavlen uchniv molodshikh klasiv mistetskikh shkil [Methodological aspects of the development of musical and auditory representations of junior students of art schools]. *Alfred Nobel University Bulletin. Series: Pedagogy and Psychology*. Dnepr, 2(20). pp. 89 – 100. [in Ukrainian].

6. Chernyak, Ye. B. & Yorkina, N. V. (2014). Do problemy formuvannya psychologo-vykonavskoyi majsternosti v konteksti kompensatornykh mozhlyvostej osobystosti [The problem of the formation of psycho-performing skill in the context of the compensatory capabilities of the individual]. *Materialy mizhnarodnoyi naukovoï konferenciyi "Mysteczka osvita: tradyciyi y novaciyi"* – Proceedings of the International Scientific Conference Art Education: Traditions and Innovations. Melitopol. pp. 146 – 148. [in Ukrainian].

7. Chernyak, Ye. B. & Yorkina, N. V. (2018). Formuvannya gendernoyi kompetentnosti studentiv u procesi yikh pidgotovki do umov vikonavskoyi diyalnosti [Formation of gender competence of students in the process of their preparation to the conditions of performance]. *Alfred Nobel University Bulletin. Series: Pedagogy and Psychology*. Dnepr, 2(16). pp. 102 – 109. [in Ukrainian].

8. Chernyak, Ye. B. & Karecka, A. (2019). Metodichni aspekty formuvannya profesijno vazhlyvikh vikonavskikh yakостей uchniv shkil esteticnogo spryamuvannya [Methodical aspects of formation of professionally important performing qualities of pupils of schools of aesthetic orientation.]. *"Youth and market"*. Drogobych. Vol.5(172), pp. 73–79. [in Ukrainian].

9. Chernyak, Ye. & Kostenko, O. (2020). Semanticheskie osobennosti intonatsionno-muzykalnogo osvoiniya detskogo fortepiannogo repertuara [Semantic features of intonation-musical development of children's piano repertoire]. *The 2 nd International Scientific and Practical Conference European scientific discussions*. Рим. pp. 370–373.

10. Chernyak, Ye. & Mishchenko, S. (2021). Spetsyficzni osoblyvosti proyavu vikonavskoyi maysternosti kontsertmeystera-pianista v protsesi ansamblevogo muzikuvannya [Specific features of the performance of the accompanist-pianist in the process of ensemble music making]. *"Youth and market"*. Drogobych. Vol.3(189), pp. 59–67. [in Ukrainian].

11. Chernyak, Ye. B. (2016). Metodichni aspekty formuvannya profesijno-vikonavskikh kompetencij muzikantiv z riznimi individualno-psihologichnymi osoblyvostyami [Methodical aspects of the formation of professional-performing competences of musicians with different individual and psychological peculiarities]. *Pedagogical Education: Theory and Practice. Collection of scientific works*. Kamenetz-Podolsk National University named after Ivan Ogiienko. Kamenetz-Podolsk, 20(1 – 2016). pp. 163 – 168. [in Ukrainian].

12. Chernyak, Ye. & Byletskya, M. et al. (2019). Transformation of sound cipher complexes in the history of musical art and their specific manifestations in the work of composers of the XVII-XXI centuries. *Journal of History Culture and Art Research*. Karabuk University. pp. 301–309. [in English].

Стаття надійшла до редакції 18.04.2022

УДК 371.2:378

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260007>

Наталія Шетеля, кандидат психологічних наук, доцент заслужений працівник культури України, директор інституту КЗВО “Ужгородський інститут культури і мистецтв”

ЗМІСТ АКСІОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Констатовано потребу формування аксіологічної компетентності у фахівців в галузі 02 “Культура і мистецтво”. Вказано, що для сучасної вищої освіти надзвичайної актуальності набуває створення простору зустрічі різних культур, простору ціннісного синтезу, що сприятиме засвоєнню загальнолюдських та професійних цінностей. Показано, що нині наявна теоретична основа для концептуалізації змісту аксіологічної компетентності у контексті культурно-мистецької освіти.

Сформульовано визначення аксіологічної компетентності як здатності практичної діяльності на ціннісній основі і ґрунтуючись на систему аксіологічних знань. При цьому, аксіологічна компетентність розглядається у предметному контексті й функціональному. У першому випадку йдеться про те, що аксіологічна компетентність побутує як сукупність особистих, професійних і соціально-культурних цінностей, що задають характер його ціннісно-сислової сфери, яка формує смисли та цілі життєдіяльності й детермінує способи їх досягнення. Своєю чергою, з функціональної точки зору аксіологічна компетентність проявляється у змісті й характері діяльності індивіда, у способі мислення й поведінки. Фактично сформованість аксіологічної компетентності засвідчується змістом і характером інтелектуальної й практичної активності.

Ключові слова: професійна підготовка; аксіологія; аксіологічна компетентність; культурно-мистецька освіта.

Лім. 7.

Natalia Shetelia, Ph.D.(Psychology), Associate Professor of the Honored Worker of Culture of Ukraine, Director of the Institute, “Uzhhorod Institute of Culture and Art”

CONTENT OF AXIOLOGICAL COMPETENCE IN THE CONTEXT OF CULTURAL AND ARTISTIC EDUCATION

The need for the formation of axiological competence of specialists in the field of 02 “Culture and Art” is started. It is pointed out that for modern higher education, the creation of a space for study of different cultures, a space for the value synthesis, which will promote the assimilation of universal and professional activities, is becoming extremely important. It is shown that currently there is a theoretical basis for conceptualizing the content of axiological competence in the context of cultural and artistic education.

The aim of the research is to define the conceptualization of the content of the definition of axiological competence is formulated as the ability of practical activities on a basis of values and based on a system of axiological knowledge. At the same time, axiological competence is considered in the subject and functional context. In the first case it is said that axiological competence runs as a set of personal, professional and socio-cultural values, which determine the nature of its value-semantic sphere that forms the meanings and benefits of life and determines ways to achieve them. In turn, from the functional point of view, axiological competence is manifested in the content and nature of the activities of the individual, in the way of thinking and behaving. In fact, the formation of axiological competence is associated with the content of the nature of intellectual and practical activity.

It is established that axiological competence, along with axiological knowledge, is based on a developed value-semantic sphere (a set of personal, professional, and socio-cultural values). At the same time, according to the author's definition: 1) personal values are the set of the moral values – decency, and social – self-improvement and self-development; 2) professional values are, first of all, professional competence and professional self-realization; 3) basic social and cultural values are respect for human dignity, freedom and democracy.

Keywords: professional training; axiology; axiological competence; cultural and artistic education.

Постановка проблеми. Відкритість і динамічний характер сучасного культурного простору кратно підвищує вимоги до суб'єктів культурної активності, зокрема щодо аксіологічної компетентності. Нині на плечі фахівця в галузі 02 “Культура і мистецтво” лягає завдання збереження й

примноження культурної спадщини (духовної і матеріальної) у поєднанні зі створенням умов для збереження культурної самобутності сучасного українця, формування у нього здатності діяти на підставі гуманістичних цінностей.

При цьому поточна культурна ситуація зумовлює потребу впровадження освітньої

практики, що має в основі ціннісно-антропологічні підходи. Для сучасної вищої освіти надзвичайної актуальності набуває створення простору зустрічі різних культур, простору *ціннісного синтезу, що сприятиме формуванню високого рівня культури (зокрема, аксіологічної), засвоєнню загальнолюдських та професійних цінностей*. З іншого боку, принциповим для побудови сучасної освітньої стратегії, зокрема щодо професійної підготовки майбутнього фахівця в галузі культури і мистецтв, є факт визнання на рівні національного і міжнародного освітянського законодавства необхідності реалізації аксіологічного підходу у системі освіти. У випадку професійної підготовки фахівця в галузі 02 “Культура і мистецтво” додаткове аксіологічне навантаження на відповідний освітній процес накладає профільне законодавство означеної галузі.

Вказане підтверджує актуальність звернення до феномену аксіологічної компетентності у контексті культурно-мистецької освіти.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

На початковому етапі нашого дослідження вважаємо за потрібне наголосити, що в його основу покладено напрацювання сучасних педагогічної й аксіологічної теорій.

У педагогічному контексті беремо до уваги роботи присвячені: 1) цілям і завданням сучасної освіти (В. Андрущенко, Л. Губерський, В. Кремень, Г. Москалик й ін.); 2) методам, засобам і формам освітньої діяльності (І. Кашекова, О. Овчарук, Н. Нікула та ін.); 3) ідеям саморозвитку й самовдосконалення, зокрема ціннісного, суб’єктів освітнього процесу (Ю. Пелех, М. Савчин, С. Злате і Г. Кукуї, І. Зязюн, О. Черненко та ін.). Своєю чергою, у теорії цінностей нині ґрунтовно доведено фундаментального значення цінностей для людини і суспільства, що прочитується у працях Т. Парсонса, Р. Інлегарта, Ш. Шварца, М. Рокіча, М. Шелера та ін.

Окремо маємо відзначити, що звернення до ідей ціннісної освіти актуалізується у таких нормативно-правових документах, як: Закон України “Про освіту” (2017), Закон України “Про вищу освіту” (2014), Закон України “Про професійний розвиток працівників” (2012), Закон України “Про культуру” (2010). Крім того, проведені нами дослідження також надає підстави стверджувати про визнання важливості ціннісних аспектів у системі міжнародних правових актів. Зокрема, у преамбулі Договору про Європейський Союз (1992) містяться положення щодо підтримки універсальних цінностей, які є складовою інтелектуальної й гуманістичної спадщини Європи та концептуально-стратегічною

основою заснування Європейського Союзу. У Стратегічній рамковій програмі ЄС “Освіта і підготовка 2020” (2009) постулюється необхідність ціннісної компоненти освітнього процесу, адже утвердження принципів для європейців принципів справедливості, соціальної згуртованості й активного громадянства має очевидний ціннісний характер.

Водночас маємо підстави констатувати, що нині існують певні проблеми реалізації аксіологічного підходу в системі професійної підготовки фахівців у галузі культури і мистецтв. Аналіз змісту стандартів вищої освіти для галузі 02 “Культура і мистецтво” показав, що з-поміж загальних компетентностей подані такі, які передбачають залучення аксіологічного підходу в освітній процес, однак нібито в усіченому варіанті. Крім того, у системі спеціальних (фахових, предметних) компетентностей аксіологічна складова практично не відображена або має епізодичний, поверховий, несистемний характер.

Отже, аналіз основних досліджень і публікацій за обраною темою, по-перше, вказує на наявність теоретичного підґрунтя для концептуалізації змісту аксіологічної компетентності у контексті культурно-мистецької освіти, а по-друге, веде до дослідницьку новизну такого наукового пошуку.

Мети статті – здійснити концептуалізацію змісту аксіологічної компетентності у контексті культурно-мистецької освіти. Досягнення вказаної мети потребує реалізації таких завдань: 1) формулювання методологічно обґрунтованого визначення поняття “аксіологічна компетентність”; 2) з’ясування специфіки аксіокомпетентності здобувача освіти в галузі 02 “Культура і мистецтво”.

Виклад основного матеріалу. Сучасна ціннісна ситуація у сфері освіти характеризується наростаючим релятивізмом стосовно моральних регулятивів і культурних цінностей існування людини. При цьому очевидний у межах сучасного культурного простру плюралізм цінностей не компенсує дефіцит більш-менш стійкої системи взаємостосунків, які б сприяли росту духовного потенціалу людей. “Тому знову стають актуальними “абсолютні” та фундаментальні цінності – добро, істина, краса, родина, робота, добробут, благополуччя дітей тощо, незважаючи на їх амбівалентний характер” [11, 115]. З іншого боку, нинішня надзвичайна увага до феномену цінностей та аксіології загалом зумовлена ситуацією “ціннісної невизначеності особистості” (роздвоєння особистості), а також необхідністю її подолання засобами освіти та виховання [1, 6]. Направду, ми спостерігаємо свого роду розрив у

смисловий й ціннісній комунікації поколінь. Класична культурна спадщина, її духовні й матеріальні цінності нібито втрачають актуальність, а для когось і цінність, а на практиці втрачається фундаментальний культурний скарб, значимий для становлення і особистості, і суспільства.

В означеній ситуації, аксіологічні знання зі статусу теоретичних об'єктивно переходять у статус практичних, а володіння цими, на перший погляд, специфічними знаннями – читай, формування аксіологічної компетентності, перетворюється на життєву необхідність для сучасної людини, адже аксіознання функціонально спрямовані на ефективну адаптацію особистості до мінливого соціально-культурного та економічного середовища кожного суспільства.

Зауважимо, що, виходячи з положень сучасної ціннісної теорії, нині аксіологічне знання постає як результат осмислення методологічних проблем ціннісного пізнання і ціннісної сфери індивідуального й соціального буття [9]. Аксіологічне знання включає такі компоненти: онтологічний, гносеологічний, антропологічний, праксеологічний й герменевтичний. Аксіологічне знання постає також складноутвореною системою, що структурована різними сукупностями фактів, закономірностей, теоретичних побудов ціннісної теорії, які загалом сприяють цілісному уявленню про світ цінностей і водночас доводять складність ціннісних феноменів (цінності, ціннісні орієнтації, ціннісно-смилова сфера, ціннісна свідомість, аксіологічна культура тощо) [10].

Принагідно варто згадати результати дослідження, що було проведене асоціацією EDUCAUSE, експерти якої окреслили ландшафт і визначили найбільш впливові тенденції, що нині формують вищу освіту, викладання та навчання. Ключові тренди були ідентифіковані у рамках п'яти категорій: соціальні, технологічні, економічні, вищої освіти та політичні. Аналіз вказаних трендів надає можливість визначити систему цінностей-орієнтирів як матимуть найближчим часом особливу вагу: 1) соціальні: благополуччя і психічне здоров'я студентства, справедливі та чесні освітні практики; 2) технологічні: інноваційні підходи, цифрове навчальне середовище, конфіденційність у цифровому просторі; 3) економічні: навички як освітній результат; 4) вища освіта: варіативність здобуття освіти, онлайн-освіта; 5) політичні: соціальна цінність вищої освіти [12]. Означені орієнтири, очевидно, повинні знайти відображення у структурі аксіологічної компетентності сучасного фахівця, зокрема у культурно-мистецькій сфері.

Зрештою, концептуальну ідеєю аксіологічного

знання можливо сформулювати як визнання принципового значення ціннісних феноменів для індивідуального прогресу і соціального поступу. Практичним завданням сучасного аксіологічного знання є промоція духовних цінностей, формування орієнтацій на гуманістичні й неутилітарні цінності. Зважаючи на вказане, обґрунтованим і логічним постає завдання інтеграції аксіологічного знання з педагогічною теорією і практикою. Водночас і володіннями засвоєння аксіологічних знань – сформованість аксіологічної компетентності, очевидно мають розглядатися як програмні результати навчання сучасного фахівця, зокрема фахівця у галузі культури і мистецтв.

Аксіологічну компетентність обґрунтовано розглядати як здатність до практичної діяльності на ціннісній основі і спираючись на систему аксіологічних знань. Сформована аксіологічна компетентність засвідчується здатністю розуміти особливості різних ціннісних дискурсів і вмінням здійснювати обґрунтований ціннісний вибір на підставі аксіологічних знань й ціннісних переконань. Для розуміння феномену аксіологічної компетентності необхідно також зауважити, що така компетентність заснована на певній системі цінностей, що визначають зміст і характер цілісно-смилової сфери особистості (зокрема майбутнього фахівця в галузі культури і мистецтв). Крім того, сформованість аксіологічної компетентності є свідченням рівня аксіологічної культури як особливого способу соціального буття індивіда, що ґрунтується на аксіологічних знаннях й розвиненій ціннісно-смиловій сфері. Аксіологічна культура засвідчується процесами ціннісної самореалізації індивіда, обраними й здійснюваними індивідом життєвими стратегіями. Останнє важливе для практичної фіксації аксіологічної компетентності. Втім, зосередимо увагу на ціннісній основі аксіологічної компетентності фахівця в галузі 02 “Культура і мистецтво”.

Наголосимо, що досі є відкритим питання конкретизації основоположних цінностей для аксіологічної компетентності фахівця у галузі культури і мистецтв. Зокрема, нами не виявлено результатів цілеспрямованих досліджень, які б систематизували вказані цінності, розкривали їхній зміст та особливості, обґрунтовували їхнє значення для професійної діяльності фахівців відповідного профілю. Вважаємо такого роду дослідження принциповим для подальшого забезпечення методологічної бази професійної підготовки фахівця у галузі культури і мистецтв, напрацювання педагогічних умов формування його аксіологічної компетентності.

Вихідним положенням для здійснення такого дослідження є визначення змісту поняття “цінності”. На підставі опрацьованого матеріалу щодо значення теорії цінностей як методологічної основи аксіологічної підготовки [2; 3; 4; 7; 8; 10], цінності нами визначаються як істотні характеристики свідомості, феномен, що поєднує у собі об’єктивне й суб’єктивне, структурує духовно-практичні орієнтації кожної людини, виступає джерелом безпосередніх мотивів її поведінки, спрямовує на *досягнення ідеалу, який виражає ці цінності. Наголосимо, що запропоноване трактування цінностей цілком узгоджується з визначенням, поданим у “Глосарії термінології навчальних планів, програм. Міжнародне бюро освіти ЮНЕСКО (2013 р.)”*: “Цінності. Культурно визначені принципи та основні переконання, розділені окремими людьми та групами, які керують та мотивують ставлення, вибір та поведінку та правлять широкими орієнтирами для суспільного життя” [6, 404]. Отож, наші подальші міркування щодо змістового наповнення особистих, професійних і соціокультурних цінностей майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтв спиратимуться саме на вказане визначення.

Увага до особистісних цінностей майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтв, на наше переконання, має очевидне й вагоме обґрунтування. Для людини особистісні цінності постають як основа життя, детермінують життєві стратегії, у тому числі мають особливе значення для свідомого вибору майбутньої професії. Особистісні цінності, без перебільшення, визначають життєвий шлях людини, вони – основа ухвалення важливих життєвих рішень й практичної комунікації з навколишнім світом. Означені цінності мають визначальний характер для усвідомлення свого місця у професійному просторі й мотивуючий – для особистісного розвитку. Особистісні цінності розкриваються у рисах характеру конкретної людини, її поведінці, інтересах, способі й стилі особистого життя. Посутнім для нас є систематизація особистісних цінностей за допомогою поділу на моральні й діяльнісні. При цьому, до моральних цінностей передусім відносимо порядність (і як основу міжособистісної комунікації, і як основу професійної діяльності), а до діяльнісних – самовдосконалення й саморозвиток (відображають орієнтацію і на вітальні характеристики буття особистості – здоров’я, душевна гармонія, благополуччя, і на позитивні життєві й професійні стратегії).

Наступним принципово важливим моментом

для нашого дослідження є увага до професійних цінностей, що потрактовується як основа професійної культури. Саме професійні цінності, будучи основою професійної культури і структурним компонентом психологічної готовності фахівця певного спрямування, забезпечують його здатність до послідовної реалізації професійної стратегії, стабільність професійних переконань й цілісність професійної позиції. Аналіз різних підходів до визначення змісту професійних цінностей та результати емпіричної їхньої перевірки [13; 14] дають підстави віднести до фундаментальних професійних цінностей: 1) професійну компетентність (цінність-ціль і цінність-мотив), що охоплює рівень професійної освіти, відповідальність і впевненість; 2) професійну самореалізацію (цінність-ціль і цінність-властивість), що передбачає майстерність, відданість справі і професійному товариству, матеріальне задоволення. Уважаємо, що основним завданням професійної підготовки майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтв є забезпечення умов для опанування студентами знань і технологій, необхідних для їх успішної самореалізації у творчій, мистецькій професії, розвитку відповідної мотивації до творчої й культурної діяльності на основі компетентностей сформованих під час навчання.

Зрештою, увага до соціокультурних цінностей зумовлена тим фактом, що вони правлять основою соціалізації і інкультурації нових поколінь, а також є основою збереження етосу культури. При цьому, соціокультурні цінності інтегрують панівні суспільні ідеали і зразки, відображають їхню унікальність й неповторність [2; 5; 7; 8]. Виходячи з цього, соціокультурні цінності майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтв ми потрактуємо як особистісні феномени, які становлять мотиваційну основу суспільної активності, здатності виконувати професійні й громадянські обов’язки. Щодо конкретизації змісту соціокультурних цінностей майбутнього фахівця відповідного профілю, то вважаємо обґрунтованим віднести до вказаного виду цінностей: 1) повагу людської гідності (що охоплює дотримання прав людини, плюралізм, недискримінацію, терпимість), 2) свободу (в її духовному й матеріальному вимірах), 3) демократію (з невід’ємними ідеями верховенства права, рівності й солідарності). Означені соціокультурні цінності вважаємо принциповими для розвиненої ціннісно-сміслові сфери майбутнього фахівця у галузі культури і мистецтв, що є основою ціннісної зваженої інтелектуальної й практичної активності

і прямим свідченням сформованість аксіологічної компетентності.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки й узагальнення:

1. Аксіологічна компетентність нами трактується як здатність до практичної діяльності на ціннісній основі, що ґрунтується на системі аксіологічних знань. Сформована аксіологічна компетентність засвідчується здатністю розуміти особливості різних ціннісних дискурсів і вмінням здійснювати обґрунтований ціннісний вибір на підставі аксіологічних знань й ціннісних переконань. При цьому аксіологічну компетентність необхідно розглядати, як у предметному, так і функціональному контекстах. У першому випадку йдеться про те, що аксіологічна компетентність побутує як сукупність особистих, професійних і соціально-культурних цінностей, що задають характер його ціннісно-сислової сфери, яка формує смисли та цілі життєдіяльності й детермінує способи їх досягнення. Своєю чергою, з функціонального погляду аксіологічна компетентність проявляється у змісті та характері діяльності індивіда, способі його мислення й поведінки. Фактично сформованість аксіологічної компетентності засвідчується змістом і характером інтелектуальної та практичної активності.

2. Проведений нами аналіз теоретичних і практичних напрацювань сучасної аксіології дає підстави стверджувати, що аксіологічна компетентність поряд із аксіологічними знаннями ґрунтується на розвиненій ціннісно-сислової сфері як сукупності особистих, професійних і соціокультурних цінностей. *При цьому відповідно до авторського визначення:* 1) особистісні цінності – це сукупність моральних (наприклад, порядність, доброчесність, справедливість тощо) та діяльнісних (як-от, самопізнання, самовдосконалення, саморозвиток та ін.) цінностей; 2) професійні цінності – це передовсім професіоналізм, професійна компетентність, професійна самореалізація; 3) основні соціокультурні цінності – це повага людської гідності, свобода та демократія.

Зрештою, з погляду перспективи подальших наукових розвідок щодо формування аксіологічної компетентності здобувачів освіти в галузі 02 “Культура і мистецтво”, на підставі отриманих результатів перспективно здійснити спеціальне дослідження щодо педагогічних засобів і технологій, які забезпечать ефективність процесу формування очікуваної аксіологічної компетентності фахівця культурно-мистецької сфери.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрущенко В. Ціннісна невизначеність особистості та її подолання засобами освіти. *Вища освіта України*. 2015. № 3. С. 5–13.
- Андрущенко Т. В. Ціннісна палітра європейського простору освіти (український вимір). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2016. № 4 (49). С. 107–113.
- Бодак В., Пантюк Т., Пантюк М., Гамерська І. Глобалізація та інтеграція освіти України як індикатори її оптимізації і розвитку. *Молодь і ринок*. 2021. № 11–12 (197–198). С. 6–11.
- Васильєва Д. В. Методологічні засади реалізації аксіологічного підходу до навчання математики в школі. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 2. С. 42–49.
- Инглхарт Р. Культурная эволюция: как меняются человеческие мотивации и как это меняет мир / пер. с англ. С. Л. Лопатиной, под ред. М. А. Завадской, В. В. Костенко, А. А. Широкаковой, научн. ред. Э. Д. Понарин. Москва: Мысль, 2018. 347 с.
- Національний освітньо-науковий глосарій. Київ: ТоВ “коНВіпiнiТ”, 2018. 524 с.
- Orshanski L. Orientation of future teachers towards humanistic and professional values. *Lubelski rocznik pedagogiczny*. Lublin: 2018. Т. XXXVII, nr. 3. S. 245 – 255.
- Пелех Ю. В. Ціннісний інтелект: філософсько-методологічні перспективи у педагогічній практиці. *European potential for the development of pedagogical and psychological science*. Riga, Latvia: “Baltija Publishing”, 2021. P. 331–366.
- Пелех Ю., Матвійчук А., Білоус Т. Ціннісний інтелект людини в осмисленні і вирішенні сучасних соціальних проблем. *Нова педагогічна думка*. 2021. Т. 106. № 2. С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2021-106-2-77-83>
- Підлісний М. М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 164 с.
- Стасевська О. А. Духовні цінності і соціокультурна ідентичність: проблема взаємообумовленості. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”. Серія : Філософія*. 2016. № 4. С. 113–122.
- Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (доступ 15.09.2021).
- Professional Values for a Successful Career. Indeed. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/professional-values> (доступ 15.09.2021).

14. Donald Sull, Stefano Turconi, Charles Sull. When It Comes to Culture, Does Your Company Walk the Talk? *Management review*, July 21, 2020. URL: <https://sloanreview.mit.edu/article/when-it-comes-to-culture-does-your-company-walk-the-talk/?fbclid=IwAR2hM0SJMFdWJS2DSgMSgTZMMKUIx4r1wDVtMmIsISZ7cTyEJYn6IECs3g> (дата звернення: 18.09.2020).

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. (2015). Tsinnisna nevyznachenist osobystosti ta yii podolannia zasobamy osvity [Value uncertainty of the individual and its overcoming by means of education]. *Higher education in Ukraine*, No. 3. pp. 5–13. [in Ukrainian].

2. Andrushchenko, T. V. (2016). Tsinnisna palitra yevropeiskoho prostoru osvity (ukrainskyi vymir) [Value palette of the European educational space (Ukrainian dimension)]. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after MP Drahomanov. Series 12. Psychological sciences*, No. 4 (49). pp. 107–113. [in Ukrainian].

3. Bodak, V., Pantiuk, T., Pantiuk, M. & Hamerska, I. (2021). Hlobalizatsiia ta intehratsiia osvity Ukrainy yak indykatory yii optymizatsii i rozvytku [Globalization and integration of Ukrainian education as indicators of its optimization and development]. *Youth and the market*, № 11–12 (197–198). pp. 6–11. [in Ukrainian].

4. Vasylieva, D. V. (2016). Metodolohichni zasady realizatsii aksiolohichnoho pidkhodu do navchannia matematyky v shkoli [Methodological bases of realization of the axiological approach to teaching mathematics at school]. *Ukrainian pedagogical journal*, No. 2. pp. 42–49. [in Ukrainian].

5. Ingkharth, R. (2018). Kulturnaya evolyutsiya: kak menyayutsya chelovecheskie motivatsii i kak eto menyaet mir [Cultural evolution: how human motivations change and how it changes the world]. Translated from English S. L. Lopatynoi, (Ed.). M. A. Zavadskoi, V. V. Kostenko, A. A. Shyrokanovoi. Moscow, 347 p.

6. Natsionalnyi osvithno-naukovyi hlosarii (2018). [National Educational and Scientific Glossary]. Kyiv, 524 p. [in Ukrainian].

7. Pelekh, Yu. V. (2021). Tsinnisnyi intelekt: filosofsko-metodolohichni perspektyvy u

pedahohichnii praktytsi [Value intelligence: philosophical and methodological perspectives in pedagogical practice]. *European potential for the development of pedagogical and psychological science*. Riga, Latvia, pp. 331–366. [in Ukrainian].

8. Orshanski, L. (2018). Orientation offuture teachers towards humanistic and professional values. *Lubelski rocznik pedagogiczny*. Lublin, No. 3. pp. 245 – 255. [in English].

9. Pelekh, Yu., Matviichuk, A. & Bilous, T. (2021). Tsinnisnyi intelekt liudyny v osmyslenni i vyrishenni suchasnykh sotsialnykh problem [Value intelligence of the person in comprehension and the decision of modern social problems]. *New pedagogical thought*, Vol. 106 No. 2. pp. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2021-106-2-77-83> [in Ukrainian].

10. Pidlisnyi, M. M. (2020). Problemy aksiolohii ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of axiology and ways to solve them]. Dnipro, 164 p. [in Ukrainian].

11. Stasevska, O. A. (2016). Dukhovni tsinnosti i sotsiokultura identychnist: problema vzaïmoobumovlenosti [Spiritual values and socio-cultural identity: the problem of interdependence]. *Bulletin of the National University “Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine”*. Series: Philosophy, No. 4. pp. 113–122. [in Ukrainian].

12. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021–2031]. Ministry of Education and Science of Ukraine. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (Accessed 15 Sept.2021). [in Ukrainian].

13. Professional Values for a Successful Career (2021). Indeed. Available at: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/professional-values>. [in English].

14. Donald Sull, Stefano Turconi, Charles Sull. When It Comes to Culture, Does Your Company Walk the Talk? *Management review*, July 21, 2020. Available at: <https://sloanreview.mit.edu/article/when-it-comes-to-culture-does-your-company-walk-the-talk/?fbclid=IwAR2hM0SJMFdWJS2DSgMSgTZMMKUIx4r1wDVtMmIsISZ7cTyEJYn6IECs3g> [in English].

Стаття надійшла до редакції 12.04.2022

“Свої здібності людина може пізнати, лише спробувавши їх використати”.

Сенека
давньоримський філософ

УДК 2-722.5:377“19”(477.87)(045)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260008>

Софія Човрій, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії та методики початкової освіти
Мукачівського державного університету

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УЖГОРОДСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЖІНОЧОЇ УЧИТЕЛЬСЬКОЇ СЕМІНАРІЇ (1902–1944)

У статті висвітлено процес становлення і розвитку Ужгородської греко-католицької жіночої учительської семінарії (1902–1944) в умовах вимушено-змінюваного територіального підпорядкування закарпатських земель різним державам (Австро-Угорська імперія (до 1919), Чехословацька Республіка (1919–1938), Угорщина (1939–1944)), кожна з яких реалізувала власну державну політику щодо підготовки педагогічних кадрів для задоволення регіональних освітніх потреб. Визначено особливості регіональної педагогічної жіночої освіти: поряд із фаховою підготовкою чітко виражена духовно-релігійна, морально-етична та патріотична спрямованість змісту виховного процесу майбутніх представниць інтелігенції краю.

Ключові слова: жіноча освіта; педагогічна освіта; становлення; розвиток; учительська семінарія; Ужгород; Закарпаття.

Лім. 10.

Sofiya Chovriy, Ph.D. (Pedagogy), Senior Lecturer of the
Theory and Methodology of Primary Education Department
Mukachevo State University

THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF UZHGOROD GREEK CATHOLIC TEACHER TRAINING SEMINARY FOR GIRLS (1902–1944)

The article elucidates the process of establishment and development of Uzhhorod Greek Catholic Teacher Training Seminary for Girls (1902–1944) under the conditions of forced change of territorial subordination of Transcarpathian lands to different states (Austrian-Hungarian Empire (until 1919), the Czechoslovak Republic (1919–1938), Hungary (1939–1944)); each of them conducted its own state policy on training pedagogical staff to satisfy regional educational needs. The article aims at a systematic retrospective analysis of the process of establishment and development of Uzhhorod Greek Catholic Teacher Training Seminary for Girls in Transcarpathia in 1902–1944. Research methods: bibliographic search – to study archive, library catalogues, funds, descriptions and bibliographic publications; classification and systematization of academic sources – to determine the source base and objective data on the issue under investigation; content analysis of archive materials – to reveal the retrospective peculiarities of organization and content side of the activity of Uzhhorod Greek Catholic Teacher Training Seminary for Girls within the specified chronological framework; retrospective logical systematic analysis as the basis for studying the process of establishment and development of the institution of female pedagogical education in Uzhhorod in 1902–1944. The peculiar character of regional pedagogical female education has been determined: 1) teaching and educational work at the educational institution directed at forming a universal, harmoniously developed personality of a professional-to-be with a high public responsibility and vocational direction; 2) side by side with vocational training one can clearly see spiritual, religious, moral, ethical, and patriotic orientation of the content of the educational process for the prospective representatives of the region's intelligentsia; 3) in addition to teaching practicum at school, seminarists had practical training on various courses (patient care, baby care, military education) It has been determined that the establishment and development of professional pedagogical education for females in Transcarpathia within the specified chronological framework is historical in character and is conditioned by social-political and social-economic factors. The prospects of further researches include the historical and pedagogical analysis of other directions of vocational female education in Transcarpathia in the first half of XX century.

Keywords: female education; pedagogical education; establishment; development; teacher training seminary, Uzhhorod, Transcarpathia.

Постановка проблеми. В умовах реформування національної системи освіти в Україні та її інтеграції в європейський простір актуальним є конструктивно-критичне і творче переосмислення позитивного досвіду минулого з організації

діяльності закладів педагогічної освіти, що дасть змогу удосконалити систему підготовки фахівців сучасної школи до рівня світових стандартів. Вагомим значення набуває історико-регіональний вимір вивчення досвіду діяльності закладів освіти, що здійснювали підготовку педагогічних кадрів

для різних регіонів України, зокрема Закарпаття, де через історичні обставини, крім напрацьованих власних здобутків, були реалізовані європейські освітні моделі підготовки педагогічних фахівців.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють першу половину ХХ ст. Визначення нижньої межі зумовлено відкриттям у 1902 р. в Ужгороді греко-католицької жіночої учительської семінарії. Верхню межу дослідження окреслено 1944 р., коли Першим з'їздом народних комітетів Закарпатської України було прийнято “Маніфест про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною”, результатом чого стала перебудова освіти загалом і, зокрема, системи підготовки педагогічних кадрів за радянським взірцем. Територіальні межі дослідження визначаються територіальною приналежністю закарпатських земель до складу різних держав (Австро-Угорська імперія (до 1919), Чехословацька Республіка (1919–1938), Угорщина (1939–1944)), кожна з яких реалізувала власну державну політику щодо підготовки педагогічних кадрів для задоволення регіональних освітніх потреб.

Аналіз останніх досліджень. Історико-регіональний вимір дослідження проблеми становлення і розвитку педагогічної освіти представлений науковими доробками А. Вараниці “Учителі народних шкіл Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.” (2017); Т. Зузяк “Тенденції становлення педагогічної освіти на Поділлі (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.)” (2018); І. Тонконог “Підготовка вчителів у Полтавській губернії у ХІХ ст. – 1917 р.” (2018) та ін. Історичні передумови освітніх процесів у Закарпатті були предметом наукових досліджень І. Гранчака, Д. Данилюка, В. Задорожного, Д. Худанича та ін. Особливості становлення та розвитку педагогіки, освіти та шкільництва в окремі хронологічні періоди на Закарпатті відображені у наукових працях (монографіях, дисертаціях) А. Бондаря, В. Гомонная, А. Ігната, М. Кляп, М. Кухти, Г. Лемко, В. Росула, Г. Розлуцької, Ч. Фединець, О. Фізеші та ін. Водночас треба зауважити, що згадані дослідження не дають системного бачення процесу становлення та розвитку жіночої педагогічної освіти в контексті вимушено-змінюваного територіального підпорядкування закарпатських земель різним державам у першій половині ХХ ст.

Мета статті – на основі системного ретроспективного аналізу дослідити процес становлення і розвитку Ужгородської греко-католицької жіночої учительської семінарії на Закарпатті в 1902–1944 рр. Завданнями дослідження є визначення особливостей регіональної педагогічної жіночої освіти.

Виклад основного матеріалу. Поняття “жіноча освіта” або “освіта жінок” в “Українському педагогічному словнику” (1997) С. Гончаренко розглядає як самостійну галузь освіти, що виникла “у зв'язку з нерівноправним соціальним становищем жінки” [1, 126].

Перший заклад освіти для дівчат-сиріт із греко-католицьких священничих родин було засновано єпископом Іваном Пастелі у 1875 р. в Ужгороді. До структури новоствореного освітнього закладу – “Інституту виховання дівчат” – входили: інтернат для дівчат-сиріт зі священничих родин, початкова (народна) школа та горожанська школа для дівчат (тут: горожанська (неповна середня) школа для дітей дрібної міської буржуазії: ремісників і торгівців, а також службовців [6, 161]). У закладі було 24 приміщення, які використовували для освітніх потреб та інтернату [3, 5].

14 вересня 1902 р. за сприянням єпископа Ю. Фірцака в Ужгороді відкрито греко-католицьку жіночу учительську семінарію. Доки кандидатки на посаду вчительки початкової (народної) школи, тільки за спеціальним дозволом міністра віровизнань і освіти Угорського королівства, мали право складати, як “приватистки”, випробування в Ужгородській королівській греко-католицькій півце-учительській семінарії. Однак Міністерство віровизнань і освіти Угорського королівства у 1900 р. затвердило Положення щодо порядку проведення підсумкової атестації, у якому було вказано: “Приватисти можуть складати іспити лише в закладах, що відповідають їх статі, з дозволу міністра віровизнань і освіти” [7, 4]. Варто зауважити, що на той час в Угорському королівстві не було жіночої греко-католицької семінарії. Мукачівська єпархія, щоб задовольнити численні клопотання своїх священнослужителів, приймає рішення відкрити у 1902–1903 н. р. в Ужгороді жіночу учительську семінарію. Міністр віровизнань і освіти Угорського королівства у листі № 25 964 від 24 квітня 1902 р. висловлює подяку Мукачівській греко-католицькій єпархії за таку хорошу справу [7, 4]. Виконувач обов'язків директора семінарії Д. Чургович (угор.: Csurgovich György) у звіті за 1938–1939 н. р. зазначив, що жіночу семінарію організовано як професійний педагогічний заклад освіти на базі школи-інтернату для дівчат-сиріт, яка мала три складові: початкову (народну) (4 класи), горожанську (4 класи) школи та ремісницькі курси (1 клас). Право на публічне функціонування заклад отримав від Міністерства віровизнань і освіти Угорського королівства відповідно до

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УЖГОРОДСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЖІНОЧОЇ УЧИТЕЛЬСЬКОЇ СЕМІНАРІЇ (1902–1944)

Розпорядження № 90 376/1902 вже в 1902 р. Але згодом горожанську школу було відокремлено від семінарії, ремісницькі курси припинили існування в 1904 р. через недостатню кількість абітурієнтів, і того ж року початкову (народну) школу реорганізували в однокласову “упражнительну” (тут: базова – уточнення С. Ч.) школу, де семінаристкі проходили педагогічну практику [7, 5].

До 1 вересня 1912 р. семінарія була двокласовим освітнім закладом, тому іспити учительської зрілості проводилися лише кожного другого року [7, 5]. Підтвердженням цього слугують статистичні дані річних звітів за 1910–1911 н. р. та 1911–1912 н. р. У 1910–1911 н. р. в першому і третьому класах учительської семінарії навчалися по 30 кандидаток [9, 59]. У 1911–1912 н. р. в другому і четвертому класах учительської семінарії навчалися по 30 кандидаток [10, 65]. У річному звіті за 1911–1912 н. р. зазначено: “Наразі наш педагогічний заклад мав лише 2–2 класи за змінною системою, головним чином тому, що ми хотіли задовольнити потреби нашої єпархії у педагогічних фахівцях і не бажали збільшувати кількість безробітних учительок. Але оскільки Міністерство віровизнань і освіти наполягає на функціонуванні в закладі чотирьох класів, то з наступного 1912–1913 н. р. буде вже три класи, а через рік – чотири” [10, 22]. Зауважимо, що від початку заснування закладу кількість вихованок в учительській семінарії була достатньо великою. На нашу думку, це пояснюється тим, що цей заклад був реальною і, до того ж, єдиною можливістю для дівчат здобути фахову освіту, на відміну від юнаків, які мали змогу вибирати й інші професії. Підтвердженням цього слугують статистичні дані, зафіксовані у річних звітах установи [8, 59].

Після завершення Першої світової війни і за Версальською системою мирних договорів відбувся переділ кордонів у Центрально-Східній Європі, що в плані політико-територіальної приналежності суттєво змінило долю Закарпаття, яке було включено до складу новоствореної Чехословацької Республіки. З приєднанням краю до Чехословаччини в жіночій семінарії змінили мову викладання – з угорської на русинську, що засвідчує річний звіт семінарії за 1938–1939 н. р.: “Єдина відміна полягала в тому, що вихованки закладу здобували освіту русинською та отримували кваліфікацію вчительки народної школи з такою ж мовою викладання. Однак ті, хто одночасно хотів отримати кваліфікацію вчительки народної школи з угорською мовою викладання, зобов’язані були систематично відвідувати уроки угорської мови, які були

факультативними” [7, 6]. Аналіз річних звітів семінарії підтверджує, що угорську мову в міжвоєнний період систематично вивчали як факультативну дисципліну в середньому 60 % кандидаток жіночої семінарії. Наведемо декілька прикладів: 1933–1934 н. р. загальна кількість кандидаток – 167, угорську мову вивчали – 107 (64 %) [5, 13–14]; 1934–1935 н. р. загальна кількість кандидаток – 173, угорську мову вивчали – 124 (72 %) [4, 31]; 1935–1936 н. р. загальна кількість кандидаток – 165, угорську мову вивчали – 99 (60 %) [2, 38]; 1936–1937 н. р. загальна кількість кандидаток – 165, угорську мову вивчали – 90 (55 %) [3, 33].

До переліку освітніх предметів, які вивчали семінаристкі, належали: релігія, педагогіка (практика), русинська мова, чеська мова, географія, історія, конституція, математика, природознавство, фізика, хімія, каліграфія, малювання, співи і музика, гра на музичному інструменті (фортепіано), жіноча ручна праця, сільське та домашнє господарство, гімнастика та вибіркові предмети – угорська і німецька мови. Варто зазначити, що релігія як дисципліна викладалась упродовж усіх років навчання, що свідчить про особливе ставлення до ролі цього предмету в фаховій підготовці майбутніх учительок, плекання духовності педагога, якому належало формувати свідомість прийдешніх поколінь. Аналіз змісту річних звітів дає підставу стверджувати, що курс “Педагогіка” будувався на інтегрованій основі, з одного боку, відбувалося поєднання кількох предметів однієї освітньої галузі – загальна педагогіка, яка розглядала питання теорії виховання, дидактики, методики, історії педагогіки, а з іншого, інтеграція предметів близьких освітніх галузей – психологія, педагогіка, логіка. На нашу думку, інтегрований виклад навчального матеріалу сприяв усвідомленню логіки його побудови і позитивно впливав на процес пізнання та забезпечував цілісність виучуваного матеріалу. Педагогічна практика в базовій школі при учительській семінарії сприяла формуванню у кандидаток умінь і навичок викладання і виховання.

Окрім традиційної педагогічної практики в школі, семінаристкі проходили практичну підготовку шляхом участі в різних курсах. Так, для кандидаток четвертого року навчання було організовано курси домашнього догляду, де вони на практиці знайомилися зі специфікою догляду за лежачими хворими (вимірювання температури тіла, харчування, компреси, бандажі, масажі), гігієнічним доглядом (зміна постільної білизни, купання), упорядкуванням ліжка, особливостями

догляду за хворими з інфекційними захворюваннями, а також заходами щодо попередження інфікування при проведенні догляду за хворими. Зокрема, кандидаток вчили доглядати за немовлятами (купання, сповивання, приготування їжі, сон). Зауважимо, що у 1935–1936 н. р. 90 кандидаток семінарії прослухали курси оборонного виховання. Заняття проводили військові та лікарі, які знайомили семінаристок зі специфікою санітарної служби, орієнтуванням на місцевості за картою, правилами дій під час авіаційних нападів та хімічних атак, а також залучали дівчат до гімнастики з виконанням військово-фізичних вправ [2, 19]. У 1936–1937 н. р. для кандидаток четвертого року навчання було проведено спеціальний “Самаритянський Курс” (тут: самаритянин – людина, яка безкорисно допомагає іншим – уточнення С. Ч.), який вела головна соціальна сестра Дому Народного Здоров’я в м. Ужгороді. Кандидатки залучались до теоретичного навчання і практично опікувались хворими. Їх знайомили з особливостями прояву різних недуг, ліками, які повинні бути в кожній домашній аптечці. “Самаритянський Курс” охоплював відомості про соціальну роботу як вид професійної діяльності (опіка дитини і матері, харчування бездомних тощо). Кандидатки відвідували військові казарми, де знайомилися з хімічними бойовими отруйними речовинами і протигазом, а також слухали лекції про шпигунство [3, 14]. Як бачимо, на програмі курсів оборонного виховання позначилися події, що розгорталися у Європі перед Другою світовою війною.

Особлива увага в роботі вчительської семінарії приділялася релігійно-моральному вихованню семінаристок. Принагідно зазначимо, що кандидатки зобов’язані були проживати в інтернаті закладу під постійним контролем монахинь Чину Св. Василя Великого. Місцеві ж вихованки після занять перебували під наглядом батьків. Дівчата були зобов’язані носити семінарський однострій, який складався з плісированої спідниці темно-синього кольору та двох блузок із довгими рукавами (зимової та літньої), зимового темно-синього капелюшка та літнього – білого [2, 40].

Зазначимо, що в Ужгородській греко-католицькій жіночій учительській семінарії з 1909 р. діяла Маріянська Конгрегація дівчат, метою якої було “виховати правдиво релігійних і морально сильних одиниць” [5, 4]. Організація мала власну бібліотеку, в якій у 1936–1937 н. р. нараховувалося 177 одиниць літератури. Семінаристки-членкині Конгрегації передплачували духовно-релігійний

часопис “Благовесник”, в якому публікували також і власні статті [3, 19]. Поряд із релігійно-моральним вихованням, у семінарії велику увагу звертали також на патріотичне виховання [4, 13]. Зауважимо, що релігійне й патріотичне виховання мало значний вплив на формування морально-етичних цінностей семінаристок (духовності, щирості, гідності, внутрішньої свободи, морального самовдосконалення, совісті, християнського милосердя, відповідальності).

Для всебічного розвитку семінаристок діяв гурток самоосвіти. До обговорення актуальних питань, що розглядалися під час його засідань, залучались усі кандидатки [3, 19]. Варто зазначити, що активним було дозвілля вихованок. Вони систематично відвідували екскурсії, вистави, концерти, а також самі їх організували, брали участь у проведенні різних урочистостей тощо. Заходи сприяли збагаченню знань кандидаток про рідний край, встановленню зв’язку теорії з життям; вихованню ціннісного ставлення до людини, природи, праці; розвитку спостережливості, мислення, естетичних почуттів; усвідомлення власної ролі в суспільстві.

Відповідно до рішень Мюнхенської конференції та Першого Віденського арбітражу (2 листопада 1938 р.), Чехословацька Республіка зобов’язана була передати Угорщині частину території Словаччини і Підкарпатської Русі, де більшість населення становили угорці. 9 листопада 1938 р. угорська армія ввійшла до Берегова, а 10 листопада – до Мукачева та Ужгорода. На Закарпатті відбулася реорганізація учительських семінарій згідно із законодавством Угорщини: Закон XIII “Про середню фахову школу / 1938. évi XIII. törvénycikk a gyakorlati irányú középiskoláról”, оприлюднено 30 квітня 1938 р.; Закон XIV “Про професійну підготовку вчителів / 1938. évi XIV. törvénycikk a tanítóképzésről”, оприлюднено 30 квітня 1938 р.; Розпорядження міністра віровизнань і освіти Угорщини від 6 червня 1941 р. № 55 600 “Про тимчасові зміни в освітньому процесі ліцею, створеного відповідно до Закону XIII (1938) / A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1941. évi 55.600. számú rendelete, az 1938 : XIII. törvényekkel létesített liceum tanulmányi és vizsgarendjének átmeneti szabályozásáról”. Система підготовки педагогічних фахівців розглядалась у поєднанні навчання кандидатів у ліцеї (термін навчання 3 роки, тобто I–III класи) та вчительській семінарії (термін навчання 2 роки, тобто IV–V класи п’ятирічної вчительської семінарії). Таким чином, термін підготовки вчителів для початкових шкіл було збільшено на один рік, порівняно із

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УЖГОРОДСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЖІНОЧОЇ УЧИТЕЛЬСЬКОЇ СЕМІНАРІЇ (1902–1944)

Чехословацьким періодом (1919–1938), що мало на меті вдосконалення професійного рівня підготовки педагогічних кадрів.

Аналіз звітів директора Ужгородського греко-католицького дівочого ліцею, жіночої учительської семінарії за 1938–1944 рр. уможливив зробити висновок, що освітній процес у закладі відбувався з дотриманням принципу єдності теоретичної та практичної підготовки, був спрямований на формування всебічної, гармонійно розвинутої особистості майбутнього фахівця у дусі патріотизму та відданості духовно-релігійним, морально-етичним цінностям із високою громадянською відповідальністю і професійною спрямованістю.

Висновки. На основі виконаного дослідження з'ясовано, що процес становлення та розвитку Ужгородської греко-католицької жіночої учительської семінарії (1902–1944) має історичний характер, зумовлений суспільно-політичними та соціально-економічними чинниками. Визначено особливості регіональної педагогічної жіночої освіти: 1) навчально-виховна робота у закладі освіти була спрямована на формування всебічної, гармонійно розвинутої особистості майбутнього фахівця з високою громадською відповідальністю і професійною спрямованістю; 2) поряд із фаховою підготовкою, чітко виражена духовно-релігійна, морально-етична та патріотична спрямованість змісту виховного процесу майбутніх представниць інтелігенції краю; 3) окрім педагогічної практики в школі, семінаристки проходили практичну підготовку на різних курсах (курси догляду за хворими, за немовлятами, військово-оборонного виховання), що було зумовлено об'єктивними обставинами. Загалом можемо констатувати, що в зазначених хронологічних межах кандидатки в жіночій учительській семінарії отримували не тільки належну професійну підготовку, але й бездоганне релігійно-моральне і патріотичне виховання, що готувало їх до активного служіння своєму народові. Перспективами подальших розвідок є історико-педагогічний аналіз інших напрямів професійної освіти жінок на Закарпатті в першій половині ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Звѣдомленя Греко-кат. Учительськоѣ Дѣвочоѣ Семинаріѣ в Ужгородѣ за шкѣльний рѣк 1935–1936. Ужгород : Друкарня ОО. Василян, 1936. 40 с.
3. Звѣдомленя Греко-кат. Учительськоѣ Дѣвочоѣ Семинаріѣ в Ужгородѣ за шкѣльний рѣк 1936–37. Ужгород : Друкарня ОО. Василян, 1937. 33 с.

4. Звѣдомленя Греко-кат. Учительськоѣ Семинаріѣ Дѣвчат в Ужгородѣ за шкѣльний рѣк 1934–35. Ужгород : Друкарня ОО. Василян, 1935. 32 с.

5. Звѣт Гр. кат. учит. семинаріѣ дѣвчат в Ужгородѣ. 1933–1934. Ужгород : Друкарня ОО. Василян, 1934. 15 с.

6. Педагогічна енциклопедія Закарпаття. Ужгород : Карпати, 2021. Т. I : А–Н. 512 с.

7. Az Ungvári Gör. Kat. Leánylíceum-Tanítónőképző Intézet és vele kapcsolatos Gyakorló Népiskola évkönyve az 1938–39. iskolai évről. Ungvár : Unio – Miravcsik Gy. Könyvnyomdája, 1939. 88. p.

8. Az Ungvári Gör. Kat. Leánylíceum, Tanítónőképző-Intézet és a vele kapcsolatos Gyakorló-Népiskola évkönyve az 1942–43. iskolai évről. Ungvár : Unio – Miravcsik Gy. Könyvnyomdája, 1943. 75 p.

9. Az Ungvári Görög Katholikus Tanítónőképző, Polgári és Elemi Leányiskolák s az ezekkel kapcsolatos Nevelő-Intézetek értesítője az 1910–1911-ik iskolai évről. Ungvár : “Unio Könyvnyomda Részvény-Társaság”, 1911. 66 p.

10. Az Ungvári Görög Katholikus Tanítónőképző, Polgári és Elemi Leányiskolák s az ezekkel kapcsolatos Nevelő-Intézetek értesítője az 1911–1912-ik iskolai évről. Ungvár : “Unio Könyvnyomda Részvény-Társaság” Könyvnyomdája, 1912. 77 p.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv, 376 p. [in Ukrainian].
2. Zvidomlenia Hreko.-kat. Uchytelskoi Divochoi Semynarii v Uzhhorodi za shkolnyi rok 1935–1936 [Information digest of Uzhhorod Greek Catholic Teacher Training Seminary for Girls for the 1935–1936 academic year]. (1936). Uzhhorod, 40 p. [in Ruthenian].
3. Zvidomlenia Hreko.-kat. Uchytelskoi Divochoi Semynarii v Uzhhorodi za shkolnyi rok 1936–37 [Information digest of Uzhhorod Greek Catholic Teacher Training Seminary for Girls for the 1936–1937 academic year]. (1937). Uzhhorod, 33 p. [in Ruthenian].
4. Zvidomlenia Hreko.-kat. Uchytelskoi Semynarii Divchat v Uzhhorodi za shkolnyi rok 1934–35 [Information digest of Uzhhorod Greek Catholic Teacher Training Seminary for Girls for the 1934–1935 academic year]. (1935). Uzhhorod, 32 p. [in Ruthenian].
5. Zvit Hr. kat. uchyt. semynarii divchat v Uzhhorodi. 1933–1934 [The report of Uzhhorod Greek Catholic Teacher Training Seminary for Girls. 1933–1934]. (1934). Uzhhorod, 15 p. [in Ruthenian].
6. Pedahohichna entsyklopediia Zakarpattia [Pedagogical encyclopaedia of Transcarpathia]. Vol. I : A–N. (2021). Uzhhorod, 512 p. [in Ukrainian].
7. Az Ungvari Gor. Kat. Leanyliceum-Tanitonokepzo Intezet es vele kapcsolatos Gyakorlo Nepiskola evkonyve az 1938–39. iskolai evrol [The yearbook of Uzhhorod Greek Catholic Teacher Training Lyceum and Seminary for Girls and the related Practising Public School for the 1938–1939 academic year]. (1939). Ungvar, 88. p. [in Hungarian and Ruthenian].
8. Az Ungvari Gor. Kat. Leanyliceum, Tanitonokepzo-

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Intezet es a vele kapcsolatos Gyakorlo-Nepiskola evkonyve az 1942–43. iskolai evrol [The yearbook of Uzhhorod Greek Catholic Teacher Training Lyceum and Seminary for Girls and the related Practising Public School for the 1942–1943 academic year]. (1943). Ungvar, 75 p. [in Hungarian and Ruthenian].

9. Az Ungvari Gorog Katholikus Tanitonokepzo, Polgari es Elemi Leanyiskolak s az ezekkel kapcsolatos Nevelo-Intezetek ertesitoje az 1910–1911-ik iskolai evrol [The Bulletin of Uzhhorod Greek Catholic Teacher Training,

Civic and Primary Schools for Girls and the related Educational Institutions for the 1910–1911 academic year]. (1911). Ungvar, 66 p. [in Hungarian].

10. Az Ungvari Gorog Katholikus Tanitonokepzo, Polgari es Elemi Leanyiskolak s az ezekkel kapcsolatos Nevelo-Intezetek ertesitoje az 1911–1912-ik iskolai evrol [The Bulletin of Uzhhorod Greek Catholic Teacher Training, Civic and Primary Schools for Girls and the related Educational Institutions for the 1911–1912 academic year]. (1912). Ungvar, 77 p. [in Hungarian].

Стаття надійшла до редакції 21.04.2022

УДК 378.147:[37.011.3-051:796] (100)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260010>

Олександр Алексєєв, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри спорту і спортивних ігор
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

Сучасні наукові напрацювання дослідників свідчать про спрямованість світової педагогічної спільноти на визначення актуальних і перспективних векторів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Особливої значущості означає проблема набуває у контексті використання індивідуального і диференційованого підходів у роботі вчителів фізичної культури з учнями. Вивчення міжнародного досвіду професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до впровадження диференційованого та індивідуального підходу в процес фізичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл засвідчує, що сучасний університетський тип педагогічно-фізкультурної освіти пов'язаний з реалізацією інноваційних моделей навчання.

Ключові слова: *учителі; фізична культура; професійна підготовка; зарубіжний досвід; диференційований та індивідуальний підходи.*

Літ. 17.

Oleksandr Alyeksyeyev, Ph.D. (Pedagogy),
Senior Lecturer of the Sport and Sport Games Department
Kamyanets-Podilskiy Ivan Ohiyenko National University

FOREIGN EXPERIENCE IN VOCATIONAL TRAINING OF FUTURE PHYSICAL TRAINING TEACHERS FOR DIFFERENTIATION AND INDIVIDUALIZATION OF PUPILS' PHYSICAL EDUCATION

Modern scientific achievements of scholars testify about the direction of world pedagogical community to the identification of relevant and prospective vectors of vocational training of future physical training teachers. A special importance the described problem gets in the context of using individual and differentiated approaches in work of physical training teachers with pupils. It has been generalized that medical and social studies of the health state of schoolchildren indicate the necessity of taking into account different norms of physical activity for each pupil, rather than as average indicators of physical development of the younger generation. It has been emphasized that in the practice of physical education the criteria of individual-differentiated approach put forward such features as level of health, physical development, level of motion preparedness, body structure, stages of puberty, individual personality traits, interest in a particular type of sport. The expediency of studying the foreign experience of vocational training of future physical training teachers has been updated. Examination of international experience of vocational training of future physical training teachers for introduction of differentiated and individual approaches into the process of physical upbringing of secondary school pupils testifies that modern university type of pedagogical and cultural education is related to the implementation of innovative models of study. The attention is paid to the necessity of preparing students for practical decision of special tasks on physical upbringing of each pupil; modelling and designing the educational process at physical training lessons, which involves the use of modern technologies for the

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

organization of individual work with pupils on the basis of a differentiated approach, cooperation, exchange of experience with practicing teachers.

Keywords: *teachers; physical training; vocational training; foreign experience; differentiated and individual approaches.*

Постановка проблеми. Сучасні науково-дослідні напрацювання свідчать про спрямованість світової педагогічної спільноти на визначення актуальних і перспективних векторів професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Такі процеси зумовлені, передовсім, проходженням соціумом і системою освіти, зокрема, певного етапу переоцінки соціальних, моральних і культурних цінностей, що зумовлено трансформаціями в суспільстві у напрямі глобалізації та демократизації. Спостерігається заміна парадигми опанування теоретичних знань як засадничих скрижалів фундаментальної освіти, що нині не повною мірою може вирішити проблему застосування майбутніми фахівцями надбань теорії в умовах практичної професійної діяльності, парадигмою практико-зорієнтованої освіти. Особливої значущості означена проблема набуває у контексті використання індивідуального і диференційованого підходів у роботі вчителів фізичної культури з учнями. Адже медико-соціальні дослідження стану здоров'я шкільної спільноти свідчать про необхідність урахування різних норм фізичних навантажень для кожного учня зокрема, а не як середньостатистичних показників фізичного розвитку підростаючого покоління.

Аналіз основних досліджень і публікацій свідчить, що науковці, визначаючи особливості та структуру професійної діяльності викладача фізичного виховання, акцентують увагу на необхідності проєктування занять з урахуванням стану здоров'я, вроджених та набутих особливостей анатомо-фізіологічного розвитку школярів, що характеризують конституцію тіла дитини та віднесення учня до певної типологічної групи [5]. Дослідники наголошують, що здоров'я нації зазвичай визначається здоров'ям молоді, позаяк потенційні можливості людини закладаються в дитинстві, формуються в юнацькому віці, зумовлюючи ступінь стійкості пристосувальних механізмів протягом усього життя [10, 148–149]. З метою розв'язання проблеми вдосконалення фізичного виховання учнів, науковці підкреслюють важливість організації природовідповідної системи фізкультурних впливів, що стимулюють розвиток конкретних фізичних якостей і психофізіологічних характеристик школярів на різних етапах онтогенезу [3, 20]. Дослідники визначають важливим загально методичним чинником

фізичного виховання учнівської молоді принцип індивідуалізації [2, 200], що складає основу індивідуального підходу в роботі вчителя фізичної культури, дає змогу диференціювати фізичні вправи під час занять, чітко окреслювати методику їх виконання, враховуючи норми навантаження відповідно до індивідуальних особливостей школярів; форм занять і прийомів педагогічного впливу [1, 96]. Відтак більшість науковців схиляються до думки, що у фізичному вихованні індивідуальний підхід до учнів тісно пов'язаний з принципом диференціації. Вагомим внеском у розвиток вітчизняної системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури є наукові розвідки, в яких висвітлюються різні аспекти зарубіжного досвіду навчання педагогічних кадрів означеного спрямування. Так, науковці присвятили дисертаційні дослідження проблемам підготовки майбутніх учителів у системі багаторівневої педагогічної освіти в Канаді [11], у закладах вищої освіти Данії [12], визначали сучасні підходи до підготовки вчителів професійної школи у Німеччині [13] та ін.

Мета статті – проаналізувати зарубіжний досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до диференціації та індивідуалізації фізичного виховання учнів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У практиці фізичного виховання критеріями індивідуально-диференційованого підходу визначаються такі ознаки, як рівень здоров'я, фізичного розвитку, ступінь рухової підготовленості, тип статури, стадії статевого дозрівання, індивідуальні особливості особи, інтерес до певного виду спортивної діяльності. Відтак ідея індивідуалізації роботи учнів на уроках фізичної культури передбачає врахування природних відмінностей функціональних властивостей організму кожного конкретного учня, показників їхнього фізичного розвитку, рухової активності тощо. У результаті зростає попит на вчителів фізичної культури – практиків, здатних застосовувати фахові знання під час виконання професійних і соціальних функцій.

Однак незважаючи на те, що педагогічні ЗВО щорічно випускають молодих фахівців у галузі освітньої діяльності за спеціальностями 014.11 Середня освіта (Фізична культура) й 017 Фізична культура і спорт, загальноосвітні школи відчувають гостру нестачу кваліфікованих кадрів,

що володіють науково-педагогічним, дослідницьким, творчим, рефлексивним, інноваційним типом мислення, індивідуальним стилем професійної діяльності, усвідомленою потребою в безперервній самоосвіті. На вирішенні означеної проблеми акцентується увага в процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури за кордоном.

Так, вивчаючи досвід європейських країн щодо особливостей процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, І. Гринченко [0] дотримується позиції, згідно з якою для підвищення ефективності становлення майбутнього педагога, необхідно зосередити увагу не лише на вивченні здобувачами освіти теоретичного змісту освітніх дисциплін [7, 39–40]. Автор підкреслює необхідність розширювати зміст підготовки майбутніх учителів фізичної культури можливостями для збагачення досвіду студентів *практичної реалізації* конкретних завдань навчання; *моделювання* та *проектування* освітнього процесу на уроках фізичної культури, що передбачає грамотне застосування різноманітних сучасних освітніх технологій для організації індивідуальної роботи з учнями; *спостереження* й *рефлексії* педагогічних явищ; *співробітництва*, *обміну знаннями* з практикуючими педагогами тощо [6, 39]. А тому вважаємо, що акцент в системі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури, доцільно змістити на реалізацію можливостей для організації професійно й особистісно значущої практико-зорієнтованої освітньої діяльності студентів.

Погоджуємося з думкою Н. Белікової, котра, виокремлюючи сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту, підкреслює, що метою вищої педагогічної фізкультурної освіти має стати створення такого середовища навчання, яке сприятиме розв'язано різноманітних фахових проблем майбутніми вчителями [3, 21]. Відтак дослідниця декларує потребу розробки ефективної практико-орієнтованої моделі професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання, що дасть змогу студентам отримати доцільні, підтвержені індивідуальним практичним досвідом фахові знання, вміння, навички. Про важливість навчання на основі практики (досвіду) вів мову ще Аристотель, переконаний, що досвід є мистецтвом практичної діяльності. Пізніше висловлена думка знайшла продовження у працях Дж. Локка, Дж. Дьюї та ін.

Саме тому нині зарубіжні системи педагогічної фізкультурної освіти використовують цілий спектр практико-зорієнтованих моделей, більшість з яких не отримали гідної оцінки та поширення у

вітчизняній системі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури (УФК). На нашу думку, підготовка майбутніх УФК до організації індивідуальної роботи з учнями базуватиметься на організації практико-зорієнтованого середовища шляхом використання розвивального потенціалу освітнього середовища педагогічного ЗВО.

Так, до практико-зорієнтованих, як переконує Є. Захаріна [8], котра здійснила компаративний аналіз професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в Україні та США, належить модель “Школа професійного розвитку” (*Professional Development School (PDS)*) [8, 126]. Концепція згаданої школи відбиває дві взаємно зумовлені цілі: *по-перше*, забезпечення професійного розвитку вчителів як до початку їхньої самостійної професійної діяльності (в процесі навчання, наприклад, у педагогічному ЗВО), так і без відриву від роботи; *по-друге* – підвищення якості фізкультурної освіти у школах.

Школи професійного розвитку беруть початок у “лабораторних школах”, поширених у США в першій половині ХХ ст., які передбачають, на думку дослідників, вибудовування процесу професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури “в одну лінію” [14, 5–6]. Інакше кажучи, мова йде про досягнення єдиної мети: використання практичної роботи студентів як інструмента освоєння предметного змісту освітніх дисциплін. Спочатку така модель підготовки вчителя була спроектована Дж. Дьюї й реалізувалася в Чиказькому університеті й у Педагогічному коледжі Колумбійського університету Нью-Йорка [14, 8].

Досвід США свідчить, що лише в умовах тісної співпраці освітніх установ різних рівнів уможлиблюється не тільки передача необхідних майбутньому УФК знань, умінь, навичок, але й забезпечується “дослідне поле”, в межах якого студенти мають змогу “перебудовувати конкретні прийоми власної професійно зорієнтованої діяльності в ментальні структури, опосередковуючи їх” [14, 319–320]. Нині такі школи функціонують у США, Великобританії, досвід їх створення активно переймає Франція.

Специфікою “тандему” загальноосвітньої школи та ЗВО, як і раніше, залишається наявність загальних цілей (як правило, йдеться про перебудову підготовки та введення майбутніх учителів фізичної культури у педагогічну професію та підвищення якості фізкультурної освіти учнів на основі використання їхніх індивідуальних фізичних можливостей) і рівноцінне партнерство вчителів / викладачів як у школах, так і в

університеті в процесі професійного розвитку студентів. Крім того, учні школи можуть використовувати нові знання про побудову власних стратегій фізичної підготовки, ведення здорового способу життя, які студенти-практиканти інтегрують в освітній процес школи.

Показовим є досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури Університету Лойола (Меріленд, США), де студенти бакалаврату та аспірантури, які планують працювати в початковій або середній школі, повинні пройти стажування в *школах професійного розвитку*, що працюють на основі домовленості між ЗВО та місцевими державними і недержавними школами [16]. Такий підхід надає студентам можливість отримати і наставництво з боку досвідчених учителів фізкультури в школі, і керівництво з боку викладачів університету, зосередитися на діях учителя. Основний вектор такого комплексного курсу навчання полягає у поєднанні студентами практичного застосування технологій індивідуального та диференційованого підходу до фізичного виховання учнів.

Водночас освітня модель професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в університеті Лойоли тісно пов'язана з процесом редизайну педагогічної освіти в Меріленді. Така комплексна стратегія реформування підготовки фахівців цієї спеціальності у США спрямована на збереження та зміцнення індивідуального здоров'я учнів початкової / середньої школи на основі актуальної професійної підготовки вчителів [16]. Результатом практико-зорієнтованого навчання майбутніх учителів фізичної культури у США є, наприклад, готовність майбутнього УФК до адекватного відбору та використання сучасних педагогічних технологій у процесі організації індивідуальної роботи з учнями на основі використання індивідуально-диференційованого підходу.

Позаяк практико-зорієнтована підготовка майбутніх учителів фізичної культури у США передбачає розвиток здатності студентів застосовувати теоретичні знання у реальному освітньому середовищі загальноосвітньої школи ще до початку самостійної професійної діяльності, відтак це спрямовує студентів до накопичення індивідуального портфоліо власних педагогічних розробок, що демонструє сформованість окресленої здатності. Така підготовка передбачає врахування конституційних ознак школярів (функціональних, морфологічних, психологічних) під час вибору засобів, методів, форм фізичного виховання.

Цінним видається досвід реалізації в

Університеті Глазго (Шотландія), в рамках проекту *Glasgow West Teacher*, ще однієї практико-зорієнтованої моделі педагогічної освіти – “Клінічної моделі” (*clinical model*). Відзначимо принагідно, що із системи медичної освіти в педагогіку інтегровано не лише термін, але й, власне, сенс освітнього процесу: теоретичні знання повинні знаходити підтвердження у реальній професійній практиці. Доцільно підкреслити, що практичні знання тут не ставляться вище інших форм знання. Процес збагачення знанневої бази студентів активізується під час апробації багажу теоретичної підготовки у процесі педагогічної практики. Провідні педагоги загальноосвітніх шкіл навчають студентів-практикантів зреалізувати індивідуально-диференційований підхід на уроках фізичної культури.

Модель навчання на робочому місці (*Work-Based Learning*) контекстуалізує практичну педагогіку фізичної культури і спорту на основі розвитку партнерських відносин між ЗВО і роботодавцями. Згадана модель нині надзвичайно популярна в практиці професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в Австралії, Фінляндії та інших країнах. *Work-Based Learning* позиціонується як успішна модель навчання майбутніх педагогів, заснованого на успішному управлінні освітнім процесом, забезпечені якості підготовки і партнерських відносинах у системах “викладач – студент”, “студент – студент”, “ЗВО – роботодавець”, “студент – роботодавець” [16, 137].

З метою здійснення розширеного екскурсу у вивчення зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до реалізації диференційованого та індивідуального підходів у процесі фізичного виховання учнів вважаємо за доцільне звернутися до аналізу особливостей німецької вищої педагогічно-фізкультурної освіти. З 1998 р. з прийняттям поправки до закону “Про вищу освіту”, в Німеччині розпочалася реалізація ідей Болонського процесу. У 2000 р. Специфіка професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями відображається у змісті курсів, які вивчають студенти. Принагідно зауважимо, що здобувачі освіти обирають спеціалізацію, яка передбачає диференціацію професійної освіти майбутніх УФК залежно від того, який ступінь і тип школи вибрали майбутні педагоги. Зокрема, студенти мають змогу отримати такі вчительські посади:

а) посаду вчителя першого ступеня I (вчитель 1–4-х класів початкової школи, перший віковий рівень);

б) посаду вчителя другого ступеня I (вчитель 5–10-х класів базової, реальної школи, гімназії та об'єднаної школи);

в) посаду вчителя другого ступеня II (вчитель 11–13-х класів гімназії та об'єднаної школи) [4].

Така градація передбачає спрямування студентів до вивчення анатомічних, функціональних, морфологічних, психологічних особливостей розвитку дітей конкретної вікової групи. Тому в системі професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури Німеччини спостерігається також специфікація змісту навчання студентів ще й за типами шкіл: початкова школа (*Grundschule*), основна (середня) школа (*Hauptschule*), реальна школа (*Realschule*), гімназія (*Gymnasium*), професійна школа (*Berufsschule*), а також підготовка педагогічних кадрів за спеціальністю “корекційна педагогіка” (*Sonderpädagogik*) [4].

Відзначимо, що нині професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури у Німеччині не лише базується на використанні різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема мобільних, але й спрямовує студентів до використання окреслених інновацій у професійній діяльності для організації індивідуальної роботи з учнями. Застосування мобільного навчання дає змогу зреалізувати принцип індивідуалізації і диференціації фізкультурної діяльності, який на практиці вимагає підбору індивідуальних форм, методів, засобів освіти школярів, опосередкованих морфо-функціональними можливостями організму кожного учня.

Водночас упровадження технологій мобільного навчання і процес організації індивідуальної роботи з учнями сприятиме персоніфікованості фізкультурної підготовки студентів і персоналізації мобільного навчання під кожного учня. Такий постулат передбачає всебічне вивчення школярів, зокрема діагностику їх антропометричного, психологічного, фізіологічного розвитку та розробку відповідних заходів педагогічного впливу з урахуванням виявлених характеристик за допомогою мобільних технологій. Спираючись на отримані дані, УФК проектуватиме найближчі і перспективні завдання фізичного виховання для кожного учня й розроблятиме дидактичну систему мобільного контенту для реалізації таких завдань.

Видається можливим підсумувати, що професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями в закладах вищої педагогічної освіти Європи тяжіє до технологізації та інформатизації. Крім того, спрямованість педагогічної освіти на

розвиток професіоналізму майбутніх УФК нерозривно пов'язана з диференціацією та індивідуалізацією навчання. Так, поступовий перехід до предметної системи навчання у Франції детермінував застосування індивідуальних програм, які дають змогу студентам визначати зміст професійної освіти, її темпи, рівень, що відповідає їхнім інтересам, потребам і можливостям. У системі університетської педагогічної фізкультурної освіти Франції нині дедалі більше уваги приділяється педагогічній спеціалізації студентів. Провідною ідеєю є те, що університети повинні готувати фахівців високого професійного рівня, які зможуть виконувати свої поліфункціональні професійні обов'язки в школі відразу після завершення навчання [14, 180]. Система загальної середньої освіти Франції декларує реалізацію індивідуального підходу до розвитку, в тому числі й фізичного, кожного учня. Тому вища професійна педагогічна освіта Франції є важливим складником освітньої політики й відрізняється високим ступенем гнучкості та доступності, забезпечує формування професійно компетентної особистості педагога на основі принципів демократизації, наступності, відкритості і безперервності.

На думку французьких науковців, компетентності – це сукупність потенційних емоційних, пізнавальних і психомоторних дій, що дають змогу індивіду здійснювати складний вид діяльності [17, 42–44]. Визначення змісту та організації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури вимагає формування п'яти полів компетентностей студентів:

1) компетентності, пов'язані з організацією сприятливої атмосфери в класі, вибором видів навчальної діяльності і різних засобів навчання;

2) компетентності, що забезпечують здатність до діагностики фізичних, розумових, антропометричних здатностей учнів і дають змогу вирішувати завдання індивідуального розвитку кожного школяра;

3) компетентності, пов'язані безпосередньо з дисципліною “Фізична культура” (системні наукові знання щодо основних функцій органів, систем і цілісного організму та механізмів їх регуляції в спокої і при м'язовій діяльності різного характеру й інтенсивності (потужності) у дітей різного віку та статі; фізіологічних закономірностей життєдіяльності організму дитини в процесі її м'язової діяльності і, зокрема, в умовах напружених спортивних навантажень; факторів ризику, норм і правил безпечної організації та проведення занять фізичної культури і спортивних тренувань; розвинені вміння оцінювати ефективність занять ФК; аналізувати техніку

рухових дій учнів; визначати причини помилок, знаходити і коректно застосовувати засоби, методи і методичні прийоми їх усунення; виконувати основні фізіологічні методики досліджень функцій органів і систем організму дитини й інтерпретувати результати вимірювань для правильної побудови індивідуальної роботи під час фізкультурних занять; підбирати і застосовувати адекватні поставленим завданням фізичного виховання учнів, сучасні, науково обґрунтовані засоби і методи навчання та організаційні прийоми роботи зі школярами тощо;

4) соціально-професійні компетентності, що відбивають здатність УФК налагоджувати контакт з батьками учнів, інформувати їх про успішність; проводити дискусії з колегами з питань соціальної та професійної інтеграції учнів, проходити підвищення кваліфікації та ін.;

5) особистісні компетентності вчителя, які є найбільш важливими для педагогічного процесу [17, 45–46].

У французькій професійній педагогічній освіті намітилася тенденція до переходу від фронтальних і групових форм та методів навчання до індивідуально-групових: тьюторських занять, тренінгів, роботи з малими групами, стажування і практики під керівництвом викладача-ментора, моделювання педагогічних ситуацій, використання рольових ігор тощо. Робота з невеликими групами студентів (3–6 осіб) створює оптимальні умови для підготовки УФК, здатних орієнтуватися у проблемних ситуаціях, приймати неординарні рішення [17, 58].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вивчення міжнародного досвіду професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до впровадження диференційованого та індивідуального підходу в процес фізичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл засвідчує, що сучасний університетський тип педагогічно-фізкультурної освіти пов'язаний з реалізацією інноваційних моделей навчання. Реформи педагогічної освіти (європейські країни, США, Китай) детермінували утвердження нової парадигми освіти: досвідно-діяльній. В межах такої системи ключовими векторами забезпечення розвинутої здатності педагогів до організації індивідуальної роботи з учнями визначено: реалізацію практико-зорієнтованого підходу в конструюванні змісту освіти; упровадження проблемно-зорієнтованої моделі навчання; імплементацію міждисциплінарного підходу з метою фундаменталізації знань студентів про анатомічні, антропометричні, фізіологічні, фізичні, психоемоційні, психологічні особливості розвитку

дитячого організму; технологізацію й діджиталізацію навчання студентів; зближення традиційної загальнонаукової підготовки майбутніх учителів фізичної культури з практичною, що передбачає співпрацю ЗВО і школи. Отже, зарубіжний досвід професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до реалізації індивідуального й диференційованого підходів до учнів демонструє, що ефективність такої діяльності залежить від практичної спрямованості змісту освіти.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язані з розробкою та впровадженням методичної системи формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажиппо О. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. ... дис. д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2013. 39 с.

2. Бермудес Д. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до реалізації варіативних модулів у процесі професійної діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2016. Вип. 137. С. 200–203.

3. Белікова Н. О. Досвід використання інтерактивних методів навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту. *Сучасні інформаційні технології та методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вінниця, 2014. Ч. 1. С. 19–27.

4. Гайдук О. В. Основные этапы профессиональной подготовки учителей физической культуры в высших учебных заведениях Германии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-etapy-professionalnoy-podgotovki-uchiteley-fizicheskoy-kultury-v-vysshih-uchebnyh-zavedeniyah-germanii-1>

5. Гончар Г. І. Особливості та структура професійної діяльності викладача фізичного виховання. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2015. № 2. С. 53–55.

6. Гринченко І. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання: досвід європейських країн. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2014. Вип. 42. С. 39–50.

7. Гринченко І. Б. Сучасні напрями впровадження інновацій в професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 64. С. 103–107.

8. Захаріна Є. А. Аналіз професійної підготовки

майбутніх учителів фізичної культури в Україні та США. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. 2012. № 1. С. 116–123.

9. Каплінський В. В., Белінська Т. В., Міненко А. О. Особливості зарубіжного досвіду підготовки майбутніх учителів в контексті їх професійного становлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2020. № 4 (124), С. 32–38.

10. Короленко К. В., Смірнова Н. І. Процес і система навчання основам професійної діяльності майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2015. Вип. 129(2). С. 178–180.

11. Павлюк В. І. Підготовка майбутніх учителів у системі багаторівневої педагогічної освіти в Канаді: дис.... канд. пед. наук: 13.00.04. Умань, 2012. 294 с.

12. Роляк А. О. Професійна підготовка вчителів у вищих навчальних закладах Данії: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2011. 290 с.

13. Турчин А. І. Сучасні підходи до підготовки вчителів професійної школи у Німеччині: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ, 2002. 18 с.

14. Cagran B., Schmidt M. Attitudes of Slovene teachers towards the inclusion of pupils with different types of special needs in primary school. *Educational Studies*. 2011. Vol. 37. Issue 2. P. 171–195.

15. Denisova V. V. Social and educational environment as a factor of safety culture teens. *Science and Education: materials of the international research and practice conference* (June 27–28, 2012, Wiesbaden). Germany: "Bildungs zentrum Rodnik e. V.", 2012. P. 391–395.

16. Liu L. B. Navigating Individual and Collective notions of Teacher Wellbeing as a Complex Phenomenon Shaped by National Context. *Journal of Comparative and International Education*. 2018. Vol. 48. №. 1. P. 128–146.

17. Peculiarities of application of interactive educational technologies in training of future teachers of physical culture to work with health protection in secondary school / Bezkoptylnyi O., Bazylchuk O., Sushchenko L., Bazylchuk V., Dutchak Y., Ostapenko H. *Journal of Physical Education and Sport*. 2020. Vol. 20. P. 291–297.

REFERENCE

1. Azhyppo, O. Yu. (2013). Teoretyko-metodychni

zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do profesiinoi diialnosti u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Theoretical-methodological principles of preparation of future physical culture teachers to professional activity in secondary educational establishments]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kharkiv, 39 p. [in Ukrainian].

2. Bermudes, D. V. (2016). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do realizatsii variatyvnykh moduliv u protsesi profesiinoi diialnosti [Training of future physical training teachers for the implementation of variable modules in the process of professional activity]. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University*, 137, pp. 200–203. [in Ukrainian].

3. Bielikova, N. O. (2014). Dosvid vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoho vykhovannia ta sportu [Experience in using interactive teaching methods in the training of future specialists in physical education and sports]. *Modern information technologies and teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems*, part. 1, pp.19–27. [in Ukrainian].

4. Hayduk, O. V. (n.d.). Osnovnye etapy professionalnoy podgotovki uchiteley fizicheskoy kultury v vysshih uchebnykh zavedeniyah Germanii [The main stages of vocational training of physical education teachers in higher education institutions in Germany]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-etapy-professionalnoy-podgotovki-uchiteley-fizicheskoy-kultury-v-vysshih-uchebnyh-zavedeniyah-germanii-1>

5. Honchar, H. I. (2015). Osoblyvosti ta struktyra profesiinoi diialnosti vykladacha fizychnoho vykhovannia [Features and structure of professional activity of a physical training teacher]. *Slobozhanskiy scientific and sports bulletin*, 2, pp.53–55. [in Ukrainian].

6. Hrynchenko, I. B. (2014). Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannia: dosvid yevropeiskykh krain [Vocational training of future teachers of physical education: the experience of European countries]. *Means of educational and research work*, 42, pp.39–50. [in Ukrainian].

7. Hrynchenko, I. B. (2012). Suchasni napriamy vprovadzhennia innovatsii v profesiinu pidhotovku maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Modern directions of implementation of innovations into vocational training of future physical training teachers]. *Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko*, 64, pp.103–107. [in Ukrainian].

8. Zakharina, Ye. A. (2012). Analiz profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury v

Ukraini ta SShA [Analysis of vocational training of future physical training teachers in Ukraine and the USA]. *Collection of scientific works of Berdyansk State Pedagogical University*, 1, pp.116–123. [in Ukrainian].

9. Kaplinskyi, V. V., Belinska, T. V. & Minenok, A. O. (2020). Osoblyvosti zarubizhnogo dosvidu pidhotovky maibutnikh uchyteliv v konteksti ikh profesiinoho stanovlennia [Peculiarities of international experience in training future teachers in the context of their professional development]. *Scientific journal of the Mykhaylo Drahomanov National Pedagogical University. Series 15 Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*, 4 (124), pp.32–38. [in Ukrainian].

10. Korolenko, K. V. & Smirnova, N. I. (2015). Protses i systema navchannia osnovam profesiinnoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi kultury ta sportu [The process and system of teaching the basics of professional activity of future specialists in physical culture and sports]. *Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences. Physical education and sports*, 129(2), pp.178–180. [in Ukrainian].

11. Pavliuk, V. I. (2012). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv u systemi bahatorivnevoi pedahohichnoi osvity v Kanadi [Training of future teachers in the multilevel pedagogical education system in Canada]. *Doctor's thesis*. Uman, 294 p. [in Ukrainian].

12. Roliak, A. O. (2011). Profesiina pidhotovka vchyteliv u vyshchых navchalnykh zakladakh Danii

[Vocational training of teachers in higher educational institutions in Denmark]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 290 p. [in Ukrainian].

13. Turchyn, A. I. (2002). Suchasni pidkhody do pidhotovky vchyteliv profesiinoi shkoly u Nimechchyni [Modern approaches for training of professional school teachers in Germany]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv, 18 p. [in Ukrainian].

14. Cagran, B. & Schmidt, M. (2011). Attitudes of Slovene teachers towards the inclusion of pupils with different types of special needs in primary school. *Educational Studies*, Vol. 37, Issue 2, pp.171–195. [in English].

15. Denisova, V. V. (2012). Social and educational environment as a factor of safety culture teens. *Science and Education: materials of the international research and practice conference* (June 27–28, 2012, Wiesbaden), (pp. 391–395). Germany: “Bildungs zentrum Rodnik e. v.”. [in English].

16. Liu, L. B. (2018). Navigating Individual and Collective notions of Teacher Wellbeing as a Complex Phemen Shaped by National Context. *Journal of Comparative and International Education*, Vol. 48, 1, pp.128–146. [in English].

17. Bezcopylnyi, O., Bazylchuk, O., Sushchenko, L., Bazylchuk, V., Dutchak, Y. & Ostapenko, H. (2020). Peculiarities of application of interactive educational technologies in training of future teachers of physical culture to work with health protection in secondary school. *Journal of Physical Education and Sport*, Vol. 20, pp.291–297. [in English].

Стаття надійшла до редакції 21.04.2022

“Молода людина повинна шукати ту єдину іскру індивідуальності, яка відрізняє її від інших людей, і розпалювати її всіма силами... Не давайте іскрі згаснути”.

Генрі Форд
американський конструктор

“Нескінченне прагнення бути кращим є обов'язком людини. Це вже саме по собі є винагородою. Все інше в руках Божих”.

Махатма Ганді
індійський державний і політичний діяч

“Добрі слова залишають в душах людей прекрасний слід. Вони пом'якшують, втішають і зціляють серце того, хто їх чує”.

Блез Паскаль
французький філософ, письменник

УДК 378.091:339.138

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.255787>

Іван Юник, кандидат педагогічних наук, докторант
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

СПЕЦИФІКА БРЕНД-КОМУНІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ВИШУ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ ЦІЛЬОВОЮ АУДИТОРІЄЮ

У статті висвітлено зміст, структуру та характерні особливості бренд-комунікації викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією, під якою треба розуміти сукупність спільних комунікативних інтеракцій в усіх точках контакту, за всіма каналами й медіумами. Наголошено, що найхарактернішим показником успішності бренд-комунікації є наявність у цільовій аудиторії прагнення до пролонгації кожної комунікативної інтеракції з брендом. Проаналізовано здатність лідерів думок виступати “адвокатами бренду” в межах соціальної групи. Запропоновано нову форму комунікативної взаємодії викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією – транслог.

Ключові слова: бренд викладача вишу; студентська цільова аудиторія; бренд-комунікація; лідери думок; інтеракція; транслог.

Літ. 15.

Ivan Yuniyk, Ph.D.(Pedagogy), Doctoral Student of
Mykhaylo Drahomanov National Pedagogical University

SPECIFICS OF THE BRAND COMMUNICATION OF UNIVERSITY PROFESSOR WITH STUDENT TARGET AUDIENCE

The article highlights the content, structure and characteristics of the brand communication of university professor with student target audience, by which the author understands the totality of all their common communicative interactions at all points of contact, through all channels and mediums. The expediency of differentiation of verbal, paraverbal and nonverbal channels of brand communication is substantiated. It is emphasized that one of the most characteristic indicators of brand communication success is ability to evoke in the student audience the desire to be directly or indirectly involved with brand and the natural desire to prolong each communicative interaction with it. The author proved that an effective way to avoid distortions of information on the way from university professor's brand to student target audience is to involve thought leaders in the role of communicative “mediators”, whose personal interest in strengthening the relevance of represented messages to information request. The author's attention is focused on the feasibility of using networking and crowdsourcing technologies in brand communication, which can provide an effective solution to the actual for professor problems while saving material and energy resources. Insufficient functional response of the dialogue (monologue dialogue, dialog monologue and open dialogue) to polyvector specialty of brand communication of university professor with student target audience is argued. A new form of communicative interaction of a university professor with a student target audience is proposed – a translog, within which the target audience is an active subject of communication, and the university professor, is its initiator, moderator and thematic “brand-centric” consolidator.

Keywords: university professor's brand; student target audience; brand communication; thought leaders; interaction; translog.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування бренду може виступати для викладача вишу як тактичним завданням (опціональним елементом неперервної комунікації з цільовою аудиторією у ході досягнення професійно обумовлених цілей), так і стратегічним завданням, для якого комунікація є лише інструментом. Втім, для обох вищезазначених підходів створення бренду викладача ЗВО неможливе поза врахуванням комунікації. Бренд-комунікацію можна умовно розмежувати на два періоди:

- від моменту виникнення і до безпосереднього прямого контакту фахівця зі студентською цільовою аудиторією (відзначається наявністю у

представників цільової аудиторії “попереднього” ставлення до носія бренду, сформованого на основі доступної інформації про нього);

- після безпосереднього прямого контакту фахівця зі студентською цільовою аудиторією (характеризується можливістю викладача вишу надати в ході міжособистісної комунікації з цільовою аудиторією інформацію, яка завдяки підтвердженню або спростуванню раніше отриманих відомостей про його бренд підсилить, послабить або кардинально змінить полюс модальності ставлення до нього).

Досягнення максимальної ефективності бренд-комунікації викладача зі студентською цільовою аудиторією можливе тільки за умови одночасного

врахування змістових і формотвірних факторів, оскільки студентська цільова аудиторія повинна отримати необхідну за змістом інформацію про бренд фахівця ЗВО в оптимальному обсязі й формі, а також через доцільний канал комунікації. Ігнорування будь-якого з вищевикладених факторів ставить під загрозу виконання бренд-комунікацією щонайменше однієї з трьох покладених на неї цілей – конвенційної, антиконфліктної та маніпулятивної. Зокрема, помічена цільовою аудиторією невідповідність між презентованою носієм бренду інформацією та даними, отриманими від нього / про нього раніше (зокрема, про його репутацію) створюють передумови для появи недовіри на когнітивному, емоційному або діяльносному рівні. Слід уточнити, що вищезгадана невідповідність може стосуватись не тільки певних фактів, аргументів чи позицій, а й навіть тезаурусу: якщо застосовані у бренд-комунікації слова / вирази дисонують з семантичним ядром бренду викладача (впорядкованою сукупністю слів, словосполучень та морфологічних форм, що є визначальними для характеристики бренду), то цільова аудиторія отримає підстави не довіряти носію цього бренду. Саме тому особливої актуальності набуває проблема уточнення специфіки бренд-комунікації викладача зі студентською цільовою аудиторією як передумови здобуття й утримання лояльності від неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні комунікативні концепції висвітлено в роботах К.-О. Апеля, Ж. Бодрійяра, Ю. Габермаса та інших науковців. Питанням сутності та структури бренд-комунікації присвячені дослідження Е. Горчакової, Д. Гуляєва, О. Орлової, М. McLuhan та інших. Зі свого боку, особливості бренд-комунікації у сфері бізнесу ґрунтовно проаналізовані у наукових працях Н. Балук, Л. Бук, О. Вовчанської, І. Дзялошинського, М. Пільгуна та інших. Натомість, поза увагою дослідників залишилась специфіка бренд-комунікації викладача ЗВО зі студентською цільовою аудиторією, яка має низку суттєвих функціональних відмінностей від бренд-комунікації сфери бізнесу.

Мета статті – висвітлити визначальні ознаки бренд-комунікації викладача ЗВО зі студентською цільовою аудиторією з окресленням перспектив їх ефективного застосування у ході професійної підготовки здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі поняття “комунікація” та “спілкування” часто постають синонімічні, а тому взаємозамінні. Термін “комунікація” (від лат. “*communico*” –

робити спільним, повідомляти) навіть семантично корелює з україномовним відповідником “спілкування”, в якому корінь “спіл” теж несе лексичне значення об’єднання. Приводом для визнання ієрархічної “зверхності” спілкування над комунікацією слугує механістичний підхід до трактування останньої виключно як одностороннього процесу передачі інформації, на протипагу якому до структури спілкування, окрім комунікації, також відносять інтеракцію (безпосередню особистісну взаємодію) та соціальну перцепцію (інтерпретацію і співвіднесення новосприйнятої інформації з власними інформаційними конструктами). Натомість, альтернативний підхід – діяльнісний – наголошує на двосторонності комунікативного обміну інформацією, де присутні і зворотна реакція від адресата повідомлення, і вироблення нових спільних поглядів щодо предмета обговорення [11, 116]. Зважаючи на те, що метою запропонованого дослідження не є ґрунтовна диференціація понять “спілкування” та “комунікація”, за термінологічний відповідник процесу передачі інформації між брендом викладача і студентською цільовою аудиторією обрано англійський термін “комунікація” на основі стилістичної доцільності його одночасного вживання з аналогічним за походженням терміном “бренд”.

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність двох концептуально відмінних підходів до комунікативних практик. В основі першого лежать теорія ідеального комунікативного співтовариства К.-О. Апеля, згідно з якою “дискурс аргументативного співтовариства” є умовою досягнення взаєморозуміння суб’єктів комунікації, та теорія комунікативної дії Ю. Габермаса, яка науково обґрунтовує особливості досягнення такого взаєморозуміння. Означений підхід актуалізує проблему комодифікації міжособистісного спілкування і маніпуляції поведінкою цільової аудиторії засобами цілеспрямованого інформаційного впливу, внаслідок чого виникають домінування “спотвореної комунікації” і відчуження. Вектором уникнення такої негативної тенденції має стати вкрай важливе для сфери вищої освіти гіперболізоване почуття власної відповідальності кожного суб’єкта комунікативної спільноти, яке не обмежує можливість охочих взяти участь у комунікації [1, 253–262; 4, 315]. Натомість другий підхід, оснований на запропонованій Ж. Бодрійяром теорії символічного обміну, заперечує можливість існування консенсусу між суб’єктами комунікації у сучасному суспільстві, протиставляючи йому прагнення особистості до визнання в умовах

необмеженої комунікації. Такий підхід застерігає від неконтрольованого застосування у брендингу симулякрів за принципом “fake it till you make it” (прикидайся, доки не зробиш це) і, тим більше, принципу “to seem rather than to be” (краще здаватись, а не бути) [3, 177–212].

На відміну від комунікації в широкому розумінні, яка уможливує можливість взаємодії будь-яких суб'єктів, одним із “учасників” бренд-комунікації незмінно виступає сам бренд. Внутрішня бренд-комунікація, яка в аспекті бренду-організації чи бренду-території передбачає обмін інформацією у межах мікропростору (колективу), в аспекті персонального брендингу викладача ЗВО трансформується у рефлексивну внутрішньоособистісну комунікацію (внутрішній монолог), сучасним прикладом якої є ведення блогу в мережі Інтернет. При цьому внутрішньоособистісна комунікація все ж виходить за рамки “Я”, опосередковано транслюючись навколишнім, наприклад, у вигляді самооцінки особистості. У свою чергу, зовнішня бренд-комунікація спрямована на соціальну інформаційну взаємодію бренду з потенційними і реальними споживачами запропонованих ним послуг [2, 112; 5, 28].

Бренд-комунікація відзначається постійною наявністю зворотного зв'язку, тому є нелінійною і, з огляду на необхідність підтримки постійного взаємозв'язку з цільовою аудиторією, – неодноразовою, що автоматично актуалізує завдання стосовно визначення просторово-часових меж бренд-комунікації або хоча б її структурних елементів. Дуалізм виконання цього завдання простежується у виділенні одиниць бренд-комунікації. Так, з метою визначення ефективності каналів комунікації пріоритетним стає дискретний підхід, тому за одиницю бренд-комунікації обирається точка контакту бренду з цільовою аудиторією (“touch point”) – момент їх взаємодії. Натомість, якщо фокус зміщується на процесуальність і врахування одночасності використання у бренд-комунікації декількох каналів, то одиницею означеного процесу стає поняття з “процесуальною” морфемою “action” – інтеракція (“interaction”), яку О. Горчакова розглядає “і як соціальну взаємодію бренду та цільових аудиторій, і як мовленнєву, дискурсивну взаємодію, причому перша формує контекст другої” [5, 30].

Основними структурними елементами бренд-комунікації є:

- адресант (бренд викладача вишу);
- адресат (студентська цільова аудиторія);
- інформаційне повідомлення;

- контекст (лінгвістичний та екстралінгвістичний);

- код (спільна для адресанта й адресата система “правил”, за допомогою яких перший кодує, а останній – декодує інформаційне повідомлення);

- канал комунікації (вербальний, паравербальний, невербальний);

- медіум [6, 276–278; 10, 89].

Доцільність диференціації невербального і паравербального каналів комунікації та виділення останнього в окремий вид ґрунтується на важливості врахування у бренд-комунікації особистого ставлення мовця до повідомлення, відображеного саме через паралінгвістичні (діапазон, тональність, висоту й силу голосу мовця; темпоритм мовлення) та екстралінгвістичні компоненти (атипічні для мовця паузи, заїкання, усмішку, покашлювання, зітхання тощо). Варто зазначити, що екстралінгвістичні компоненти паравербального каналу комунікації стосуються виключно мовленнєвого апарату, тому нетотожні компонентам кінетичного невербального каналу (позі мовця, його жестах і міміці) та компонентам проксемаічного невербального каналу (розташуванню суб'єктів комунікації стосовно один одного та відстані між ними), хоча і здатні до синергії. Поняття “канал комунікації” та “медіум” також є близькими за змістом, однак не тотожними, оскільки перше позначає шлях передачі інформаційного повідомлення, а останнє – засіб такої передачі (усний – майстер-клас, вебінар, письмовий – наукова стаття, пост в соцмережі, резюме та е портфоліо викладача на сайті закладу вищої освіти тощо) [6, 276–278]. З цього приводу М. McLuhan навіть умовно-гіперболічно прирівняв медіум до окремого повідомлення, наголошуючи на здатності того чи того типу медіума визначати ефективність комунікації [14, 7–23].

Одним із найвагоміших показників ефективності бренд-комунікації є здатність викликати у студентської цільової аудиторії “стимулююче почуття причетності до бренду”, бажання бути причетним до нього. Така “синхронізація” дозволяє мінімізувати негативний вплив цілі низки комунікативних бар'єрів, зокрема:

- мотиваційних (породжених незбіганням мотивів або потреб адресанта й адресата повідомлення);

- емоційних (викликаних незбіганням емоційних станів адресанта й адресата повідомлення);

- інтелектуальних (породжених суттєвими відмінностями в індивідуальних особливостях мислення – швидкості, глибини, масштабності, гнучкості тощо, а також відмінностями у

СПЕЦИФІКА БРЕНД-КОМУНІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ВИШУ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ ЦІЛЬОВОЮ АУДИТОРІЄЮ

застосуванні мисленневих операцій – аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення тощо);

- семантичних (викликаних кардинальною невідповідністю змісту повідомлення суб'єктивним переконанням адресата або його життєвому досвіду);
- фонетичних (породжених ускладненням розуміння змісту повідомлення адресатом через нечітку дикцію адресанта або невдало підібрані темп / швидкість мовлення) тощо [8, 209–210; 13, 45–46].

У просуванні бренду викладача ЗВО відчутна роль належить лідерам думок (“opinion leaders”), здатним скласти конкуренцію навіть рекламному впливу на студентську цільову аудиторію. Лідери думок відіграють у студентському колективі непересічну соціальну роль (передусім експерт-едвайзера), часто підсилену харизматичною поведінковою моделлю. Концепцію лідерів думок доцільно розглядати в єдності з теорією дифузії інновацій і “сарафанним маркетингом” (WOMM, Words of Mouth Marketing), оскільки у випадку знайомства лідерів думок з брендом саме вони стають джерелом поширення отриманої інформації у соціальних групах, де володіють високим ступенем довіри. Більше того, І. Юник з цього приводу зазначає, що бренд фахівця здатен “... опосередковано впливати на лідерів думок і референтні групи “своєї нецільової аудиторії”, тим самим посилюючи загальний комунікативний вплив на цільову аудиторію без докладання додаткових зусиль” [12, 152].

“Використання” лідерів думок як посередників у бренд-комунікації дає змогу не тільки уникати викривлень інформації, а й мінімізувати негативний вплив комунікативних бар'єрів. При появі неумисних викривлень репрезентованої інформації саме лідери думок особисто зацікавлені у підсилненні її релевантності запитам реципієнтів, оскільки переконливість їх інформаційних повідомлень прямо корелює зі статусом і авторитетом у соціальній групі. Більше того, якщо презентована інформація про бренд викликає у реципієнтів скептичне або негативне ставлення, лідери думок як “співавтори” повідомлення і “заручники” свого соціального статусу в групі змушені виступати адвокатами цього бренду. Таким чином, інформація про бренд викладача вишу отримує змогу без надмірних ресурсних затрат бути донесеною навіть до розчарованої попередньою бренд-комунікацією або упереджено незацікавленою ним студентської цільової аудиторії у релевантній для неї формі.

У науковій літературі досить поширеним є порівняння бренду з текстом на основі низки спільних ознак:

- наявності автора, споживача (реципієнта), комунікативного акту, завершено-незавершеного характеру;

- спрямованості на сприйняття споживачами як об'єднаної за змістом цілісної і послідовної сукупності знакових конструктів, що актуалізує питання співвіднесеності тексту-бренду з “надтекстом”;

- обов'язковості інтерпретації споживачем, у свідомості якого текст конституюється у твір [9, 214–219].

На відміну від “звичайного” (не брендового) тексту, текст-бренд вже не задовольняє традиційна модель комунікації “комунікатор → текст → реципієнт”, оскільки останній має стати співавтором тексту. Саме тому до складу нової моделі бренд-комунікації входять Автор₁, Автори_{2-n} та безпосередньо сам бренд, а схема їх взаємодії виглядає наступним чином: “Автор₁ ↔ Бренд ↔ Автори_{2-n}”. Автор₁ – це імпліцитний для цільової аудиторії бренд-менеджер, відділ маркетингу / реклами, передвибірчий штаб тощо, які виступають в ролі “архітектора” бренду (у випадку самостійного формування бренду викладачем вишу роль “Автора₁” виконує сам фахівець, тому умовно імпліцитними залишаються тільки його наміри і деякі зусилля щодо проектування семантичного ядра власного бренду та його презентації цільовій аудиторії на рівні атрибутики). Авторами_{2-n} виступають колективні реципієнти, які сприймають атрибути бренду і виступають його співавторами, а за умови високого рівня лояльності до бренду і безпосередньої участі в його рекламних кампаніях можуть навіть стати “обличчям бренду” (умовно ототожнюватися з його атрибутами) [9, 216–217].

Враховуючи звичність використання у бренд-комунікації маніпулятивних технологій впливу на цільову аудиторію, питання щодо співвідношення міри впливу на бренд його “архітектора” (Автора₁) та цільової аудиторії (Авторів_{2-n}) вимагає обов'язкового врахування мети комунікативного акту і засобів її досягнення. Наприклад, тактика попередньої адаптації власних ціннісних орієнтирів викладача вишу до ціннісних орієнтирів студентської цільової аудиторії з метою їх подальшої корекції передбачає попередню умисну контрольовану передачу “ролі доміатора” студентам, однак означену асиметрію треба розглядати саме як ефективний елемент маніпуляції.

Додатковим доказом доцільності введення у структуру бренд-комунікації співавторів бренду виступає тенденція умовної добровільної передачі “права власності на бренд на комунікативному

рівні” від його безпосереднього власника до споживача в умовах неконтрольованого інформаційного простору. Якщо раніше споживач бренду міг імперативно обмежуватися у бренд-комунікації роллю суб’єкта впливу, то сучасна цільова аудиторія допускає означену залежність виключно в умовах відсутності альтернативних варіантів вибору, що унеможливує досягнення лояльності до бренду [5, 32]. У сфері комунікаційного менеджменту вищевикладена інформація позначилась виділенням трьох форм брендингу – проактивного, реактивного та інтерактивного. Проактивний передбачає прагнення носія бренду швидко завоювати впізнаваність максимально широкої за обсягом цільової аудиторії як пасивного реципієнта, тому він максимально ефективний для брендів з відносно коротким життєвим циклом. Реактивний брендинг спрямований на корекцію атрибутів бренду з метою досягнення відповідності домінуючим вимогам цільової аудиторії, внаслідок чого активно застосовується за необхідності ребрендингу (під час репутаційних криз, при виникненні упереджено негативного ставлення цільової аудиторії до бренду тощо). Насамкінець, інтерактивний брендинг завдячує своїм виникненням інтернет-комунікаціям, які уможливили спільну взаємовигідну активність цільової аудиторії та бренду щодо вдосконалення останнього.

Сучасними формами інтерактивного брендингу виступають побудовані на основоположних принципах коннективізму концепти “нетворкінг” (встановлення, розвиток і закріплення горизонтальних взаємовигідних зв’язків у ході вирішення актуальних завдань) та краудсорсингу (тимчасова пряма взаємодія бренду з аудиторією для залучення інтелектуальних ресурсів останньої до генерування нових ідей) [15, 3–22].

Вигоди для бренду викладача вишу від застосування нетворкінгу й краудсорсингу є очевидними і полягають в ефективному виконанні актуальних для носія бренду завдань з одночасною економією матеріально-енергетичних ресурсів і оптимізацією бренд-комунікації зі студентською цільовою аудиторією. Умотивованість представників цільової аудиторії до участі в нетворкінгових і краудсорсингових проектах бренду залежить від характеру цих проектів, форми взаємодії з брендом, а також від індивідуальних особливостей “тимчасових помічників” бренду. Для студентської цільової аудиторії краудсорсинг відкриває перспективи отримання важливого для подальшого працевлаштування досвіду виконання реальних

проектів з поповненням власного портфоліо, особливо за умови виконання міжнародних проектів. Більше того, для студентів магістратури, які пишуть випускні кваліфікаційні роботи під керівництвом викладача, краудсорсинг окреслює перспективи спільної з ним реалізації наукового проекту з подальшим друком статей у виданнях категорії “Б” або навіть журналах, що входять до міжнародної наукометричної бази Scopus або Web of Science тощо. При цьому технологія краудсорсингу нівелює необхідність активізації мотивації учасників проекту, оскільки діяльність здійснюється за їх власною ініціативою.

Вищевикладена інформація засвідчує доцільність постійного ведення діалогу бренду викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією, участь в якому для кожного із суб’єктів можлива в одній із трьох форм – монологічного діалогу, діалогічного монологу або відкритого діалогу. Монологічний діалог (квазідіалог) передбачає впевненість одного з комунікаторів у правильності своєї позиції, яка супроводжується упередженням ставленням до позиції співрозмовника. У діалогічному монолозі визнається право всіх комунікаторів мати й обстоювати власну позицію, однак все ще не виключається упереджена впевненість одного з комунікаторів у правильності власної позиції. Натомість, відкритий діалог відзначається максимальною рівністю “стартових” позицій комунікаторів, завдяки чому компроміс / паліатив / консенсус постає результатом реального зіставлення суджень і аргументів комунікаторів [7, 49].

Для специфіки сучасної вищої освіти найбільш доречним за сутністю видається відкритий діалог зі студентською цільовою аудиторією, однак за формою він не здатен задовольнити потребу бренд-комунікації у взаємодії з кількісно більшою аудиторією, чим пояснюється необхідність віднайдіння альтернативи діалогу, залишивши за ним право активно застосовуватись у дуальній комунікації (з одним із представників цільової аудиторії в режимі як оффлайн, так і онлайн – для листування по e-mail або в персональному чаті). Для сучасного інформаційного простору звичним є поняття “полілог” – комунікація між декількома особами, – однак для комунікації бренду з цільовою аудиторією важливою є не тільки неупереджена взаємодія, але й утримання лідерства й автентичності принаймні в межах окресленої соціальної групи. Полілог цього забезпечити не здатен, адже допускає можливість “розчинення” комунікаторів і не передбачає обов’язкову наявність “модератора”.

СПЕЦИФІКА БРЕНД-КОМУНІКАЦІЇ ВИКЛАДАЧА ВИШУ ЗІ СТУДЕНТСЬКОЮ ЦІЛЬОВОЮ АУДИТОРІЄЮ

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Бренд-комунікація викладача зі студентською цільовою аудиторією – це сукупність спільних комунікативних інтеракцій в усіх точках контакту, за всіма каналами й медіумами.

2. Одним із найхарактерніших показників успішності бренд-комунікації є здатність викладача вишу викликати у студентської цільової аудиторії “прагнення присвійності”, яке виражається в бажанні бути прямо чи опосередковано причетним до бренду та закономірному прагненні пролонгації кожної комунікативної інтеракції з ним за мінімального впливу комунікативних бар’єрів.

3. Ефективним способом уникнення викривлень інформації на шляху від бренду викладача до студентської цільової аудиторії виступає залучення до ролі комунікативних “посередників” лідерів думок, особиста зацікавленість яких у підсиленні релевантності репрезентованих повідомлень запитах членів соціальної групи ґрунтується на прямій кореляції між переконливістю цих повідомлень та статусом і авторитетом означених осіб у групі.

4. Сучасними комунікативними формами інтерактивного брендингу виступають нетворкінг і краудсорсинг, потенціал застосування яких у бренд-комунікації викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією простежується в ефективному виконанні актуальних для носія бренду завдань з одночасною економією матеріально-енергетичних ресурсів.

5. Специфіці бренд-комунікації викладача зі студентською цільовою аудиторією найбільше відповідає форма транслогу, в межах якого цільова аудиторія є активним суб’єктом комунікації, а науково-педагогічний працівник – її ініціатором, модератором і тематичним “брендоцентричним” консолідатором.

Доцільність і ефективність використання запропонованих форм бренд-комунікації викладача ЗВО зі студентською цільовою аудиторією потребує експериментальної апробації в умовах професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апель К.-О. Трансформация философии / пер. с нем. В. Куренной, Б. Скуратов. Москва : Логос, 2001. 344 с.

2. Балук Н. Р., Бук Л. М., Вовчанська О. М., Скибінський С. В. Комунікації у створенні персонального бренду. *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 23. С. 111–119.

3. Бодрийяр Ж. Система вещей / пер. с фр. С. Зенкима. Москва : Рудомино, 1999. 222 с.

4. Габермас Ю. Філософський дискурс модерну / пер. з нім. В. М. Купліна. Київ : Четверта хвиля, 2001. 424 с.

5. Горчакова Е. Ю. Интеракция как единица бренд-коммуникации. *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. 2013. № 1(22). С. 28–33.

6. Гуляев Д. Ю. Коммуникация как тип социальной связи: к вопросу о теоретической идентификации. *Вестник ВГУ, серия: лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2008. № 3. С. 274–280.

7. Дзялошинский И. М., Пильгун М. А. Технология диалога в современном медиапространстве: анализ и перспективы. *Вопросы теории и практики журналистики*. 2014. № 5. С. 42–54.

8. Козирев М. П. Комунікативні бар’єри спілкування та шляхи їх подолання. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2014. № 1. С. 201–211.

9. Левашов М. В. Бренд и текст. *Сибирский филологический журнал*. 2012. № 3. С. 214–221.

10. Орлова О. П. Пауза як екстралінгвістичний компонент формування культури діалогічного мовлення. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. Серія : Філологічна. 2012. Вип. 31. С. 89–91.

11. Палінчак В. М. Психологічні аспекти комунікативних процесів у менеджменті. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 28. С. 116–118.

12. Юник І. Д. Унікальність педагогічного бренду в соціоекономічних умовах сучасності. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. Т. 3. С. 150–153.

13. Котова Л., Юник Т. Психологічна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до публічних виступів. *Молодь і ринок*. 2019. № 6(173). С. 43–47.

14. McLuhan M. *Understanding Media. The extensions of man*. London and New York : MIT press, 1994. 392 p.

15. Surowiecki J. *The wisdom of crowds*. New York : Anchor books, 2004. 306 p.

REFERENCES

1. Apel, K.-O. (2001). *Transformatsiya filosofii [Philosophy transformation]*. Translate from German by V. Kurennoi, B. Skuratov. Moscow, 344 p.

2. Baluk, N. R., Buk, L. M., Vovchanska, O. M.

- & Skybinskyi, S. V. (2018). Komunikatsii u stvorenii personalnogo brenda [Communications in creating a personal brand]. *Entrepreneurship and trade*. No.23. pp. 111–119. [in Ukrainian].
3. Bodriiyar, Zh. (1999). *Sistema veshchei* [System of things]. Translate from French by S. Zenkim. Moscow, 222 p.
4. Habermas, Yu. (2001). *Filosofskiyi dyskurs modernu* [Philosophical discourse of modernism]. Translate from German by V. M. Kuplin. Kyiv, 424 p. [in Ukrainian].
5. Gorchakova, E. Yu. (2013). Interaktsiya kak edinitsa brend-kommunikatsii [Interaction as a unit of brand communication]. *Irkutsk State Linguistic University Bulletin*. No.1(22). pp. 28–33.
6. Gulyaev, D. Yu. (2008). Kommunikatsiya kak tip sotsial'noi svyazi: k voprosu o teoreticheskoi identifikatsii [Communication as a type of social connection: on the issue of theoretical identification]. *VSU Bulletin, series: linguistics and intercultural communication*. No.3. pp. 274–280.
7. Dzyaloshinskii, I. M., Pil'gun, M. A. (2014). Tekhnologiya dialoga v sovremennom mediaprostranstve: analiz i perspektivy [Dialogue technology in modern media space: analysis and perspectives]. *Questions of theory and practice of journalism*. No.5. pp. 42–54.
8. Kozyriev, M. P. (2014). Komunikatyvni bariery spilkuвання ta shliakhy yikh podolannia [Communication barriers and ways to overcome them]. *Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Psychological series*. No.1, pp. 201–211. [in Ukrainian].
9. Levashov, M. V. (2012). Brend i tekst [Brand and text]. *Siberian Journal of Philology*. No.3. pp. 214–221.
10. Orlova, O. P. (2012). Pauza yak ekstralingvistychnui component formuvannia kultury dialohichnogo movlennia [Pause as an extralinguistic component of the formation of a culture of dialogic speech]. *Scientific notes National University "Ostroh Academy". Series: Philological*. No.31. pp. 89–91. [in Ukrainian].
11. Palinchak, V. M. (2013). Psykholohichni aspekty komunikatyvnykh protsesiv u menedzhmenti [Psychological aspects of communicative processes in management]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*. No.28. pp. 116–118. [in Ukrainian].
12. Yunyk, I. D. (2020). Unikalnist pedahohichnogo brendu v sotsioekonomichnykh umovakh suchasnosti [The uniqueness of the pedagogical brand in the socio-economic conditions of today]. *Innovatsiina pedahohika*. No.21. Vol.3. pp. 150–153. [in Ukrainian].
13. Kotova, L. & Yunyk, T. (2019). Psykholohichna pidhotovka maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do publichnykh vystupiv [Psychological preparation of future music teachers for public performances]. *Youth & market*. No.6(173). pp. 43–47. [in Ukrainian].
14. McLuhan, M. (1994). *Understanding Media. The extensions of man*. London and New York, 392 p. [in English].
15. Surowiecki, J. (2004). *The wisdom of crowds*. New York, 306 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 23.03.2022

“З усіх дарів провидіння самий милосердний і дорогоцінний – наше незнання того, що нас чекає попереду”.

Артур Конан Дойл
британський письменник

“Перемоги вчать найвних, а поразки – мудрих; успіхи дають одиниці уроків, а невдачі – тисячі. Вчіться на уроках переможених”.

Джефф О'Лірі
американський письменник, лірик

“Два основні надбання людської природи – це розум і міркування”.

Плутарх
давньогрецький письменник

УДК 78.071.1(477):78:087.6

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260014>

Петро Турянський, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу,
заслужений працівник культури України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПОЕЗІЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У ВОКАЛЬНІЙ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

У статті зазначено, що поезія Великого Кобзаря не залишила байдужим жодне покоління композиторів. Кожен музикант по своєму перечитував Шевченка шукаючи нові форми і виразові засоби для втілення багатющого образного і емоційного світу поетичного періоджерела. Проте бачимо, що всі вони, незалежно від композиторської школи, часу і географії вбачали основним джерелом своєї творчості українську народну пісню, національний фольклор.

Пісні та романси на слова Шевченка сучасних українських композиторів включені у програмний навчальний матеріал. Вивчення цих творів сприяє розвитку вокально-технічних можливостей студентів музичних закладів освіти.

Ключові слова: *солоспів; музична мова; виразальні засоби; слово поета; соціальне спрямування; декламація голосових нюансів.*

Лит. 8.

Petro Turianskyi, Associate Professor of the Folk Musical Instruments and Vocal Singing
Department, Honoured Cultural Worker of Ukraine
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

TARAS SHEVCHENKO'S POETRY IN THE VOCAL CREATIVE HERITAGE OF UKRAINIAN COMPOSERS

The article underscores the fact that each and every composer has his or her own unique style, manner of writing, individual means of expression, his or her own school of composership; they all, however, are united by the fact that each one of them is making his or her own substantial and valuable contribution into the music for Shevchenko's Kobzar poetry collection.

Thus, music created by Mykola Lysenko for Shevchenko's Kobzar poetry collection is his uniquely powerful and valuable contribution into the Ukrainian vocal art. Having been deeply immersed into Taras Shevchenko's poetry, the great composer created plenty of congenial works that then became invaluable treasures of Ukrainian culture. Same as in the case with treasures of folklore, Lysenko's works "live and breathe" and never grow old. Neither time, nor fashion, nor social upheavals, nor ideological shifts have ever inflicted these works; they are eternal, like the eternal spirit of the Ukrainian nation.

Creative heritage of Taras Shevchenko has been, is, and will ever be a genuine source of inspiration for composers. Its importance is as crucial for the development of Ukrainian music as it is for Ukrainian literature. In Shevchenko's poetry, the Ukrainian musical culture has found that very source that gave it an impetus to ascend to the level of genuine professionalism. Having established itself on that level, it now possesses a firm foundation securing its further development and enhancement. Every new generation of composers comes up with a new perspective from which it views Shevchenko's poetry and permeates its inexhaustible content. It should be, however, noted that a genuine, in-depth comprehension of Shevchenko is yet to be attained. Our task, on the other hand, is to bring up the upcoming generation of musicians worthy of this grand assignment and capable of successfully accomplishing it.

Contemporary composers, in their creative works, shall awaken the consciousness of the younger generations who shall absorb the everlasting words of the great Kobzar through amazing music.

The assignment of the present work consists in tracing back the manner in which Taras Shevchenko's poetry is being comprehended and perceived by contemporary composers and to ascertain which forms and techniques did they apply in order to map his poetry onto music.

Keywords: *solo singing; musical language; means of expression; poet's word; social targeting; recitation of vocal nuances.*

Постановка проблеми. Вокальні твори на слова Шевченка (українські народні пісні, романси), написані українськими композиторами, посідають вагом

місце у морально-естетичному та національно-патріотичному вихованні студентів, сприяючи формуванню у них художнього світогляду, естетичного смаку, розвитку їхнього внутрішнього світу.

Опрацювання фахових матеріалів та багаторічний власний досвід у музично-педагогічному закладі дає можливість проаналізувати значимість вокальних творів, покладених на поезію Тараса Шевченка.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У статті з дотриманням жанрового принципу, беручи до уваги конкретні цілі, які ставили перед собою композитори при написанні світських і духовних творів, літературних циклів кантат і балад, обробок релігійних пісень проаналізовано найважливіші вокальні твори, опуси, авторами М. Лисенка, С. Людкевича, І. Соневицького, Й. Кишакевича, І. Майчика.

Мета статті. Завдання статті у виявленні, як саме прочитується поезія Т. Шевченка українськими композиторами та якими формами і засобами користувалися для втілення поезії у музиці.

Зазначено, що кожен з композиторів має неповторний стиль, свою манеру письма, індивідуальні виражальні засоби, композиторську школу; проте їх об'єднує те, що кожен з них певною мірою вносять вагомий і цінний внесок у музику до "Кобзаря".

Виклад основного матеріалу. Ім'я Тараса Григоровича Шевченка займає чільне місце серед митців світової культури. Його художня спадщина багата і різноманітна. Вона представлена великою палітрою жанрів: від глибоко філософських роздумів до ліричних поем, що є невичерпним джерелом натхнення для композиторів, які створили і ще напишуть багато музичних композицій найрізноманітніших жанрів та форм.

Починаючи з другої половини XIX ст., багатьох українських композиторів надихала полум'я творчість Т. Шевченка. Поезія Великого Кобзаря приваблювала українських композиторів передусім своєю глибокою народністю, правдивістю зображення подій, ліричністю і задушевністю [8].

Поезії Т. Шевченка стають піснями, поета не тільки читають, але й співають. Музикальність поезії Т. Шевченка, її близькість до української народнопісенної творчості, ідейно-художній зміст віршів, їх народність сприяли тому, що ще за життя поета (і пізніше) з'явилася велика кількість народних та авторських пісень і романсів.

У вокальних творах на вірші Т. Шевченка українські композитори досягли єдності слова і музики. Ця музика відтворює зміст поезій Кобзаря, динаміку розвитку їхніх образів, різноманітні психологічні нюанси.

Фортепіанні партії відзначаються справжнім професіоналізмом, доповнюють та поглиблюють вокальну лінію творів.

Пісні і романси В. Заремби, В. Косенка, Я. Степового, А. Кос-Анатольського, Г. Майбороди та інших стали цінним внеском у музичну інтерпретацію творчості Т. Шевченка.

Виконуючи заповіт Великого Кобзаря, українські композитори вшанували його пам'ять глибоко народними творами [6].

Один з найкращих інтерпретаторів Шевченкової творчості М. Лисенко, який пропагував демократичні ідеї поета, втілював у музиці його ліричні, героїко-епічні та драматичні образи. Поезія Шевченка мала великий вплив на формування естетичних поглядів композитора, визначила ідейне спрямування усієї його творчості [4].

Завдяки особливостям поезії Т. Шевченка у музичному стилі М. Лисенка з'явилися оригінальні ритмічнотонаційні, ладогармонічні звороти, що потім утворилися як національно визначені художні прикмети українського музичного мистецтва. Композитор у процесі роботи над "Кобзарем" звертався не лише до лірико побутових чи драматичних образів, але і до тем, що вирізняються соціальним спрямуванням.

Вірш "Мені однаково", написаний Шевченком у передчутті жорстокого присуду, фактично започаткував провідні теми, його невільницької лірики (мотиви неволі, уболівань і тугу за Україною). Для поета, який розумів, що йому не минути тяжкого та тривалого заслання, більшою трагедією, ніж його особиста доля, була доля Батьківщини, гнобленої самодержавством і власним панством.

М. Лисенко у романсі передає філософські роздуми поета над складними проблемами буття, глибоко пройнятий настроями поетичної першооснови, правдиво і майстерно використовує мелодичні особливості музичного фольклору, його лад і "ритміку вірша".

Тенденція динамічного розвитку образів виявляється у драматизації центральної теми батьківщини, поступово психологізується ліричний підтекст, що розкриває авторське ставлення до печучих проблем життя. Такий драматургічний принцип контрасті у невеликому за розміром творі сприяє особливій емоційній напрузі – ця музика бентежить душу і розбурхує свідомість [5].

Щодо української пісні, то вона шукає красу передусім у правді й безпосередності виразу, а не вносить крутої стилістики.

Те саме (але в далеко більшою мірою) треба сказати про солоспіві Лисенка до "Кобзаря".

Пісенний стиль великої частини тих солоспівів заснований виключно на легкій наспівній

декламації, в якій мелодика тільки трохи заокруглює кінці або видвигає і розширює головні тони фрази. Як на типові зразки такого декламованого стилю, забарвленого тільки мелодизмом, можна вказати на такі солоспіви до “Кобзаря”, як “За думою дума”, “Мені однаково”, “Чого мені тяжко” та інші. Головний вираз і ефект цих незрівняних в своїм роді музичних перекладів Шевченкових поезій криється у такому простому, а такому точному схопленні наголосових нюансів декламації, у тісному зв’язку з нюансами настрою, які музика тільки економно підкреслює і скріплює мелодично-гармонічними засобами. Але і в інших, навіть найбільш “широких” і мелодично вільних солоспівах (напр., “Гетьмани”, “Ой чого ти почарніло”, “Нащо мені чорні брови”) на кожному кроці помітні моменти і ефекти чисто і яскраво декламаційної основи, знехтування яких дуже легко обезобразжує всю красу і взагалі дух і характер Шевченкових поезій, таких мінливих настроєм, часто не може зносити самостійно розвинутої мелодичної форми та конче потребує драматизування, риторики та декламаційного пафосу.

Натхнення поета, що вилилося в рядки “Кобзаря”, викликало до життя натхнення численного гона композиторів, найперше українських, які їх віддавна озвучують у музичних композиціях, і цей процес триває дотепер.

С. Людкевич вже у 1934 р. писав і лише недавно ці рядки були опубліковані. Є в нього слова про композиторів – талановитих дилетантів, які проявляють хист у композиціях до слів Т. Шевченка. Не завжди професійно зроблені, окремі з них, однак, досить популярні – такою є наша культура і наша історія, “в якій залишили свій виразний слід не лише професіонали, але й аматори” – і це стосується не тільки музичного мистецтва. Щодо недавнього минулого й сьогодення, то ця проблема вже усунена: українська музика представлена талановитими композиторами-професіоналами [2].

Поезія Кобзаря його вогненне слово, найтонші нюанси інтимних переживань, найгостріші соціальні драми, гнівний біль безправ’я, неволі, хвилини розпачу, жаль за знівеченим життям, голос потоптаної людської гідності, сила непокори, що не раз переростає у крик прожиття – все це вабить і змушує композиторів знову і знову звертатися до великого слова поета, кожен раз по-новому переосмислювати його.

У 60-х р. ХХ ст. спалахнув талант молодого композитора зі Львова М. Скорика. Він почав творити у час, коли більшість молодих композиторів захоплювалися модерною технікою письма.

Сфера камерної вокальної музики, зокрема солоспіву, не є однією з провідних у творчості М. Скорика, його пісенна творчість поступається місцем інструментальним полотнам. Чотири романси на слова Т. Шевченка виникли у 1962 р., вони привертають увагу новаторським, незвичним трактуванням камерно-вокальної природи інтонації, цікавим прочитанням класичного тексту. Романси продовжують лінію інтерпретації класичної української поезії в музиці

М. Скорика, започатковану кантатою “Весна” на слова І. Франка. Ці романси задовго до “Гуцульського триптиху” передбачають естетику “нової фольклорної хвилі”, спираючись на Шевченкові тексти. Скорик підходить до поезії Шевченка відповідно до власних художніх ідеалів того часу. Композитор відбирає насамперед ті тексти, де крізь призму споглядання рокується сенс людського буття. Серед розмаїття образів Шевченківської поезії М. Скорик зупиняється на споглядально-пейзажній та жанрово-побутовій ліриці.

Перший солоспів – “Якби мені черевики” – це побутова сцена, побудована на протиставленні святого образу, підкресленого танцювальними ритмами, з драматичною сповіддю дівчини. Цей текст Шевченка, дуже часто, ще починаючи від “Музики до Кобзаря” М. Лисенка, втілювався у музиці різними композиторами.

Скорик уникає тут принципу прямого контрастного протиставлення двох планів дій, а досягає їх синтезу. Цей солоспів, разом з останнім – “Зацвіла в долині” – належить до найпопулярніших і часто виконується на естраді. Другий – “За сонцем хмаронька пливе” – типовий пейзаж, у якому на рівні символами природи виступає глибока туга за Україною.

Третій – “Ой сяду я під хатою” – за змістом близький до першого, але основне протиставлення побутового і особистісно-сповідального тут висловлене м’якше, не так контрастно, без драматизму вірша “Якби мені черевики”.

Четвертий і останній солоспів цього циклу “Зацвіла в долині” теж належить до найпопулярніших “музичних” текстів Т. Шевченка, хоч переважно трактується у солоспівах і хорах досить однозначно, як пейзажний образ.

Музична мова солоспівів свіжа гармонічно і витончена в доборі виразових засобів. М. Скорик здебільшого обирає наскрізне, монологічне розгортання, відмовляючись від куплетно-варіаційних та репризних тричастинних форм. Вокальна партія несе важливе образне навантаження – вільно – строфічний виклад залежить від смислових нюансів поезії. Мелодика

побудована на характерних народнопісенних зворотах.

Найбільшою цінністю цих романсів є суто сучасний погляд на фольклор, і оригінальне сполучення національного характерного з досягненнями сучасної гармонії. Отже, композитор, зберігаючи народнопісенну природу і зміст Шевченківських віршів, зумів поєднати традиційне в художньому світогляді нації та нове світовідчуття сучасної особистості.

У солоспіві “Зацвіла в долині” автор використовує куплетноваріаційну форму, проте її розвиток характеризується безперервністю, яка не збігається з розділами, характерними для цього романсу є різке зміщення ладової опори, зміна метру, декламаційність вокальної партії. Загалом романс сприймається, як колористичний, яскравий і вишуканий у доборі гармонічних барв музичний пейзаж.

Солоспіви на слова Т. Шевченка становили важливий етап розвитку стилю композитора, який базується на органічності застосування сучасних засобів виразовості в контексті національної традиції [1].

На відміну від М. Скорика, Ігор Соневицький – композитор, музикознавець, диригент і педагог, у жодному жанрі не виявив себе з такою різнобічністю, як у солоспівах. Його солоспіви, створювані протягом багатьох років належать до кращих зразків української музики в цьому жанрі. Вони базуються на традиції української пісні, побутового романсу, зокрема галицького, переосмислюють творчість українських класиків цього жанру – М. Лисенка і С. Людкевича.

Цілу групу у вокально-камерній творчості композитора представляють солоспіви на слова Т. Шевченка. Два з них походять з поеми “Невільник” два – з вірша “Сова”. Всі музичні втілення Шевченка мають у І. Соневицького народне забарвлення. Три солоспіви спираються на жартівливо-танцювальну основу (“Якби мені лиха”, “Чи так, чи не так”, з “Невольника” і “Змія хату запалила” з “Сови”). Чотири мають філософсько-патріотичний зміст (“Заповіт” XII-й Псалом Давида “Молитва”, “Колискова”).

Соневицький втілює поезію Шевченка способом зближення свого стилю і романтичного характеру віршів. Звідси щирість і простота, мелодійність, що походить від народної пісні, а водночас емоційне вираження патріотичного змісту і філософської ідеї. Відомим прикладом цього є “Заповіт”.

У вірші, який відомий слухачеві з мелодією Гладкого, важко знайти нове переконливе музичне втілення. Композитор пішов у цьому випадку

шляхом простоти і одночасно близькості до відомого наспіву. Так учинив раніше

С. Людкевич у кантаті “Заповіт”, трактуючи вихідне мелодичне зерно як стимул подальшого драматичного розгортання.

Соневицький підкреслює у своїй інтерпретації “Заповіту” співзвучність, безупинність поступеневого руху мелодії з характерними зворотами української народної пісні.

Цей колорит посилює фортепіанний вступ і закінчення. Остинатний рух двох акордів, змінність тонічної і субдомінантової функції зі синкопою на останній, асоціюється з плагальністю народної пісні.

За формою “Заповіт” є пісенною мініатюрою, яка будується на одному мотиві. З цілого вірша композитор вибирає тільки три строфи з кульмінацією в середній – “Поховайте та вставайте, кайдани порвіте” і закінченням “І мене в сім’ї великій”. Так твориться тричастинна структура, в якій контрасна схвильована середина з піднесенням теситури голосу виходить зі спільного пісенного мотиву.

Загалом музика солоспівів І. Соневицького майстерно вокальна – очевидним є те, що він прекрасно знає природу співу, відчуває виразовість відповідних регістрів, яскравість кульмінацій, природність вокальної фрази і дихання [7].

Музика композитора Івана Майчика на слова геніального поета Т. Шевченка – важлива сторінка в його творчості. Драматичний потенціал поета закладений у музичному творі, забарвлений народною піснею. У кожному оригінальному втіленні відчутний особистий штрих композитора, власне співпереживання Шевченківського слова. Шевченківська сторінка творчості І. Майчика тісно пов’язана з українським фольклором.

Романси на слова Т. Шевченка написані впродовж 1997 р. Композитор вбачає єдине і справжнє джерело своєї творчості в народній пісні. Музика І. Майчика на слова Великого Кобзаря споріднена з його обробками народних пісень. Перемінні розміри, синкопований ритм, розмаїтість колористики, мелодії, ясність викладу – притаманні йому риси творчості.

Композитор зберігає і підкреслює драматичні епізоди поезії, домагається динамізації. Дві теми домінують у вибраних віршах – це загальнолюдське горе, муки й страждання народу та інтимна лірика, що відбиває журливі настрої поета через нерозділене кохання, прощання з молодістю.

За характером і мелодикою романси близькі до української народної пісні. Основна тема – нещасна і трагічна доля закоханої дівчини. Тексти романсів дуже мелодійні, музикальні. Вони

взаємно переплітаються і доповнюють один одного. Два романси – “Понад ставом вітер віє” та “Маленькій Мар’яні” мають традиційний фортепіанний супровід. Інструмент, застосовуючи різні виражальні засоби, доповнює вокальну партію. Композитор вільно володіє арсеналом фортепіанної техніки. Драматичні епізоди підсилюються альтерованими гармонічними акордами.

Пошук нових форм, урізноманітнення композиторського викладу бачить в романсі “Вітер буйний, вітер буйний” (з поеми “Причинна”). Три рядки з Шевченкової поезії композитор розгорнув на 102 такти. Супровід викладений секстолями, який має самостійну мелодію, що імітує тривожний крик пораненої пташки. Перша частина романсу – єдина емоційна хвиля. Супровід перегукується з голосом і збагачує його колоритністю, тембровою та реєстровою палітрою. Тут І. Майчик демонструє високу техніку фортепіанного мистецтва.

Майчик у свої оригінальні твори привносить і трансформує викристалізовані народнопісенні звороти. Народна пісня для нього – основний і вирішальний фактор збагачення музики. Своім покликанням він уважає збереження і примовлення лемківського фольклору, і на його основі збагачення української музики. Бачимо, що Шевченкова сторінка творчості І. Майчика тісно пов’язана з лемківським фольклором, який композитор трансформує і переплітає із загальноукраїнським.

Поезія Великого Кобзаря не залишила байдужим ні одне покоління композиторів. Кожен музикант перечитував Шевченка посвоєму, шукаючи нові форми і виразові засоби для втілення багатющого образного і емоційного світу поетичного першоджерела. Проте бачимо, що всі вони, незалежно від композиторської школи, часу і географії, вбачали основним джерелом своєї творчості українську народну пісню, національний фольклор. Солоспіви

М. Скорика, І. Соневицького та І. Майчика на слова Т. Шевченка збагатили сучасну українську музику. Шевченкіану, стали ще однією перлиною в намісті української духовності [7].

Торкаючись патріотичної, національної теми в творчості о. Кишакевича, не можна поминути його “Шевченкіани”. До поезії Кобзаря композитор звертався протягом усього життя, саме до цих текстів обираючи часто найбільш монументальні форми, особливо докладно, філігранно відпрацьовуючи технічні прийоми та ефекти. Симптоматично, що з 18 каптат і балад автора аж третина (шість) написана на вірші

самого Шевченка, а ще дві йому присвячені. З менших творів на тексти “Кобзаря” згадаємо три: “Все упованіє моє”, “Наша дума”, “Заповіт”. Не всі вони рівноцінні за художніми якостями, зокрема у більших композиціях іноді помітна деяка розтягненість форми, проте невеликі хори мають свою принадність і сприймаються доволі природно.

Звертаючись до “Заповіту”, зважаючи на найбільшу вагомість поетичної ідеї, а також враховуючи низку розмаїтих музичних втілень, – від пісні самодіяльного музиканта-вчителя з Полтавщини Г. Гладкого до хору класика української композиторської школи М. Лисенка, каптат визнаних галицьких митців М. Вербицького, С. Людкевича та творів різних жанрів багатьох інших митців. Ця поезія отримує більш вдалу, відносно інших, інтерпретацію художнього слова Шевченка у спадщині о. Кишакевича, не випадково вона виникла вже у пізній період творчості (1937) і належить до кола останніх його композицій. Одразу зазначимо, що за музичною мовою цей хор має небагато спільного за способом втілення поетичної ідеї з розглянутими вище патріотичними творами автора, незважаючи на щонайбільше патріотичну ідею, котру прекрасно розумів і сам композитор. Проте цей патріотизм – не зовнішнього “плакатного” характеру, для його втілення потрібно перейнятися не стільки формою, скільки сутністю національної ідеї.

О. Кишакевич не даремно намагався зіставити різні грані почуттів, починаючи від траурно зосередженого, попри драматичні вигуки, релігійне заспокоєння, до тріумфального ствердження. Через таке вдумливе проникнення у кожний нюанс тексту “Заповіт” звертає на себе увагу тією ж деталізованістю, прагненням передати майже буквально зміст кожного слова, що притаманне лірико-філософським опусам автора [3].

Шевченківська пісня – одне з найважливіших надбань українського народу. Важко навіть оцінити вплив творчості Шевченка на формування внутрішнього світу наших сучасників, моральні, національні, естетичні заходи. Пісні на слова “Кобзаря” вже давно посіли важливе місце у нашому житті, адже в них – щира й беззахисна у своїй відкритості душа Шевченка, тут думки ним вистраждані, кривди ним пережиті, тут вся історія його життя. Історія про те, якою сильною і переможною може бути Людина, що виростає з народу, вірно служить йому всіма думами і помислами своїми; історія про те, яким страшним для гнобителів може бути гнів Людини, що

ввібрала у себе гнів усього народу; історія про велику силу Слова, що вміє втілити і лікувати рани, будити в серцях добро, це історія про велич справжнього таланту Шевченка [6].

У статті зазначено, що вокальні твори українських композиторів є різні за жанром, стилем, художньо-образним змістом та ступенем складності. Більшість з них апробована у навчальному процесі зі студентами та в концертних виступах.

Вони з успіхом розвивають вокальні дані студентів, а також сприяють удосконалення їх творчого мислення. Поетична канва віршів Шевченка вимагає від виконавця великої та широкої динамічної градації вокального звука й осмисленої, логічної темпової агогіки.

Висновки. Творчість українських композиторів та слова Т. Шевченка становила важливий етап розвитку їх стилю, який базується на органічності застосування сучасних засобів виразності в контексті національної традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божко Л. Шевченко і музика. Дрогобич: “Коло”, 2005. 249 с.
2. Грабовський В. “Вокальна Шевченкіана. Твори українських композиторів на вірші Т. Шевченка для баса і баритона”. Дрогобич, 2014 р. 74 с.
3. Кияновська Л. Творчість отця Йосипа Кишкевича. Львів: “Поклик сумління”, 1997. 95 с.
4. Радевич-Винницька Л. Шевченко і музика. Дрогобич “Коло”. 2005. 249 с.
5. Фрайт М. “Вокальна Шевченкіана. Твори українських композиторів на вірші Т. Шевченка для баса і баритона”. Дрогобич. 2014. 74 с.
6. Медвідь Т. Шевченко і музика. Дрогобич: “Коло”, 2005. 249 с.
7. Шуневич Є. Шевченко і музика. Дрогобич: “Коло”, 2005. 249 с.

8. Щурик Б Вокальні твори українських композиторів на вірші Т. Г. Шевченка для баритона у супроводі фортепіано. Дрогобич, 2010. 41 с.

REFERENCES

1. Bozhko, L. (2005). Shevchenko i muzyka [Shevchenko and music]. Drohobych, 249 p. [in Ukrainian].
2. Hrabovskyi, V. (2014). Vokalna Shevchenkiana. Tvory ukrayinskykh kompozytoriv na virshi Tarasa Shevchenka dlia basa i barytona [Vocal Shevchenkiana. Works by Ukrainian composers with lyrics of Taras Shevchenko for bass and baritone]. 74 p. [in Ukrainian].
3. Kyianovska, L. (1997). Tvorchist ottsia Yosypa Kyshakevycha [Creative activities of Reverend Yosyp Kyshakevych]. Lviv, 95 p. [in Ukrainian].
4. Radevych-Vynnytska, L. (2005). Shevchenko i muzyka [Shevchenko and music]. Drohobych, 249 p. [in Ukrainian].
5. Frait, M. (2014). Vokalna Shevchenkiana. Tvory ukrayinskykh kompozytoriv na virshi Tarasa Shevchenka dlia basa i barytona [Vocal Shevchenkiana. Works by Ukrainian composers with lyrics of Taras Shevchenko for bass and baritone]. Drohobych, 74 p. [in Ukrainian].
6. Medvid, T. (2005). Shevchenko i muzyka [Shevchenko and music]. Drohobych, 49 p. [in Ukrainian].
7. Shunevych, Ye. (2005). Shevchenko i muzyka [Shevchenko and music]. Drohobych, 249 p. [in Ukrainian].
8. Shchuryk, B. (2010). Vokalni tvory ukrayinskykh kompozytoriv na slova Tarasa Shevchenka dlia barytona u suprovodi fortepiano [Vocal works by Ukrainian composers with lyrics by Taras Shevchenko for baritone accompanied by piano]. Drohobych, 41 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.03.2022

“Музика – уява – фантазія – казка – творчість – ось доріжка, йдучи якою дитина розвиває свої духовні сили”.

“Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати її й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури”.

*Василь Сухомлинський
український педагог, поет*

**ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГОЛОВАЩЕНКА В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ
ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ СПІВАКІВ: СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ,
ОЛЕКСАНДРА МИШУГИ І МОДЕСТА МЕНЩИНСЬКОГО**

УДК 78.072(477):782.071.2(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260015>

Корнель Сятецький, професор кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка, заслужений працівник освіти України

**ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГОЛОВАЩЕНКА В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТВОРЧОСТІ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ СПІВАКІВ: СОЛОМІЇ
КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ, ОЛЕКСАНДРА МИШУГИ І МОДЕСТА МЕНЩИНСЬКОГО**

Стаття присвячена висвітленню дослідницької праці відомого українського музикознавця, журналіста Михайла Головащенко в справі розкриття співочої кар'єри видатних українських вокалістів Соломії Крушельницької, Олександра Мишуги і Модеста Менщинського. Висвітлюється творча діяльність митця, осмислюється його роль у зборі матеріалу та виданні змістовних видань про творчу і виконавську діяльність корифеїв співу, які в музичних колах, серед дослідників, педагогів, представників інтелігенції й сьогодні користуються великим попитом.

Ключові слова: Михайло Головащенко; Соломія Крушельницька; Олександр Мишуга; Модест Менщинський; вокальне мистецтво; музикознавча праця.

Лім. 10.

Kornel Siatetskyi, Professor of the Folk Musical Instruments and
Vocals Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical
University, Honored Worker of Education of Ukraine

**THE FIGURE OF MYKHAILO HOLOVASHCHENKO IN THE CONTEXT OF THE
STUDY OF THE WORKS OF PROMINENT UKRAINIAN SINGERS: SOLOMIYA
KRUSHELNYTSKA, OLEKSANDR MYSHUHA AND MODEST MENTSYNSKYI**

The nation's spiritual nature and its achievements in this realm of spirituality – alongside its material and cultural development – constitute the very criterion that determines the level of its development and shapes the progress of society.

This is precisely why it is so important to preserve and multiply the society's spiritual and cultural treasures to enrich it with material, technical, scientific, cultural, and musical achievements.

The problem of preservation and accrue of spiritual and cultural treasures is particularly crucial to those countries, which in the process of their historical development, did not have their own country: they had been subjugated, whereas their achievements had been appropriated, by their oppressors. This is why it is so important for our country, following its independence, to focus on academic investigations into the activities of Ukrainian emigres, and to popularize their heritage, all to the benefit of the upcoming generations.

In the most recent years, academic researchers, representatives of Ukrainian academic thought have built upon archive materials, have researched numerous miscellaneous sources, and have thereupon published books, memoirs, and monographs dedicated to the lives and creative activities of prominent artists who are representatives of Ukrainian emigres.

That said, the most voluminous and comprehensive works are memoirs that are recounting the stories of universally famous singers – Solomiya Krushelnytska, Modest Mentsynskyi, Oleksandr Myshuha – memoirs that have been diligently studied and published by the famous musical researcher Mykhailo Holovashchenko, back in the times of the Soviet totalitarian empire, when any research into the achievements by the Ukrainian nation was very much frowned upon – nay even dangerous. But even in those complicated circumstances, Mykhailo Holovashchenko had managed to research, create, put together, and finalise this truly invaluable treasure that will be appreciated by the future generations.

Keywords: Mykhailo Holovashchenko; Solomiya Krushelnytska; Modest Mentsynskyi; Oleksandr Myshuha; research; vocal art; musicological work.

Постановка проблеми. Михайло Головащенко ввійшов до історії як відомий журналіст, редактор, критик, музикознавець. Особливе місце в його діяльності займає дослідження творчості видатних українських співаків, упорядкування та видання

унікальних книжок про Соломію Крушельницьку, Олександра Мишугу і Модеста Менщинського.

У період тоталітарної системи, коли органи влади та “керівна і спрямовуюча” сила КПРС брали курс на злиття націй, створення єдиного радянського народу, досліджувати здобутки однієї

**ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГОЛОВАЩЕНКА В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ
ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ СПІВАКІВ: СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ,
ОЛЕКСАНДРА МИШУГИ І МОДЕСТА МЕНЦИНСЬКОГО**

нації, висвітлювати її досягнення – було небажаним для правлячої верхівки, ця робота всіляко гальмувалася, не схвалювалася, займатися нею було навіть небезпечно. Проте знаходилися науковці, ентузіасти, патріотично налаштовані люди, які самовіддано, натхненно, ціною власного здоров'я, матеріальних витрат плідно займалися цією справою. До таких ентузіастів належить постать дослідника в царині музичного мистецтва Михайла Головащенко (1923–2005).

Аналіз основних досліджень і публікацій. Відомостей про цю особистість не так вже й багато. Про його діяльність можемо почерпнути інформацію із гасел енциклопедичних видань авторства Л. Пархоменко [8], І. Гамкала [1] та статті Т. Моргун [5], Б. Сюти, М. Загайкевич.

На сучасному етапі наукових досліджень чимало науковців, висвітлюючи теми розвитку музичного мистецтва, зокрема вокального, здійснюють покликання на праці М. Головащенко – дослідника та упорядника вагомих видань про славетних українських співаків.

Мета статті: окреслити аспекти наукової діяльності М. Головащенко, осмислити його роль у зборі матеріалу та виданні змістовних видань про творчу і виконавську діяльність корифеїв співу, ознайомити читача з власними враженнями від особистого спілкування з ним, популяризувати подвижницьку роботу цієї особистості на ниві дослідження українського вокального мистецтва у європейському вимірі.

Виклад основного матеріалу. Перша частина книжки “Соломія Крушельницька: Спогади. Матеріали. Листування” в упорядкуванні М. Головащенко вийшла в світ у видавництві “Музична Україна” в 1978 р., друга частина – в 1979. У першій книжці структурно розміщені спогади рідних, друзів, учнів та сучасників співачки, у другій – різні матеріали та листування, які вдалося зібрати в державних архівах, театрах, бібліотеках, у приватних осіб багатьох країн світу тощо.

Відомо, що у 1973 р. під егідою ЮНЕСКО в Україні відзначали сторіччя від дня народження співачки світової слави Соломії Крушельницької. Мистецтвознавець-упорядник М. Головащенко, провівши титанічну працю, підготував збірник документів та матеріалів про славну виконавицю і прагнув видати книжку до цього ювілею. Однак, двотомне видання вийшло друком аж у 1978–79 рр. Про складну історію підготовки двотомника до друку, титанічну працю зі збору матеріалів розкривається чимало цікавих нюансів у листах М. Головащенко до філолога, педагога і

психолога, літературознавця, публіциста, бібліографа Івана Смоля (1910 – 1986).

У відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника зберігаються листи у хронологічному порядку за період від 4 травня 1971 року до 9 лютого 1978 р. Ці дані висвітлені науковим співробітником відділу рукописів Марією Тимочко [10]. Зокрема в листі № 9 від 3 вересня 1972 року М. Головащенко писав: “... Б'юся головою об мур, а пробити його сам не можу – бракує сили, крові, нервів, здоров'я, часу і, зрештою, грошей. Та це не зупиняє мене зараз, хоч ця книга буде останньою, на більше мене не вистарчить” [10, 248].

У листі № 22 від 16 січня 1978 року читаємо: “... Про Менцинського думав щось зробити, але, здається, нічого з того не вийде. Немає нічого, поїхати ніде не можливо. Бракує нервів, здоров'я і порожніх кишеней. А це ... вимагає великих навіть дуже великих витрат... Поїздки, пошуки... листи, яких треба написати тисячі, все це гроші... Все, що мав, пішло на Мишугу і Крушельницьку, пішло й здоров'я з нервами...” [10, 257–258].

Як бачимо, унікальна книжка про славну співачку України народжувалася у тяжких муках, титанічною працею однієї людини – ентузіаста. А мала б цією справою займатись держава з відповідним фінансуванням, науково-дослідними інституціями. У листі № 12 від 5 січня 1975 р. автор, сповнений радістю, з піднесенням повідомляв: “... що книжку здав до видавництва... вийшла вона надто великою, але прецікавою і надзвичайно цінною, вагомою. Це супер-бомба!!! В ній – понад 110 спогадів, 98 рецензій і статей, 249 листів... 74 фотографії. А які там спогади, матеріали, листи? Це лише Богові відомо (і мені!)” [10, 250].

І ось такий неоціненний скарб славної вченої, дослідник-упорядник Михайло Головащенко залишив для прийдешнього покоління, для рідного народу, України. Варто зауважити, що двотомник про Соломію Крушельницьку, як і книжки про М. Менцинського й О. Мишугу, тогочасним українським суспільством були сприйняті з ентузіазмом. У музичних колах, серед педагогів, представників інтелігенції видання користувалися великим попитом і швидко стали дефіцитними виданнями.

При особистому спілкуванні з М. Головащенко зауважив, що він критично висловлювався про письменницю Валерію Врублевську, авторку історично-бібліографічного роману “Соломія Крушельницька”, звинувачуючи її у плагіаті, перекрученні біографічних фактів з життя

**ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГОЛОВАЩЕНКА В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ
ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ СПІВАКІВ: СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ,
ОЛЕКСАНДРА МИШУГИ І МОДЕСТА МЕНЦИНСЬКОГО**

співачки, у низці огривів у використанні архівних матеріалів з його праці. Автор-упорядник намагався навіть судитися, однак – чоловік письменниці Віталій Врублевський у той час був помічником самого В. Щербицького – першого секретаря ЦК КП України. Про книжку В. Врублевської “Соломія Крушельницька” висловила й літературний критик, літературознавець, співзасновниця Читацького Клубу української книги в Парижі Мар’яна Гевак: “Цю книгу не можу оцінити однозначно. Стиль написання, мова, зміст витримані у традиції радянської літератури і це ніяк твір не прикрашає, робить його доволі нецікавим і посереднім. Окремі моменти, враховуючи роки написання, трактуються кардинально по іншому, ніж подаються у сучасніших джерелах. Але багатогранна особистість головної героїні компенсує усі недоліки!” [2].

У 1995 р. у київському видавництві “Рада” вийшла книжка “Модест Менцинський. Спогади. Матеріали. Листування” – автор-упорядник М. Головащенко. Як зазначалося вище, в одному з листів до І. Смоля автор-упорядник, покликаючись на нестерпні умови праці над книжками про славетних співаків України, відмовлявся від подальшої праці, зокрема над книжкою про М. Менцинського. Однак, на щастя, слова не дотримався, й знайшов у собі сили, натхнення, енергію і видав чудову книжку про великого українського співака, неповторного митця, могутній талант якого сяяв на оперному небосхилі світу впродовж трьох десятиліть – Модеста Менцинського.

У розлогій вступній статті “Незгасна зоря вокального Олімпу” автор-упорядник фахово, зі знанням специфіки вокального мистецтва на доброму літературному рівні розкриває феномен знаменитого співака. Використовуючи архівні матеріали, звертаючись до першоджерел, М. Головащенко майстерно, доступно, цікаво подає читачеві процес становлення митця, його феноменальну творчу діяльність, сприйняття його в Європі, створює реальний образ одного з найвидатніших співаків світу. Одночасно розкриває найтонші штрихи творчого портрету М. Менцинського як співака-актора і громадянина-патріота, який постійно пам’ятав про свою Батьківщину, рідний край, з якого вийшов у мистецький світ Європи.

У розділі “Видавтора-упорядника” М. Головащенко, дякуючи всім, хто поділився своїми спогадами, допомагав у пошуках матеріалів і документів, листів, фотографій, розкриває всі перипетії збору матеріалів, показує ті труднощі, які йому довелося

переборювати у тогочасній кадебістській системі. Виїхати за кордон, та ще у капіталістичну країну? Це практично неможливо. Ось як описує автор історію оформлення його поїздки у Швецію. На два запрошення шведського посольства чиновники з Міністерства культури Радянського Союзу відмовили навіть не повідомивши адресата. “Шеф відділу Королівської опери Клас Ральф... надсилає запрошення втретє... Завідуючий відділом міжнародних зв’язків... категорично заявив: “Вы не поедете! Поедет кто-то другой!...””. І тільки після того, як за протекцією Дмитра Павличка я побував у заступника завідділом міжнародних відносин ЦК КПУ... питання моєї поїздки до Швеції було вирішено...” [4, 409].

Ось така панувала система, так доводилось ученим, науковцям працювати над вивченням архівних матеріалів, долаючи надзвичайно складні труднощі ізоляції залізною завісою України від Європи та всього світу.

Книжки про славетних співаків вийшли в світ у різний час: видання про О. Мишугу – в 1971 р., двотомне видання про С. Крушельницьку – в 1978–79 рр., про М. Менцинського – у 1995 р. Аналізуючи вступні статті автора до видань, спостерігаємо метаморфозу викладу думок, висновків, відчуємо ті значні перепони, які стояли перед автором, – обов’язково треба було вплести в тексти думки про почуття інтернаціоналізму, любові, поваги до “старшого брата” – росії, “великого” російського народу, його мови, культури тощо.

У передньому слові до першої книжки про С. Крушельницьку автор акцентує, що: “На формування демократичного світогляду Соломії Крушельницької мали значний вплив творчість Тараса Шевченка, а також... прогресивна російська література, а зокрема твори Толстого, Чернишевського, Достоєвського, Некрасова, Пушкіна, Герцена та ін. ... високий пафос визвольних ідеалів російської культури..., яка разом з усіма... сердечно привітала воз’єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській радянській державі” [9, 7].

Якщо в працях автора-упорядника, які вийшли друком у час існування тоталітарної системи, подібні “обов’язкові” висловлювання зустрічаються часто, окремі суспільні події інтерпретуються автором з позицій соціалістичного реалізму та інтернаціоналізму, бо інакше це видання не вийшло б друком, то в книжці про М. Менцинського, опублікована в час незалежної України, в 1995 р., подібна риторика відсутня. На перший план виходять поняття патріотизму, національної свідомості, любові до України.

**ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГОЛОВАЩЕНКА В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ
ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ СПІВАКІВ: СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ,
ОЛЕКСАНДРА МИШУГИ І МОДЕСТА МЕНЩИНСЬКОГО**

М. Головащенко – постать високоосвічена, професіонал-дослідник. Його повсякденній праці були притаманні надзвичайна працьовитість, відданість, цілеспрямованість, велика любов до українського слова, пісні, любов до України.

У радянський час таким людям, як п. Головащенко, було особливо важко – це була постійна внутрішня боротьба, спротив системі. Він особливо підтримував усе українське, цікавився і дбав про розвиток підростаючого покоління. Газета “Культура і життя”, в якій очолював відділ музичного мистецтва, постійно друкувала актуальні матеріали музично-естетичного розвитку дітей, розвитку музично-хорового, інструментального, естрадного мистецтва тощо.

У моєму архіві збереглася газета “Культура і життя” № 15 від 13 квітня 1986 р., в якій, на цілій шостій сторінці, поміщені матеріали “круглого столу” “Ручка, лінійка, сопілка” [3, 6] з проблем гармонійного розвитку дітей та юнацтва. Про проблеми підготовки фахівців музично-естетичного навчання та виховання виступили провідні педагоги музично-педагогічного факультету Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Франка К. Сятецький, С. Дацюк, С. Стельмашук, О. Яцків, Е. Мантулев, Г. Голик, П. Гушоватий, М. Бурбан, Л. Кияновська, І. Кліш.

Варто зауважити, що у 1980–90-х рр. музично-педагогічний факультет Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Франка був опорним для всіх подібних факультетів України, де розроблялися навчальні плани, програми із окремих дисциплін, різноманітні методичні матеріали щодо удосконалення навчально-виховного процесу з підготовки фахівців музично-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх школах. Матеріали “круглого столу”, опубліковані в тижневику “Культура і життя”, викликали неабиякий резонанс у певних колах фахівців. З ініціативи нашого факультету до навчального процесу музично-педагогічних факультетів було введено дисципліну “Оркестровий клас” та національний інструмент бандуру як “Основний музичний інструмент” (до цього у переліку дисципліни “Основний музичний інструмент” було тільки три – баян, фортепіано, скрипка).

Розкриваючи тему науково-дослідницької діяльності М. Головащенко, виникає запитання – чому його увага була прикута, в основному, до представників вокального мистецтва? Загалом, в чому полягає феномен постаті М. Головащенко?

На нашу думку, предметом дослідження діяльності українських співаків світової слави, у автора стало безмежне захоплення співом, любов до вокального мистецтва, до народної пісні,

українського мелосу. З біографічних джерел М. Головащенко дізнаємось, що у післявоєнний час здобув середню музичну професійну освіту співака, закінчивши Станіславівське музичне училище (тепер Івано-Франківський фаховий музичний коледж імені Д. Січинського), клас сольного співу. Конкретної інформації про голосові дані М. Головащенко немає, однак припускаємо, що вокальні дані були на доброму рівні, що дозволяло навчатися у професійному закладі співу і одержати кваліфікацію співака та педагога.

Власне, автор проніс цю безмежну любов до співу, вокального мистецтва протягом усього життя і з великою щирістю своєї душі, щедро обдаровував шанувальників портретами улюблених співаків – геніїв українського вокального мистецтва.

Наступне запитання: на яких засадах формувалися характер вченого, його громадянська позиція, потужний інтелектуальний рівень, патріотизм, безмежна любов до українства? Народившись на Донеччині у 1923 р., його дитячі та юнацькі роки проходили у краю, де у 1932–33 рр. прокотився зловіщий геноцид українського народу, у час люмпен-пролетаризації цих теренів. Однак гени українця, гени козацького роду не дали люмпенізуватися, омоскалитися, а сформувати характер справжнього українця, патріота, борця.

Особисте знайомство та спілкування з Михайлом Головащенко позитивно впливало на мене як на особистість, співака та педагога. У розмовах, спільних бесідах відчувалася висока ерудиція, відданість справі, вболівання за майбутнє держави її культури та мистецтва. Як безцінні реліквії, у власній бібліотеці зберігаю книжки про співаків, видані в його упорядкуванні з пам’ятними автографами.

У книжці про О. Мишугу гарним, каліграфічним почерком автор написав: “дорогому пану Корнелю Сятецькому – соловію Галичини і всієї неньки України з побажанням щастя і добра та нових творчих перемог! 14. 05.1996 р.” [6]. Подібно, власною рукою автора, підписана і книжка про М. Менщинського.

Однак найбільше враження на мене справили слова маестро у рецензії незабутньої журналістки дрогобицької газети “Галицька зоря” Анізії Онишак. У матеріалі, присвяченому фестивалю “Струни душі нашої” (гостем якого він був) та зустрічі з журналістом, дослідником, музикознавцем, подаються слова п. Михайла Головащенко: “... Пан Корнель Сятецький міг би співати у будь-якому театрі Європи. І найславетніші змушені були б поступитися йому місцем. Такого сильного і прекрасного тенора Європа не має ... Безголоса

**ПОСТАТЬ МИХАЙЛА ГОЛОВАЩЕНКА В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ
ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ СПІВАКІВ: СОЛОМІЇ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ,
ОЛЕКСАНДРА МИШУГИ І МОДЕСТА МЕНЦІНСЬКОГО**

Європа була б щаслива, коли б вона мала такого співака” [7, 1].

Безумовно, такі слова з уст славетного музикознавця, критика, високоерудованого аналітика утверджували у мене впевненість, надихали на подальшу систематичну працю над художнім рівнем виконавства, розширення та збагачення репертуару тощо.

Висновки. Подвижницька, титанічна праця знаного музикознавця, журналіста у дослідженні та виданні книжок про славетних співаків України С. Крушельницьку, О. Мишугу, М. Менцинського, М. Роменського, вивчення творчості співаків: М. Скала-Старицького, Є. Зарицької, О. Руснака, Г. Шандровського, К. Чічки-Андрієнка, І. Маланюк, Л. Линковської, бандуристів-співаків З. Штокалка, В. Ємця – заслуговує особливої уваги.

Серед музикознавців України М. Головащенко здійснив великий поступ у дослідженні української вокалістики, популяризації творчості співаків-виконавців. А здійснення літературного запису підручника для студентів музичних ЗВО “Практичні основи вокального мистецтва” народного артиста України, професора М. Микиші, учня славного співака О. Мишуги, є вагомим внеском у навчальний процес, методику викладання співу.

Нехай ці скромні рядки про творчу діяльність цієї непересічної особистості, невтомного збирача перлів українського народу, його надбань, будуть вдячністю Маестро за наше знайомство, спілкування, за добрі, щирі слова на адресу моєї скромної особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гамкало І. Головащенко Михайло Іванович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=25335 (дата звернення: 20.12.2021).
2. Гевак М. Соломія Крушельницька: Роман-біографія. URL: <https://www.goodreads.com/uk/book/show/22850466> (дата звернення: 11.04.2022).
3. Головащенко М. Ручка, лінійка, сопілка. *Культура і життя*. 1986. № 15. 13 квітня. С. 6.
4. Модест Менцинський. Спогади. Матеріали. Листування / Автор-упорядник М. Головащенко. Київ: Рада, 1995. С. 462.
5. Моргун Т. Літав орел, літав сизий. *Профспілкові вісті*. 2013. 3 грудня.
6. Олександр Мишуга: Спогади. Матеріали. Листи / Автор-упорядник М. Головащенко. Київ: Музична Україна, 1986. С. 779.
7. Онищак А. День четвертий. *Галицька зоря*. 1996. № 57. 18 травня. С. 1.
8. Пархоменко Л. Головащенко Михайло Іванович. *Українська музична енциклопедія*. Т. I: (А-

Д)/ Гол. ред. кол. Г. Скрипник. К.: ІМФЕ НАНУ, 2006. С. 489.

9. Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування. Частина I / Автор-упорядник М. Головащенко. Київ, 1978. С. 394.

10. Тимочко М. Листи Михайла Головащенко до Івана Смолія. *Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2008. Вип. 3. С. 238–261.

REFERENCES

1. Hamkalo, I. Holovashchenko Mykhailo Ivanovych [Holovashchenko Mykhailo Ivanovych]. *Encyclopedia of modern Ukraine*. Available at: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=25335 (Accessed 20 Dec. 2021) [in Ukrainian].
2. Hevak, M. Solomiia Krushelnytska: Roman-biografiia [Solomiya Krushelnytska: Novel-biography]. Available at: <https://www.goodreads.com/uk/book/show/22850466> (Accessed 11 Apr. 2022) [in Ukrainian].
3. Holovashchenko, M. (1986). Ruchka, liniika, sopilka [Pen, ruler, flute]. *Culture and life*. No. 15. 13 April. p. 6. [in Ukrainian].
4. Modest Mentsynskiy. Spohady. Materialy. Lystuvannia (1995). [Modest Mentsynskiy. Memoirs. Materials. Correspondence]. Compiled by M. Holovashchenko. Kyiv. p. 462. [in Ukrainian].
5. Morhun, T. (2013). Litav orel, litav syzyi [The eagle flew, the blue flew]. *Trade union news*. 3 December. [in Ukrainian].
6. Oleksandr Myshuha: Spohady. Materialy. Lysty. (1986). [Oleksandr Myshuga: Memories. Materials. Leaves]. Compiled by M. Holovashchenko. Kyiv: Musical Ukraine. p. 779. [in Ukrainian].
7. Onyshchak, A. (1996). Den chetvertyi Day four. *Galician star*. No. 57. 18 May. p. 1. [in Ukrainian].
8. Parkhomenko, L. (2006). Holovashchenko Mykhailo Ivanovych [Holovashchenko Mykhailo Ivanovych]. *Ukrainian Music Encyclopedia*. T. I: (AD) / Gol. ed. count. G. Skripnik. Kyiv. p. 489. [in Ukrainian].
9. Solomiia Krushelnytska. Spohady. Materialy. Lystuvannia. Chastyna I. (1978). [Solomiya Krushelnytska. Memoirs. Materials. Correspondence. Part I]. Compiled by M. Holovashchenko. Kyiv. p. 394. [in Ukrainian].
10. Tymochko, M. (2008). Lysty Mykhaila Holovashchenka do Ivana Smoliia [Mykhailo Holovashchenko's letters to Ivan Smoliy]. *Bulletin of Lviv University. Series of bibliography, library science and information technology*. Vol. 3. pp. 238–261. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 31.03.2022

УДК 355.233:796(477)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260017>

Ілля Беліков, ад'юнкт кафедри фізичного виховання,
спеціальної фізичної підготовки і спорту
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ ІЗ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню авторської методики формування організаційної компетентності у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту Збройних сил (далі – ЗС) України. Проведено аналіз наукових поглядів щодо поняття “методика” та запропоноване авторське визначення поняття “методика формування організаційної компетентності у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту ЗС України”. Зокрема визначено методологічні підходи щодо методики її формування, а також основні її етапи, мету, завдання, зміст, методи, види навчальних занять, засоби.

Ключові слова: організаційна компетентність; формування; методика формування; начальник фізичної підготовки і спорту; етапи; методи; засоби.

Табл. 1. Літ. 15.

Iliia Bielikov, Scientific Assistant of the Physical Education, Special Physical Training and Sports Department, Ivan Cherniakhovskiy National Defense University of Ukraine

METHODS OF FORMING ORGANIZATIONAL COMPETENCE IN FUTURE OFFICERS – SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORTS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

The article is devoted to the theoretical substantiation of the author's method of forming organizational competence in future specialists in physical culture and sports of the Armed Forces (hereinafter – the Armed Forces) of Ukraine. The analysis of scientific views on the concept of “methodology” is carried out and the author's definition of the concept “methodology of formation of organizational competence in future specialists of physical culture and sports of the Armed Forces of Ukraine” is offered. In particular, methodological approaches to the methodology of its formation are determined, as well as its main stages, purpose, tasks, content, methodology, types of training sessions, tools.

Research methods: theoretical analysis of scientific literature; generalization and interpretation of the obtained theoretical and empirical data; designing methods of forming organizational competence. The main stages of the methodology are revealed: value-motivational; base; final. The author's method is offered in the form of the table in which all stages, the purpose, tasks, methods and means of training and educational employment are opened. The importance of introducing a special course “Organizational competence in future specialists in physical culture and sports of the Armed Forces of Ukraine” was revealed and substantiated.

The content of the special course includes the following topics:

Topic 1. Specialist in physical culture and sports of the Armed Forces of Ukraine: role, place and main functions in the system of physical training in the military unit.

Topic 2. Organizational competence as a component of professional competence of a specialist in physical culture and sports of the Armed Forces of Ukraine.

Topic 3. Organizational activities of the specialist in physical culture and sports of the Armed Forces of Ukraine in the military unit.

Topic 4. Methods of forming organizational skills of future specialists in physical culture and sports of the Armed Forces of Ukraine.

Keywords: organizational competence; formation; method of formation; head of physical culture and sports activity; stages; methods; means.

Постановка проблеми та її значення.
В умовах вторгнення в Україну та порушення її суверенітету, цілісності та недоторканості і ведення повномасштабної війни з Російською Федерацією виникає велика потреба в організаторах нового типу –

“військових лідерах-організаторах”, які будуть здатні своєчасно приймати обґрунтовані оптимальні організаційно-управлінські рішення як у тилу, так і на фронті. А для цього доцільно переглянути методологічні підходи, теоретичні основи і сучасні методики підготовки військового

фахівця, у тому числі з фізичної культури і спорту ЗС України (далі – майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту). Ця процедура передбачає розмежування тактичного й оперативного рівнів як їх підготовки, так і підвищення кваліфікацій, а також упровадження курсової підготовки за рівнями навчання. Також варто зазначити, що від рівня сформованості організаційної компетентності в майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної культури і спорту – залежить якість їх військово-професійної та фахової видів підготовленості до виконання як повсякденних, так і бойових завдань за призначенням, так і навпаки, тобто між ними існує безпосередній зв'язок і взаємозумовленість.

Специфіка підготовки фахівців із фізичної культури і спорту ЗС України в період ведення повномасштабної війни щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності Україні вимагає від вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ) обґрунтування сучасних контекстних підходів до їх професійної підготовки, які сприяли б розширенню організаційної ерудиції та водночас орієнтували на оцінювання і вибір військової інформації, поглиблення фахових знань, формування організаційних навичок, умінь і здатностей. Особливого значення набуває проблема формування організаційної компетентності у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту в контексті фахової підготовки, оскільки їхня майбутня діяльність вимагає здатності до педагогічної проєкції фахових знань, умінь і навичок до конкретних умов організаційної діяльності у військових частинах як організатора фізичної культури і спорту.

Нині важливим завданням професійної підготовки у ВВНЗ майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної культури і спорту є цілеспрямоване формування у них військово-професійної та фахової видів компетентності, стрижньовим компонентом яких є їх організаційна компетентність. У зв'язку з цим існує гостра необхідність системного її формування, що становить актуальну проблему професійної педагогіки та психології.

Так, на основі аналізу й узагальнення педагогічної теорії та практики щодо професійної підготовки військових фахівців у системі військової освіти і систематизації наукових джерел щодо дослідження їх організаційної компетентності, з'ясування її структури та змісту впевнилися у необхідності розроблення методики її цілеспрямованого формування у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту.

Аналіз основних досліджень з проблеми. Аналіз наукових джерел щодо формування та

розвитку організаційної компетентності різних фахівців показує, що дослідження ведуться за такими проблемними напрямками: О. Баєва вивчає організаційну компетентність менеджерів підприємств і організацій в галузі охорони здоров'я [1]; Н. Шолойко – фармацевтів [8], В. Дзєга посадовців місцевого самоврядування [4]; С. Огуй фахівців сфери обслуговування [6]; Т. Терещенко – фахівця соціальної сфери [5]; Т. Гельжинська – учителів технологій [2]; В. Свистун – у педагогічного колективу [7]; О. Тракалюк, В. Ягупов, І. Беліков – у фахівців кадрових органів і фізичної підготовки та спорту [9; 10;] та ін.

Цікавим для нашого дослідження виступає напрацювання науковця В. Моштука, який вивчає фахову компетентність у майбутнього вчителя трудового навчання [15].

Однак поза увагою наукової спільноти залишається проблема розроблення методики формування організаційної компетентності у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту, що актуалізує її обґрунтування, а розв'язання цієї проблеми сприятиме удосконалення їх фахової підготовки у ВВНЗ.

Метою статті є теоретичне обґрунтування методики формування організаційної компетентності у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту ЗС України.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перед тим, як розпочати виклад основного дослідницького матеріалу, доцільно визначитись із поняттям “методика” яке розуміють по різному. У процесі розроблення методики формування організаційної компетентності у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту дотримувались рекомендацій багатьох провідних вчених. Так, на думку В. Ягупова, методика – це “конкретні форми та засоби використання методів, за допомогою яких здійснюється все більш глибоке пізнання різноманітних педагогічних проблем та їх розв'язання” [11, 357]. Водночас погоджуємося з думкою С. Гончаренка, який трактував поняття “методика навчального предмету” як галузь педагогічної науки, яка досліджує закономірності вивчення певного навчального предмету. До змісту методики як часткової дидактики входить: установлення пізнавального й виховного значення конкретного навчального предмету і його місця в системі освіти; визначення завдань вивчення предмету і його змісту; вироблення, відповідно до завдань і змісту навчання, методів, методичних засобів і організаційних форм навчання [3, 206].

Отже, з урахуванням думок провідних учених

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ ІЗ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

і специфічність проблеми нашого наукового дослідження можемо зробити висновок, що методика формування організаційної компетентності у майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної культури і спорту ЗС України – це сукупність основних етапів її формування, що складається і відповідних принципів, методів, методичних прийомів, засобів і організаційних форм навчання та виховання майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної культури і спорту, що сприятиме формуванню їх теоретичних знань організаційного спрямування, формуванню організаційних навичок, умінь і здатностей, професійно важливих організаційних якостей, як суб'єктів специфічної організаційної діяльності у сфері фізичної культури та спорту в військових частинах.

Мета методики полягає у формуванні організаційної компетентності у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту, яка досягається шляхом творчого розв'язання завдань її формування.

Згідно з провідними положеннями сучасних методологічних підходів до організаційної підготовки майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту, при розробленні авторської методики формування у них організаційної компетентності нами поставлені такі завдання:

- підтримання та розвиток цінностей і мотивації її формування у майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту в процесі набуття військово-професійної освіти;

- формування у них теоретичних підвалин організаційної компетентності як організаторів фізичної культури і спорту і військовослужбовцями у військовій частині;

- цілеспрямоване формування системи організаційних навичок, умінь і здатностей у військових частинах як майбутніх організаторів фізичної підготовки та спорту за допомогою контекстних методів навчання;

- формування у них професійно важливих організаційних якостей як організаторів фізичної культури і спорту і військовослужбовцями у військових частинах.

Зауважимо, що ці завдання нами сприймаються у комплексі, оскільки, з одного боку, всі вони між собою взаємопов'язані та взаємозумовлені, а з іншого – безпосередньо впливають на формування організаційної компетентності у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту в процесі військово-професійної підготовки.

Для реалізації завдань нашої методики доцільно дотримуватися основних положень і вимог системного, компетентнісного, андрагогічного, суб'єктно-діяльнісного та контекстного підходів до

їх організаційної підготовки, педагогічних правил загальнодидактичних і специфічних принципів військового навчання [11], із творчим урахуванням їх педагогічних вимог. Зокрема, до таких принципів відносимо такі:

- доступності навчання, що передбачає дотримання правил “легкості” та “від простого – до складного”, “від відомого – до невідомого”, “від вузького – до широкого”, а також урахування рівнів сформованості та розвиненості індивідуальних і вікових особливостей курсантів;
- системності і послідовності в організаційній підготовці – вимагає, щоб знання, вміння і навички формувались системно, в певному порядку, щоб кожен компонент навчального матеріалу послідовно та логічно пов'язувався з іншим, а засвоєнні знання спиралися на нове і створювали базу для засвоєння наступних знань;

- свідомості й активності в організаційній підготовці – передбачає формування у курсантів позитивного ставлення до набуття військово-професійного фаху, інтересу до навчального матеріалу, який викладається, використання набутих теоретичних знань на практиці;

- наочності в організаційній підготовці – сприяє свідомому залученню всіх органів відчуття курсантів до навчальної діяльності, виховує спостережливість, уважність, формує практичне мислення і сприяє цілісному наочному сприйманню навчального матеріалу та його засвоєнню;

- міцності засвоєння знань і формування практичних організаційних умінь і здатностей – передбачає закріплення курсантами набутих організаційних знань за розділами і структурними частинами, їх запам'ятовування у поєднанні з вивченим, виділення під час повторення головних ідей, використання різноманітних методик, організаційних форм навчання і видів навчальних занять;

- емоційності організаційної підготовки – передбачає вплив викладача на формування у курсантів емоційно-вольової сфери як майбутнього військового фахівця, що безпосередньо активізує їх увагу до вивчення дисциплін за фахом, і запобігає появі тих, які негативно відображають на ній, шляхом логічного та жвавого викладання навчальних дисципліни, наведення яскравих прикладів, використання емоційних виступів за допомогою засобів наочності;

- контекстності організаційної підготовки – передбачає проведення навчальних занять і виховних заходів, які безпосередньо враховують їх організаційну підготовку;

- суб'єкт-суб'єктної взаємодії – забезпечує

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ ІЗ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

формування суб'єктної спрямованості їх організаційної підготовки та формування суб'єкта організаційної діяльності.

У методиці творчо використовуються різні методи військового навчання та види навчальних занять [11; 12; 13]. Наприклад, такі традиційні методи навчання майбутніх офіцерів:

1. Усне викладання навчального матеріалу, яке поділяється на словесно-інформаційне, словесно-евристичне, словесно-проблемне та словесно-дослідницьке; це різні види розповідей, пояснень, оповідань, лекцій, які насамперед орієнтовані на опанування теоретичних і практичних організаційних знань.

2. Обговорення навчального матеріалу, який вивчається; включає різні види бесід, семінарських занять, дискусій, мозкову атаку, інтелектуальну розминку, аналіз конкретної ситуації тощо, які насамперед орієнтовані на закріплення, поглиблення та вдосконалення теоретичних і практичних організаційних знань.

3. Показ, який поділяється на наочно-інформаційний, наочно-практичний, наочно-евристичний, наочно-проблемний і наочно-дослідницький. Він включає демонстрацію, ілюстрацію, спостереження у формі особистого показу підлеглим тих чи тих прийомів і дій, показ дій окремих військовослужбовців, розрахунків і підрозділів, показ натуральних і образних засобів наочності, демонстрацію фільмів та ін., які необхідні для формування практичних організаційних навичок і вмінь.

4. Практичні методи поділяються на практично-репродуктивні, практично-евристичні та практично-дослідницькі (проблемні). Вони включають практичні заняття, групові вправи, лабораторні роботи, вправи, обслуговування бойової техніки та озброєння, командно-штабні навчання, стрільби, водіння бойової техніки тощо. Наприклад, основними різновидами занять у ВВНЗ, в яких відбувається підготовка офіцерів – майбутніх фахівців фізичної культури та спорту, є тактико-стройові заняття, часткові та комплексні тренування, тактико-спеціальні заняття і навчання, командно-штабні навчання, навчання військ. Відповідно ці види занять мають бути адаптовані до їх специфіки – до майбутньої організаційної діяльності в військових частинах.

5. Самостійна робота, яка поділяється на всі види навчальних занять, які були в попередніх методах – словесно-наочно-практично-інформаційні. Вона включає: роботу з друкованими джерелами; самостійне тренування; опрацювання інформаційними джерелами і ін.

6. Методи контролю та самоконтролю в

навчанні включають: індивідуальну контрольну співбесіду; опитування; письмові роботи; тестування; контрольні роботи; машинний контроль; самоконтроль; іспит; залік тощо.

Поєднання різноманітних методів навчання і видів навчальних занять у процесі формування організаційної компетентності у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту сприяє засвоєнню ними як військово-професійного фаху, так і організаційної діяльності, що передбачає майбутню діяльність. Формування їх організаційної компетентності неможливе без педагогічно виваженого використання різноманітних видів навчальних занять. Обов'язковою методичною вимогою є їх адаптація до організаційної діяльності майбутніх офіцерів.

Різнманітні види навчальних занять творчо адаптуються в методику формування організаційної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної культури і спорту, що відбувається поетапно.

Так, *перший – ціннісно-мотиваційний – етап* передбачає закріплення та підвищення їх цінностей і мотивації організаційної діяльності, формування і збагачування ціннісного ставлення до активності в навчальній діяльності, набуття необхідних знань щодо майбутньої організаційної діяльності як начальника фізичної підготовки і спорту у військовій частині.

Основні завдання етапу такі: сприяти усвідомленню ними цінностей майбутньої діяльності як фахівця із фізичної культури і спорту; формувати позитивне ставлення до обраного специфічного фаху, прагнення набувати та розвивати фахові знання, цілеспрямовано формувати організаційну компетентність як суб'єкта організаційної діяльності; мотивування до активної навчально-пізнавальної діяльності у процесі формування організаційної компетентності.

Методичними прийомами розв'язання цих завдань є такі: навчальні бесіди, дискусії, заохочення, повчальні історії, які ґрунтуються на досвіді викладача, специфіці організаційної діяльності майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту та сучасної війни. Використання навчальних бесід дає змогу виокремити основні потреби в майбутній організаційної діяльності, уміння, професійно важливі якості, необхідні їм для успішного виконання організаційно-управлінських завдань за призначенням, характер імовірних дій у стандартних і нестандартних ситуаціях діяльності.

Основними видами навчальних занять і курсантами на ціннісно-мотиваційному етапі є лекційні, групові та семінарські заняття.

На *другому – основному – етапі* здійснюється набуття теоретичних і практичних знань щодо організаційної діяльності, формування практичних умінь і здатностей щодо їх застосування у своїй фаховій діяльності, відпрацювання їх шляхом застосування активних методів навчання.

Основними завданнями цього етапу є такі:

- формування військово-професійних і фахових знань відповідно до специфіки організаційної діяльності майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної культури і спорту;

- систематизація їх теоретичних і практичних знань із теорії і методики фізичного виховання військовослужбовців;

- ознайомлення курсантів із основами організації фізичного виховання та вдосконалення військовослужбовців.

Основними методичними прийомами реалізації цих завдань виступають самостійна робота, вивчення спеціальної літератури, навчально-пізнавальні ігри, презентації, навчальні бесіди та дискусії, тестування, самоконтроль, самооцінювання.

Видами навчальних занять на цьому етапі є лекція, групове, семінарське, практичне та самостійне заняття. На нашу думку, найбільш впливовий вид на цьому етапі – практичні заняття, які передбачають самостійне вивчення курсантами окремих питань і тем дисципліни, відповідно перенесу теоретичних знань у практичну площину – формування організаційних навичок, умінь і здатностей як організаторів фізичної підготовки та спорту в військовій частині.

Третій – прикінцевий – етап передбачає застосування курсантами здобутих знань, умінь і навичок безпосередньо на практиці в процесі проходження педагогічної практики у військовій частині.

Основні завдання етапу такі: сприяння формуванню управлінського мислення; формування організаційних умінь з організаційно-педагогічної, спортивної роботи; формування професійних організаційних здатностей; формування військово-професійних організаційних якостей щодо майбутньої діяльності.

Зокрема, основна увага звертається на вироблення здатності до пошуку й аналізу інформації щодо організаційної діяльності, її синтезу та порівняння, абстрагування, узагальнення та конкретизації. Особлива увага має звертатися на активізацію гнучкості та критичності практичного мислення як організатора фізичної підготовки та спорту у військовій частині, формування здатностей щодо організаційної роботи з особовим складом у військовій частині в процесі виконання функціональних обов'язків.

Основними методичними прийомами виступають: навчальний тренінг, вправи, навчальна дискусія, навчально-рольова і ділова гра, показ і демонстрація фізичних вправ, особистий приклад викладача, перегляд відео матеріалів, контроль і самоконтроль курсантів.

Основними видами навчальних занять на цьому етапі є такі: групове, практичне та самостійне заняття. Їх застосування зможу максимально наблизити освітній процес до майбутньої практичної діяльності курсантів, враховувати реалії сьогодення, приймати рішення в умовах екстремальних ситуацій та ін. (табл. 1).

У процесі констатувального педагогічного експерименту нами виявлено, що реалізації методики формування організаційної компетентності у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту сприяє розроблення та впровадження спецкурсу “Організаційна компетентність майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту ЗС України” у системі вищої військової освіти. Під таким спецкурсом маємо на увазі систему організаційних знань, навичок і вмінь у майбутніх організаторів фізичної підготовки та спорту у військовій частині. Він має бути комплексним, охоплювати всі основні аспекти військово-професійної підготовки, а результатом реалізації спецкурсу мають стати організаційні здатності майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту, тобто знати та вміти виконувати функціональні організаційні обов'язки у професійній діяльності у військовій частині. Метою вивчення спецкурсу є цілеспрямована підготовка курсантів до реалізації організаційної функції фахівця з фізичної культури і спорту в військовій частині [14].

Для опанування змісту спецкурсу доцільно застосовувати різні методи активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів [12; 13; 14] – сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на курсантів, що (порівняно з традиційними методами навчання) насамперед спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих навичок й умінь нестандартного розв'язання певних професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування.

В. Ягупов поділяє їх на імітаційно-ігрові (метод інсценування, ділові ігри) та неігрові (аналіз конкретної ситуації, мозковий штурм, метод круглого столу); неімітаційно-лекційні (лекція-бесіда, лекція-аналіз конкретної ситуації, лекція з використанням техніки зворотного зв'язку, лекція-консультація, лекція-прес-конференція, лекція із заздалегідь запланованими помилками);

**МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ – ФАХІВЦІВ ІЗ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

нетрадиційні семінарські (практичні) заняття (семінар-дискусія, семінар-взаємонавчання); інтелектуальна розминка; сократична бесіда [12].

До змісту спецкурсу включено такі теми:

Тема 1. Фахівець із фізичної культури і спорту Збройних сил України: роль, місце та основні функції у системі фізичної підготовки у військовій частині.

Тема 2. Організаційна компетентність як складова професійної компетентності фахівця із фізичної культури і спорту Збройних сил України.

Тема 3. Організаційна діяльність фахівця із фізичної культури і спорту Збройних сил України у військовій частині.

Тема 4. Методика формування організаційних

Таблиця 1.

Методи навчання та види навчальних занять для формування організаційної компетентності у майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної культури і спорту

Етап	Мета	Завдання	Методи та засоби навчання	Види навчальних занять
1	2	3	4	5
Ціннісно-мотиваційний	Закріпити та підвищити їх цінність і мотивацію до організаційної діяльності, формування і збагачування ціннісного ставлення до активності в навчальній діяльності, набуття необхідних знань щодо майбутньої організаційної діяльності як начальника фізичної підготовки і спорту у військовій частині	сприяти усвідомленню ними цінностей своєї майбутньої діяльності як фахівця із фізичної культури і спорту; формувати позитивне ставлення до обраного специфічного фаху, прагнення набувати та розвивати фахові знання, цілеспрямовано формувати організаційну компетентність як суб'єкта організаційної діяльності; мотивування до активної навчально-пізнавальної діяльності	Навчальні бесіди, дискусії, заохочення, повчальні історії	Лекційне, групове, семінарське, практичне
Основний	Набуття теоретичних і практичних знань щодо організаційної діяльності, формування практичних умінь і здатностей щодо їх застосування у своїй фаховій діяльності, відпрацювання їх шляхом застосування активних методів навчання	формування військово-професійних і фахових знань відповідно до специфіки організаційної діяльності майбутніх офіцерів – фахівців із фізичної культури і спорту; систематизація їх теоретичних і практичних знань із теорії і методики фізичного виховання військовослужбовців; ознайомлення курсантів із основами організації фізичного виховання та вдосконалення військовослужбовців.	Самостійна робота, вивчення спеціальної літератури, навчально-пізнавальні ігри, презентації, навчальні бесіди та дискусії, тестування, самоконтроль, самооцінювання	Лекційне, групове, семінарське, самостійне

Продовження таблиці 1.

Прикінцевий	Застосування курсантами здобутих знань, умінь і навичок безпосередньо на практиці в процесі проходження педагогічної практики у військовій частині	сприяння формуванню управлінського мислення; формування організаційних умінь з організаційно-педагогічної, спортивної роботи; формування професійних організаційних здатностей; формування військово-професійних організаційних якостей щодо майбутньої діяльності.	Навчальний тренінг, вправи, навчальна дискусія, навчально-рольова і ділова гра, показ і демонстрація фізичних вправ, особистий приклад викладача, перегляд відео матеріалів, контроль і самоконтроль	Групове, практичне, самостійне

здатностей у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту Збройних сил України.

Спецкурс починається зі вступного заняття, що спрямоване на активізацію навчально-пізнавальної діяльності майбутнього фахівця із фізичної культури і спорту. Курсантам пропонується навчальний тест на виявлення рівня загальних знань за майбутнім військово-професійним фахом, основних положень управління процесом фізичного вдосконалення військовослужбовців; тестування на визначення офіцера як організатора фізичної підготовки у військовій частині. Під час вивчення спецкурсу основними і найбільш ефективними видами навчальних занять є семінарські, групові та практичні заняття.

Висновки. Формування організаційної компетентності у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту є важливим завданням вищої військової школи, розв’язання якого передбачає розроблення і впровадження спеціальної авторської методики. Ефективність запропонованої методики її формування може бути підвищена за рахунок впровадження в освітній процес спецкурсу “Організаційна компетентність у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту ЗС України” у системі вищої освіти. Основними видами навчальних занять під час вивчення спецкурсу є групові та практичні заняття.

Розроблена авторська методика сприятиме активізації і поглибленню теоретичних знань, формуванню загальних і специфічних організаційних здатностей, що є основою їх організаційної компетентності. Пропонується реалізацію методики здійснювати у такі три етапи: ціннісно-мотиваційний; основний; прикінцевий.

Перспективою подальших досліджень слід вважати проведення формувального експерименту та статистичне опрацювання його результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баєва О. В. Формування державних вимог до організаційної компетентності менеджерів підприємств і організацій в галузі охорони здоров’я. *Економіка та держава*. 2010. № 3. С. 88–92.
2. Гельжинська Т. Я. Технологія формування організаційної компетентності майбутніх учителів технологій у процесі фахової підготовки. *Імідж сучасного педагога*. 2017. № 7(176) С. 44–46.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
4. Дзєга В. Д. Організаційні компетентності посадових осіб місцевого самоврядування в Україні: теоретичні засади дослідження. *Теорія та практика державного управління*. 2019. Вип. 2(65). С. 233–242.
5. Терещенко Т. С. Особливості розвитку організаційної компетентності майбутніх магістрів соціальної роботи. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія*. 2017. Вип. 267. С. 201–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2017_267_35. (дата звернення: 02.04.2022).
6. Огуй С. В. Методологічні основи формування організаційно-методичної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2019. Вип. 3(116). С. 58–63.

7. Свистун В. І., Поліщук, Т. П. Організаційна культура педагогічного колективу професійно-технічного навчального закладу як педагогічна проблема. *Проблеми освіти*. 2015. № 82. С. 225–230.

8. Шолойко Н. В. Організаційно-управлінська компетентність у структурі професійної компетентності майбутніх фармацевтів. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Вип. 24. С. 239–244.

9. Ягупов В. В., Беліков І. О. Організаційна компетентність фахівців фізичної культури і спорту Збройних сил України: поняття, зміст і структура. *Role of science and education for sustainable development* : Monograph 44 / Edited by Magdalena Wierzbik-Strocska and Iryna Ostopolets. Katowice : Publishing House of University of Technology, 2021. S. 682–690. URL : <http://www.wydawnictwo.wst.pl/ubp1oads/file/f8b2328a3dbfcf8d510300259fb8a101.pdf>

10. Ягупов, В., Тракалюк, О. Організаційна компетентність посадових осіб кадрових органів Міністерства оборони та Збройних сил України. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія: Педагогіка* : електронне наукове видання. 2021. Том 12, № 23. С. 125–135. [https://doi.org/10.33296/2707-0255-12\(23\)-09](https://doi.org/10.33296/2707-0255-12(23)-09) Available at: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/431>

11. Ягупов В. В. Методи навчання військовослужбовців. *Збірник наукових праць Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України* / гол. ред. Ріпа Л. І. 2000. № 4(17). С. 80–85.

12. Ягупов В. В. Неімітаційні активні методи навчання. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Педагогіка і психологія* / відп. ред. Носенко Е. Л. 2000. Вип. 5. С. 78–85.

13. Ягупов В., Свистун В., Погребняк Д. Методи фізичного виховання майбутніх фахівців у закладах вищої освіти та їх класифікація. *Військова освіта* : збірник наукових праць Національного університету оборони України. 2021. № 44. С. 328–343. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2021-44/328-343> <http://znpvo.nuou.org.ua/article/view/250094>

14. Bielikov Iliia. Pedagogical conditions for the formation of organizational competence in future specialists in physical culture and sport. *TK Meganom LLC. Innovative Solutions in Modern Science*. 2021. 8(52). New York. doi: 10.26886/2414-634X.8(52)2021.

15. Моштук В. В. Фахова компетентність як основа проектно-технологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання. *Молодь і ринок*. 2011. № 7. С. 108–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_7_26 (дата звернення: 25.03.18)

REFERENCES

1. Baeva, O.V. (2010). [Formation of state requirements for organizational competence of enterprise managers and organizations in the field of health care]. *Economy and state*. No. 3. pp. 88–92. [in Ukrainian].

2. Helzhynska, T. Ya. (2017). Tekhnolohiia formuvannia orhanizatsiinoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv tekhnolohii u protsesi fakhovoi pidhotovky [Technology of formation of organizational competence of future teachers of technology in the process of professional training]. *The image of a modern teacher*. No. 7 (176) pp. 44–46. [in Ukrainian].

3. Goncharenko, S.V. (1997). Ukrainyskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv, 374 p. [in Ukrainian].

4. Dzega, V.D. (2019). Orhanizatsiini kompetentnosti posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: teoretychni zasady doslidzhennia [Organizational competencies of local government officials in Ukraine: theoretical principles of the study]. *Theory and practice of public administration*. 2019. Vol. 2 (65). pp. 233–242. [in Ukrainian].

5. Tereshchenko, T.S. (2017). Osoblyvosti rozvytku orhanizatsiinoi kompetentnosti maibutnix mahistriv sotsialnoi roboty [Features of the development of organizational competence of future masters of social work]. *Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Pedagogy, psychology, philosophy*. Vol. 267. pp. 201–204. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnu_ped_2017_267_35. (Accessed 02 Feb. 2022). [in Ukrainian].

6. Ogui, S.V. (2019). Metodolohichni osnovy formuvannia orhanizatsiino-metodychnoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia [Methodological bases of formation of organizational and methodical competence of future service specialists]. *Bulletin of the Mykhailo Ostrohradsky KrNU*. Vol. 3 (116). pp. 58–63. [in Ukrainian].

7. Svistun, V.I. & Polishchuk, T.P. (2015). Orhanizatsiina kultura pedahohichnoho kolektyvu profesiino-tekhnichnoho navchalnoho zakladu yak pedahohichna problema [Organizational culture of the pedagogical staff of a vocational school as a pedagogical problem]. *Problems of education*. No. 82. pp. 225–230. [in Ukrainian].

8. Sholoyko, N.V. (2019). Orhanizatsiino-upravlinska kompetentnist u strukturi profesiinoi kompetentnosti maibutnix farmatsevtiv [Organizational and managerial competence in the structure of professional competence of future

pharmacists]. *The origins of pedagogical skills*. Vol. 24. pp. 239–244. [in Ukrainian].

9. Yagupov, V.V. & Belikov, I.O. (2021). Orhanizatsiina kompetentnist fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu Zbroinykh syl Ukrainy: poniattia, zmist i struktura [Organizational competence of specialists in physical culture and sports of the Armed Forces of Ukraine: concept, content and structure]. *Role of science and education for sustainable development: Monograph 44* / Edited by Magdalena Wierzbik-Strocska and Iryna Ostopolets. Katowice: Publishing House of the University of Technology, pp. 682–690. Available at: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploda/s/files/f8b2328a3dbfcf8d510300259fb8a101.pdf> [in Ukrainian].

10. Yagupov, V. & Trakalyuk, O. (2021). Orhanizatsiina kompetentnist posadovykh osib kadrovykh orhaniv Ministerstva oborony ta Zbroinykh syl Ukrainy [Organizational competence of officials of personnel bodies of the Ministry of Defense and the Armed Forces of Ukraine]. *Adaptive control: theory and practice. Series: Pedagogy: electronic scientific publication*. Volume 12, no. 23. pp. 125–135. [https://doi.org/10.33296/2707-0255-12\(23\)-09](https://doi.org/10.33296/2707-0255-12(23)-09) Available at: <https://amtp.org.ua/index.php/journal/article/view/431> [in Ukrainian].

11. Yagupov, V.V.(2000). Metody navchannia viiskovosluzhbovtiv [Methods of training servicemen]. *Collection of scientific works of the Military Humanitarian Institute of the National*

Academy of Defense of Ukraine / (Ed.). Ripa L.I. 2000. No.4 (17). pp. 80–85. [in Ukrainian].

12. Yagupov, V.V. (2000). Neimitatsiini aktyvni metody navchannia [Non-simulation active learning methods]. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Pedagogy and Psychology* / resp. ed. Nosenko E.L. Vol. 5. pp. 78–85. [in Ukrainian].

13. Yagupov, V., Svistun, V. & Pogrebnyak, D. (2021). Metody fizychnoho vykhovannia maibutnikh fakhivtsiv u zakladakh vyshchoi osvity ta yikh klasyfikatsiia [Methods of physical education of future professionals in higher education institutions and their classification]. *Military education: a collection of scientific works of the National University of Defense of Ukraine*. No.44. pp. 328–343. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2021-44/328-343> Available at: <http://znp-vo.nuou.org.ua/article/view/250094> [in Ukrainian].

14. Bielikov Ilia (2021). Pedagogical conditions for the formation of organizational competence in future specialists in physical culture and sports. *TK Meganom LLC. Innovative Solutions in Modern Science*. 8 (52). New York. doi: 10.26886 / 2414-634X.8 (52) 2021. [in English].

15. Moshtuk, V.V. (2011). Fakhova kompetentnist yak osnova proektno-tekhnologichnoi kultury maibutnoho vchytelia trudovoho navchannia [Professional competence as the basis of design and technological culture of the future teacher of labor education]. *Youth and the market*. No. 7. pp. 108–112. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_7_26 (Accessed 21 Apr.2022). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.03.2022

“Метафори й історії набагато сильніші (на жаль) за ідеї. Ідеї з’являються й зникають, історії – залишаються”.

Насім Шалєб

лівансько-американський літератор, науковець

“Траця звільняє нас від трьох великих лих: нудьги, пороку і нестатків”.

Вольтер

французький філософ

“Без сумніву, всі наші знання починаються з досвіду”.

Іммануїл Кант

німецький філософ

“Досліджуй все, нехай для тебе на першому місці буде розум, дозволяй йому керувати собою”.

Піфагор

давньогрецький філософ

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ
ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРНОЇ СПАДЩИНИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ІГОРЯ СТРАВІНСЬКОГО
(на прикладі драми-феєрії “Лісова пісня” та “Весна священна”)**

УДК 821.161.2-2.91(477.82)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260020>

*Ірина Кузьміна, викладач вищої категорії циклової комісії словесних дисциплін,
Комунальний заклад вищої освіти “Луцький педагогічний коледж”
Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна*

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ ЧЕРЕЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРНОЇ СПАДЩИНИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ТА ІГОРЯ СТРАВІНСЬКОГО
(на прикладі драми-феєрії “Лісова пісня” та “Весна священна”)**

У статті досліджується формування патріотизму молоді шляхом вивчення фольклорної спадщини письменниці Лесі Українки та композитора Ігоря Стравінського під час перебування їх на Волині.

Реформа освітньої галузі, особливо реформування нових шкіл в Україні, ставить питання про підготовку нового покоління вчителів, які своєю інноваційною діяльністю формуватимуть інтелектуальний потенціал країни. Ці завдання можна успішно розв’язувати лише на національно-патріотичній основі.

Це дослідження має на меті теоретично підтвердити роль п’єси поетеси Лесі Українки “Лісова пісня” та балету композитора Ігоря Стравінського “Весна священна” у формуванні патріотичної свідомості студентської молоді. Розглядаючи це питання крізь призму сучасності, стверджуємо, що учительська професія впливає на формування художньо-естетичного світогляду починаючи з молодшого віку. Тому доцільно виховувати молодь на фольклорних джерелах, досліджуючи творчість митців-новаторів, а саме – Лесі Українки і Ігоря Стравінського, та їх унікальних композиціях, таких як: драма-феєрія “Лісова пісня” та балет “Весна священна”. Загострене сприйняття навколишнього світу, природи Волині, творчий запал, акцентували увагу обох митців на спільному джерелі натхненної творчості – і в Слові, і в Музиці. Йдеться про фольклор Волині, що присутній в двох геніальних творах початку ХХ ст., – в слові “Лісової пісні”, і в музиці “Весни священної”.

***Ключові слова:** Леся Українка; Ігор Стравінський; патріотична свідомість; волинський фольклор; драматургія; обряд; майбутній учитель музики.*

Лит. 5.

*Iryna Kuzmina, Lecturer of High Category of the Cycle Commission of Verbal Disciplines,
Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College” of
Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine*

**WAYS OF FORMATION OF PATRIOTIC CONSCIOUSNESS OF STUDENT YOUTH
THROUGH THE RESEARCH OF THE FOLKLORE HERITAGE OF LESYA UKRAYINKA
AND IHOR STRAVINSKY**

(on the example of the drama spectacular “Forest song” and “Holy spring”)

This article examines the formation of patriotism of young people by studying the folklore heritage of the poet Lesya Ukrayinka and composer Ihor Stravinsky during his stay in Volyn. The reform of the education sector, especially the reform of new schools in Ukraine, raises the question of training a new generation of teachers who will shape the country’s intellectual potential through their innovative activities. These tasks can be successfully solved only on a national-patriotic basis.

This study aims to theoretically confirm the role of the play by Lesya Ukrayinka “Forest Song” and the ballet by composer Ihor Stravinsky “Holy Spring” in the formation of patriotic consciousness of student youth. Considering this issue through the prism of modernity, we argue that the teaching profession influences the formation of artistic and aesthetic worldview from an early age. Therefore, it is advisable to educate young people on folklore sources, exploring the work of artists-innovators, namely Lesya Ukrayinka and Ihor Stravinsky, and their unique compositions, such as: drama - spectacular “Forest Song” and ballet “Holy Spring”. Sharpened perception of the world around us, the nature of Volyn, creative passion, focused the attention of both artists on a common source of inspired creativity – both in the Word and in Music. We are talking about the folklore of Volyn, which is present in two ingenious works of the early twentieth century – in the words of “Forest Song” and in the music of “Holy Spring”.

The Volyn land has brought up a whole galaxy of original artists, in which Lesya Ukrayinka and Ihor Stravinsky are especially bright figures. Larysa Petrivna Kosach is the most famous woman of Ukraine, a noblewoman by birth, a landowner, an outstanding personality, whose work was dominated by the ideals of service to the Motherland. She was driven by the desire to preserve the slowly disappearing Ukrainian folklore heritage. Lesya Ukrayinka is the author of a brilliant work of the early twentieth century “Forest Song”. This drama is based on the folklore of Volyn, its customs, rites and traditions and combines the folklore world of Volyn and Volyn songs with art

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ
ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРНОЇ СПАДЩИНИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ІГОРЯ СТРАВІНСЬКОГО
(на прикладі драми-феєрії “Лісова пісня” та “Весна священна”)**

and words. Ihor Stravinsky, a native of the Polish nobility and Ukrainian hetmans, a talented composer and conductor; created a brilliant masterpiece of world art – the ballet “Holy Spring”. In this work, the artist abandoned the usual plasticity of classical ballet, using new forms of choreography and embodying the vision of the ritual culture of the ancient Slavs.

Keywords: *Lesya Ukraynka; Ihor Stravinsky; patriotic consciousness; Volyn folklore; drama; rite; future music teacher.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями Формування патріотизму та утвердження національних цінностей є невід'ємною складовою виховання дітей і молоді. Насамперед національно-патріотичне виховання охоплює освіту і науку, молодь та сім'ю, культуру і мистецтво. “В Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей...” [4].

Реформа освітньої галузі, зокрема Нова українська школа, актуалізують проблеми виховання нового покоління педагогів, які своєю інноваційною діяльністю формуватимуть інтелектуальний потенціал нації. Розв'язання цих завдань буде успішним тільки на національному, патріотичному підґрунті. Це передбачає ще на етапі професійної підготовки формування стійкого національно-патріотичного світогляду майбутніх педагогів, учителів музичного мистецтва зокрема. У межах цього дослідження розглядаємо потенціал українського фольклору у формуванні патріотизму майбутніх бакалаврів музичного мистецтва. Вважаємо, що у цьому процесі найбільш дієвим буде міждисциплінарний підхід, що уможливить інтегрувати знання студентів і з історії культури, музичного мистецтва, історії України, мовознавства, літературознавства, і з методики викладання музичного мистецтва. Із цією метою було розроблено зміст навчального спецкурсу “Фольклорна спадщина Волині”, окремі змістові лінії якого коротко висвітлено у цій статті.

Аналіз основних досліджень і публікацій Різні аспекти проблеми формування національних цінностей у студентів мистецьких спеціальностей досліджено в працях С. Бадюл, С. Єрмакової, Р. Миронової, В. Оссовського, С. Хмари, Є. Шиянова; питаннями ціннісних орієнтацій молоді в галузі культури присвячені студії О. Дем'янчука, Г. Падалки, О. Семашка, Н. Яранцевої.

Історію української фольклористики досліджував О. Дей, традиції та культуру українського народу – праці І. Руснака, питаннями українського фольклору та календарної обрядовості – С. Філоненко.

Осмилення творчості Лесі Українки цікавить

багатьох сучасних науковців. Їх інтерес виявляється у багатьох аспектах: літературознавчому, мовознавчому, філософсько-культурологічному, текстологічно-джерелознавчому. Вивченням сакрального світу у драмі-феєрії “Лісова пісня” займалась І. Шевченко [2]; символізм образів досліджувала Е. Боєва [2]; взаємозв'язок слова і звуків музики – М. Зубрицька [2], а також О. Огнєва [2].

Розгляд досліджень і публікацій останніх десятиліть виявляє зростаючу увагу серед музикознавців до спадщини І. Стравінського. Поряд із відомими дослідженнями, які належать Б. Асаф'єву, Б. Ярустовському, М. Друскіну, С. Савенко та публікаціями робіт самого І. Стравінського, варто виділити також праці В. Глівінського, Ю. Куранової З. Чернухи, О. Опалей, Г. Єрьоменко, О. Аркелової.

Формування мети статті (постановка завдання) – теоретично обґрунтувати потенціал драми “Лісова пісня” письменниці Лесі Українки та балету “Весна священна” композитора Ігоря Стравінського; дослідити передумови, що вплинули на створення фольклорних шедеврів; їх вплив на формування патріотичної свідомості молоді та виховання любові до рідної землі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Одна і та ж хвороба – туберкульоз та інші причини, прирекли на “кочовий спосіб життя” двох художників. Так, у 1903–1904 рр. підступна хвороба змусила Лесю Українку та Ігоря Стравінського обійти Колодяжне й Устилуг і шукати іншого притулку для лікування. І композитор, і поетеса з'явилися в рідних містах влітку 1905 р., кожен по-своєму переживаючи жахіття цьогорічних подій.

А ще і для поетеси, і для композитора їхні твори постали для кожного своєрідним іспитом, обрядом посвячення, обрядом ініціації, бо кожен з них опинився на межі життя і смерті. У листах до матері, до сестри, до А. Кримського Леся Українка зазначає, що “і не писати ніяк не могла, бо був непереможний настрій, а після неї (тобто п'єси) була хвора і досить довго приходила до пам'яті”. І якщо Стравінський після хвороби влітку 1913 р. повертається до Устилуга і, як Антей, припавши до матері-землі, відновлює втрачені сили, то для Лесі Українки, позбавленої такої можливості, літо 1913 р. стає останнім.

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ
ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРНОЇ СПАДЩИНИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ІГОРЯ СТРАВІНСЬКОГО
(на прикладі драми-фесрії “Лісова пісня” та “Весна священна”)**

Життя Лесі Українки було досить складне. Але вона засвоїла “трагічний світогляд” – усі нещастя сприймати стоїчно.

У листі до А. Кримського пише: “Нашо думати про катастрофи, дорогий товаришу. Над усіма нами вони висять, та, на щастя, ми не знаємо, коли вони впадуть. От я запрошую Вас у гостину, а чи одміряно мені стільки життя, щоб я могла “дочекатися того святонька?” Правда, берлінське “світило” одмірювало мені 15–20 років, але 5 уже минуло з того часу, остатні 5, може, будуть такі, що й до життя мало будуть подібні, отже, лишається 5–10 років більш-менш порядних, а коли й далі ми будемо так, як досі, бачитися, “що 5 років по 3 години”, то – скільки се вийде – підрахуйте самі. Об тім, я можу прожити стільки, скільки, на злість усім світилам, – я ж, кажу Вам, страх уперта”.

“Я прогресистка і думаю, що світ іде до кращого, а не до гіршого”.

“Я можу в літературі або тримати бойовий тон, або мовчати”.

“Виконуй свій обов’язок, а там – будь, що буде” [2].

Це девіз у громадському та особистому житті. Адже бути українцем було подвигом, коли країна називалася Малоросією, але вона зробила своє. Так само, коли її коханий помер від туберкульозу, вона залишалася з ним до останнього моменту – не просто самопожертвуваною любов’ю, а нехарактерним фанатизмом.

Леся Українка почала писати п’єсу в липні 1911 р., а чорновий варіант “Лісової пісні” датується 25 липня того ж року. Десь у середині липня того ж року в Тарашкіно зустрілися Ігор Стравінський і Микола Реріх, коли розроблялася версія балету “Весна священна”. Майстри створили щось настільки незвичайне, що після завершення роботи всі опинилися приблизно в одному стані.

Лесі Українці було важко визначити жанр “Лісової пісні”: “Marchendrama” “драма-фесрія” – те і не те. Щодо балету, то його називали і “Віншування весни”, і “Велика жертва”, і “Освячення весни”, і “Весняні привиди”, і “Замовляння” тощо.

Письменниця та композитор говорять такими мовами: російською, німецькою, французькою, англійською, а також можна згадати класичні мови – латину та грецьку. За спогадами Ольги Косач-Кривинюк: “Леся володіла мовою чудово... мала драгоманівські якості” [1]. У підлітковому віці Стравінський був за кордоном, перекладав для батька в Німеччині, і потім доля змусила його говорити французькою та англійською. Як професійний композитор він працював аж на

шести мовах (крім згаданих, івриті та грузинській мовами).

Виховання, освіта, середовище, фізичний стан, природа Волині, заняття, незважаючи на їх різні види, здібності, естетичне сприйняття світу сформували в обох митців особливий стан, що передував творчому процесу. Відпочиваючи в селі Жабориці з мамою Оленою Пчілкою та дядьком Михайлом Драгомановим, Леся вперше чує від матері, до думок якої вона з пошаною прислухалась [1], розповідь про мавку, яка запала їй в душу, зачарувала своєю фантастичністю. Леся запам’ятала і часто згадувала жаборицькі пісні, різні повір’я, казки та звичаї. Юрба образів ночами мучила її та не давала спати. У такому важкому й емоційному стані поетеса створювала “Лісову пісню”, яка з’явилася, як писала Леся Українка, тому, що вона згадала та затужила за волинськими піснями; тому, що Мавку в “умі держала” ще з того часу як мати в Жаборицях “щось про мавок розказувала”; тому, що в Колодяжному місячної ночі бігала самотою в ліс, аби їй “привиділась мавка”; тому, що і “над Нечимним вона” їй “мріяла”; тому, що “прийшов слухний час”, наступила мить – *la folia divine* (божественне безумство), яка дарує “справжнє щастя” [2].

“Лісова пісня” написана в стилі модернізму та неоромантизму всього за три тижні у м. Кутаїсі (Кавказ), де Леся лікувалася від загострення хвороби. Тому ця драматична поема була нав’язана спогадами з безтурботного дитинства та тугою за красою Волині. Тобто, “Лісову пісню” поетеса написала у такому важкому й емоційному стані.

Щодо Стравінського, то світлина 1907–1908 рр. показує його родину на ганку власного будинку в Устилузі. На передньому плані сидить лірник, на другому – Ігор Стравінський, притулившись до зошити з олівцем. Сам композитор писав про “Весну священну”, і він “не міг точно сказати, яка частина “Весни” з’явилася в Устилузі, але був упевнений, що зіткнувся з оригінальним фаготом перед тим, як залишити Устилуг” [5]. Від скандалу до шедевр – такий тернистий шлях в історії світового балету пройшов твір Ігоря Стравінського “Весна священна”. Стравінський використав нову форму хореографії. Щоб відтворити на сцені світ язичницької Русі та передати емоції учасників ритуальних рухів, митець відмовився від звичної пластики класичного балету.

“Композитор написав партитуру, до якої ми доростемо тільки в 1940 р.”, – висловився один з театральних критиків після прем’єри, яка змусила високоповажну паризьку публіку випробувати

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ
ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРНОЇ СПАДЩИНИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ІГОРЯ СТРАВІНСЬКОГО
(на прикладі драми-фесрії “Лісова пісня” та “Весна священна”)**

глибокий культурний шок. Ці слова виявилися пророчими [5].

Загострене сприйняття довкілля, природи Волині, пристрасть до творчості, згасання Лесі Українки та творчий ентузіазм І. Стравінського допомогли зосередити увагу обох митців на спільній точці дотику, спільному джерелі натхнення у Слові і Музиці. Мова йде про волинський фольклор, що втілюється у двох блискучих творах початку ХХ ст. – зі словами “Лісової пісні” та музикою “Весни священної”.

Творча атмосфера, що панувала в сім’ї Косачів, літературні вечори, спілкування з високоосвіченим товариством – М. Драгомановим, В. Антоновичем, М. Старицьким, М. Лисенком, О. Кобилянською, а згодом з фольклористом Климентом Квіткою, зростили в душі Лесі Українки перші паростки любові до всього українського, виховали національний дух та розвинули національно-патріотичну свідомість. На формування письменницького світогляду вплинуло листування з найвизначнішими діячами того часу: Михайлом Грушевським, Гнатом Хоткевичем, Іваном Трушем, Борисом Грінченком та відвідування європейських театрів, концертів з видатними музикантами того часу.

Краса та природа Волині, душа рідного краю знайшли відображення і у творах феєричного митця Ігоря Стравінського. Він мешкав і творив на двох континентах – у Європі й Америці, хоча його вперто називають російським композитором за місцем народження. В Оранієнбаумі, неподалік від Санкт-Петербурга, у 1882 р. і народився майбутній геніальний композитор та диригент. Але дослідники його творчості майже ніколи не згадують ні української, ні польської лінії в його біографії. Коріння сім’ї Стравінських і по лінії матері, і по лінії батька – вихідці з України. Сулима-Стравінський – таким було родове прізвище: в ньому переплелися гілки польських шляхтичів і українських гетьманів. На гербі сім’ї були присутні елементи гетьмана Івана Сулими. Рід походив з Волині, хоча, наприклад, батько композитора вже народився на Чернігівщині. Він мав прекрасні музичні задатки і навіть співав у Київському оперному театрі. Батько, Федір Стравінський, – соліст Маріїнського театру, прославлений оперний співак. Оперні твори, з якими майбутній композитор мав нагоду знайомитися завдяки професії батька, зайняли вагоме місце серед різнопланових музичних вражень дитинства композитора. Матір майбутнього композитора походила зі старовинного козацького роду Холодовських.

Будучи чудовою піаністкою, акомпанувала чоловікові під час концертів.

У такій високоосвіченій сім’ї зростав майбутній геніальний композитор і диригент Ігор Стравінський. Хлопчик був музично обдарований, і батьки навіть не могли припустити, що в родині оперних співаків, син піде зовсім не в театр, а на юридичний факультет Петербурзького університету. Але мистецьке обдарування спонукало молодого Ігоря Стравінського до самостійного вивчення музично-теоретичних дисциплін та створення власних композицій. Це захоплення музикою сприймалося ним як хобі до моменту знайомства з сином Миколи Римського-Корсакова, що також навчався в університеті. Через певний час з’явилась можливість отримати консультацію у самого майстра. Він переконав майбутнього композитора не вступати до консерваторії, аби не витратити час на теоретичну підготовку, та зумів дати Ігорю Стравінському міцну композиторську школу. Творче обличчя митця сформувалося завдяки впливу М. Римського-Корсакова, який два рази на тиждень особисто навчав Ігоря композиторської майстерності.

Своє натхнення Ігор Стравінський черпав на Волинській землі, адже, приїхавши в Устилуг, він створює 16 музичних творів. Тут була написана новаторська та креативна “Весна священна”. Про цей балет композитор писав, що “не може сказати точно, яка частина “Весни” з’явилася в Устилузі, але знав напевно, що на початкову мелодію фагота він натрапив перед від’їздом з Устилуга” [3]. Роботу над цим балетом автор закінчив в швейцарському селі 17 листопада 1912 р.

Заспогадами французького композитора Л. Онегера, виконання цієї постановки в Парижі викликало бурхливий сплеск емоцій паризької публіки. Від скандалу до шедевра – такий непередбачуваний та тернистий шлях в історії світового мистецтва пройшов балет Ігоря Стравінського “Весна священна”. У своєму прагненні відтворити на сцені світ язичницької Русі і передати емоції, що володіли учасниками ритуального дійства, митець відмовився від звичної пластики класичного балету та застосував нові форми хореографії. Так, про майбутню “Весну священну” він писав: “Одного разу, коли я дописував у Петербурзі останні сторінки “Жар-птиці”, в моїй уяві зовсім несподівано, бо думав я тоді про зовсім інше, виникла картина священного язичницького ритуалу... Це і стало темою “Весни священної” [3].

Слід зауважити, що цей унікальний твір став узагальненням генеральних ліній розвитку також і балету: поєднання та взаємодія в цілісності

**ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЧЕРЕЗ
ДОСЛІДЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРНОЇ СПАДЩИНИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ІГОРЯ СТРАВІНСЬКОГО
(на прикладі драми-фесрії “Лісова пісня” та “Весна священна”)**

кількох видів нового модерністського мистецтва вивели жанр звиклого балету в розумінні “танця під музику” на новий рівень розвитку. На нашу думку, значну роль у драматургії твору засобом виразності став ритм, який порушив рівномірну пульсацію та додав емоційної гостроти сприйняття.

“Композитор написав партитуру, до якої ми доростемо тільки в 1940 р.” – висловився один з театральних критиків після прем’єри, яка змусила високоповажну паризьку публіку відчувати глибокий культурний шок. Ці слова виявилися пророчими, адже щоразу навколо його творів вирували емоції: від захоплення до свисту та насмішок [3].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Загострене сприйняття навколишнього світу, природи Волині, творчий запал, акцентували увагу обох митців на спільному джерелі натхненної творчості – і в Слові, і в Музиці. Йдеться про фольклор Волині, що присутній в двох геніальних творах початку ХХ ст., – в слові “Лісової пісні”, і в музиці “Весни священної”.

І якщо “Лісову пісню” можна розглядати як своєрідний художньо-трансформований річний цикл, то “Весна священна” відповідає циклу весняної обрядовості. Окрім того, мета створення “Весни священної”, за визначенням її автора, – протягом усього твору давати можливість “відчувати слухачам у лапідарних ритмах близькість людей до землі, спільність їх життя з землею”, необхідність підтримувати рівновагу між людиною і навколишнім світом.

Мавка в “Лісовій пісні” пробуджується від сну, почувши голос сопілки, на якій виграє Лукаш. А дівчина із “Весни священної” виконує обрядовий язичницький танець, закликаючи весну, приносячи себе в жертву. Ці твори були створені на основі фольклору Волині, її звичаїв, обрядів і традицій. Леся Українка у своїй “Лісовій пісні” поєднала фольклорний світ Волині з мистецтвом і словом, а Ігор Стравінський балетом “Весна священна” втілює у життя своє бачення обрядової культури древніх слов’ян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косач-Кривинюк О. З моїх споминів. Спогади про Леся Українку. Київ: “Дніпро”. 1971. С. 29–41.
2. Леся Українка і сучасність: збірник наукових праць. Т. 4. Кн. 1. Луцьк: РВВ “Вежа” ВНУ ім. Лесі Українки. 2008. 559 с.
3. Ошуркевич О. Традиційний пісенно-музичний фольклор Устилуга та його околиць. Стравінський та Україна. Київ: Абрис, 1996. С. 44–48.
4. Указ Президента України Про стратегію національно-патріотичного виховання. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Tet>.
5. Український інститут національної пам’яті. 1871 народилася Леся Українка, поетеса. URL: <http://www.uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/lyuty/25/1871-narodylasya-lesya-ukrayinka-poetesa>.

REFERENCES

1. Kosach-Kryvyniuk, O. (1971). Z moikh spomyniv. Spohady pro Lesiu Ukrainku [From my memories. Memories of Lesya Ukrayinka]. Kyiv, pp. 29–41. [in Ukrainian].
2. Lesia Ukrainka i suchasnist: zbirnyk naukovykh prats (2008). [Lesya Ukrayinka and modernity: a collection of scientific works]. Vol. 4. Book. 1. Lutsk, 559 p. [in Ukrainian].
3. Oshurkevych, O. (1996). Tradytiynyi pisenno-muzychnyi folklor Ustyluha ta yoho okolyts. Stravinskyi ta Ukraina [Traditional song and music folklore of Ustyluh and its environs. Stravinskiy and Ukraine]. Kyiv, pp. 44–48. [in Ukrainian].
4. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro stratehiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [Decree of the President of Ukraine on the strategy of national-patriotic education]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Tet>. [in Ukrainian].
5. Ukrainskyi instytut natsionalnoi pam’iati. 1871 narodylasia Lesia Ukrainka, poetesa [Ukrainian Institute of National Memory. Lesya Ukrayinka, a poetess, was born in 1871]. Available at: <http://www.uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/lyuty/25/1871-narodylasya-lesya-ukrayinka-poetesa>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.04.2022

“Музичне виховання – це не виховання музиканта, а насамперед виховання людини”.

*Василь Сухомлинський
український педагог, публіцист, письменник*

УДК 378.147.371.61

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260029>

*Анастасія Поліщук, аспірантка кафедри професійної освіти
Закладу вищої освіти "Подільський державний університет"*

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ МАЙБУТНІМИ АГРАРНИМИ ІНЖЕНЕРАМИ

У статті розглянуто питання важливості іноземної мови за професійним спрямуванням при підготовці майбутніх фахівців аграрно-інженерних спеціальностей. Виконано аналіз досліджень з пошуку шляхів формування позитивної мотивації здобувачів вищої освіти до вивчення іноземних мов.

Виокремлено види мотивації щодо вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням. Проаналізовано основні мотиви, які мають вагомий вплив на активне засвоєння знань з іноземних мов. Запропоновано заходи для інтенсифікації освітнього процесу при вивченні іноземних мов за професійним спрямуванням в аграрно-технічних закладах вищої освіти.

Ключові слова: мотивація; мотив; іноземна мова за професійним спрямуванням; аграрно-інженерні спеціальності.

Лит. 11.

*Anastasiya Polishchuk, Postgraduate Student of the Vocational Education Department of the
Higher Educational Institution "Podillia State University"*

FORMATION OF POSITIVE MOTIVATION TO STUDY FOREIGN LANGUAGES FOR PROFESSIONAL PURPOSES BY FUTURE AGRICULTURAL ENGINEERS

The article considers the importance of a foreign language in the training of highly qualified specialists for the agricultural sector of the economy. The relevance of the article is due to the need to train future specialists in agricultural engineering, whose competitiveness is determined not only by their high qualification in the field of production, but also willingness to solve professional and industrial problems in foreign language communication.

The analysis of researches and publications on search of ways and methods of formation of motives of educational activity of applicants for higher education at studying of foreign languages is executed. The concept of "motive" and "motivation" as an organization of educational activities aimed at deeper study of a foreign language, its improvement and the desire to develop the needs of knowledge, as well as their impact on improving the effectiveness of foreign language learning in foreign language classes is explained. The types of motivations for learning a foreign language are identified. The main motives of learning are analyzed, which define them as an internal motivating force that ensures the movement of the individual to cognitive activity, activates mental activity in the acquisition of knowledge in major disciplines of the future specialty, and has a significant impact on active learning of foreign languages, or to some extent future agricultural engineers. The conditions of intensive educational process in the study of foreign languages by future specialists of agro-engineering specialties are determined, which positively contribute to the improvement of the educational goal and more effective assimilation of knowledge. The formation of working curricula of the specialty is noted, where the priorities of disciplines by years and semesters are determined.

It is proved that the problem of motivation to study foreign languages in the professional direction of future specialists in agricultural engineering remains relevant.

Conclusions are made on the prospects of further research in improving the ways, methods and means of effective organization of the educational process in higher education institutions in the study of foreign languages in the professional field.

Keywords: motive; motivation; foreign language for professional purposes; agricultural engineering specialties.

Постановка проблеми. Проблема підготовки висококваліфікованих фахівців для аграрного сектора економіки України набуває все більшого значення. Сучасне суспільство висуває випускникам закладів вищої освіти високі вимоги, серед яких важливе місце займають професіоналізм, достатня соціальна активність і творчий підхід до виконання професійних обов'язків у виробничій

сфері. Підвищення якості підготовки майбутніх фахівців у сучасних умовах є досить складним процесом, який зумовлений багатьма важливими факторами. Серед основних – це наявність бажання у здобувачів вищої освіти до засвоєння ними основних вимог освітньо-професійної програми обраної спеціальності. Але в сьогоdnішніх умовах для аграрного інженера цього замало. Конкурентоспроможність

нинішнього фахівця на сучасному ринку праці оцінюється не тільки його професіоналізмом, а й здатністю орієнтуватись в іншомовному середовищі. Завдяки володінню іноземними мовами майбутній фахівець стає більш мобільним у соціальному і економічному плані.

Стосовно майбутніх аграрно-інженерних фахівців агропромислового виробництва, то знання іноземних мов для них є першочерговим завданням. На сьогодні в Україні великі фірми мають у своєму обробітку значні земельні ділянки, які, здебільшого, обробляються потужною високотехнологічною закордонною технікою. Для обслуговування такої сучасної техніки, впровадження у виробництво новітніх передових технологій потрібні грамотні, висококваліфіковані фахівці, конкурентоспроможність яких визначається не лише високою кваліфікацією у професійній сфері, а й готовністю виконувати виробничі завдання в умовах іншомовної комунікації.

Але незважаючи на необхідність знання іноземних мов фахівцями різних сфер діяльності і розуміння їх ролі в суспільстві, випускники аграрно-інженерних закладів вищої освіти ще не на достатньому рівні ними володіють.

Тому перед викладачами іноземних мов, які причетні до підготовки майбутніх фахівців аграрно-інженерних спеціальностей, стоїть надважливе завдання – це досягнення здобувачами вищої освіти високого рівня володіння іноземними мовами, необхідного для успішного використання як на практиці в майбутній професійній діяльності, так і у кар'єрному зростанні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питанням формування позитивної мотивації у здобувачів вищої освіти до засвоєння програмного матеріалу з обраної спеціальності присвячено багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Значна увага приділялася вивченню природи мотивів (В. Асєєв, Л. Божович, М. Матюхіна, С. Москвичов, Г. Щукіна та ін.), закономірностей формування мотиваційної сфери особистості (Л. Божович, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.). Обґрунтовувалася необхідність та робилися спроби дослідити шляхи і методи формування мотивів учіння (М. Гамезо, Л. Непомняща, Г. Щукіна, С. Григор'ян, А. Маркова та ін.). Вивченню методики викладання конкретних предметів та їх аспектів як засобу формування мотиваційної сфери суб'єкта учіння, дослідження мотиваційного потенціалу того чи того виду навчальної діяльності присвячені наукові праці Є. Пассова, В. Кузовльова, Г. Рогової, Т. Левченко та ін. [9].

Серед сучасних науковців, які займаються вивченням проблем мотиваційної сфери та закономірностей її формування у студентському віці, слід відзначити В. Галузьяка, В. Клачка, І. Жадан, І. Зарубінської, К. Кальницької. Мотивацію як динамічний процес розглядають К. Ізард, І. Ільїн, А. Маслоу, М. Савчин; мотивацію як сукупність стимулів – Д. Мазоха, Н. Опанасенко, Н. Юдіна. У роботах Н. Арістової, О. Яцишина, продемонстровано формування мотивів до вивчення іноземної мови [4].

Т. Рідель з'ясувала роль професійної мотивації в удосконаленні іншомовної підготовки студентів у немовному закладі освіти і розробила методику визначення мотивів оволодіння обраною професією і рівня професійної мотивації студентів аграрних університетів [7].

О. Колодницька вивчала особливості формування позитивної мотивації до вивчення англійської мови (за професійним спрямуванням) у студентів медичних ЗВО за допомогою інтерактивних технологій і методів навчання [6]. Т. Щеголева досліджувала специфіку викладання англійської мови за професійним спрямуванням прикордонникам в умовах євроінтеграції [11].

Т. Картель і Г. Сивокінь висвітлили провідні концептуальні і методичні засади, що сприяють вдосконаленню процесу формування оптимальної мотивації до оволодіння іноземною мовою професійного спрямування студентами будівельних спеціальностей [3].

Проблема формування позитивної мотивації до вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням майбутніми фахівцями аграрно-інженерних спеціальностей досліджена поки що не на достатньому рівні.

Метою статті є аналіз та дослідження особливостей формування позитивної мотивації у майбутніх фахівців аграрно-інженерних спеціальностей до вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням як основних чинників підвищення якості навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування мотивації до навчання висвітлено у багатьох наукових працях. О. Зеліковська стверджує, що позитивна мотивація має важливе значення у становленні професійної компетентності студентів, а “викладач має застосовувати всі можливі методи, аби стимулювати студентів до самостійної діяльності, власного активного підходу до здобуття знань шляхом виявлення сильних сторін та переважних мотиваційних стимулів студентів” [2, 101].

Для заохочення до навчання і підвищення його якості треба вирізняти мотиви, потреби у навчанні та сенс самого навчання. Особливе значення у

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ МАЙБУТНІМИ АГРАРНИМИ ІНЖЕНЕРАМИ

формуванні позитивних мотивів у здобувачів вищої освіти до навчання відіграє їх взаємодія з викладачами, які виступають суб'єктами донесення знань до них. Тісна співпраця між викладачем та здобувачем завжди буде приносити позитивний результат та впливатиме на формування у здобувача переконання того, що знання потрібні для його майбутньої професійної діяльності. Важливу роль у формуванні позитивної мотивації до навчання відіграє застосування у навчальному процесі сучасних передових технологій, інтерактивних методів навчання та інструментів. Таким чином, навчання здобувачів завдяки застосуванню прогресивних методик у такому процесі створює їм додаткові можливості і певним чином полегшує шлях засвоєння нового матеріалу. Л. Штохман вважає, що сама форма навчальної діяльності і можливість досягнення високих практичних результатів створюють передумову для стимулювання студентів. Але вирішальним у забезпеченні ефективності навчання є свідоме врахування мотиваційного фактора і керування ним на всіх рівнях та компонентах освітнього процесу, вплив на нього через особливу організацію навчального матеріалу, методів і прийомів його ведення та закріплення, організацію форм групової взаємодії [10, 513].

Під мотивацією варто розуміти організацію такої навчальної діяльності, яка спрямована на більш глибоке вивчення іноземної мови, її вдосконалення і прагнення розвинути потреби пізнання. Тому необхідно створювати такі умови в освітній діяльності, які сприяють розвитку у здобувача високого рівня пізнавального інтересу до вивчення іноземної мови. Розрізняють два види мотивів: внутрішні і зовнішні. Внутрішні розвиваються під впливом власних думок здобувача, його прагнень, переживань, виникнення певних потреб, в результаті чого з'являється усвідомлення внутрішньої необхідності. Зовнішні мотиви не пов'язані зі змістом навчального матеріалу. Викладач повинен бути лідером у процесі пізнання, авторитетом у всіх сферах спілкування зі здобувачами. Немає більш сильного засобу мотивації, ніж власний позитивний приклад, інтерес викладача до іноземної мови і культури країни досліджуваної мови. Мотив може бути позитивний і негативний [8].

Розглядаючи мотиви навчання, А. Кузьмінський, В. Омеляненко визначають їх як внутрішню спонукальну силу, яка забезпечує рух особистості до пізнавальної діяльності, активізує розумову активність. Вони визначають п'ять основних груп мотивів: соціальні, спонукальні, пізнавальні,

професійно-ціннісні, меркантильні. А оскільки сучасні молоді особистості об'єктивно змушені бути більш мобільними, інформованими, критично і творчо мислячими, а значить і більш мотивованими до самонавчання та саморозвитку, то Г. Гапоненко у своєму дослідженні класифікував мотиви за групами на спонукальні, пізнавальні, освітянські і особистісні [1].

У дослідженні, проведеному В. Рижовим, виокремлено дев'ять видів мотивації щодо вивчення іноземної мови. Попри велику кількість праць з проблеми мотивації оволодіння іноземною мовою, багато питань залишаються ще нерозв'язаними [5].

У розв'язанні проблеми підвищення мотивації щодо вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням майбутніми фахівцями аграрно-інженерних спеціальностей треба запропонувати комплексний підхід.

Починаючи з першого курсу навчання, необхідно визначити максимальний пріоритет основних позитивних мотивів. Їх може бути декілька. Розробити робочу програму дисципліни "Іноземна мова за професійним спрямуванням", яка тісно пов'язана з основними дисциплінами спеціальності, де створити спеціальну систему завдань як для аудиторної, так і самостійної роботи. Вміщений у них дидактичний матеріал має бути професійно орієнтований на технічні тексти і завдання до них, що відображають питання майбутньої професії. Планувати виховні заходи з елементами вивчення іноземних мов та звести до мінімуму вплив негативної мотивації. Основні мотиви повинні мати змістовий вплив на потреби майбутнього фаху. Завдання мають бути лаконічними, комунікативними, творчими, відповідати потребам аграрно-інженерної спеціальності і базуватися на врахуванні інтересів фахівців.

При підготовці майбутніх фахівців аграрно-інженерних спеціальностей достатньо проаналізувати основні класичні мотиви, які мають найвагомий вплив для досконалого засвоєння іноземних мов за професійним спрямуванням у процесі навчання. До них варто віднести комунікативний, навчально-пізнавальний та матеріально-практичний мотиви.

Комунікативний мотив – різновид внутрішньої мотивації прийнято вважати за основний як одне з найнеобхідніших умінь будь-якої людини спілкуватися іноземною мовою. Тому розвиток комунікативних здібностей студентів, їх підготовка до життя у суспільстві є основною метою навчання іноземної мови. Однак це не тільки мета навчання, яку ставлять перед собою

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ МАЙБУТНІМИ АГРАРНИМИ ІНЖЕНЕРАМИ

викладачі закладу вищої освіти, це обумовлює методи і прийоми навчання іноземної мови на заняттях. Отже, завдання викладача – навчити здобувачів спілкуватися іноземною мовою, створюючи певні ситуації, які допоможуть їм у житті і навчать знаходити оптимальні рішення. Це вимагає підвищення професійного рівня викладача, постійного вдосконалення знання як своєї, так і дисципліни спеціальності майбутнього аграрного інженера. Викладач іноземної мови повинен мати загальні поняття про основні енергетичні засоби, сільськогосподарські машини, трактори, автомобілі, технологічні процеси, які використовуються в аграрному секторі економіки. На основі певних знань і загальних понять повинна складатися робоча програма вивчення дисципліни іноземних мов за професійним спрямуванням.

Навчально-пізнавальний мотив пов'язаний з проявом інтересу до змісту навчального матеріалу. Навчально-пізнавальний мотив є основним, таким, що обумовлює навчальну діяльність, позаяк в його основі закладено постійне прагнення до пізнання. Також він пов'язаний зі змістовою та організаційною сторонами навчальної діяльності. Пізнавальна мотивація є найбільш важливою у вивченні іноземної мови. Однак необхідно, щоб вона стала основою для розвитку професійної спрямованості здобувачів, стимулювала їх навчальну активність, успішність, позитивне ставлення до мови, що вивчається. Ставлення до іноземної мови багато в чому залежить від оцінки важливості професійної підготовки за фахом. Інтересом до іноземної мови як такої, що сприяє формуванню мотивів до аналізу мовних явищ, є проведення викладачем різних за формою і змістом занять мовою, яка вивчається. Оскільки при формуванні професійних умінь та навичок майбутніх фахівців навчальний процес вимагає використання великої кількості наочних матеріалів та інтерактивних засобів, які зі свого боку допомагають досягнути навчальну мету та більш ефективно засвоювати знання, заняття з іноземних мов за професійним спрямуванням для майбутніх фахівців спеціальності "Агроінженерія" мають проводитися в аудиторіях, спеціально обладнаних під майбутню професію. Наочно-інформаційний матеріал аудиторій скомпонований по розділах аграрно-виробничих процесів і новітніх технологій, що використовуються в аграрному секторі економіки. На стендах має бути представлена закордонна техніка, енергетичні засоби, сільськогосподарські машини і технологічне обладнання, яке на сьогодні задіяне у технологічних процесах виробництва і переробки сільськогосподарської продукції.

Матеріально-практичний мотив є уособленням досягнення практичної мети, на зразок отримання престижної роботи. Варто зазначити, що поведінка людини визначається не одним мотивом, а їх сукупністю. При цьому один із них може бути основним (домінувати), а інші виконують функцію додаткової стимуляції. В умовах сучасності основною є саме матеріальна мотивація майбутньої трудової діяльності за отриманою спеціальністю. Матеріальна мотивація – це прагнення достатку, певного рівня добробуту, певного матеріального стандарту життя. Особистий інтерес спонукає майбутнього фахівця до професійного зростання, стає стимулюючим фактором ефективного і результативного засвоєння навчального матеріалу з іноземних мов.

Для майбутніх фахівців аграрно-інженерного напряму важливим різновидом внутрішньої мотивації є також інструментальна мотивація, яка впливає з позитивного становлення здобувачів вищої освіти до певних видів робіт, що пов'язані з отриманням майбутньої професії. Відомо, що педагогічний ефект може бути досягнутий більшою мірою в результаті власної активності студентів, і його неможливо отримати у формі нейтрально-пасивного сприйняття. Необхідно озброїти здобувачів певними прийомами самостійного оволодіння іноземною мовою так, щоб їх раціональний зміст відчувався й імпонував їм. У результаті такого підходу здобувачі будуть мати методичний інструментарій для подальшого вдосконалення навичок, умінь і знань з іноземної мови для майбутньої виробничої діяльності.

Підготовка майбутніх фахівців аграрно-інженерного напряму потребує досить детального підходу до визначення мотивів засвоєння знань з іноземних мов. Переважна більшість випускників закладів вищої освіти після закінчення навчання йдуть працювати на виробництво. У своїй виробничій діяльності їм доводиться розв'язувати питання щодо використання сільськогосподарської техніки, машин та обладнання, в тому числі і закордонного виробництва. Саме на виробництві відбуваються зміни в свідомості новоспечених фахівців, які до цього, навчаючись у закладі вищої освіти, віддавали перевагу опануванню дисциплін, що стосуються їх майбутнього фаху, а іноземну мову за професійним спрямуванням вивчали лише тому, що це є однією із складових освітньо-професійної програми спеціальності.

Основні мотиви, що спонукають майбутнього аграрного інженера до вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням, тією чи іншою мірою відіграють важливу роль у засвоєнні знань з основних дисциплін майбутньої спеціальності.

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ МАЙБУТНІМИ АГРАРНИМИ ІНЖЕНЕРАМИ

Велике значення має і той факт, на якій стадії навчання, починаючи з першого курсу, майбутні фахівці усвідомлять потребу досконалих знань як з основних предметів, так і з іноземних мов. Що швидше така свідомість у них з'явиться, то раніше вони почнуть уявляти зміст майбутньої професії, і тоді більше уваги почнуть приділяти вивченню іноземних мов. Підтримка в цьому плані має бути з боку як викладачів іноземних мов, так і викладачів спеціальних дисциплін, а також деканату, кураторів груп і курсів. Вони повинні якомога раніше донести до майбутніх фахівців основний зміст і перспективи їхньої професії, також спрогнозувати та розставити основні акценти на ключових моментах, які можуть стосуватися їх роботи за спеціальністю в умовах виробництва.

На нашу думку, варто звернути увагу й на формування робочих навчальних планів спеціальності, де визначити пріоритети дисциплін за роками і семестрами. На перше місце поставити ті дисципліни, які дають яскраве уявлення про майбутню професію. Найбільшою мірою це стосується такої дисципліни, як "Вступ до спеціальності".

Оскільки багато іноземних інвесторів заходять у нашу країну, багато закордонної техніки і технологій використовується при вирощуванні та переробці сільськогосподарської продукції, саме ця дисципліна повинна відігравати важливу роль у формуванні основних мотивів як до вивчення базових дисциплін, що стосуються спеціальності, так і дисциплін з іноземних мов. Іноземну мову варто доручити викладати досвідченим фахівцям, які досконало володіють питаннями виробничої діяльності, можуть детально окреслити перспективи аграрно-інженерної спеціальності. Дисципліна має викладатися з першого семестру першого курсу навчання. Програма дисципліни повинна бути сформована так, щоб майбутні фахівці чітко уявляли перспективу майбутньої професії. Коли студентам з першого курсу буде окреслена картина майбутньої виробничої діяльності в тому плані, що їм доведеться працювати з іноземними інвесторами, експлуатувати і обслуговувати іноземну техніку, використовувати насіння, добрива та засоби захисту рослин іноземного виробництва, вже тоді в них почне пробуджуватись інтерес до вивчення іноземних мов з метою спілкування із закордонними партнерами, знання іноземних мов дасть можливість користуватися іншомовною літературою, інструкціями з використання та обслуговування машин і обладнання та ін. Крім того, багато теперішніх фахівців їдуть за кордон з метою вивчення передового досвіду

господарювання, ознайомлення з новітніми технологіями, енергетичними засобами, сільськогосподарською технікою та ін.

Висновки. Таким чином, усе вищевикладене дає підстави дійти висновку, що проблема мотивації до вивчення іноземних мов за професійним спрямуванням майбутніми фахівцями аграрно-інженерних спеціальностей залишається актуальною. Проте частково вона розв'язується на різних рівнях здобуття вищої освіти та різних спеціальностях. Що ж стосується аграрних інженерів, то для інтенсифікації освітнього процесу при вивченні іноземних мов важливо дотримуватися таких умов: розробити робочу програму дисципліни "Іноземна мова за професійним спрямуванням", яка тісно пов'язана з дисциплінами спеціальності; дидактичний матеріал має професійно орієнтований на технічні тексти і завдання, що відображають питання майбутньої професії; а завдання – лаконічними, комунікативними, творчими, відповідати потребам аграрно-інженерної спеціальності і базуватися на врахуванні інтересів майбутньої виробничої сфери; викладачі іноземних мов повинні мати загальні поняття про основні енергетичні засоби, сільськогосподарські машини, трактори, автомобілі, технологічні процеси, які використовуються в аграрному секторі; наочно-інформаційний матеріал аудиторій варто скомпонувати по розділах аграрно-виробничих процесів і новітніх технологій.

Запропоновані умови позитивно сприятимуть більш ефективному засвоєнню знань з іноземних мов за професійним спрямуванням майбутніми фахівцями агроінженерії.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку досліджень вбачаємо в удосконаленні шляхів, методів та засобів ефективної організації освітнього процесу у закладах вищої освіти при вивченні іноземних мов за професійним спрямуванням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гапоненко Г.М. Мотивація у майбутніх водолазів-підричників до навчання. *Вісник Національного університету оборони України Збірник наукових праць*. Київ: НУОУ, 2013. Вип. 1 (32). 352 с. С. 38–41.
2. Зеліковська О.О. Мотивація студентів економічних спеціальностей до формування міжкультурної компетенції. *Педагогічний дискурс*. 2012. Випуск 11. С. 98–101.
3. Картель Т.М., Сивокінь Г.В. Вивчення іноземної мови професійного спрямування майбутніми інженерами. *International Scientific*

and Practical Conference "WORLD SCIENCE" № 10 (26), Vol. 3. С. 65–68.

4. Клочко В.І., Коломієць А.А. Формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів технічних спеціальностей : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2012. 188 с.

5. Коваль І.В. Мотиви вивчення іноземної мови студентами вищого навчального закладу: психологічний аспект. *Проблеми сучасної психології*. Випуск 35. 2017. С. 193–206.

6. Колодницька О.Д. Формування позитивної мотивації до вивчення англійської мови (за професійним спрямуванням) у студентів медичних ВНЗ за допомогою інтерактивних технологій і методів навчання. *Медична освіта*. Тернопіль. 2018. № 4. С. 52–55.

7. Рідель Т.М. Професійна мотивація та її роль у формуванні мотивації до вивчення іноземних мов в аграрному вузі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : зб. наук. пр.* Ч. 2. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. С. 356–361.

8. Рідель Т.М. Шляхи підвищення мотивації при вивченні англійської мови студентами СНАУ "Молодий вчений" № 12 (52). 2017. С. 448–453.

9. Холмакова Ю.В. Мотивація до вивчення іноземних мов як феномен сучасної науки та практики. *Молодий вчений*. 2016. № 4.1. С. 103–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4.1_30.

10. Штохман Л.М. Комунікативна складова у навчанні іноземної мови у ВНЗ. *Молодий вчений*. № 3 (43), 2017. С. 512–515.

11. Щеголева Т. Специфіка викладання англійської мови за професійним спрямуванням прикордонникам в умовах євроінтеграції. *Молодь і ринок*. 2022. № 1 (199). С. 150–155.

REFERENCES

1. Haponenko, H.M. (2013). Motyvatsiia u maibutnykh vodolaziv-pidryvnykiv do navchannia [Motivation of future divers to study]. *Bulletin of National University of Ukraine*, Kyiv. No. 1 (32), pp. 38–41. [in Ukrainian].

2. Zelikovska, O.O. (2012). Motyvatsiia studentiv ekonomichnykh spetsialnostei do formuvannia mizhkulturnoi kompetentsii [Motivation of students of economic specialties to the formation of intercultural competence]. *Pedagogical discourse*. No. 11, pp. 98–101. [in Ukrainian].

3. Kartel, T.M. & Sivokin, G.V. Vyvchennia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia maibutnimy inzheneramy [Learning a foreign language of professional orientation by future engineers], *International Scientific and Practical Conference "WORLD SCIENCE"* No. 10 (26), No. 3, pp. 65–68. [in Ukrainian].

4. Klochko, V.I. & Kolomiets, A.A. (2012). Formuvannia motyvatsii navchalno-piznavalnoi diialnosti studentiv tekhnichnykh spetsialnostei [Formation of motivation of educational and cognitive activity of students of technical specialties]. *Monograph*. Vinnytsia, 188 p. [in Ukrainian].

5. Koval, I.V. (2017). Motyvy vyvchennia inozemnoi movy studentamy vyshchoho navchalnoho zakladu: psykholohichniy aspekt [Motives for learning a foreign language by students of higher education: the psychological aspect]. *Problems of modern psychology*, No. 35, pp. 193–206. [in Ukrainian].

6. Kolodnytska, O.D. (2018). Formuvannia pozytyvnoi motyvatsii do vyvchennia anhliiskoi movy (za profesiinym spriamuvanniam) u studentiv medychnykh vnz za dopomohoiu interaktyvnykh tekhnolohii i metodiv navchannia [Formation of positive motivation to learn English (professionally) in medical students with the help of interactive technologies and teaching methods]. *Medical education*. Ternopil. No. 4, pp. 52–55. [in Ukrainian].

7. Ridel, T.M. (2010). Profesiina motyvatsiia ta yii rol u formuvanni motyvatsii do vyvchennia inozemnykh mov v ahrarnomu vuzi [Professional motivation and its role in the formation of motivation to study foreign languages in the agricultural university]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies: Part 2*. Sumy: A.S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, pp. 356–361. [in Ukrainian].

8. Ridel, T.M. (2017). Shliakhy pidvyshchennia motyvatsii pry vyvchenni anhliiskoi movy studentamy SNAU [Ways to increase motivation in learning English by students of SNAU]. *Young scientist*, No. 12 (52), pp. 448–453. [in Ukrainian].

9. Kholmakova, Yu.V. (2016). Motyvatsiia do vyvchennia inozemnykh mov yak fenomen suchasnoi nauky ta praktyky [Motivation to study foreign languages as a phenomenon of modern science and practice]. *Young scientist*, No. 4.1, pp. 103–105 Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4.1_30. [in Ukrainian].

10. Shtokhman, L.M (2017). Komunikatyvna skladova u navchanni inozemnoi movy u VNZ [Communicative component in foreign language teaching in higher education]. *Young scientist*, No. 3 (43), pp. 512–515. [in Ukrainian].

11. Shchegoleva, T. (2022). Spetsyfyka vykladannia anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam prykordonnykam v umovakh yevrointehratsii [The specifics of teaching English to professional border guards in the context of European integration]. *Youth and market*, No.1, pp.150–155. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.04.2022

Наталія Габрусєва, аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА АСЕРТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК РЕСУРСІВ ПРОДУКТИВНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ

Ситуація невизначеності та війни в Україні вимагає пошуку нових продуктивних копінг-ресурсів. Такі характеристики особистості, як відповідальність і асертивність, сприяють розвитку способів подолання стресу. У статті представлено результати дослідження сформованості професійної відповідальності й асертивності у студентів технічних спеціальностей. Встановлено певну взаємозалежність асертивності та відповідальності в системі копінг-ресурсів, виявлено проблеми щодо формування професійної відповідальності та асертивності у студентів технічних спеціальностей, окреслено шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: професійна відповідальність; асертивність; копінг-стратегії; студенти технічних спеціальностей.

Табл. 1. Рис. 2. Літ. 14.

Nataliia Habrusieva, Postgraduate Student of the Pedagogy and Education Management
Department Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

INVESTIGATION OF THE PROFESSIONAL RESPONSIBILITY AND ASSERTIVENESS OF THE STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALITIES AS THE RESOURCES OF PRODUCTIVE COPING STRATEGIES

The situation of uncertainty and war in Ukraine calls for the search for new productive coping strategies and the use of coping resources, understanding of their essence. Such characteristics of personality as responsibility and assertiveness assist in the ways of fighting stress, thus they need special attention of the researchers. The results of research of the formation of the professional responsibility and assertiveness of the students of technical specialities conducted at the Ternopil Technical University named after Ivan Pulyi (Ukraine) are presented in the article. The results of investigation testify that the level of professional responsibility is considerably lower than the level of assertive behaviour. It is estimated that at the high level of empathy and collectivism the future specialists of technical profile acknowledge their right for their opinion and position. Respondents with the high level of anxiety testifying to the influence of stress forming factors the attempt at putting off responsibility for the made decisions in non-standard situations on the authorities, staff. The respondents' understanding of professional responsibility more collective than individual has been revealed. Such style of behaviour refers to the intermediary type of coping strategies the basis of which is the search for social support. To form the productive coping strategies it is rational to pay attention and direct certain actions at coping with anxious states and rising the level of autonomy and individual responsibility of the students of technical specialities. The research enabled to reveal a certain interdependence of assertiveness and responsibility in the system of coping resources: cognitive and evaluative components of assertiveness and professional responsibility coincide and better development of the qualities of assertive behaviour may assist in the process of forming professional responsibility of students of technical specialities.

Keywords: professional responsibility; assertiveness; coping strategies; students of technical specialities.

Постановка проблеми. У сучасному мінливому світі стрес став частиною нашого життя. Різноманітні об'єктивно наявні чинники впливають на звичний режим роботи та вносять корективи в освітній процес. Війна в Україні, пандемія COVID-19, тривалий карантин, економічні проблеми та брак спілкування стали додатковими психологічними травмами для мільйонів людей, викликають відчуття безпомічності й безпорадності.

За результатами досліджень, проведених співробітниками Харківської академії післядипломної освіти та Харківського медичного університету у

2021 р. [9], на психічний стан українців передовсім впливає ситуація загрози з невизначеною тривалістю (до якої можна віднести неможливість спрогнозувати час закінчення війни з росією, ситуацію з пандемією COVID-19). Другий чинник – ризик нанести шкоду життю чи здоров'ю. Третій – карантинні (а в наш час і зумовлені воєнним станом) обмеження. Четвертий, але не менш важливий, – зниження фінансового благополуччя.

Вища технічна освіта не існує відособлено від стресогенних ситуацій, з якими щоденно стикаються як викладачі, так і студенти. Відчуття

тривожності, невпевненості у завтрашньому дні впливає на якість освітнього процесу, формування компетенцій, результатів та результатів навчання. У педагогічній практиці важливо оперативно реагувати на зовнішні небезпеки та формувати дієві механізми виходу зі складних життєвих і професійних ситуацій. Освітній процес дає змогу створити комплекс ресурсів, які можуть використовуватись як у професійній діяльності, так і в подоланні об'єктивно наявних загроз повсякденного життя. Ресурсів забезпечення продуктивних копінг-стратегій є багато (оптимізм, життєстійкість, готовність до змін тощо). Важливу роль у цьому процесі відіграє відповідальність, зокрема професійна відповідальність і асертивність.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Проблема копінгу є предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних учених. Поняття копінгу (від англійського слова "cope" – "перебороти", "впоратися", "подолати") розуміється як когнітивні, емоційні та поведінкові зусилля, спрямовані на подолання труднощів у процесі взаємодії людини з довкіллям [8, 24]. Типовий, характерний для конкретної особистості спосіб виходу з важкої стресогенної ситуації, традиційно називають копінг-стратегією [1; 2].

Авторами однієї з найбільш відомих класифікацій копінг-стратегій є С. Фолькман та Й. Р. Лазарус [4]. Вони аналізують продуктивність копінг-стратегій та виділяють 18 стратегій копінг-поведінки, об'єднаних у три стилі. Перший стиль – продуктивне подолання, яке спрямоване на розв'язання проблеми. Другий – проміжний – орієнтований на отримання соціальної підтримки. Третій – непродуктивний – не сприяє розв'язанню проблеми.

Для реалізації продуктивних копінг стратегій необхідні копінг-ресурси, тобто "відносно стабільні характеристики індивіда і соціального середовища, які сприяють розвитку способів подолання стресу" [5]. Учені (Дж. Конор-Сміт, Дж. Шефер, Р. Лазарус, Р. Мосс, Н. Хаан, А. Томсен, А. Уодсворт, С. Фолкман) вважають відповідальність потужним особистісним копінг-ресурсом в умовах кризи, конфліктів тощо [12, 52].

Не менш важливим ресурсом продуктивних копінг-стратегій є асертивність. Термін асертивність (assertiveness) є похідним від англійського дієслова assert (наполягати, стверджувати, заявляти). У психології асертивність розуміється як якість особистості, здатність людини конструктивно відстоювати свої права, демонструвати позитивне і шанобливе ставлення до інших людей, як здатність захищати власні

інтереси, формулювати і відстоювати свою думку, вільно висловлювати свої почуття і емоції, досягати поставленої мети, при цьому не порушувати права інших людей і брати на себе відповідальність за власну поведінку [6]. Асертивна модель поведінки допомагає встановлювати власні психологічні межі, зберігаючи ідентичність і автономність. Передбачає вміння відчувати, коли порушуються особисті межі, а також уміння дати знати про це, але не агресивно [3].

Метою статті є діагностика у студентів технічних спеціальностей сформованості професійної відповідальності та асертивності як важливих ресурсів продуктивних копінг-стратегій; встановлення взаємозалежностей між ними; визначення проблем щодо формування професійної відповідальності й асертивності; пошук шляхів їх розв'язання на етапі професійної підготовки.

Методика дослідження. Діагностика професійної відповідальності здійснювалася з використанням методики дослідження професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей [9] за чотирма шкалами, виділеними на основі професійно значущих для формування відповідальності якостей: Шкала 1. Інтелектуальна когнітивність та здатність до науково-технічної творчості (ІкТ); Шкала 2. Професійна емпатія та колективізм (ЕпК); Шкала 3. Пріоритетність та ціннісна визначеність професії (ПцВ); Шкала 4. Здатність до автономної діяльності і персональної відповідальності (АпВ). Загальний показник професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей (ПвЗаг) вираховувався за формулою: $ПвЗаг = (М(ІкТ) + М(ЕпК) + М(ПцВ) + М(АпВ)) : 4$, де М – середнє значення за відповідною шкалою.

Для дослідження асертивності використано методику, яка спрямована на діагностику якісних показників асертивності – "Тест-опитувальник компонентів асертивності", розроблену О. Санніковою, О. Санніковим, Н. Подоляк [13]. Ця методика дає змогу діагностувати чотири якісних показники асертивності, а також загальний показник асертивності: Емоційна (афективна) складова (АсЕ); Когнітивна складова (АсК); Поведінкова складова асертивності (АсП) та Контрольно-регулятивна складова асертивності (АсКР) [11]. Загальний показник асертивності (АсЗаг) є вторинним і вираховується за формулою: $АсЗаг = (АсЕ + АсК + АсП + АсКР) : 4$.

Загальний показник як професійної відповідальності, так і асертивності передбачає три основні рівні – високий, середній та низький, які і порівнювались у нашому дослідженні.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА АСЕРТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ
ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК РЕСУРСІВ ПРОДУКТИВНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ**

4. Результати дослідження. У період з вересня 2020 р. до вересня 2021 р. у Тернопільському національному технічному університеті імені Івана Пулюя було опитано 65 студентів факультету комп'ютерно-інформаційних систем і програмної інженерії (ФІС) на предмет визначення загального показника професійної відповідальності та асертивності. Відповіді

респондентів опрацьовано за допомогою програм Excel та IBM SPSS Statistics, визначено середні показники по шкалах та загальний рівень професійної відповідальності та асертивності (табл. 1):

Отримані в результаті проведеної діагностики дані свідчать про середній рівень сформованості як загального показника професійної відповідальності, так і загального показника асертивності

Таблиця 1.

Професійна відповідальність						
	N	Мінімум	Максимум	Середнє (M)	Стандартне відхилення (σ)	Процентне відношення до максимально можливої кількості балів
Шкала 1. Інтелектуальна когнітивність та здатність до науково-технічної творчості	65	-6	21	7,43	5,992	24,77 %
Шкала 2. Професійна емпатія та колективізм	65	-7	20	11,74	5,455	39,13 %
Шкала 3. Пріоритетність та ціннісна визначеність професії	65	-3	19	6,83	4,875	22,77 %
Шкала 4. Здатність до автономної діяльності і персональної відповідальності	65	-4	19	5,51	5,025	18,37 %
Загальний показник професійної відповідальності	65	7,876923				26,26 %
Асертивність						
	N	Мінімум	Максимум	Середнє (M)	Стандартне відхилення (σ)	Процентне відношення до максимально можливої кількості балів
Емоційна шкала (AcE)	65	17	51	35,78	7,206	38,52 %
Когнітивна шкала (AcK)	65	26	51	38,52	7,023	38,52 %
Поведінкова шкала (AcP)	65	19	53	37,62	7,664	37,62 %
Контрольно-регулятивна шкала (AcKP)	65	19	57	41,72	8,663	41,72 %
Загальний показник асертивності	65	38,4115				64,02 %

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА АСЕРТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК РЕСУРСІВ ПРОДУКТИВНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ

респондентів. Проте можна виділити певні особливості, які варто враховувати в педагогічній практиці. Зокрема, загальний показник асертивності (АсЗаг) – 64,02 % максимально можливої кількості балів – в опитаних значно більший за загальний показник професійної відповідальності (ПвЗаг) – 26,26 %.

Найбільший збіг виявлено між показниками професійної відповідальності шкали 2 – Професійна емпатія та колективізм (ЕпК) та показниками шкали 4 – Контрольно-регулятивної складової асертивності (АсКр). Різниця у балах (% максимальної кількості) становить всього 2,59% (рис.1).

нових задач. Під час вимірювання асертивності увага більшою мірою зверталась на здатність особистості адекватно оцінювати ситуацію, передбачати наслідки власної поведінки, усвідомлення свого місця в системі соціальних відносин, які формуються у результаті суспільної взаємодії. Встановлені факти можна використати у професійній підготовці студентів технічних спеціальностей – вже сформовані здатності сприйняття та усвідомлення інформації, побутової прогнозованості перенести на професійну сферу через широке залучення студентів до суспільно орієнтованого навчання, виконання проблемно-пошукових завдань тощо.

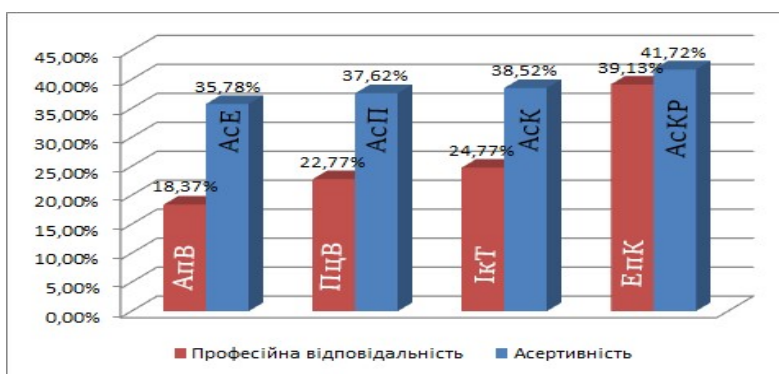

Рис. 1. Порівняння показників професійної відповідальності та асертивності студентів технічних спеціальностей за основними шкалами дослідження

Це свідчить про те, що студенти, які взяли участь у дослідженні, професійну відповідальність розуміють, передовсім як колективну, проте не хочуть втрачати особистісну визначеність, право на власну думку та позицію. Оскільки ці якості розвинені у студентів найкраще, в професійній підготовці варто орієнтуватись на кооперативне навчання (зокрема, за алгоритмами простих структур), пропонувати студентам брати участь у підготовці колективних проєктів, груповому вирішенні кейсів [10] тощо.

Показники, які визначають когнітивний компонент як відповідальності, так і асертивності, за черговістю займають друге місце в порівнянні з іншими шкалами. Проте між собою когнітивна складова асертивності та професійної відповідальності відрізняються достатньо суттєво – 13,75 %. Це можна пояснити тим, що в дослідженні відповідальності за цією шкалою вимірювались більш енергозатратні та недавно означені вміння і навички, які якраз і повинна забезпечити професійна освіта – здатність сприймати, систематизувати й використовувати інформацію у професійній сфері, переводити її в знання та творчо застосовувати для розв’язання

На третьому місці за загальними показниками розглядаються Пріоритетність та ціннісна визначеність професій (ПцВ) (за методикою діагностики професійної відповідальності) та Поведінкова складова асертивності (АсП), в основі якої також лежать цінності, розуміння можливості досягнення власної мети без порушення прав інших людей. Суттєва різниця між шкалами (14,85%) пояснюється, як і в попередньому випадку, тим, що асертивна поведінка формується внаслідок соціальної взаємодії від народження людини, а ціннісна визначеність професії в більш зрілому віці – з обранням майбутнього фаху та потребує, як все нове, більших затрат енергії.

Потребують особливої уваги результати, отримані за шкалою 4 – Здатність до автономної діяльності і персональної відповідальності (АпВ). З провокативним твердженням “Керівник, в першу чергу, повинен контролювати працівників а не покладатися на їх відповідальність” не погодились лише 23 % респондентів. З висловом “Виконуючи роботу, часом можна і “схалтурити”, головне щоб ніхто цього не помітив” погодились 14 % опитаних, а 26 % не змогли визначитись з відповіддю. З

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА АСЕРТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК РЕСУРСІВ ПРОДУКТИВНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ

тезою “Я здатен сперечатись з замовником, якщо відчуваю, що кінцевий продукт може завдати шкоди” впевнено погодились лише 14 % респондентів.

Під час визначення загального рівня асертивності низькі результати отримано за Емоційною (афективною) шкалою (АсЕ), що свідчить про нервово-психічну напругу, неприйняття себе, тривогу, почуття невпевненості. На питання “Я завжди позитивно ставлюся до себе” відповідь “так” дали лише 26 % опитаних респондентів. На твердження “Останнім часом я часто переживаю розчарування” відповіді “так” та “швидше так” обрали більше половини опитаних (54 %). Почуття приниження добре знайоме 40 % студентів. Оскільки дослідження проводилось ще до агресивної війни, яку росія розпочала проти України, можна припустити, що показники емоційної напруги на теперішній час стали ще вищими.

Студенти з високим рівнем тривожності більшою мірою схильні перекладати відповідальність на керівництво, не вірять у власні сили та не хочуть нести персональну відповідальність за власну поведінку, насамперед в непередбачуваних, критичних ситуаціях.

У результаті дослідження визначено кількість студентів з низьким, середнім та високим рівнями сформованості професійної відповідальності та асертивності за основними шкалами відповідно до обраних методик (рис.2).

За жодною шкалою не було зафіксовано низького рівня сформованості професійної відповідальності та асертивності. Найбільшу кількість студентів з високим рівнем зафіксовано за шкалою (ЕпК) – Професійна емпатія та колективізм, найменшу – за шкалою (АпВ) – Здатність до автономної діяльності та персональної відповідальності, що підтверджує попередні результати.

Висновки. Дослідження дало змогу виявити певну взаємозалежність у респондентів показників асертивності та професійної відповідальності: збіг за когнітивним та ціннісним компонентами; високим рівнем тривожності та низькою здатністю респондентів брати на себе відповідальність, особливо в нестандартних професійних ситуаціях. У респондентів більш виражені ознаки асертивної поведінки, ніж професійної відповідальності. Тому доцільно розвивати менш сформовані професійно значущі якості професійної відповідальності, опираючись на значно вищий рівень розвиненості асертивності.

У процесі дослідження виявлено певні проблеми у професійно відповідальній та асертивній поведінці студентів. У межах командної роботи респонденти здатні відстоювати власну позицію, можуть захищати свої права, проте, відчуваючи емоційну напругу, тривожність, схильні перекладати відповідальність за результати роботи на керівництво або колег. Такий стиль поведінки можна віднести до проміжного типу копінг-стратегій, в основі якого лежить пошук соціальної підтримки. Для підвищення емоційної стійкості варто залучати студентів до діяльності Центрів психологічної допомоги та консультивання. Наприклад, у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка успішно функціонує Центр педагогічного консалтингу [14], який пропонує низку тренінгів, рольових ігор та психологічних вправ для подолання стресу, зняття психологічної напруги.

Перспективи наукових пошуків вбачаємо у теоретичному обґрунтуванні та практичній реалізації шляхів і засобів формування професійної відповідальності й асертивності як взаємозалежних копінг-ресурсів подолання стресових ситуацій.

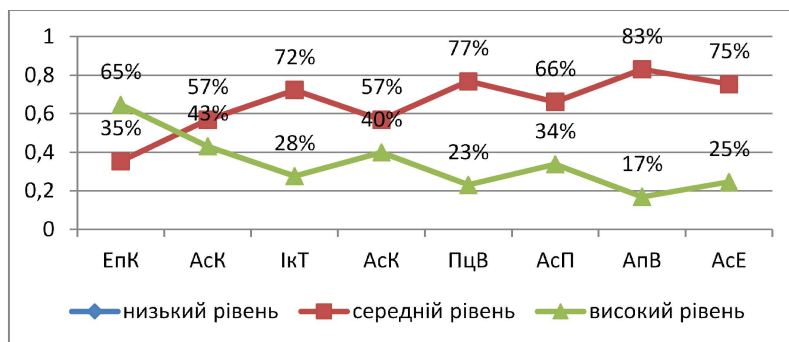

Рис. 2. Рівень сформованості професійної відповідальності та асертивності в процентному відношенні до загальної кількості респондентів

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА АСЕРТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЯК РЕСУРСІВ ПРОДУКТИВНИХ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ

ЛІТЕРАТУРА

1. Endler N., Parker J. Assessment of Multidimensional Coping Task, Emotion and avoidance Strategies. *Psychological Assessment*, 1994. Vol. 6. P. 50–60.
2. Frydenberg E. & Lewis R. Teaching Coping to adolescents: when and to whom? *American Educational Research Journal*. 2000. № 37. P. 727–745.
3. Kravets V., Meshko H., Meshko O., Leskiw A. & Habrusieva N. Development of Future Managers' Resilience as a Condition for Efficiency and Reliability of Management Activities. *SHS Web of Conferences, Les Ulis*. 2021. Vol. 100, P. 02003. DOI:10.1051/shsconf/202110002003
4. Lazarus R. & Folkman S. Stress, Appraisal and Coping. New York: Springer, 1984.
5. Андрущенко І. Г. Психологічні особливості впливу копінг-стратегій на саморозвиток особистості юнацького віку. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Психологія"*. 2018. Вип. 6. С. 4–8.
6. Каппони В., Новак Т. Как делать все по-своему, или асертивность в жизнь. Санкт-Петербург 1995. С. 192.
7. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2020. Том I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Вип. 55. С. 23–30.
8. Марута Н. COVID-19: Як пандемія і карантин впливають на психічне здоров'я. URL: <https://suspilne.media/171601-covid-19-ak-pandemia-i-karantin-vplyvaut-na-psihične-zdorova/> (дата звернення: 10.03.2022).
9. Мешко Г., Габрусєва Н. Методика дослідження професійної відповідальності студентів технічних спеціальностей. *Наука і техніка сьогодні*, Серія "Педагогіка", №5(5), 2022. С. 353–366, DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5\(5\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5(5))
10. Пашенко Т. Кейс-метод як сучасна технологія навчання спеціальних дисциплін. *Молодь і ринок*. 2015. № 8. С. 94–99.
11. Подоляк Н. М. Індивідуально-психологічні особливості асертивної особистості. Дисертація канд. психол. наук: 19.00.01, Держ. заклад Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2014. 200 с.
12. Садова М. Теорія та практика професійної відповідальності особистості. Дисертація на здобуття ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2019. 530 с.
13. Саннікова О.П., Санніков О.І., Подоляк Н.М. Діагностика асертивності : результати апробації методики "ТОКАС". *Наука і освіта : Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України. Тематичний спецвипуск : "Традиції та новачі сучасної освіти в Україні"*. 2013. № 3/СХІІІ. С. 140–144.
14. Центр педагогічного консалтингу. Факультет педагогіки і психології. URL: <http://fpp.tnpu.edu.ua/>

pidrozdili/centr-pedagogichnogo-konsaltingu (дата звернення: 10.03.2022).

REFERENCES

1. Endler, N. & Parker, J. (1994). Assessment of Multidimensional Coping Task, Emotion and avoidance Strategies. *Psychological Assessment*. Vol. 6., pp. 50–60. [in English].
2. Frydenberg, E. & Lewis, R. (2000). Teaching Coping to adolescents: when and to whom? *American Educational Research Journal*. No. 37. pp. 727–745. [in English].
3. Kravets, V., Meshko, H., Meshko, O., Leskiw, A. & Habrusieva, N. (2021). Development of Future Managers' Resilience as a Condition for Efficiency and Reliability of Management Activities. *SHS Web of Conferences, Les Ulis*. Vol. 100, 02003. DOI:10.1051/shsconf/202110002003. [in English].
4. Lazarus, R. & Folkman, S. (1984). Stress, Appraisal and Coping. New York: Springer. [in English].
5. Andrushchenko, I. H. (2018). Psykholohichni osoblyvosti vplyvu kopinh-stratehii na samorozvytok osobystosti yunatskoho viku [Psychological features of the influence of coping strategies on the self-development of adolescents]. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Ser. Psychology*. Vol. 6. pp. 4–8. [in Ukrainian].
6. Kappony, V. & Novak, T. (1995). Kak delat vse po-svoemu, yly assertyvnost v zhyzn [How to do things your way, or assertiveness in life]. St.Peterburg, p. 192.
7. Karamushka, L. M. & Snihur, Yu. S. (2020). Kopinh-stratehii: sutnist, pidkhody do klasyfikatsii, znachennia dlia psykholohichnoho zdorovia osobystosti ta orhanizatsii [Coping strategies: essence, approaches to classification, significance for the psychological health of the individual and the organization]. *Actual problems of psychology: coll. science proceedings of the Institute of Psychology H.Kostyuk NAPS of Ukraine*. Vol. I, Vol. 55. pp. 23–30. [in Ukrainian].
8. Maruta, N. (2021). COVID-19: Yak pandemiia i karantyn vplyvaut na psykhične zdorovia [COVID-19: How pandemics and quarantine affect mental health]. Available at: <https://suspilne.media/171601-covid-19-ak-pandemia-i-karantin-vplyvaut-na-psihične-zdorova/> (Accessed 10 Mar 2022). [in Ukrainian].
9. Meshko, H. & Habrusieva, N. (2022). Metodyka doslidzhennia profesiinoi vidpovidalnosti studentiv tekhnichnykh spetsialnostei [Research methods of technical specialties students professional responsibility]. *Science and Technology Today, Ser. "Pedagogy"*. No. 5(5), pp. 353–366, DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5\(5\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-5(5)) [in Ukrainian].
10. Pashchenko, T. (2015). Keis-metod yak suchasna tekhnolohiia navchannia spetsialnykh dystsyplin [Case method as a modern technology of teaching special disciplines]. *Youth & market*. No. 8, pp. 94–99. [in Ukrainian].
11. Podoliak, N. M. (2014). Indyvidualno-psykholohichni osoblyvosti asertyvnoi osobystosti [Individual psychological features of assertive

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МОНІТОРИНГУ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ІЗ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

personality]. *Candidate's thesis*. Odesa, 200 p. [in Ukrainian].

12. Sadova, M. (2019). Teoriia ta praktyka profesiinoi vidpovidalnosti osobystosti [Theory and practice of professional responsibility of the individual]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 530 p. [in Ukrainian].

13. Sannikova, O.P., Sannikov, O.I. & Podoliak, N.M. (2013). Diahnostyka asertyvnosti: rezultaty aprobatsii

metodyky "TOKAS" [Diagnosis of assertiveness: results of approbation of the TOKAS method]. *Science and education*. No 3/CXIII. pp. 140–144. [in Ukrainian].

14. Tsentr pedahohichnoho konsal'tynhu. Fakultet pedahohiky i psykhologii [Center Pedagogical Consulting. Faculty of Pedagogy and Psychology]. Available at: <http://fpp.tnpu.edu.ua/pidrozdili/centr-pedagogichnogo-konsal'tingu> (Accessed 10 Mar 2022). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.04.2022

УДК 373.5.016:62/64]:37.091.26:005.584.1

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260031>

Лариса Лисенко, аспірант кафедри теорії та методик технологічної освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка; директор, учитель трудового навчання та технологій, Кибинська гімназія Миргородської міської ради Полтавської області, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МОНІТОРИНГУ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ІЗ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто сучасний практичний стан організації моніторингу навчальних досягнень учнів із трудового навчання. Виявлено напрями досліджень проблем моніторингу в галузі освіти у дисертаційних роботах, інших наукових розвідках вітчизняних та зарубіжних науковців, у міжнародних порівняльних дослідженнях. Проведено аналіз практичного стану зовнішніх та внутрішніх моніторингових заходів щодо навчальних досягнень учнів із трудового навчання. Визначено коло проблем методик організації моніторингу навчальних досягнень учнів, які потребують вирішення.

Ключові слова: середня освіта; трудове навчання; навчальні досягнення; моніторинг.

Літ. 15.

Larysa Lysenko, Postgraduate Student of the Theory and Methods of Technological Education Department, Poltava Volodymyr Korolenko National Pedagogical University; Director, Teacher of Labor Education and Technology, Kybyn Gymnasium of Myrhorod Regional Council of Poltava Region, Ukraine

CURRENT PROBLEMS OF ORGANIZATION OF MONITORING OF THE STUDENTS' ACHIEVEMENTS IN LABOR EDUCATION IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

The current practical state of the organization of monitoring of the students' academic achievements in labor education is considered in the article. An analysis of the state of research on the organization of monitoring the quality of education revealed four areas of research: monitoring as a means of assessing the effectiveness of educational activities of educational institutions; monitoring the market of educational services for graduates of educational institutions; monitoring the quality of educational services to applicants; introduction of modern innovative pedagogical technologies in the implementation of monitoring activities in the educational institution. It is established that the problem of improving the quality of subject labor education of students of the 5–9 grades by means of scientifically sound methods of monitoring their academic achievements is still ignored by dissertations of domestic scientists and foreign researchers and requires a qualitatively different approach to research. The analysis of the practical state of the organization of monitoring activities to determine the quality of subject school education at the external level is characterized by newly introduced in 2021 requirements, criteria and indicators of phased external evaluation of educational processes aimed at obtaining objective, unbiased conclusions about the real state of student achievement, substantiation of prospects for their improvement. The first experience of implementing institutional audits of educational institutions requires a proper analysis of the results obtained in terms of student achievement in labor training and the study of positive experiences. The study of the state of practical organization of internal monitoring of the students' academic achievements in labor training showed its phased development for the implementation of incoming, semester and annual diagnostic activities aimed at identifying dynamic changes in quality indicators of the students' mastery of labor training and development of corrective pedagogical influences. At the same time, there is a lack of a systematic approach to solving the problems of collection, analytical processing

and objective presentation and use of diagnostic information at all stages of internal monitoring of the students' academic achievements in labor education.

Keywords: secondary education; labor training; educational achievements; monitoring.

Постановка проблеми. В Україні на сьогодні можна говорити про формування нормативно-правових засад з моніторингу якості освіти у вигляді указів президента, постанов Кабінету Міністрів, нормативних актів Міністерства освіти і науки, регіональних та місцевих органів виконавчої влади та самоврядування. Так, статтею 53 Конституції України (2014) громадянам гарантується право на здобуття обов'язку "Про освіту" (2017) декларує пріоритетність освітньої сфери у розвитку суспільства, визначає напрями реалізації державної політики у галузі освіти та окреслює шляхи підвищення її якості.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Різні аспекти організації та проведення моніторингу навчальних досягнень учнів розглянуті в наукових розвідках низки вітчизняних науковців: Л. Армейська, І. Сгорова, Л. Глійчук, А. Кучик, О. Локшина, О. Ляшенко Т. Лукіна, О. Ляшенко, О. Онопрієнко, Л. Покроєва, Ю. Романенко та інших.

Розглядаючи моніторинг як різноплановий феномен навчальної діяльності, трудової вихованості та особистісного розвитку учнів закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО), педагоги-практики у ньому вбачають: стрижневу характеристику формування особистості учня, отриману внаслідок діагностичних обстежень як окремих учнів, так і класу загалом [11, 130]; одну із форм педагогічного супроводу, що дає змогу відслідковувати результативність та якість начального процесу [3; 5 та ін.]; цілеспрямоване й організоване безпосереднє відстеження змін основних показників навчальної діяльності учнів для своєчасного ухвалення управлінських рішень щодо корекції, створення відповідних умов навчального процесу та педагогічного прогнозування на підставі аналізу зібраної інформації [7, 44–45]; постійне стеження за освітнім процесом для виявлення його відповідності очікуваним результатам [4, 5].

Найбільш систематизовано, послідовно та повно дослідження різноманітних проблем моніторингу в галузі освіти представлені в дисертаційних роботах, підготовлених за останні двадцять років. Серед захищених за цей час понад ста дисертаційних робіт більшість (71 %) розглядають моніторинг як один із засобів розв'язання завдань дослідження. Наприклад, у дисертації О. Білик розглядаються інформаційні технології моніторингу якості освітньої діяльності ЗЗСО, а в дисертаційній роботі Ю. Шихова (2008)

моніторинг виступає засобом підготовки здобувачів освіти в системі "профільна школа – вищий технічний навчальний заклад" [2].

У 29 % дисертацій проблема моніторингу розглядається як основне завдання дослідження. Серед них у двох третинах робіт аналізуються проблеми моніторингу у закладах вищої освіти і лише одна третина дисертаційних робіт вивчають проблеми внутрішнього та зовнішнього моніторингу якості освітньої діяльності ЗЗСО. Майже половина всіх цих робіт присвячена розгляду проблем моніторингу якості освіти, рештою здійснюється аналіз та узагальнення міжнародного досвіду становлення моніторингу якості освіти, вивчення педагогічних умов здійснення моніторингу якості навчальних досягнень учнів ЗЗСО. Це свідчить про те, що проблема підвищення якості предметного трудового навчання учнів 5–9-х класів засобами науковообґрунтованої методики моніторингу їхніх навчальних досягнень дотепер залишається поза увагою авторів дисертаційних робіт.

Виокремлення з проблеми досліджуваної частини. Дисертаційні роботи і наукові розвідки педагогів-практиків представляють цінність стосовно розв'язання проблем моніторингу якості освіти, водночас специфіка трудового навчання, як навчального предмету, потребує здійснення якісно іншого підходу до вивчення цієї проблеми.

Метою статті є визначення кола актуальних проблем сучасного практичного розвитку моніторингу навчальних досягнень учнів із трудового навчання, які потребують вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наукових публікаціях із проблем моніторингу якості ЗСО нами виділені чотири напрями досліджень: моніторинг як засіб оцінювання результативності освітньої діяльності ЗЗСО; моніторинг ринку освітніх послуг для випускників ЗЗСО; моніторинг якості надання освітніх послуг здобувачам; впровадження сучасних інноваційних педагогічних технологій у здійснення моніторингових заходів у ЗЗСО.

Процес підготовчого планування моніторингових досліджень у вітчизняних ЗЗСО вимагає здійснювати інноваційні підходи до моніторингу та оцінювання якості освіти з досвіду зарубіжних країн, за результатами міжнародних порівняльних досліджень щодо вимірювання якості освіти у різних країнах [7, 5]. Тому наступним кроком в аналізі стану вивчення проблеми методики організації моніторингу навчальних досягнень

учнів ми розглядаємо особливості висвітлення цієї проблеми у зарубіжних публікаціях.

Методичне забезпечення здійснення моніторингових досліджень, які напрацьовані в зарубіжних країнах на рівні міжнародних моніторингових програм, базується на опрацюванні фахівцями з реалізації моніторингових досліджень значних масивів як науково-методичної літератури, так і звітних матеріалів освітніх моніторингових досліджень. Значний внесок у розробку методологічних засад моніторингових досліджень (підготовка процесуальних матеріалів, технології збирання, опрацювання та аналізу моніторингових даних) в галузі освіти мають напрацювання таких зарубіжних фахівців, як F. Baker, S. Kim [12] (теорія реагування на предмет моніторингових досліджень), M. Battauz [13] (статистичне програмне забезпечення моніторингових досліджень), P. Holland, N. Dorans [14] (освітні вимірювання), M. Kolen, R. Brennan [15] (тестові методи моніторингових досліджень).

Різноманітність підходів та методів моніторингових досліджень, зумовлена відмінностями національних освітніх систем не заперечує існування в них ключових складових, серед яких: орієнтація на запити та потреби всіх учасників процесу освіти; однозначність у визначенні показників моніторингових досліджень; здійснення зовнішніх та внутрішніх моніторингових заходів; обґрунтування достовірності вибору моніторингових методик відповідно до вимірюваних показників; відповідність системи моніторингу прийнятним у країні стандартам освітньої діяльності; оцінювання й аналіз отриманих внаслідок здійснення моніторингу результатів.

Разом зі значними напрацюваннями зарубіжних фахівців у галузі освітніх моніторингових вимірювань, важливим джерелом обґрунтування виваженої науково-методичної бази сучасних моніторингових досліджень виступає досвід, накопичений міжнародними програмами та проектами порівняльних досліджень TIMMS і природничо-наукової грамотності PISA [8]. Ці заходи спрямовані на об'єктивне отримання інформації про реальний стан та прогнозування систем освіти різних країн. Процедури моніторингу ними розподілені в часі та включають збір інформації, її аналіз і формулювання узагальнених висновків про результативність діяльності ЗЗСО.

Здійснення моніторингових заходів навчальних досягнень учнів обумовлено постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1095 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 8 липня 2015 р. № 533), якою визначено

порядок здійснення моніторингу якості освіти [9]. Розглядаючи стан організації моніторингу навчальних досягнень учнів із трудового навчання, слід керуватися регламентованим Кабінетом Міністрів України порядком здійснення незалежного моніторингу та оцінювання якості освіти, яким визначено мету незалежного оцінювання якості освіти ЗЗСО як одержання об'єктивних даних про неї, передача органам державної влади та громадськості аналітико-синтетичної моніторингової інформації. Моніторинг якості освіти пропонується здійснювати шляхом узагальнення аналітичних матеріалів щодо оцінювання якості і стану функціонування різних предметних галузей на різних освітніх рівнях за певними показниками для здійснення прогнозування подальшого розвитку цих предметних галузей.

Далі перейдемо до розгляду практичного стану здійснення моніторингових заходів щодо навчальних досягнень учнів. В науково-педагогічній літературі виділяють два види моніторингових заходів:

- внутрішній моніторинг – здійснюється навчальним закладом та спрямований на виявлення динаміки змін процесуальних і результативних ознак, своєчасне попередження небажаних подій в освітній діяльності;

- зовнішній моніторинг – здійснюється управлінськими освітніми структурами та незалежними експертно-аудитними установами з метою одержання достовірної та статистично значущої інформації про хід і результати освітнього процесу в закладі освіти [5].

Розглянемо далі стан здійснення зовнішніх моніторингових заходів щодо визначення якості навчальних досягнень учнів із предметного шкільного навчання. Як складову зовнішнього моніторингу діяльності ЗЗСО, стан предметного навчання в школі можна розглядати за Методикою оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу загальної середньої освіти під час інституційного аудиту, затвердженою наказом Державної служби якості освіти України від 29.03.2021 р. № 01-11/25 [6].

Питання методики організації зовнішнього моніторингу навчальних досягнень учнів за результатами вивчення шкільних предметів розглядаються у другому напрямі оцінювання ЗЗСО – система оцінювання результатів навчання учнів, який здійснюється за вимогами, критеріями та індикаторами оцінювання.

Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти [10] передбачає три етапи зовнішнього оцінювання

освітніх процесів: 1) підготовка до проведення перевірки шляхом формування експертної групи, оформлення документації для її здійснення, заповнення керівником ЗЗСО опитувального аркуша та ознайомлення з оприлюдненою інформацією щодо діяльності освітнього закладу; 2) оцінювання експертною групою освітніх процесів та внутрішньої системи забезпечення якості освіти закладу освіти; 3) документальне оформлення результатів інституційного аудиту (актів перевірок, розпоряджень, анкет оцінювання діяльності експертів, аналітичної довідки, звіту, висновків та рекомендацій).

Розглянутий підхід до зовнішнього незалежного оцінювання результативності предметного навчання учнів у ході моніторингових заходів, передбачених Порядком проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти [10], дає змогу отримати об'єктивні, неупереджені висновки щодо реального стану навчальних досягнень учнів, обґрунтування перспектив їхнього поліпшення.

Далі розкриємо результати вивчення стану організації та проведення внутрішнього моніторингу навчальних досягнень учнів у ЗЗСО. З метою надання здобувачам освіти якісних освітніх послуг вітчизняними ЗЗСО впроваджуються Положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти (2021), розроблене за рекомендаціями Державної служби якості освіти України до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у ЗЗСО [1].

Основні етапи розбудови внутрішньої системи оцінювання якості освіти включають: її проєктування (мети, необхідних ресурсів, механізму та критеріїв функціонування, способів прийняття управлінських рішень); самооцінювання (моніторинг складових освітнього процесу, аналіз отриманих результатів, визначення рівня якості та результативності функціонування системи освіти); звітування (аналіз стану та обґрунтування напрямів удосконалення функціонування освітньої системи); планування заходів щодо функціонування системи освіти ЗЗСО [1, 2].

Далі проаналізуємо ситуацію щодо стану внутрішнього моніторингу навчальних досягнень учнів із трудового навчання безпосередньо у ЗЗСО. Результати моніторингових досліджень навчальних досягнень учнів отримуються ЗЗСО шляхом проведення та аналізу діагностичних вхідних (на початку навчального року), семестрових (кінець грудня) та річних (травень) контрольних робіт з предмету. Регулярність вимірювань навчальних досягнень учнів дає змогу виявляти динамічні зміни у показниках

якості опанування змістом трудового навчання та розробляти, на цій основі, корекційні педагогічні впливи в освітній діяльності кожного учня [4].

Результати моніторингових досліджень дають змогу отримати таку інформацію: рейтинг класу з трудового навчання в школі; рейтинг кожного учня з трудового навчання в класі та школі; якість трудового навчання учнів у відсотковому вираженні; рейтинг учнів із трудового навчання серед паралельних класів; рейтинг класу з трудового навчання у паралелі; моніторинг рівня результатів трудового навчання по окремих класах; списки учнів з високим, достатнім, середнім та початковим рівнями навчальних досягнень із трудового навчання та ін.

Зазначена вище інформація дає змогу вчителю трудового навчання поширювати її серед учнів і батьків, стимулюючи в учнів потребу в навчанні. Вивчення чинників набуття досягнутих результатів трудового навчання допомагає всім учасникам освітнього процесу визначати конкретні кроки з поліпшення його якості.

Водночас варто зазначити, що на сучасний стан внутрішнього моніторингу навчальних досягнень учнів із предметного шкільного навчання обмежується, головним чином, збором, обробкою даних для складання річних звітів без аналізу соціальних вимог ринку освітніх послуг, порівняльного аналізу стану та перспектив розвитку трудового навчання в ЗЗСО. Потребують систематичних досліджень методи педагогічного прогнозування прийняття організаційно-педагогічних рішень із забезпечення відповідності результатів трудового навчання учнів чинним вимогам державних стандартів базової і повної середньої освіти.

Висновки. Аналіз практичного стану методики організації моніторингу навчальних досягнень учнів дає нам змогу визначити коло проблем, які потребують вирішення під час дослідження:

- вивчення стану дослідженості питань організації моніторингу якості освіти виявило чотири напрями досліджень: моніторинг як засіб оцінювання результативності освітньої діяльності ЗЗСО; моніторинг ринку освітніх послуг для випускників ЗЗСО; моніторинг якості надання освітніх послуг здобувачам; впровадження сучасних інноваційних педагогічних технологій у здійснення моніторингових заходів у ЗЗСО. Водночас проблема підвищення якості предметного трудового навчання учнів 5–9-х класів засобами науково-обґрунтованої методики моніторингу їхніх навчальних досягнень дотепер залишається поза увагою дисертаційних робіт

вітчизняних науковців і зарубіжних дослідників та потребує якісно іншого підходу в дослідженні цієї проблеми;

- аналіз практичного стану організації моніторингових заходів із визначення якості із предметного шкільного навчання на зовнішньому рівні характеризується нововведеними у 2021 р. вимогами, критеріями та індикаторами поетапного зовнішнього оцінювання освітніх процесів, спрямованих на отримання об'єктивних, неупереджених висновків щодо реального стану предметних навчальних досягнень учнів, обґрунтування перспектив їхнього поліпшення. Перший досвід впровадження інституційних аудитів закладів ЗЗСО потребує належного аналізу отриманих результатів щодо досягнень учнів із трудового навчання та вивчення позитивного досвіду;

- вивчення стану практичної організації внутрішнього моніторингу навчальних досягнень учнів із трудового навчання засвідчило його поетапну розробленість для здійснення вхідних, семестрових і річних діагностичних заходів, спрямованих на виявлення динамічних змін у показниках якості опанування учнями змістом трудового навчання та розробку корекційних педагогічних впливів в освітній діяльності учнів. При цьому було виявлено відсутність системного підходу до розв'язання проблем збору, аналітичної обробки та об'єктивного представлення і використання діагностичної інформації на всіх етапах внутрішнього моніторингу навчальних досягнень учнів із трудового навчання.

Перспективи подальших досліджень.

Аналіз стану практичної організації та здійснення моніторингу навчальних досягнень учнів виявив потребу в розробці та впровадженні методики моніторингу навчальних досягнень учнів 5–9-х класів з трудового навчання. Виходячи з цього, актуалізуються проблеми обґрунтування моделі та педагогічних умов моніторингу навчальних досягнень учнів з трудового навчання, визначення критеріїв, показників і рівнів оцінювання навчальних досягнень учнів 5–9-х класів з трудового навчання, які підлягають моніторингу, та розробки методичного забезпечення щодо впровадження й ефективного функціонування методики моніторингу навчальних досягнень учнів 5–9-х класів із трудового навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абетка для директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ, 2021. 350 с.

2. Білик О. О. Інформаційна технологія моніторингу якості загальноосвітніх навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. техн. наук: 05.13.06. Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси, 2009. 19 с.

3. Ілійчук Л. Моніторинг як важлива складова системи забезпечення якості вищої освіти. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2021. №7–8 (193–194) липень-серпень. С. 73–77.

4. Кучик А.О. Моніторингові дослідження як засіб підвищення професійної компетенції педагогічної праці і результатів навчання учнів. Костопіль, 2017. 62 с.

5. Ляшенко О. І. Організаційно-методичні засади моніторингу якості освіти. *Педагогіка і психологія*. 2007. № 2. С. 34–40.

6. Методика оцінювання освітніх і управлінських процесів закладу загальної середньої освіти під час інституційного аудиту. Затверджено наказом Державної служби якості освіти України від 29.03.2021 р. № 01-11/25. URL: <https://www.google.com/search?q> (дата звернення: 11.02.2022).

7. Моніторинг та оцінювання якості освіти: навчально-методичний посібник до курсу / Авт.-упоряд. І. В. Сгорова. Івано-Франківськ, 2021. 141 с.

8. Основные результаты международного сравнительного исследования PISA-2018. URL: <https://riks.by/pisa/556-osnovnye-rezultaty-mezhdunarodnogo-sravnitel'nogo-issledovaniya-pisa-2018.html> (дата звернення: 06.02.2022).

9. Порядок зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти. Постанова Кабінету міністрів України від 31 грудня 2005 р. № 1312. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2005_12_31/KP041095.html (дата звернення: 03.02.2022).

10. Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти. Наказ Міністерства освіти і науки України від 9 січня 2019 р. № 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text> (дата звернення: 12.03.2022).

11. Трудове виховання молодших школярів в умовах реформування початкової освіти: монографія / За ред. Л. А. Гуцан. Київ, 2019. 152 с.

12. Baker F., Kim S. H. Item Response Theory. New York, 2004. pp. 171–201.

13. Battauz M. The R Package equateIRT: A Tutorial. *Journal of Statistical Software*. 2016. № 55. pp. 1–22.

14. Holland P. W., Dorans, N. J. Linking and equating. In R. L. Brennan (Ed.). *Educational measurement*. Westport, 2006. pp. 187–220.

15. Kolen M. J., Brennan R. L. Test equating,

linking, and scaling: Methods and practices. New York, 2004. 333 p.

REFERENCES

1. Abetka dlya dyrektora. Rekomendatsiyi do pobudovy vnutrishnoyi systemy zabezpechennya yakosti osvity u zakladi zahalnoyi serednoyi osvity (2021). [Alphabet for the director. Recommendations for building an internal system for ensuring the quality of education in general secondary education]. Kyiv, 350 p. [in Ukrainian].
2. Bilyk, O. O. (2009). Informatsiyana tekhnolohiya monitorynhu yakosti zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Information technology for monitoring the quality of secondary schools]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Cherkasy State Technological University. Cherkasy, 19 p. [in Ukrainian].
3. Iliyuchuk, L. (2021). Monitorynh yak vazhlyva skladova systemy zabezpechennya yakosti vyshchoyi osvity [Monitoring as an important component of the quality assurance system of higher education]. "Youth and market". *Monthly scientific-pedagogical journal*. Drohobych, Vol.7–8 (193–194) July-August, pp. 73–77. [in Ukrainian].
4. Kuchyk, A.O. (2017). Monitorynhovi doslidzhennya yak zasib pidvyshchennya profesynoyi kompetentsiyi pedahohichnoyi pratsi i rezultativ navchannya uchniv [Monitoring research as a means of improving the professional competence of pedagogical work and learning outcomes of students]. Kostopil, 62 p. [in Ukrainian].
5. Lyashenko, O. I. (2007). Orhanizatsiyno-metodychni zasady monitorynhu yakosti osvity [Organizational and methodological principles of monitoring the quality of education]. *Pedagogy and psychology*. Vol. 2, pp. 34–40. [in Ukrainian].
6. Metodyka otsinyuvannya osvitnikh i upravlinskykh protsesiv zakladu zahalnoyi serednoyi osvity pid chas instytutsiynoho audytu. Zatverdzheno nakazom Derzhavnoyi sluzhby yakosti osvity Ukrayiny vid 29.03.2021 r. № 01-11/25 [Methods of assessing the educational and management processes of the institution of general secondary education during the institutional audit. Approved by the order of the State Service for the Quality of Education of Ukraine dated March 29, 2021 № 01-11 / 25]. Available at: <https://www.google.com/search?q> (Accessed 11 Feb. 2022). [in Ukrainian].
7. Monitorynh ta otsinyuvannya yakosti osvity: navchalno-metodychnyy posibnyk do kursu (2021). [Monitoring and evaluation of the quality of education: educational and methodical course manual]. (Ed.). I. V. Yehorova. Ivano-Frankivsk, 141 p. [in Ukrainian].
8. Osnovnyye rezultaty mezhdunarodnogo sravnitel'nogo issledovaniya PISA-2018 [Main results of the international comparative study PISA-2018]. Available at: <https://rikc.by/pisa/556-osnovnye-rezultaty-mezhdunarodnogo-sravnitel'nogo-issledovaniya-pisa-2018.html> (Accessed 6 Feb. 2022).
9. Poryadok zovnishnoho nezalezhnoho otsinyuvannya ta monitorynhu yakosti osvity. Postanova Kabinetu ministriv Ukrayiny vid 31 hrudnya 2005 r. № 1312 [Procedure for external independent evaluation and monitoring of the quality of education. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 31, 2005 № 1312]. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2005_12_31/KP041095.html (Accessed 3 Feb. 2022). [in Ukrainian].
10. Poryadok provedennya instytutsiynoho audytu zakladiv zahalnoyi serednoyi osvity. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny vid 9 sichnya 2019 r. № 17 [The procedure for conducting an institutional audit of general secondary education institutions. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of January 9, 2019 № 17]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-19#Text> (Accessed: 12 Mar. 2022). [in Ukrainian].
11. Trudove vykhovannya molodshykh shkolyariv v umovakh reformuvannya pochatkovoyi osvity: monohrafiya (2019). [Labor education of junior schoolchildren in terms of reforming primary education: a monograph]. (Ed.). L. A. Gutsan. Kyiv, 152 p. [in Ukrainian].
12. Baker, F. & Kim, S. H. (2004). Item Response Theory. New York, pp. 171–201. [in English].
13. Battauz, M. The R Package equateIRT: A Tutorial. *Journal of Statistical Software*. 2016. No.55, pp. 1–22. [in English].
14. Holland, P. W. & Dorans, N. J. (2006). Linking and equating. In R. L. Brennan (Ed.). *Educational measurement*. Westport. pp. 187–220. [in English].
15. Kolen, M. J. & Brennan, R. L. (2004). Test equating, linking, and scaling: Methods and practices. New York, 333 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 31.03.2022

УДК 37.013:316.77

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.255778>

Ален Зінорук, аспірант кафедри педагогіки
Національного університету біоресурсів і природокористування України

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ “КОМУНІКАТИВНІ УМІННЯ”

Статтю присвячено розкриттю змісту поняття “комунікативні уміння”, а також споріднених дефініцій з метою вдосконалення наявного категоріального апарату.

Досліджено та систематизовано різні підходи вітчизняних фахівців до визначення наступних близьких або тотожних за змістом понять: “комунікативні уміння”, “комунікативні навички”, “комунікативні здібності”, “комунікативні компетенції”, “комунікативна компетентність”. З'ясовано, що в широкому розумінні поняття “комунікативні уміння” у вітчизняній науковій літературі часто застосовується як синонім комунікативних компетенцій або комунікативної компетентності. У вузькому розумінні комунікативні уміння розглядаються як набудова над базисом комунікативних навичок, а загальне змістове поле цих двох дефініцій відповідає змістовому полю поняття “комунікативна компетентність”.

Побудовано модель змістового поля поняття “комунікативні уміння” у вузькому розумінні та споріднених із ним понять “комунікативна компетентність” та “комунікативні навички”. Сформульовано авторське визначення поняття “комунікативні уміння” в широкому та вузькому розумінні. У вузькому значенні під комунікативними уміннями пропонується розуміти набудову над комплексом комунікативних навичок, що набувається особистістю у процесі вдосконалення власних комунікаційних практик на принципах гнучкої адаптації та підвищення їх продуктивності та ефективності. У більш широкому розумінні комунікативні уміння можуть застосовуватись як синонім комунікативної компетентності.

Ключові слова: комунікативні уміння; комунікативні навички; комунікативні здібності; комунікативні компетенції; комунікативна компетентність.

Табл. 1. Рис. 1. Літ. 7.

Ален Zinoruk, Postgraduate Student of the Pedagogy Department, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THE ESSENCE OF THE CONCEPT “COMMUNICATIVE SKILLS”

The article is devoted to the disclosure of the essence of the concept “communicative skills” as well as related definitions in order to improve the existing categorical apparatus.

Various approaches of domestic proficient with a view to determining similar in meaning and equivalent concepts have been studied and systematized to the following definitions: “communicative skills”, “communicative attainments”, “communicative abilities”, “communicative competencies”, “communicative competence”. The concept “communicative skills” in the domestic scientific literature is often used as a synonym of communicative competencies or communicative competence was found in the broad sense. Communicative skills are seen as a superstructure over the basis of communicative attainments and the common content field of these two definitions corresponds to the semantic field of the concept “communicative competence” in the narrow sense.

The model of the content field of the concept “communicative skills” in the narrow sense and related concepts of “communicative competence” and “communicative attainments” is constructed. The author’s definition of the notion “communicative skills” in the broad and narrow sense is formulated. Communication skills in the narrow sense are proposed to mean the addition of a set of communication skills acquired by a person during the process of improving their own communication practices, which are based on the principles of flexible adaptation and increasing their productivity and the effectiveness of changes. Communicative skills can be used as a synonym of communicative competence in the broader sense of the term.

Keywords: communicative skills; communicative attainments; communicative abilities; communicative competences; communicative competence.

Постановка проблеми. В умовах становлення новітньої соціально-економічної парадигми, відомої, як Індустрія 4.0, на перший план у системі ключових компетенцій фахівця виходять комунікативні уміння та креативні компетенції. Прискорена динаміка соціально-економічних систем становить до фахівця такі вимоги, як адаптивність

до змін у соціальному оточенні, здатність до ефективною роботи з інформаційними джерелами та до обміну інформацією, уміння чітко і без можливості подвійних трактувань доносити свою думку до аудиторії чи окремого контрагента. В сучасному розумінні саме гуманітарний розвиток студентів розглядається як ключова складова системи вищої освіти [2].

Компетентнісний підхід, що став основою трансформації сучасної вітчизняної вищої освіти, передбачає чітке виокремлення комунікативних компетенцій. Традиційна система освіти в сучасних умовах демонструє недовірливість, оскільки сучасному фахівцеві недостатньо набути певного комплексу професійних знань та умінь, щоб бути конкурентоспроможним на ринку праці. Професійні знання та уміння сьогодні зазнають прискорених змін, тому для фахівця більш важливими є наявність комунікативних умінь, творчих компетенцій, а також здатність до перманентного професійного зростання у процесі безперервного опанування професійними знаннями, що постійно оновлюються.

З огляду на це, завдання чіткого визначення змістового наповнення дефініції “комунікативні уміння” видається актуальним і своєчасним завданням.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

У вітчизняній науковій літературі часто застосовуваними є близькі або тотожні за змістом категорії “комунікативні уміння”, “комунікативні навички”, “комунікативні здібності”, “комунікативні компетенції”, “комунікативна компетентність”. Зміст зазначених дефініцій, застосовуваних стосовно до вищої освіти, досліджувався низкою фахівців, такими як: М. Айзенбарт [1], Т. Каменева [3], І. Максименко та Т. Шепеленко [4], Л. Пляка [5], Г. Сегач [6], Л. Тригуб та І. Власенко [7], що сформулювали визначення, як загальних дефініцій, так і підкатегорій відповідно до окремих спеціальностей.

Утім, робіт, присвячених визначенню змістових полів зазначених дефініцій та їх співвідношення, досі ще бракує, що і становить нерозв’язану частину загальної проблеми, що є предметом пропонованого дослідження.

Враховуючи вищесказане, **мету статті** формуємо як окреслення змісту поняття “комунікативні уміння”, а також споріднених дефініцій, що має на меті вдосконалення наявного категоріального апарату.

Вклад основного матеріалу. Ситуація, що склалася у вітчизняній науковій літературі навколо понять “комунікативні уміння”, “комунікативні навички”, “комунікативні здібності” та близьких за змістом або тотожних, таких як “комунікативні компетенції” та “комунікативна компетентність”, частково зумовлена їх походженням із закордонної освітньої практики, що призвело до виникнення комплексу споріднених чи синонімічних понять, що частково або повністю замінюють одне одного. Однак з огляду на те, що змістовні відтінки та змістовні поля значень зазначених

понять мають певні відмінності, доцільно дослідити різні підходи до їх визначення у науковій практиці.

Дослідниця Т. Каменева, аналізуючи комунікативні уміння як складову частину професійного мовлення психолога, використовує у своїй статті дефініції “комунікативні уміння” та “комунікативні компетенції” як тотожні. Автор розглядає комунікативні уміння, як складник поняття “мовленнєва компетенція” (“мовленнєва компетентність”), що визначається, як основа професійних компетенцій фахівців будь-яких галузей та визначальний фактор професійної конкурентоспроможності на ринку праці. У процесі дослідження вона також аналізує споріднені категорії мовленнєвої компетенції, що дає змогу більш чітко окреслити змістовне поле зазначеного поняття, зокрема, автором проаналізовано категорії мовленнєвої майстерності, мовленнєвих навичок, комунікативної культури, комунікативної функції, комунікативних ознак культури мовлення, комунікативної доцільності мовлення, комунікативних якостей мовлення, мовленнєвої поведінки, мовленнєвої діяльності, мовленнєвого спілкування та ін. [3].

Ланцюжки дефініцій, побудованих Т. Каменєвою, несе суттєву користь для розуміння глибини змістовних полів надкатегорії мовленнєвої компетенції та підкатегорії комунікативних компетенцій. Результатом проведеного нею дослідження стало визначення комплексу психолого-педагогічних, соціально-психологічних та загальнопсихологічних умов, що зумовлюють успішне формування мовленнєвої компетенції. Утім, детально аналізуючи споріднені категорії, чіткого визначення поняття “комунікативні уміння” Т. Каменєва не дає [3].

Натомість, М. Айзенбарт, розглядаючи у своїй статті поняття соціально-комунікативної компетенції, тісно пов’язує між собою поняття “соціальна компетенція” та “комунікативна компетенція”. Під соціальною компетенцією автор розуміє здатність до співпраці, наявність комунікативних навичок, громадянських і соціальних цінностей, уміння визначати особисті ролі в соціумі та долати проблеми в тих чи тих життєвих ситуаціях, а також мобільність у різних соціальних умовах. Необхідно відзначити, що М. Айзенбарт, посилаючись на закордонних учених, комунікативну компетенцію трактує як:

- комплекс знань про систему мови та її одиниці;
- здатність людини до спілкування вербальними засобами в різних видах мовленнєвої діяльності відповідно до поставлених комунікативних

завдань, а також здатність формулювати, розуміти та інтерпретувати висловлювання.

До її складників він відносить:

- володіння комунікативними технологіями;
- намагання зрозуміти проблеми та особливості контрагентів у комунікації;
- уміння розуміти невербальні компоненти: інтонації, міміку, жести;
- здатність попереджувати та врегульовувати конфлікти;
- практичні навички ораторського мистецтва;
- багатство словникового запасу;
- володіння нормами етики та етикету;
- здатність до емпатії;
- навички активного слухання;
- здатність виразно, але не надмірно застосовувати засоби невербальної комунікації;
- грамотне та стилістично внормоване писемне мовлення;
- здатність до аргументації думок;
- розвинене усне мовлення [1].

Формування соціально-комунікативної компетенції М. Айзенбарт розглядає як важливу психолого-педагогічну та соціальну проблему, неодмінну умову успішного навчання та самореалізації особистості, запоруку її нормального психологічного розвитку. Автор наводить таке визначення соціально-комунікативної компетенції особистості – це інтегральна база характеристика, що відбиває рівень уміння контактувати чи взаємодіяти з іншими людьми; дає можливість ефективно впливати на поведінку людей у середовищі спілкування; забезпечує оволодіння суспільною реальністю за рахунок використання комунікативних механізмів [1].

І. Максименко та Т. Шепеленко використовують дефініцію “комунікативні уміння”, розглядаючи її як властивість особистості, що ґрунтується на здібностях, характерологічних рисах та вольових якостях [4].

У дисертаційній роботі Г. Сегач використовує поняття “комунікативні уміння”, що визначаються як інтегративна властивість особистості, яка набувається на основі раніше засвоєних навичок і знань та виявляється у здатності здійснювати комунікативну діяльність у нових умовах. Автор підкреслює, що вважає комунікативні уміння утворенням більш високого порядку, ніж комунікативні навички, оскільки саме комунікативні уміння є завершальною стадією формування навичок [6].

З цією думкою варто погодитися, оскільки наявність знань та навичок слугує базисом, необхідним для формування умінь як адаптивного комплексу компетенцій, що дають змогу успішно

провадити діяльність в умовах змінного середовища.

Л. Пляка в своїй статті послуговується дефініцією “комунікативні здібності”, які, на думку автора, відіграють важливу роль в соціалізації індивіда, в його психологічному розвитку, а також у набутті необхідних форм соціальної поведінки. Комунікативні здібності поділяються на дві групи: володіння технікою контакту та спілкування та уміння користуватися особистісними комунікативними властивостями у процесі спілкування [5].

Л. Тригуб та І. Власенко розглядають комунікативні уміння як здійснення опосередкованої та безпосередньої взаємодії, уміння грамотно і правильно пояснювати свою думку і адекватно сприймати ту інформацію, що передає партнер у процесі спілкування. Розвиток комунікативних умінь зумовлений особистісними новоутвореннями не тільки у сфері інтелекту, але й у сфері особистісних характеристик, що мають особливе значення для професійної діяльності [7].

При цьому комунікативні навички Л. Тригуб та І. Власенко розглядають як свідомі, проте автоматизовані дії, які сприяють швидкому відбиттю у свідомості людини комунікативних ситуацій та визначають успішність сприйняття та розуміння об’єктивної реальності і відповідного впливу на неї у процесі комунікації. Автори визначають комунікативні навички як характеристику, що демонструє механізми взаємодії індивіда з іншими людьми у процесі комунікації, показує, чи правильно він їх розуміє та транслює дані, отримані від світу, навколишніх та самого себе. Крім того, Л. Тригуб та І. Власенко розрізняють комунікативні навички та уміння, що сприяють ефективному спілкуванню. Останнє поняття вони розглядають як більш широке, тобто його змістовне поле повністю охоплює поняття комунікативних навичок, а крім того, також містить здатність переконувати, уміння слухати, навички об’єктивно оцінювати людей та ін. Автори зазначають, що комунікативні уміння та комунікативні навички – це різні рівні оволодіння комунікативною діяльністю щодо оцінки ситуації, в якій відбувається спілкування, встановлення контакту, вироблення та передавання інформації, її сприйняття, планування й організації спілкування, забезпечення його ефективного перебігу та ін. [7].

Систематизуємо різні підходи до трактування зазначених споріднених дефініцій за допомогою таблиці.

Аналіз різних підходів до визначення поняття “комунікативні уміння” дає підставу зробити висновок, що зазначена дефініція використовується

Таблиця 1.

Визначення поняття “комунікативні уміння” та споріднених із ним дефініцій

Автор	Поняття	Трактування
1	2	3
Т. Каменєва	Комунікативні уміння Комунікативні компетенції	Застосовує як синоніми. Визначає, як складову поняття “мовленнєва компетенція” (“мовленнєва компетентність”), що визначається, як основа професійних компетенцій фахівців будь-яких галузей та визначальний фактор професійної конкурентоспроможності на ринку праці [3]
М. Айзенбарт	Соціально-комунікативна компетенція	Це інтегральна базова характеристика, що відбиває рівень уміння контактувати чи взаємодіяти з іншими людьми; дає можливість ефективно впливати на поведінку людей в середовищі спілкування; забезпечує оволодіння суспільною реальністю за рахунок використання комунікативних механізмів [1]
І. Максименко, Т. Шепеленко	Комунікативні уміння	Властивість особистості, що ґрунтується на здібностях, характерологічних рисах та вольових якостях [4]
Г. Сегач	Комунікативні уміння	Інтегративна властивість особистості, що набувається на основі раніше засвоєних навичок і знань та виявляється у здатності здійснювати комунікативну діяльність в нових умовах. Є утворенням більш високого порядку, ніж комунікативні навички, оскільки саме комунікативні уміння є завершальною стадією формування навичок [6]
Л. Пляка	Комунікативні здібності	Відіграють важливу роль в соціалізації індивіда, в його психологічному розвитку, а також у набутті необхідних форм соціальної поведінки. Поділяються на дві групи: володіння технікою контакту та спілкування та уміння користуватися особистісними комунікативними властивостями у процесі спілкування [5]
Л. Тригуб, І. Власенко	Комунікативні уміння	Здійснення опосередкованої та безпосередньої взаємодії, як уміння грамотно та правильно пояснювати свою думку та адекватно сприймати ту інформацію, що передає партнер у процесі спілкування [7]
	Комунікативні навички	Характеристика, яка демонструє механізми взаємодії індивіда з іншими людьми у процесі комунікації, показує, чи правильно він їх розуміє та транслює дані, отримані від світу, оточуючих та самого себе [7]

різними авторами як у широкому, так і в більш вузькому значенні. У широкому трактуванні дефініція “комунікативні здібності” є за своїм змістовним полем тотожною поняттю “комунікативні компетенції” (“комунікативна компетентність”).

У більш вузькому розумінні комунікативні уміння відрізняються від комунікативних навичок. Співвідношення останніх двох дефініцій є доволі складним, оскільки вони, з одного боку, поділяють змістовне поле певної надкатегорії, яку як раз можна назвати комунікативною компетентністю або комплексом комунікативних компетенцій, а з іншого – можуть розглядатись, як базис (комунікативні навички) та надбудова (комунікативні уміння). На рис. 1 представлено модель співвідношення змістовних полів зазначених дефініцій.

Поняття комунікативних здібностей не можна

розглядати, як синонім поняття комунікативні уміння. У визначенні автора Л. Пляки воно є ширшим за комунікативні уміння і охоплює, як особистісні комунікативні властивості так і техніку володіння ними [5].

Сформулюємо власне визначення поняття “комунікативні уміння” в широкому та у вузькому значенні.

У вузькому значенні під комунікативними уміннями ми розуміємо надбудову над комплексом комунікативних навичок, що набувається особистістю в процесі вдосконалення власних комунікаційних практик на принципах гнучкої адаптації та підвищення їх продуктивності й ефективності.

У більш широкому розумінні комунікативні уміння можуть застосовуватись як синонім комунікативної компетентності.

Рис. 1. Модель змістовного поля поняття “комунікативні уміння” та споріднених із ним

Принцип ефективності полягає у тому, що комунікація повинна приносити максимальний очікуваний ефект при мінімальних витратах часу та зусиль контрагентів. Принцип продуктивності означає, що успішна комунікація має приносити додаткові позитивні результати: як безпосередні, так і віддалені. Продуктивна комунікація є підґрунтям для розвитку сталих комунікаційних зв'язків. Принцип гнучкої адаптації полягає у тому, що умови комунікаційної ситуації можуть бути відмінними від очікуваних або змінюватися протягом комунікації, що вимагає від індивіда здатності усвідомлювати такі зміни та підлаштовуватись під них.

Висновки з дослідження. Як показало проведене дослідження, категоріальний апарат сфери комунікативних компетенцій є досить складним, а змістовні поля базових категорій – недостатньо чітко окресленими. Це має наслідком наявність широкого та вузького трактування поняття комунікативних умінь, недостатню чіткість співвідношень понять “комунікативні уміння”, “комунікативні навички”, “комунікативні здібності”, “комунікативні компетенції” та “комунікативна компетентність”, а також розмитість змістовних полів зазначених дефініцій.

У цій статті було уточнено поняття “комунікативні уміння” та встановлено його змістовне поле, втім, проблема потребує подальших досліджень, особливо стосовно субкатегорій, надкатегорій та близьких за змістом понять у галузі комунікативної компетентності, що має зумовити напрям подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзербарт М.М. Сутність поняття “соціально-комунікативна компетентність” в сучасній науковій

парадигмі. *Молодий вчений*. 2017. №4.3 (44.3). С. 1–4.

2. Ісаєва О., Шайнер Г. Гуманітарний розвиток студентів як складова системи вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2021. №10 (196). С. 58–62.

3. Каменева Т.В. Комунікативні вміння як складова професійного мовлення психолога. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. пр. 2019. Вип. 15. С. 221–228.

4. Максименко І.Г., Шепеленко Т.Л. Теоретико-методичні засади формування комунікативних умінь студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. URL: <https://bit.ly/3LvsGwc> (дата звернення: 22.02.22).

5. Пляка Л.В. Психологічні особливості формування комунікативних здібностей у майбутніх провізорів. URL: <https://bit.ly/3KgZ4BE> (дата звернення: 22.02.22).

6. Сагач Г.М. Формування комунікативних умінь студентів економічного університету в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Інститут педагогіки і психології професійної освіти. Ужгород, 1999. 12 с. <https://bit.ly/3MzPA66>

7. Тригуб Л.П., Власенко І.В. Комунікативні навички та вміння для ефективного вивчення англійської мови самостійно. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Філологія*. 2019. №40. Т. 2. С. 137–140.

REFERENCES

1. Aizerbart, M. M. (2017). Sutnist poniatia “sotsialno-komunikativna kompetentsiia” v suchasni naukovi paradymhi [The essence of the concept of “social-communicative competence” in the modern scientific paradigm]. *Young Scientist*. No. 4.3 (44.3). pp. 1–4. [in Ukrainian].

2. Isaieva, O. & Shainer, H. (2021). Humanitarnyi rozvytok studentiv yak skladova systemy vyshchoi osvity [Humanitarian development of students as a component of the higher education system]. *Youth and market*. No. 10 (196). pp. 58–62. [in Ukrainian].

3. Kamenieva, T. V. (2019). Komunikativni vminnia yak skladova profesiinoho movlennia psykholooha [Communicative skills as a component of professional speech of a psychologist]. *Collection of scientific works “Problems of Modern Psychology”*. Vol. 15. pp. 221–228. [in Ukrainian].

4. Maksymenko, I. H. & Shepelenko, T. L. Teoretyko-metodychni zasady formuvannia komnktyvnykh umin studentiv u protsesi vyvchennia psykhologo-pedahohichnykh dystsyplin [Theoretical and methodological principles of forming students' communicative skills in the process of studying psychological and pedagogical disciplines]. Available at: <https://bit.ly/3LvsGwc> (Accessed 22 Feb. 2022). [in Ukrainian].

5. Pliaka, L. V. Psykhologichni osoblyvosti formuvannia komunikativnykh zdibnosti u maibutnikh provizoriv [Psychological features of the formation of

communicative abilities in future pharmacists]. Available at: <https://bit.ly/3KgZ4BE> (Accessed 22 Feb. 2022). [in Ukrainian].

6. Sahach, H. M. (1999). Formuvannya komunikatyvnykh umin studentiv ekonomichnoho universytetu v protsesi vyvchennia psikhologo-pedahohichnykh dystsyplin [Formation of communicative skills of students of the University of Economics in the process of studying psychological and pedagogical disciplines]. *Extended*

abstract of Doctor's thesis. Institute of Pedagogy and Psychology of Vocational Education. Uzhhorod, 12 p. Available at: <https://bit.ly/3MzPA66> [in Ukrainian].

7. Tryhub, L. P. & Vlasenko, I. V. (2019). Komunikatyvni navychky ta vminnia dlia efektyvnoho vyvchennia anhliiskoi movy samostiino [Communication skills and abilities for effective learning of English independently]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series. Philology*. No. 40. Vol.2. pp. 137–140. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.03.2022

УДК 007:070.4:378.4] (477.63)

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260032>

Ольга Баніт, магістр Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ТВОРЧА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

У статті розглянуто роль сучасних форм розвитку творчого потенціалу у процесі професійної підготовки студентів-журналістів. Визначено значення творчості не лише у професійній діяльності, а й процесі професійної підготовки спеціалістів галузі. Розглянуто провідні сучасні форми розвитку творчого потенціалу студентів спеціальності “Журналістика”. Особливе значення надано методу проєктів як провідному для розвитку професійно важливих якостей журналістів. Наголошено на можливості використання педагогом результатів творчих завдань для оцінки готовності студентів до професійної діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка; журналісти; творчість; творча індивідуальність; творча активність.

Лит. 8.

Olha Banit, Master Dnipro Oles Honchar National University

CREATIVE COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE JOURNALISTS

The article considers the role of modern forms of creative potential development in the process of professional training of student journalists. The profession of a journalist requires a person of creative individuality, the ability to act in unusual conditions, independence, self-improvement and self-development, creative thinking, the ability to create new and original. The importance of creativity not only in professional activity, but also in the process of professional training of specialists in the field is determined. It is emphasized that creative activity is a higher level of cognitive activity and involves theoretical understanding of knowledge, rapid expression of cognitive interest, finding an effective way to solve the problem. The leading modern forms of development of creative potential of students of the specialty “Journalism” are considered. These include, in particular, a study tour, independent work (for example, the project method), tasks related to the use of technical means and information from the Internet. It is proved that technical means and the Internet should be considered as a component of a journalist's creative activity. It is shown that the use of the Internet can have negative consequences for students' communication skills and impair their ability to communicate interpersonally, the ability to argue their point of view, speak and write competently. Effective learning tasks for the development of communication skills are conducting training interviews and press conferences using a dictaphone, finding sources of information over the phone and communicating with them. Particular importance is attached to the project method as a leader for the development of professionally important qualities of journalists (reflective, research, managerial, communicative, presentation, collaboration skills). Emphasis is placed on the possibility of the teacher using the results of creative tasks to assess the readiness of students for professional activities.

Keywords: professional training; journalists; art; creative individuality; creative activity.

Постановка проблеми. Здатність до творчості є однією із професійних рис журналістів. Зробити свою діяльність успішною має змогу журналіст, який є творчою особистістю, здатною до самовдосконалення та саморозвитку. Суспільство потребує журналістів з високою професійною культурою, широкою

ерудицією, вираженою творчою індивідуальністю. Остання передбачає здатність особистості до самовизначення, саморегулювання, самореалізації та самовдосконалення у сучасному суспільстві.

Водночас творчість – складова не лише професійної діяльності, а й професійної підготовки журналістів. За допомогою творчих завдань

можна добитися розвитку в студентів низки фахових якостей, які вимагаються від фахівців галузі. Різні форми розвитку творчого потенціалу майбутніх журналістів забезпечують вироблення самостійності, здатності креативно мислити, активно діяти у нестандартних ситуаціях. Уся система професійної підготовки майбутніх журналістів має бути підпорядкована меті виховати творчу індивідуальність.

Аналіз останніх досліджень. Специфіку професійної підготовки журналістів вивчають О. Жовнич, О. Кокоша, Я. Фруктова, Л. Барановська, Л. Нагорнюк, О. Сидорчук, С. Яценко та інших. Творчий аспект підготовки майбутніх журналістів детально досліджено у працях М. Дяченко, А. Церковного та М. Церковної, Я. Пономарьової, В. Пушкіної, Н. Драган-Іванець, Г. Синоруб.

Професійна компетентність журналіста розглядається дослідниками як інтегрована риса особистості, що передбачає її здатність ефективно діяти для досягнення мети. Її вироблення відбувається не стихійно і не самостійно, а потребує цілеспрямованого формування вміння і готовності результативно діяти у стандартних та нестандартних умовах професійної діяльності [2].

У освітній практиці виокремлюють три рівні активності. Перший (“активність відтворення”) передбачає прагнення запам’ятовувати та відтворювати знання, засвоювати і використовувати способи відтворення знань за зразком. Другий (“активність інтерпретації”) – осягнути суть явища чи процесу, що досліджується, встановити зв’язки, опанувати способи використання знань у змінених умовах, а не за пропонованим педагогом взірцем. Третій (“творча активність”) – є вищим рівнем активності та передбачає теоретичне осмислення знань, максимально швидкий прояв пізнавальних інтересів, самостійне віднайдення ефективних способів виконання завдання [1].

Індивідуальний розвиток особистості потребує свободи та незалежності. Водночас необхідність пристосування до соціального середовища та прагнення незалежності викликають потребу соціальної творчості [8]. На переконання М. Дяченко, творчість надає майбутньому журналісту можливість самовдосконалення та професійного самовиявлення. Процес професійного становлення журналіста (оволодіння знаннями, вміннями та навичками) відбувається на тлі творчості, через неї виявляється індивідуальність людини. Невдоволеність, розчарування, проблеми із навчанням, уповільнення руху до саморозвитку та самореалізації студентів-журналістів викликані нереалізованістю ними себе, своєї індивідуальності.

За таких умов найбільш відповідною, на думку дослідниці, є орієнтація на індивідуалізацію навчання, проектування процесу формування творчої індивідуальності студентів-журналістів, що дозволяє підвищити ефективність професійної підготовки, забезпечити динаміку основних компонентів системи підготовки, адаптувати теоретичну і професійну підготовку журналістів до перспективних напрямів розвитку галузі. За спостереженням М. Дяченко, творча індивідуальність журналіста – це особистість, яка володіє творчою уявою та фантазією, здатна створювати нове, оригінальне, неповторне та впливати на хід суспільного життя [4].

Таким чином, розвиток творчого світосприйняття майбутніх журналістів є не лише рушієм освітнього процесу, а й запорукою професійної придатності та реалізації у професії. Це зумовлює необхідність узагальнення сучасних форм розвитку творчого потенціалу студентів-журналістів.

Мета дослідження – обґрунтувати виключне значення розвитку творчого потенціалу майбутніх журналістів у процесі професійної підготовки та розглянути його основні сучасні форми.

Виклад основного матеріалу дослідження. О. Куликова розглядає самостійну роботу як компонент творчої діяльності студентів. Під нею дослідниця розуміє пізнавальну діяльність студентів (навчальну, навчально-дослідну, науково-дослідницьку), яку викладач організовує, а студент здійснює пізнання без його безпосередньої участі. Самостійна робота має на меті оволодіння студентами фундаментальними знаннями, навичками практичної діяльності за фахом, розвиває відповідальність та організованість, сприяє формуванню творчого підходу до розв’язання нестандартних завдань. До самостійної роботи автор відносить такі види діяльності: підготовка та захист курсової роботи чи проекту, звіт про творчу зустріч з відомими журналістами, підготовка доповідей з презентаціями до семінарських занять, участь у проблемних дискусіях, ділові та рольові ігри, розробки макетів газет і журналів. Перелічені види робіт сприяють накопиченню та переданню досвіду творчої діяльності.

Окремим видом самостійної роботи є метод проектів, який поєднує самостійну роботу студентів із груповими заняттями та потребує лише консультативної допомоги викладача. З його допомогою можна навчити студентів: виявляти та формулювати проблеми, проводити їхній аналіз та визначати шляхи вирішення, знаходити джерела інформації та опрацьовувати інформацію, застосовувати знайдену інформацію для

виконання завдань. Таким чином, виконання студентами-журналістами різних видів самостійних творчих завдань сприяє глибшому засвоєнню знань та розвитку пізнавальних і творчих здібностей [7].

Застосування методу проєктів у процесі професійної підготовки журналістів має виключне значення, оскільки дає змогу сформувати такі уміння і навички, які є специфічними саме для журналістської діяльності: рефлексивні, пошукові (дослідницькі), менеджерські, комунікативні, презентаційні, вміння та навички співпрацювати [5].

Іншою результативною формою творчої діяльності студентів-журналістів є екскурсії, які підвищують їх інтерес до навчального матеріалу, сприяють закріпленню теоретичних знань та їх переведенню в площину практичних. У її ході студенти-журналісти вчаться спостерігати, аналізувати, ставити питання, словесно оформлювати результати відвідування. Екскурсії допомагають студентам визначитися із місцем майбутнього працевлаштування. Проведення екскурсій для студентів-журналістів можна розглядати як форму ознайомчої практики, яка орієнтована на отримання первинних професійних умінь. Вона формує у студентів навички включеного слухання, сприйняття нової інформації, аналізу різних типів продукції та послуг, написання текстів, здатність до самоорганізації та самоосвіти.

Екскурсії для студентів можуть проводитися до телеканалів, радіостанцій, редакцій, театрів, музеїв, бібліотек, книгарень. Вони передбачають ознайомлення з історією закладу, його структурою, процесом виробництва товарів та послуг. Студенти мають змогу відвідати різні види ЗМІ, відчути атмосферу та специфіку можливого майбутнього місця роботи. Напередодні екскурсії студенти самостійно знаходять загальну інформацію про об'єкт. Використовувані під час неї методи – демонстрація, бесіда, розповідь спостереження та інші.

Наприклад, під час відвідування телеканалу студенти мають змогу ознайомитися з основами тележурналістики, зрозуміти специфіку роботи тележурналістів, охарактеризувати структуру медіа, простежити етапи роботи над створенням програм тощо. Вони на власні очі бачать роботу колективу каналу, умови праці. Під час екскурсії спілкуються з працівниками каналу, отримують важливі фахові поради. За підсумками екскурсії студенти надають щоденник із записами, відгук про кожен об'єкт. Крім того, готують інформаційний матеріал про установи, які їх

найбільше зацікавили, презентацію-звіт та активно діляться враженнями у соціальних мережах. Аналіз звітних матеріалів дає змогу педагогу оцінити готовність студентів до професійної діяльності [6].

Не можна розглядати окремо від журналістської творчості технічні засоби (комп'ютер, телефон, диктофон), які журналісти використовують для оптимізації творчого процесу. Студент-журналіст має навчитися використовувати Інтернет для оперативної комунікації, фіксації отриманих відомостей, обробки даних, редагування текстів, накопичення, зберігання та миттєвої доставки інформації. Особливу роль відіграє Інтернет на пізнавальному етапі роботи над текстом, під час збору попередніх даних. Важливо сформувати в майбутніх журналістів уявлення про необхідність перевірки отриманої з мережі інформації. Як творче завдання можна попросити студентів знайти в Інтернеті інформацію для майбутньої публікації та перевірити її за альтернативними джерелами.

Під час організації занять варто враховувати, що сутність журналістської діяльності – творча, хоча сама вона давно пов'язана із технічними засобами (друкарський верстат, фотоапарат, радіо, телебачення, фотоапарат, відеокамера, комп'ютер та інші). Отримуючи інформацію за допомогою технічних засобів, журналіст особисто її тлумачить, осмислює та упорядковує. У викладенні ним фактів або розгляді проблеми завжди проявляється індивідуальна (суб'єктивна) позиція у поєднанні з документальними (об'єктивними) даними. Інтернет та технічні засоби не можуть стандартизувати його діяльність та вплинути на творчий компонент. Відповідно, студентам можуть бути запропоновані такі завдання: знайти в Інтернеті інформаційний привід для майбутньої публікації, висвітлення однієї події на сайтах різних видань, висловити свою думку з приводу актуальності суспільних проблем, порушуваних авторами матеріалів.

Важливо створювати у процесі підготовки умови, які б стимулювали формування відповідальності за свої публікації та культури мережевого спілкування. Наприклад, на етапі збору даних можна запропонувати студентам зв'язатися з авторами матеріалів, попросивши у них дозволу на використання інформації. При цьому варто назвати, викласти прохання, суть та плановані терміни майбутньої публікації. Так у студентів має сформуватися уявлення, що використання матеріалів без згоди автора порушує вимоги законодавства та правила професійної етики.

Для розвитку в майбутніх журналістів вміння відрізнити достовірну інформацію від недостовірної варто запропонувати їм написати свій варіант тексту для Інтернет видання та виокремити форми взаємодії між традиційними і онлайн медіа; схарактеризувати, як представлені в Інтернеті різні видання (“День”, “Дзеркало тижня” тощо); спрогнозувати розвиток ситуації: чи можна найближчим часом чекати тіснішої взаємодії традиційних і онлайн ЗМІ.

Водночас у процесі навчання потрібно враховувати негативний вплив Інтернету та технічних засобів на комунікативну здатність людини: здібність до міжособистісного спілкування, вмінню аргументувати свою точку зору, вміння розмовляти. Багато з активних користувачів Інтернету втрачають навичку грамотно розмовляти та писати від руки. Ефективними завданнями для розвитку культури діалогового спілкування в студентів-журналістів є: проведення пробних інтерв'ю, пресконференцій із використанням диктофона, пошук джерел інформації по телефону та налагодження спілкування з ними [3].

Висновки. Творчість є складовою не лише професійної діяльності, а й професійної підготовки журналістів. Система підготовки фахівців галузі має бути орієнтована на розвиток творчих здібностей студентів та вироблення професійних навичок посередництвом виконання творчих завдань. Творчість є найвищим рівнем пізнавальної активності та забезпечує краще засвоєння знань і розвиток самостійності студентів. Конкретні форми розвитку творчого потенціалу майбутніх журналістів (екскурсія, самостійна робота (зокрема, над проектами), виконання творчих завдань, пов'язаних із роботою з технічними засобами та інформацією з мережі Інтернет) не лише сприяють виробленню професійних умінь та навичок, а й дають викладачеві змогу оцінити ступінь готовності студентів до майбутньої професійної діяльності. Використання студентами-журналістами технічних засобів та мережі Інтернет має позитивний вплив на творчий процес. Самі технічні засоби та Інтернет мають розглядатися як складова творчої діяльності журналіста.

Перспектива подальших досліджень полягає у детальному вивченні та узагальненні методики виконання конкретних навчальних проєктів (пробна пресконференція, створення макету газети, проведення пробних інтерв'ю тощо), які складають творчий компонент професійної підготовки студентів-журналістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базиль Л.О. Концептуальні засади підготовки здобувачів професійної освіти до підприємницької діяльності. Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка. 2020. С. 17–24.

2. Барановська Л.В. Проблема формування комунікативної субкомпетентності як компоненти професійної компетентності майбутніх журналістів. Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка. 2020. С. 27–29.

3. Гандзюк В.О. Використання можливостей мережі Інтернет у системі професійної підготовки журналістів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* 2012. № 30. С. 322–325.

4. Дяченко М.Д. Основні засади творчої індивідуальності майбутнього журналіста у сучасних економічних умовах. *Науковий часопис НПУ імені Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2011. Вип. 26. С. 74–78.

5. Козловський Ю., Мукач Н., Ієвлев О., Кучай Т. Особливості формування проєктної компетентності майбутніх фахівців в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. *Молодь і ринок.* 2022. № 2 (200). С.6–11.

6. Куликова О. М. Екскурсія як форма організації ознайомчої практики студентів-журналістів. International scientific and practical conference “The European development trends in journalism, PR, media and communication”: conference proceedings. Wloclawek, Republic of Poland : “Baltija Publishing”. 2021. pp .70–73.

7. Куликова О.М. Роль самостійної роботи в підготовці студентів-журналістів. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: міжнар. наук. конф. Харків: ХДАК.* 2020. С.23–24.

8. Ржевська Н. Творчість як основна умова формування особистості майбутнього фахівця URL: <http://ipto.kiev.ua/files/prxo/prxo3.pdf> (дата звернення: 13.03.2022).

REFERENCES

1. Basil, L.O. (2020). Kontseptualni zasady pidhotovky zdobuvachiv profesiinoi osvity do pidpriemnytskoi diialnosti [Conceptual bases of preparation of applicants of professional education for business activity]. *Current issues of technological and vocational education: Proceedings of the II*

International Scientific and Practical Conference. Hlukhiv, pp. 17–24. [in Ukrainian].

2. Baranovskaya, L. V. (2020). Problema formuvannia komunikativnoi subkompetentnosti yak komponenty profesiinoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv [The problem of formation of communicative subcompetence as components of professional competence of future journalists]. *Actual problems of technological and professional education: Proceedings of the II International Scientific-Practical Conference*. Hlukhiv, pp. 27–29. [in Ukrainian].

3. Gandziuk, V.O. (2012). Vykorystannia mozhlyvostei merezhi Internet u systemi profesiinoi pidhotovky zhurnalistiv [Using the capabilities of the Internet in the system of professional training of journalists]. *Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems*. No. 30. pp. 322–325. [in Ukrainian].

4. Dyachenko, M.D. (2011). Osnovni zasady tvorchoi individualnosti maibutnoho zhurnalista u suchasnykh ekonomichnykh umovakh [Basic principles of creative individuality of a future journalist in modern economic conditions]. *Scientific journal of NPU named after Drahomanov. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects*. Vol. 26. pp. 74–78. [in Ukrainian].

5. Kozlovsky, Y., Mukan, N., Ievlev, O. & Kuchai, T.

(2022). Osoblyvosti formuvannia proiektnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv v umovakh rozvytku informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii. [Features of the formation of project competence of future professionals in the development of information and communication technologies]. *Youth and market*. No. 2 (200). pp.6–11. [in Ukrainian].

6. Kulikova, O.M. (2021). Ekskursiia yak forma orhanizatsii oznaiomchoi praktyky studentiv-zhurnalistiv [Excursion as a form of organization of introductory practice of student journalists]. *International scientific and practical conference “The European development trends in journalism, PR, media and communication”*: Proceedings of the Conference. Wloclawek, Republic of Poland. pp.70–73. [in Ukrainian].

7. Kulikova, O.M. (2020). Rol samostiinoi roboty v pidhotovtsi studentiv-zhurnalistiv [The role of independent work in the preparation of student journalists]. *Culturology and social communications: innovative development strategies*: Proceedings of the Conference. Kharkiv, pp.23–24. [in Ukrainian].

8. Rzhetskaya, N. Tvorchist yak osnovna umova formuvannia osobystosti maibutnoho fakhivtsia [Creativity as the main condition for the formation of the personality of the future specialist]. Available at: <http://ipto.kiev.ua/files/pxo/pxo3.pdf> (Accessed 13 March 2022) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.04.2022

“Велика безодня сама людина, волосинки її легше полічити, ніж почуття та порухи її серця”.

“Не виходь у світ, а повертайся до самого себе: всередині людини знаходиться правда”.

“Хто шукає – не помиляється”.

*Аврелій Августин Блаженний
християнський теолог і церковний діяч*

“Нехай наші очі бачать в людях найкраще, серця вибачають найгірше, а душі не втрачають віри”.

*Ельчин Сафарлі
сучасний азейбаржанський письменник*

“Творіння інтелекту переживають шумну суєту поколінь і на протязі століть зігрівають світ теплом і світлом”.

*Альберт Ейнштейн
один з найвизначніших фізиків ХХ століття*

ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У ЩОМІСЯЧНИЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ “МОЛОДЬ І РИНОК”

1. Приймаються одноосібні статті (співавтори). Текст обсягом 8 – 12 друкованих сторінок із ілюстраціями (рисуноками, таблицями). У статтях повинно бути чітко і стисло, без зайвих математичних формул, викладено те нове та оригінальне, що досягнуто авторами в їх практичній діяльності. Потрібно уникати повторів, зайвих подробиць та загальновідомих положень, на які можна посилатися, вказуючи відповідний номер у списку літератури, що додається.

2. Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в форматі *.doc. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кегль. Розмір полів: ліве – 3,0 см; праве – 1,5 см; верхнє – 2,0 см; нижнє – 2,0 см; інтервал – 1,5.

ДО РУКОПISУ ДОДАЮТЬСЯ:

- УДК;
 - анотація українською мовою 500 друкованих знаків, анотація англійською мовою розширена, обсяг 1800-2000 друкованих знаків, до англійської анотації додається в окремому файлі український переклад;
 - ключові слова (українською, англійською мовами), перелік ключових слів від 5 до 10;
 - рисунки, таблиці з підписаними підписами;
 - оформлення списку літератури – за міжнародним бібліографічним стандартом АРА; кількість літературних джерел має складати не менше 5 та не більше 15. Цитувати необхідно як класичні, так і найновіші публікації (останніх 3-5 років) опублікованих у провідних профільних виданнях. У кінці статті подається транслітерований список літератури (references).
 - відомості про автора (авторська карточка: прізвище, ім'я та по-батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, наукове звання, адреса (службова, домашня), телефони.
3. До статей додається рекомендація кафедри (відділу) установи, де автор працює, і рецензія доктора чи кандидата наук; для статей докторів та кандидатів наук рецензій не потрібно.
4. Таблиці повинні мати назви та порядковий номер. Одночасне використання таблиць та графіків для пояснення одних і тих же положень не рекомендується.
5. Статті підписуються всіма авторами із зазначенням домашньої адреси, номерів домашнього та службового телефонів автора, який буде листуватися з редакцією з приводу цієї статті.

Редколегія відхиляє статті з порушенням цих вимог:

Відповідно до вимог Атестаційної колегії МОН України до фахових видань та публікацій необхідно дотримуватися таких елементів написання статей: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями, аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття; формування мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Сфера розповсюдження та категорія читачів:

- загальнодержавна, зарубіжна;
- викладачі університетів, ЗВО всіх рівнів акредитації, студенти, аспіранти, науковці, фахівці освітньої діяльності, які підвищують свої професійні компетенції в галузі освіти та педагогічних наук.

Програмні цілі (основні принципи) або тематична спрямованість:

Ознайомлення із питаннями наукових досліджень із загальної педагогіки, історії педагогіки, теорії та методики навчання, корекційної педагогіки, теорії та методики професійної освіти, соціальної педагогіки, теорії та методики управління освітою, теорії та методики виховання, дошкільної педагогіки, інформаційно-комунікаційних технологій в освіті та науці.

Комп'ютерний набір та верстка

Наталія Примаченко, к.пед.н., член Національної спілки журналістів України
Іван Василиків, к.пед.н., член Національної спілки журналістів України